

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI**

**EBÛ ‘UBEYD EL-KÂSİM B. SELLÂM VE
KİTÂBU’L-EMŞÂL ADLI ESERİNİN TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Dr. Öğr. Üyesi. Ali EMİNOĞLU**

**HAZIRLAYAN:
Davut KÜÇÜKÇETİN
148106011057**

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut KÜÇÜKÇETİN		
	Numarası	148106011057		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı /Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	EBÛ 'UBEYD EL-ĞÂSİM B. SELLÂM VE KÎTÂBU'L-EMSÂL ADLI ESERİNİN TAHLİLİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Davut KÜÇÜKÇETİN
 İmzası

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut KÜÇÜKÇETİN
	Numarası	148106011057
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı /Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi. Ali EMİNOĞLU
	Tezin Adı	EBÛ ‘UBEYD EL-ĞÂSİM B. SELLÂM VE KİTÂBU’L-EMŞÂL ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Ebû ‘Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm ve Kitâbu’l-Emsâl Adlı Eserinin Tahlili” başlıklı bu çalışma 17/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Muhammet Vehbi DERELİ	
2	Dr. Öğr. Üyesi	Ali EMİNOĞLU	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Recep ÇİNKILIÇ	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut KÜÇÜKÇETİN		
	Numarası	148106011057		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı /Arap Dili ve		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi. Ali EMİNOĞLU		
Tezin Adı	EBÛ ‘UBEYD EL-ĞÂSİM B. SELLÂM VE KİTÂBU’L-EMSÂL ADLI ESERİNİN TAHLİLİ			

İslamiyetin gelişi ile sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş yapan Arap milleti Arap dili alanında birçok eser vermeye başlamışlardır. Bu sebeple olsa gerek Hicri 2. ve 3. asır birçok araştırmaya konu olmuş, halen de ilgi çekmeye devam etmektedir. İslâmî ilimlerin teşekkülünün gerçekleştiği bu dönemde mesel alanında da birçok eser telif edilmiştir. Ebû ‘Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm’ın Kitâbu’l-Emsâl adlı eseri bu dönemde yazılmış en önemli eserlerden birisidir. Ebû ‘Ubeyd, bu eserinde meselleri konularına göre taksim ederek yeni bir metot kullanmıştır. Bütün bunlar dikkate alınarak Ebû ‘Ubeyd’in Kitâbu’l-Emsâl adlı eseri bu araştırmanın konusu olarak tercih edilmiştir. Bu çalışmada öncelikle Ebû ‘Ubeyd’in yaşadığı dönem hakkında genel bilgiler verilmiş, hayatı ve ilmî hayatı üzerinde durulmuştur. Ebû ‘Ubeyd, genel olarak dılcılığı ile tanınmakla birlikte sadece tek bir alan ile yetinmeyip pek çok farklı alanda eserler telif ettiği görülmüştür. Ebû ‘Ubeyd’in eserinde dikkat çeken en önemli özellik eserini konularına göre taksim etmiş olmasıdır. Bunun yanında meselleri açıklarken ayet, hadis ve ile birlikte sahabe sözü, tâbiin sözü ve önemli şahsiyetlerin sözlerini kullanması eserin en önemli özelliklerindendir. Bu çalışmada, eserde kullanılan bu tür özellikler tespit edilerek takip edilen metot belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Ebû ‘Ubeyd’in bu alana olan katkısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû ‘Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm, Kitâbu’l-Emsâl, mesel.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Davut KÜÇÜKÇETİN		
	Student Number	148106011057		
	Department	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı /Arap Dili ve Belağatı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi. Ali EMİNOĞLU		
	Title of the Thesis/Dissertation	ABÛ 'UBAYD AL-ĶÂSİM B. SELLÂM AND AN ANALYSIS OF HIS WORK KİTAB AL-AMSAL		

With the emergence of İslam Arab Nation who transited from oral literature to written literature started to produce plenty of literary works in the field of Arabic language. Probably for this reason, Hijri 2nd and 3rd has been subject to a lot of studies and is still a matter of interest. In addition to Arabic language, many works related to proverbs were also compiled in this episode in which İslamic Sciences were formed in this aforementioned time. This work of Abû 'Ubayd el-Ķâsım b. Sellâm named Kitâbu'l-Emsâl is one of the most prominent works written in this era. Abû 'Ubayd used a new method in which he divided proverbs into categories according to their subjects. Regarding these facts mentioned above, The work of Abû 'Ubayd named Kitâbu'l-Emsâl has been chosen as the subject matter of this research. Primarily, general information about the time Abû 'Ubayd lived in has been given and his life in general and scholarly life have been emphasized in this research. Although Abû 'Ubayd is mostly known as a linguist, he did not only study languages but also produced many works in various fields. The most important feature in his work is his division of Kitâbu'l-Emsâl into categories according to their subjects. Besides that, his utilization of verses from the Qur'an, hadiths, poems, quotations from Prophet Muhammad's companions, quotations from the Tabi'un and prominent people while explaining is one of the most important features of his work. In this study the method followed in Kitâbu'l-Emsâl has been tried to be decided by determining these kinds of features. Consequently, the contributions of Abû 'Ubayd to this field have been tried to be stated.

Keywords: Abû 'Ubayd el-Ķâsım b. Sellâm, Kitâbu'l-Emsâl, proverb.

İÇİNDEKİLER

TRANSKRİPSİYON	x
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ.....	xi

GİRİŞ

ARAP DİLİNDE EMSÂL

0.1.	Konu, Önemi ve Amacı.....	1
0.2.	Mesel	2
0.2.1.	Lügat Anlamı	2
0.2.2.	İstilah Anlamı	3
0.2.3.	Darb-ı Mesel	4
0.2.4.	Mesel, Hikmet ve Diğer Yaygın İfadeler	4
0.2.5.	Meselin Önemi	6
0.2.6.	Mesel Tedvin Çalışmaları.....	7
0.2.7.	Mesellerin Çeşitleri	11

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ ‘UBEYD EL-ĞÂSİM B. SELLÂM’IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.	Yaşadığı Dönem	16
1.2.	İsmi ve Künyesi.....	22
1.3.	Nesebi.....	23
1.4.	Doğumu ve Vefatı	24
1.5.	Ailesi	24
1.6.	İlmi Hayatı ve Rihleleri.....	25
1.7.	Hakkında Söylenenler	29
1.8.	Ebû ‘Ubeyd’in Menkıbeleri	33
1.9.	Bazı Hikmetli Sözleri	37
1.10.	Hocaları	38
1.10.1.	Hüseyim b. Beşîr	40
1.10.2.	İsmail b. ‘Ayyâş.....	40
1.10.3.	İsmail b. Cafer.....	41
1.10.4.	İsmail b. ‘Uleyye	42
1.10.5.	Vekî‘ b. Cerrâh.....	43
1.11.	Çağdaşları.....	43
1.11.1.	Ahmed b. Hanbel	43
1.11.2.	Ali el-Medînî	44
1.11.3.	Ebû Yakub İshak b. İbrahim Râhaveyh.....	45
1.11.4.	el-Hakem Ebî Meryem el-Mısrî	45
1.11.5.	Yahyâ b. Ma‘în.....	46

1.11.6.	Ebû Yusuf Yakub b. İshak es-Sikkît	47
1.12.	Öğrencileri.....	47
1.12.1.	Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî	49
1.12.2.	Muhammed b. Hafs b. Ömer ed-Dûrî	49
1.12.3.	Muhammed b. İsmail el-Buhârî.....	50
1.12.4.	Şâbit b. Ebî Şâbit, Ebû Muhammed el-Luğavî.....	50
1.12.5.	Süfyân eş-Sevrî.....	51
1.13.	Eserleri	51
1.13.1.	Günümüze Ulaşan Eserleri	52
1.13.2.	Günümüze Ulaşamayan Eserleri	59
1.13.3.	Ğarîbu'l-Muşannef'in Bir Bölümü Olan Eserleri.....	64
1.13.4.	Ebû 'Ubeyd'e Yanlış Nisbet Edilen Eserler	65

İKİNCİ BÖLÜM

EBÛ 'UBEYD EL-ĞÂSİM B. SELLÂM'IN KİTÂBU'L-EMSÂL ADLI ESERİ

2.1.	Kitâbu'l-Emsâl'in Genel Tanıtımı	71
2.2.	Kitâbu'l-Emsâl Üzerine Yapılan Çalışmalar	71
2.2.1.	Kitâbu'l-Emsâl Üzerine Yapılan İlk Çalışma.....	71
2.2.2.	Kitâbu'l-Emsâl Üzerine Yapılan Diğer Çalışmalar.....	72
2.3.	Ebû 'Ubeyd'in Mesel Tanımı.....	74
2.4.	Eserde Yer Alan Bölümler ve Bablar.....	74
2.5.	Eserin Hazırlanmasında Esas Alınan Kaynaklar.....	96
2.5.1.	Zikredilen Tek Kaynak Eser.....	96
2.5.2.	Kitâbu'l-Emsâl'de Rivayet Ettiği Hocaları	97
2.6.	Eserde Kullanılan İsnat Sistemi	116
2.6.1.	Kapalı İfadelerle senetleri zikretmesi	116
2.6.2.	Şüpheli İfadelerle Senetleri Zikretmesi	117
2.6.3.	Meselden Önce Senedi Zikretmesi	118
2.6.4.	Bir Senet Zikredip Birden Fazla Mesel Zikretmesi.....	118
2.6.5.	Meselden Sonra Senedi Zikretmesi	118
2.6.6.	Bab Sonunda Senedi Zikretmesi	119
2.6.7.	Birden Fazla Sened Zikretmesi	119
2.6.8.	Nisbet İhtilaflarına Değınmesi	120
2.6.9.	Rivayetin Kime Ait Olmadığını Zikretmesi	120
2.7.	Eserde Zikredilen Mesel Çeşitleri.....	121
2.7.1.	Yapılarına Göre Meseller	121
2.7.2.	Çıkış Yerlerine Göre Meseller.....	122
2.7.3.	Devirlere Göre Meseller	130

2.7.4.	Diğer Mesel Çeşitleri.....	134
2.8.	Eserde Takip Edilen Metod.....	136
2.8.1.	Konularına Göre Tasnifi.....	136
2.9.	Meselleri Açıklama Yöntemi	142
2.9.1.	Sadece Meseli Zikretmesi.....	142
2.9.2.	Meselin Lafzını Açıklaması	142
2.9.3.	Lafzın Anlam Farklılığını Zikretmesi	143
2.9.4.	Kelimeyi Kullananların Farklı Anlam Verdiğini Zikretmesi	143
2.9.5.	Lafzın Anlamını Tahmin Etmesi	144
2.9.6.	Meselin Anlamını Açıklaması	144
2.9.7.	Meselin Anlam Farklılıklarını Zikretmesi.....	145
2.9.8.	Açıklamayı Fazla Uzatmaması.....	146
2.9.9.	Meselin Açıklamasını Tekrar Etmemesi	146
2.9.10.	Avam Atasözü ile Karşılaştırması	147
2.9.11.	Meselin Farklı Kullanımı ile Karşılaştırması	148
2.9.12.	Meselin Kıssasını Zikretmesi	149
2.9.13.	Lafzı ve Anlamına Bakararak Kıssasını Tahmin Etmesi.....	149
2.9.14.	Meselleri Kullanan Önemli Şahsiyetleri Zikretmesi	149
2.9.15.	Zikri Geçen Şahıs, Dağ, Hayvan Gibi İsimler Hakkında Kısa Bilgiler Vermesi	150
2.9.16.	Meselin Kullanıldığı Bölgeyi Zikretmesi.....	151
2.9.17.	Meseli Kullanan Kabileyi Zikretmesi	151
2.9.18.	Meseli Açıklayan Bir Eserine İşaret Etmesi.....	151
2.9.19.	İhtilaflara Değınmesi	152
2.10.	Mesellerin Şerhi Esnasında Değınilen Dilsel Konular.....	153
2.10.1.	Kelimenin Tanımını Zikretmesi	153
2.10.2.	Kelimenin Nasıl Oluştüğünü Açıklaması.....	153
2.10.3.	Harekesini Açıklaması.....	154
2.10.4.	Kelimenin Müfredine Değınmesi	154
2.10.5.	Kelimenin Çoğuluna Değınmesi	154
2.10.6.	Kelimenin İsmi Tasğır Oluşuna Değınmesi	154
2.10.7.	Ezdat Oldüğünü İfade Etmesi.....	155
2.10.8.	Terhim Yapıldığını İfade Etmesi.....	155
2.10.9.	Dilsel Kavramları İfade Etmesi	156
2.10.10.	Kelimenin Siğasının Anlamına Değınmesi	156
2.11.	İstişhad	157
2.11.1.	İstişhad Yöntemi.....	157
2.11.2.	İstişhad Türleri.....	168

2.11.2.1.	Ayet İle İstişhad Etmesi	168
2.11.2.2.	Hadis İle İstişhad Etmesi.....	169
2.11.2.3.	Şiirlerden Yapılan İstişhadlar.....	170
2.11.2.4.	Mesel ile İstişhad Etmesi	173
2.11.2.5.	Sahabe Sözü İle İstişhad Etmesi	174
2.11.2.6.	Tâbiin Sözü İle İstişhad Etmesi	174
2.11.2.7.	Alimlerin Sözü İle İstişhad Etmesi	175
2.11.2.8.	Hikmetli Sözler İle İstişhad Etmesi	175
SONUÇ.....		177
KAYNAKÇA		179

TRANSKRİPSİYON

اَ : a, e	نا : â, ê
اِ : i, î	ي : î
اُ : u	و : û
ء : ’	ض : D, d
ب : B, b	ط : T, t
ت : T, t	ظ : Z, z
ث : S, s	ع : ‘
ج : C, c	غ : Ğ, ğ
ح : H, h	ف : F, f
خ : H, h	ق : K, k
د : d, d	ك : K, k
ذ : Z, z	ل : L, l
ر : R, r	م : M, m
ز : Z, z	ن : N, n
س : S, s	ه : H, h
ش : Ş, ş	و : V, v
ص : S, ş	ي : Y, y

Not: Yukarıdaki tabloda görülen transkripsiyon sistemi şahıs adları, künyeler, eser adları ve bazı terimlerde kullanılmıştır. “Ahmed”, “Muhammed” gibi Türkçe’de sık kullanılan isimlerin yazımında transkripsiyon uygulanmamıştır. Harf-i tariflerin yazımında “el-Kâsım” şeklinde küçük harf kullanılmış, cümle başlarında ya da dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu usûl gözetilmiştir. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin yazımında ise “es-Suyûtî” kelimesinde olduğu gibi ilk harfin okunuşu esas alınmıştır.

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn, bin
Bkz:	: Bakınız
Bny.	: Baskı No Yok
C.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhu
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: hazreti
Hsyn:	: Hazırlayan
Tsh	: Tashih Eden
Trc:	: Tercüme Eden
Thk:	: Tahkik Eden
M. no:	: Mesel no
Nşr:	: Neşreden
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
ve d.	: Ve Diğerleri
Yty	: Yayın Tarihi Yok
Yy	: Yayınevi Yok
Yyy	: Yayın Yeri Yok
Yyt	: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
Ydt	: Yayımlanmamış Doktora Tezi

ÖNSÖZ

Dil, kültürü oluşturan en büyük değerlerden birisidir. Dil içinde doğduğu kültürden ayrılmaz bir bütünlük oluşturur. Dil, her cümlesi, kavramı ve deyişi ile o millete ait olduğunu hissettirir. Bu konuda en büyük paya sahip olan dil unsurlarından birisi de şüphesiz ki atasözleridir. Atasözleri bir milletin tarihi tecrübesinin, deneyimlerinin sonucunda oluşmuş, konuşmada delil olarak sunulan kesin kurallar haline gelmiş milli bir mirastır.

İslamiyet ile sözlü kültürden yazıl kültüre geçen Arap milleti birçok alanda telifler vermeye başlamıştır. Arapça atasözlerini derleme çalışmaları da hicri ilk yüzyılda başlamıştır. Fakat ne yazık ki bu çalışmaların çoğu günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan en eski mesel kitabı Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî (170/786)'nin mesel kıssalarına ağırlık verdiği *Kitâbu'l-Emṣâl* adlı eseridir. İkinci eser ise Müerric es-Sedûsî (195/810-11)'nin lugavî açıklamalara ağırlık verdiği *Kitâbu'l-Emṣâl*'idir. Üçüncü eser ise bu araştırmanın konusunu oluşturan Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (224/838)'in *Kitâbu'l-Emṣâl*'idir. Ebû 'Ubeyd bu eserinde lugavî açıklamalara ve kıssalara değindiği gibi meselleri konularına göre tasnif ederek yeni bir metod kullanmıştır.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte bu tür eserlerin tarihi arka planı ele alınmış ve kavramsal çerçeve çizilerek konu ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Birinci bölümde ise müellifin hayatı, ilmi hayatı, hocaları, çağdaşları, öğrencileri, hakkında söylenenler, menkıbeleri ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise eserin genel bir tanıtımı yapılmış, müellifin faydalandığı eserler ve kişiler hakkında özet bilgi verilmiştir. Daha sonra eserde kullandığı metodun başlıkları tesbit edilmiş ve örnekleri ile açıklanmıştır. Son olarak, gerek tez konusu seçiminde gerekse çalışma süresince vermiş olduğu desteklerden dolayı saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi. Ali Eminoğlu'na ve yardımlarından dolayı Doç. Dr. Mücahit Küçükşarı'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

GİRİŞ

ARAP DİLİNDE EMSÂL

0.1. Konu, Önemi ve Amacı

Atasözleri toplumun tecrübelerini öz bir şekilde ifade eden söz kalıplarıdır. Bu nedenle atasözleri her millet için özel bir öneme sahip olmuştur.

Mesel tedvini Araplarda diğer islâmî ilimler gibi İslamiyet ile birlikte başlamıştır. İlk yazılan eserler bir derleme niteliğinde kitapçıklar şeklinde olmuştur. Fakat zamanla daha sistematik ve kapsamlı eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu noktada Ebû ‘Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm, bir dönüm noktası olmuştur. Eserinde kendisinden önce tedvin edilen meselleri kaynaklarını zikrederek toplamıştır. Bu meselleri ayet, hadis, şiir, sahabe ve tabiin sözleri ile istişhad ederek açıklamıştır. Meselleri konularına göre başlıklar altında toplayarak yeni bir metod ortaya koymuştur. Senetlerini zikrettiği için günümüze ulaşamamış olan Aşma‘î'nin mesel kitabının cem edilmesinde büyük bir öneme sahip olmuştur. Bütün bunlar *Kitâbu'l-Emsâl*'in tedvin sürecinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.¹

Mesel konusunda yapılan Türkçe çalışmalar incelendiği zaman genel olarak mesel başlığı altında veya mesel ile ilgili bir eserin bir bölümü üzerinde çalışıldığı görülecektir. Ebû ‘Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm'ın hayatının ve eserinin ayrıntılı bir şekilde araştırılacak olması çalışmamızın önemini artırmaktadır.

Yapılan araştırmalar neticesinde müellifin hayatına ve eserlerine dair yurt dışında çalışmalar yapıldığı tesbit edilmiştir. Ülkemizde ise müellifin hayatını da kapsayan hadisçiliğinin incelendiği en kapsamlı çalışma Tahir Ayas'ın *Ebû ‘Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm ve Hadisçiliği* adlı yüksek lisans tezidir. Arap dilinde mesel konusunda ise makale, yüksek lisans tezi ve doktora tezi yazılmıştır. Örneğin İdris Pullu, *Arap Dili ve*

¹ Abdumelik b. Kırayb el-Aşma‘î, *Kitâbu'l-Emsâl*, Vizâratu's-Şakâfe, Bny, Yy, Dimeşk, 2010.

Edebiyatında Meseller adlı bir çalışma yapmıştır. Yakup Kızılkaya ise *Arap Dilinde Kamin Meseller* adlı bir çalışma yapmıştır.²

Bu çalışmada, mesel alanında yurtiçi ve yurtdışındaki yapılan çalışmalara ulaşmak suretiyle kaynak taraması yapılmıştır. Bunun sonucunda gerekli bilgilere ulaşılmış ve toplanan verilerden elde edilen sonuçlar belirlenmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde müellifin eserleri üzerine yapılan çalışmalar da incelenmiştir. Müellifin hayatı ise teracim ve tabakât eserleri incelenerek araştırılmıştır.

Bu çalışmada *Buğyetu'l-Vu'ât* gibi teracim kitaplarından istifade edilmiştir. Bunun yanında Ebû 'Ubeyd'in bütün eserlerinden özellikle de *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, *Fedâilu'l-Kur'an* ve *Ğarîbu'l-Hadîs*'ten istifade edilmiştir. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbu'l-Emsâl*'inin yanında Rudolf Sellheim'in *el-Emsâlu'l-'Arabîyyeti'l-Kadîme ma'a İ'tinâin Ḥâssin bi Kitâbi'l-Emsâl li Ebî 'Ubeyd* adlı eseri özellikle ikinci bölümde faydalanılan eserlerin en önemlileridir.

0.2. Mesel

Aşağıda açıklanacağı üzere mesel Türkçedeki atasözünün karşılığıdır.

0.2.1. Lügat Anlamı

Meşel مَثَل, çoğulu emşâl أمثال olan kelime anlamı olarak “benzetmek, benzeri olmak” anlamındaki me-se-le (مَثَل), meşîl (مَثِيل) ve mişl (مِثْل) kökünden gelmiştir. Sözlüklerde delil, örnek, sıfat, hadis, kısas, miktar, ibret, daha iyi, dikilmek ve ayrılmak

² Ayrıntılı bilgi için Bkz: İdris Pullu, *Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâğat Yönünden Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yyt, Konya, 2007; Yakup Kızılkaya, *Arap Dilinde Kamin Meseller*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ydt, Erzurum, 2014; Ali Arslan, *Hadislerde Meseller*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yyt, Samsun, 1999; Rabbaa Rababa, *Abdullah Kudsi ve Tercüme-i Durûb-i Emsâl-i 'Arabîyye'si*, Yyt, İstanbul, 2013; Tehran Nuriyev, *Maverdi'nin Edebu'd-Dunya ve 'd-Dîn'inde geçen Arap Atasözlerinin incelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yyt, İstanbul, 2008; Yusuf Kurt, *Kur'an Meselleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yyt, Konya, 1991; Tahir Ayas, *Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm ve Hadîşçiliği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yyt, Bursa, 2017; Fatih Öz, *Arap Emsâlinin Oluşumunda Âyet ve Hadislerin Etkisi: El - Meydâni'nin Mecma'u'l - Emsâli Örneği*; Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Yyt, Konya, 2015.

gibi anlamları da zikredilmiştir. Temessul (تَمَسُّلًا) siğâsı ile bir şeyin suretine girmek, bir kelamı mesel yapmak anlamına gelmektedir.³

0.2.2. Istılah Anlamı

Istılah anlamı ise, mevradini (çıkış yeri) madribine (kullanılan yer) benzeterek geçmiş hâdiseleri anlatan meşhur ve makbul nesir ve nazım halindeki sözlerdir.⁴ Meselin, ilk önce hakkında söylendiği asli haline “mevrid” denilir. Asli haline benzerliğinden dolayı kullanılan diğer hallerine ise “madrib” denilir. Türkçe’de zamanla sav, mesel, darbimesel şeklinde kullanılmıştır. Son zamanlarda ise atalar sözü ve atasözü denmektedir.⁵

Bir dilin söz varlığı içinde yeralan atasözleri bir toplumun bilgeliliğini, tecrübelerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir.⁶ Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözleyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir. Anlaşmazlıkların en büyük yargıcısıdır.⁷

Bu konuda en kapsamlı tanımı İsmail Durmuş şu sözleri ile yapmıştır. “Mesel: *atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini değişmez kalıp ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm içerecek biçimde yansıtan, lafzı ve anlamı beğenilerek nesilden nesile aktarılan, çoğunlukla asli durumuna*

³ Ayrıntılı bilgi için Bkz: el-Ḥalil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn Muretteben ‘Alâ Hurûfî'l-Mu‘cem*, Thk: Abdulhamid Hendâvî, 1. Baskı, Dâru'l Kutubu'l-‘İlmiyye, Beyrut, 2003, IV /118; Ebu'l-Faḍl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Enşârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, Dâru’ş-Şadır, Beyrut, Yty, XI/610-616; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Nşr: Mustafa Hicâzî, Bny, Turâşî'l-‘Arabî, Beyrut, 1997, XXX/390; Ebu'l-Faḍl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Enşârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, Dâru’ş-Şadır, Beyrut, Yty, XI/610-616; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhîr Tercümesi*, 1. Baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul, 2014, V/4755.

⁴ Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhîr Tercümesi*, V/4756; Abdülmecîd Kaṭâmîş, *el-Emsâl el-‘Arabî*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1988, s. 14.

⁵ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, 7. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1993, II/Giriş bölümü, s. 5.

⁶ Şükrü Ünal, *Dil ve Kültür*, 4. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 107.

⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, II/Giriş bölümü, s. 5.

benzeyen halleri açıklamak ve örnelemek amacıyla kullanılan anonim mahiyetteki özdeyiştir.”⁸

0.2.3. Darb-ı Mesel

Kelime anlamı form ve kalıp anlamındaki “darb” ضَرْب kelimesi ile kelime anlamı benzetmek ve delil anlamındaki “meşel” مثل den oluşan bir terkip olan darb-ı meşel Arapçada atasözü anlamına gelmektedir. Meselin ilk kullanıldığı hale uygun düşen yeni durumlarda meselin kullanılması anlamına gelen, iki kelimedenden oluşan bir terkiptir.⁹

Yakup Kızılkaya, mesel için darb kelimesinin seçilmesindeki sebepleri araştırdığı makalesinde şu sonuçlara ulaşmıştır: *“İlk söylendiği form üzere değiştirilmeden aktarılması, söylendiği durumu etkileyici ve biçimlendirici özelliğe sahip olması, ilk defa inşa edilmesi sırasında ona bir şekil verilmesi, sözün bir takım işlemlerden geçirilerek değerli kısmının seçilip alınması, ona kıymet biçilmesi, kıymet kazandırılması, tezyin edilmesi, nitelikli bir şekilde inşa edilmesi, tatbik edildiği durumla tam bir mutabakat göstermesi, benzetilenle benzeyenin bir çeşitte yani aynı manada eşitlenmesi, somut bir nesne gibi insanın önüne dikilmesi mesel için darb kelimesinin seçilmesinin sebepleri arasında sayılabilir. Meselin darb edilmesiyle de; yaygınlaştırılması, bir hâlin diğerine benzetilmesiyle kıyaslama yapılması, muhatabın etkilenmesi, duyguların harekete geçirilmesi hedeflenmiş olabilir.”*¹⁰

0.2.4. Mesel, Hikmet ve Diğer Yaygın İfadeler

Mesel alanında eser veren müelliflerin yaptığı mesel tanımları incelendiği zaman birçok farklılığın olduğu görülecektir. Bu noktada mesel için efrâdını câmî ağyârını mânî yani sınırları kesin bir şekilde belirlenmiş bir mesel tanımı yapma gayretleri halen devam etmektedir.

⁸ İsmail Durmuş, “Mesel”, *DİA*, İstanbul, 2004, XXIX//293.

⁹ Kaşâmî, *el-Emsâl el-‘Arabî*, s. 12.

¹⁰ Kızılkaya, *Arap Dilinde Meselin Darbı*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 42, Erzurum, 2014, s. 293.

Mesel eserleri incelendiği zaman hikmetli sözlerin, deyimlerin, “ef’alü min” formundaki teşbihlerin; mecazî analık-babalık bildiren ve “mükennâ” adı verilen deyişler; mecazi oğulluk- kızlık bildiren ve “mübennâ” adı verilen ifadelerle son zamanlarda yapılan kapsamlı mesel tanımlamalarında, meselde asıl olan teşbihi içermedikleri için mesel tanımı dışında bırakılmışlardır. Fakat bu ifadelerle bazı klasik mesel kitaplarında yer verilmiştir. Aynı şekilde, “Sübhânallah, elhamdülillâh, ehlen ve sehlen, rahimehullah, lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh, lillâhi derruh, le’anehullah” gibi günlük hayatta, ibadetlerde, selam, taziye, tebrik vb.nde kullanılan klişelere de klasik mesel kitaplarında yer verilmiştir.¹¹

Hikmet, Türkçede vecîze (özdeyiş, özlü söz) ve kelâmıkıbar diye adlandırılmıştır. Hikmetle mesel arasında şu farklar belirlenmiştir: Hikmet; çoğunlukla öğüt ve ders vermek amacıyla peygamber, filozof, düşünür, şair, edip, hatip, âlim gibi seçkin zümreye mensup bir kişi tarafından söylenmiş olan bir hayat tecrübesini dile getiren özlü sözdür. Meselin ayırıcı niteliği ise belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla yaygınlaşp halka mal olarak anonim hale gelmesidir. Bu sebeple hikmet, mesel kadar yaygın değildir. Aslında mesel, hikmetin yaygınlık kazanarak anonimleşmiş şeklidir.¹²

Deyim ise iki ya da daha fazla sözcükten oluşan ve her sözcüğün yalın anlamı dışında, özgün bir anlatım özelliği bulunan, kalıplaşmış söz değerleridir. Dilde anlama kıvraklık katan, genellikle somut benzetmelerden yararlanarak kurulan ve soyut olanı güçlü, yalın bir biçimde anlatmaya ve kavramaya yarayan kısa, özlü anlatım araçlarıdır. Deyim (meselî tâbir, taklîdî ibare) mesel gibi hüküm taşımadığı gibi bağımsız cümle değildir.¹³

¹¹ Durmuş, “Mesel”, DİA, XXIX, s.293; Kaşâî, *el-Emsâl el-‘Arabî*, s. 22-25.

¹² Durmuş, “Mesel”, DİA, XXIX, s.293; Kaşâî, *el-Emsâl el-‘Arabî*, s. 18.

¹³ Durmuş, “Mesel”, DİA, XXIX, s.293; Halil Uysal, *Arapça-Türkçe-İngilizce Deyimler Sözlüğü*, Uysal Kitabevi, Konya, 1997, s. 5.

0.2.5. Meselin Önemi

Dil, bir kültür taşıyıcısıdır. Kendine özgü milli bir kültürün doğması, gelişmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması dille olur.¹⁴ Hayata renk katan dil, her toplumun ruhunun aynasıdır. Bir toplumun kültür seviyesini ve dünya görüşünü test etmek isteyenlerin, o toplumun dilini incelemeleri yeterlidir.¹⁵ Bir milletin tarihi, coğrafyası, dini, değer ölçüleri, folkloru, müziği, sanatı, edebiyatı, ilmi, dünya görüşü ve millet olmayı gerçekleştiren her türlü ortak değerlerin yüzyılların süzgecinden süzüle süzüle kelimelerde, deyimlerde sembolleşerek hep dil hazinesine akıtılmakta, özünü orada saklamaktadır.¹⁶ Bu noktada meseller Arap dili ile ilgilenenlerin ilgisiz kalamayacağı bir öneme sahiptir.

Ebû Hilal el-Askeri (400/1009), mesellerin önemini “*Bir edip, dilini her türlü bozulma ve hatalardan kurtardıktan sonra darb-ı mesel, nadir, hikmetli ve meşhur sözlerle olduğu kadar hiçbir şeye muhtaç olamaz. Zira bunlar insanın düşünce sahasını genişletir. Zevkini geliştirir. Gönlünü ferahlatır. İrâdesini kuvvetlendirir. İlmi ve edebi konuşmalarında kendisine destek olur. Bu mesellerin söz ve konuşma sanatındaki değeri alışverişte pazarlık, bahçede çiçek, elbisede desen hükmündedir. Menfaati umûmi olan meselleri bilmemek ise kişi için eksikliklerdir. İcâz olmasına rağmen itnâb’ın amelini işlemesi ise ilginç özelliklerindendir.*” şeklinde ifade etmiştir.¹⁷

Nitekim İbn ‘Abdirabbih (328/961); “*Meseller sözün nakışı, lâfzın özü ve manaların süsüdür. Arapların ve Acemlerin tercih ettiği, her zaman ve her dilde kendileriyle konuşulan şeylerdir. Onlar şiirden daha kalıcı, hitâbetten daha üstündürler. Hiçbir şey onlar kadar yaygınlaşmamıştır.*” demiştir. Daha sonra “*Meselden daha kolay*” diye bir mesel olduğuna dikkat çekmiş ve şu şiiri örnek vermiştir:¹⁸

¹⁴ Ekrem Erdem, *Bizimki Türkçe Sevdası*, 6. b, TDİD Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.

¹⁵ Ünal, *Dil ve Kültür*, s. 32.

¹⁶ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, 629/1, Ankara, 2005, s. 739-740.

¹⁷ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-‘Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl*, Hzyn: Ahmed Abdusselâm, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1988, I/8, 9, 10.

¹⁸ Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî İbn ‘Abdirabbih, *el-‘İkdu'l-Ferîd*, Thk: Abdulmecid et-Terhînî, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983, III/3.

1 مَا أَنْتَ إِلَّا مَثَلٌ سَائِرٌ يَعْرِفُهُ الْجَاهِلُ وَالْخَائِرُ

1 *Sen ancak bir meselsin. Ki onu cahil de âlim de bilir.*

Meseller bir kültürün değerlerini, ilkelerini içinde taşır. Meseller insanı terbiye etme yönünden tutun da konuşmada şahit gösterilecek kadar güçlü bir yere sahiptirler. Bir milletin edebiyatı ve tarihinde, geçmişi ile bugünü arasında bağ kuran, gelenek ve göreneklerini apaçık ortaya koyan, toplumdaki egemen anlayışı ve davranış şekillerini yansıtan mesellerinin önemli bir yeri vardır. Farklı medeniyetleri, farklı yaşam tarzlarını tanıtan tablolar gibi insanın önünde duran mesellere bakılarak medeniyetler arasındaki farklar da ortaya konulabilir.¹⁹

Cahiliye döneminde kullanılan ve ifadelerinde sakınca bulunmayan meseller kullanılmaya devam edilmiştir. Ahlaka ve edebe aykırı olan meseleler ise terk edilmiş ya da az kullanılır hale gelmiştir. Bu sebeple mesellere bakılarak toplumun inanç ve hassasiyetlerinin dönemlere göre nasıl değiştiği de gözlemlenebilir.²⁰

Meseller, insanların birbirleriyle ilişkilerinde çok önemli bir rol oynarlar. İnsanlar her nerede olursa olsun genel olarak bir konu hakkında konuşurken sözleri veya fikirlerinin doğruluğunu teyit etmek veya kanıtlamak amacıyla şiir, hikmet veya mesellerden iktibas etme yoluna giderler. Araplar da eski zamandan beri şiir ve hikmetin yanında mesel de kullanmaya önem vermişlerdir.²¹

0.2.6. Mesel Tedvin Çalışmaları

Araplar konuşmalarını genellikle meselle kanıtlamaya ve süslemeye önem vermişlerdir. Bu nedenle İslamiyet ile birlikte mesel konusu Arap bilginlerinin önemli derleme uğraşlarından birini teşkil etmiştir. Bu bilginler, asırlarca gerek sözlü gerekse

¹⁹ Kızılkaya, *Arap Dilinde Kamin Meseller*, s. 11.

²⁰ Pullu, *Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâğat Yönünden Özellikleri*, Sonuç bölümü, s. 186.

²¹ Rababa, *Abdullah Kudsi ve Tercüme-i Durûb-i Emşâl-i 'Arâbîyye'si*, s. 1.

yazılı olarak nesilden nesile aktarılan meselleri derleyip onlar ile ilgili kendi düşünce ve görüşlerini açıklamışlardır.²²

Meseller, ilk dönemlerde sözlü olarak aktarılmıştır. Bu sebeple zamanla birçok mesel kaybolmuştur. İslamiyetin gelişi ile sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş yapan Arap milleti Arap dili alanında birçok eser vermeye başlamışlardır. Emevîler ve Abbâsîler döneminden itibaren tedvîn edilmeye başlanan meseller hakkında zamanla elli civarında eser kaleme alınmış olması bu alana ayrı bir önem verildiğini ortaya koymaktadır. Bu eserler, genellikle harf sırasına göre yazılmış, daha zor ve karmaşık olan konu tertibi nadiren kullanılmıştır. Bununla beraber, özellikle Emevîler döneminde başlayan ve Abbâsîler döneminde hız kazanan mesel tedvin çalışmaları sayesinde, meseller günümüze kadar aktarılabilmektedir. Bu alanda, günümüze ulaşan en önemli eserlerden birisi de ilk dönem mesel kaynaklarından olan ve kendisinden önceki kaynakları cem etmesi ve konularına göre tasnif etmesi gibi birçok yönden en önemlilerinden biri olan Ebû 'Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm'ın *Kitâbu 'l-Emsâl'* idir.

İslamdan önce mesel konusunda eser telif edildiğine dair elle tutulur bir bilgi mevcut değildir. Bilinen en eski kitapları 'Abîd b. Şerîyye (67/686 [?]), Verkâ b. el-Eş'ar (?), Şuhâr b. el-'Abbâs -veya el-'Ayyâş- (60/680'den önce) ve Peygamber Efendimiz (a.s.) zamanında doğan en-Neĥĥâr b. Evs el-'Uzrî (?)'dir. Bunlardan sonra ise Yezîd b. Mu'aviye zamanında yaşamış 'Ilâka İbn Kursum (?)'dür.²³ Meseller ilk defa Emevîler döneminden itibaren kitaplar hâlinde toplanmaya başlanmıştır. Bugün elimizde bulunan en eski mesel kitabı el-Mufaĥĥâl ed-Ğabbi'nin (170/788) *Kitâbu 'l-Emsâl'* idir.²⁴

²² Rababa, *Abdullah Kudsî ve Tercüme-i Durûb-i Emsâl-i 'Arâbîyye'si*, s. 1.

²³ Fuat Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî*, Y.h; Mâzen 'Amâvî, Trc: Mustafa 'Arafe, Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad, 1988, VIII/13.

²⁴ Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî*, VIII/201.

0.2.6.1. Basılmış Emsâl Kitapları

Araştırma sonucunda aşağıda listesi verilmiş birkısım mesel kitaplarına ulaşılmıştır. Günümüze ulaşamamış elli civarında eserin zikredilmesi ise gerekli görülmemiştir.

- el-Mufađđal b. Muhammed eđ-Đabbî, *Emsâlu'l-‘Arab*, Thk: İhsan Abbas, Beyrut, 1981.
- Ebû Feyd Muerric b. ‘Amr es-Sedûsî, *Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: Ramazan Abduttevvab, Dâru'n-Nahda el-‘Arabî, Beyrut, 1983
- Ebû ‘Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: Abdulmecid Ğatâmış, Dimeşk, 1980.
- Ebû Cafer Muhammed b. Habib el-Başrî, *Kitâbu'l-Emsâl*, Mecelletu'l-Mecme‘u'l-‘İlmiyyi'l-‘Irâkıyyı, 1956.
- Ebû ‘Ikrim e ‘Âmir b. ‘Imrân ez-Ğabbî, *Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: Ramazan Abduttevvab, Dimeşk, 1974.
- Ebû Tâlib el-Mufađđal b. Seleme, *el-Fâhîr fî'l-Emsâl*, Thk: Abdulalîm eġ-Taĥâvî, Kahire, 1960.
- Ebû Bekir Muhammed b. el-Ğâsım, el-Enbârî, *ez-Zâhir fî Ma‘ânî Kelimâti'n-Nâs*, Thk: Hâtim Şâlih eđ-Đâmin, Beyrut, 1992.
- İbn Abdirabbih, el-‘İkdu'l-Ferîd'in içinde bir bölüm -*el-Cevheretu fî'l-Emsâl*, Thk: Ahmed Emin, Kahire.
- Hamza b. el-Hasen el-Işbahânî, *ed-Durratu'l-Fâhîra fî'l-Emsâli's-Sâira*, Thk: Abdulmecid Ğatâmış, Kahire, 1964.
- Hamza b. el-Hasen el-Işbahânî, *Sevâiru'l-Emsâl ilâ Ef‘ale*, Thk: Fehmî Sa‘d, Beyrut, 1998.
- Ebû Ali el-Ğâlî, *Ef‘alu min Kezâ*, Muhammed el-Fâdıl b. ‘Âşûr, Tunus.
- Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-‘Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl*, Hzyn: Ahmed Abdusselâm, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1988, I- II.
- Ebû'l-Fağl el-Mikâlî, *Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: Zeki Mubarek, Kahire, 1344.

- Ebû'l-Hasen el-Vâhidî, *el-Vasîf fî'l-Emsâl*, Thk: 'Afif Abdurrahman, Kuveyt, 1975.
- Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *el-Emsâl ve'l-Hikem*, Thk: Fuad Abdulmun'im Ahmed, İskenderiyye.
- Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Faşlu'l-Makâl fî Şerhi Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: İhsan Abbas ve Abdulmecid Abidin, Beyrut, 1971.
- Ebû'l-Faḍl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, Thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire, 1955.
- Zeyd b. Rifâ'a el-Haşimî, *Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: Ali İbrahim el-Kurdî, 1. Baskı, Dâru Sâ'deddîn, Dimaşk, 2003.
- Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemaḥşerî, *el-Mustaḥşâ fî Emsâli'l-'Arab*, Thk: Abdurrahman Hân, Haydarabad.
- Süleyman b. Musa el-Kilâ'î, *Nuktetu'l-Emsâl ve Neḫsetu's-Sıhri'l-Ḥelâl*, Thk: Ali İbrahim el-Kurdî, Dimeşk, 1995.
- Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *el-Emsâl ve'l-Hikem*, Thk: Feyrûz Cerîrcî, Dimeşk, 1987.
- Muhammed b. Ali el-'Abderî, *Timṣâlu'l-Emsâl*, Thk: Esad Zebyân, Beyrut, 1982.
- El-Hasen el-Yûsî, *Zuhru'l-Ekem fî'l-Emsâl ve'l-Hikem*, Thk: Muhammed el-Hacî ve Muhammed el-Aḥḍar, ed-Dâru'l-Beyḍâi, 1981,
- İbrahim el-Aḥdeb eṭ-Tırablûsî, *Ferâidu'l-Lâl fî Mecma'î'l-Emsâl*, Beyrut.
- Ebû Yakub Yusuf b. Ṭâhir el-Hûyî, *Ferâidu'l-Harâid fî'l-Emsâl ve'l-Hikem*, Thk: Abdurrezzak Hüseyin, Ürdün, 2000.
- Ebû'l-Hasen Ali b. el-Faḍl el-Mueyyidî eṭ-Ṭâlikânî, *Risâletu'l-Emsâli'l-Bağdâdiyye*, Nşr: Louis Massignon, Kahire.

0.2.6.2. Yazma Eserler

Araştırma sonucunda günümüze ulaşmasına rağmen baskısı yapılmamış eserler 4 adet mesel türü esere ulaşılmıştır.

- Beriyye b. Ebî Yesr er-Riyâdî, *Telkîhu'l-'Uḫûl fî'l-Emsâl ve'l-Hikem*, Mektebetu Leiden, 380.

- Mustafa b. İbrahim, *Zubdetu'l-Emsâl ve 'Umdetu'l-'Akvâl, el-Mektebetu'l-Vatanî*, Tunus.
- Ali b. Hâzim el-Lihyânî, *Kitâbu'l-Emsâl*, Mektebetu Münih, 642.
- er-Reşîd el-Vaṭvât, *Ğureru'l-Akvâl ve Dureru'l-Emsâl*, Üçüncü Ahmed Kütüphanesi; 2472, İstanbul.

0.2.7. Mesellerin Çeşitleri

Aşağıda açıklanacağı üzere meseller, yapılarına, çıkış yerlerine ve devirlerine göre olmak üzere başlıca üç kısma ayrılırlar.

0.2.7.1. Yapılarına Göre Meseller

Arapça meseller yapılarına göre; mûcez, kıyâsi ve hurâfi şeklinde üç kısma ayrılabilir.

Mûcez meseller; sağlam bir mânâyâ sahip, kaynağını orijinalinden alan yaygın mesellerdir. Örneğin; “Sır Emanettir” gibi meseller bu türdendir. Bu tür mesellere sâir mesel de denilir. Mesel denilince ilk akla gelen bunlar olup Türkçedeki atasözünün karşılığıdır.²⁵

Kıyasi meseller; Kur’ân’a ve hadis’e özgü mesel usulplarındandır. Soyut kavramları tasvir, teşbih ve temsil yoluyla açıklayan, fikir derinliğine sahip bulunan uzun tasvir ifadeleri olup “meselu, ke-meseli, keenne, kemâ” gibi teşbih edatları içerir. Herhangi bir fikri açıklamayı hedefleyen, karşılaştırma yapılarak teşbih veya temsil yoluyla söylenmiş mesellerdir. Arap mesellerinde bu tür mesellere rastlanmamakla birlikte bu türden meseller daha çok Kur’ân’da ve hadislerde geçmektedir.²⁶

Hurâfi meseller ise hayvanların dilinden söylenen mûcez ifadelerdir. Bu mesellerin amacı eğlence ya da güzel ahlâkı teşviktir. Bu tip mesellere Araplar “ekâzîbu'l-Arab (Arapların yalanları)” demektedirler.²⁷

²⁵ Kaṭâmiş, *el-Emsâl el-'Arabî*, s. 28.

²⁶ Kaṭâmiş, *el-Emsâl el-'Arabî*, s. 30.

²⁷ Kaṭâmiş, *el-Emsâl el-'Arabî*, s. 31.

0.2.7.2. Çıkış Yerlerine Göre Meseller

Meselin ıstılah anlamı, mevridini (çıkış yeri) madribine (kullanılan yer) benzeterek geçmiş hâdiseleri anlatan meşhur ve makbul nesir ve nazım halindeki sözlerdir.²⁸ Meselin, çıkış yeri bazen bir ayet bazen bir hadis bazen de bir şiir olabilir. Meseller çıkış yerlerine göre sekiz kısma ayrılabilir.

- Kur’ân’dan doğan meseller: Kur’ân’ı Kerim’deki “Şah damarından daha yakın” “أَقْرَبُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ” ifadesi gibi veciz ifadelerin yaygınlaşıp mesele dönüşen türüdür.²⁹
- Hadisten doğan meseller: Kaynağını veciz Hadisi şeriflerden alan mesellerdir.³⁰
- Teşbihden doğan meseller: أَفْعُلُ مِنْ kalıbında gelen meseller bu türün en güzel örnekleridir.³¹
- Bir hadiseden doğan meseller: Bir hadiseden doğan ve o hadise sonunda söylenip yaygınlaşan meseller bu gruba girmektedirler.³²
- Kıssadan oluşan meseller: Cahiliye dönemi savaşları (eyyamu'I-Arab) gibi önemli olaylardan ortaya çıkan meseller bu türün örneklerindendir.³³
- Hikmetten doğan meseller: Sahâbe, tabiîn veya önemli şahsiyetlerin hikmetli sözlerinin zamanla yaygınlaşarak mesele dönüşmesi ile oluşan mesel türüdür.³⁴
- Şiirden doğan meseller: Kaynağını şiirden alıp yaygınlaşan mesellerdir. Ebû Temmâm, Mütenebbî gibi olmak üzere birçok Arap şairinin beyit ve mısraları yaygınlaşıp mesel haline gelmiştir. Bu tür beyit ve mısralar “el-Ebyâtu's-Sâire” vb. adlar altında müstakil eserlerde toplanmıştır. Bu meselleri şairlerin kendilerinin mi

²⁸ Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, V/4756; Kaâtâmîş, *el-Emsâl el-'Arabî*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1988, s. 14; Kaf Suresi, 50/16.

²⁹ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX/294.

³⁰ Kaâtâmîş, *el-Emsâl el-'Arabî*, s. 15.

³¹ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX/294.

³² Kaâtâmîş, *el-Emsâl el-'Arabî*, s. 15.

³³ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX/294.

³⁴ Kaâtâmîş, *el-Emsâl el-'Arabî*, s. 15.

icat ettiği yoksa önceden mevcut olup şiir kalıplarına onların mı döktüğü sorusuna kesin cevap bulmak kolay değildir.³⁵

– Aslı kinaye olan meseller: “Kendi gözündeki merteğı görmez, başkalarının gözündeki çöpe dikkat eder” meseli bu türün en güzel örneğidir.³⁶

0.2.7.3. Devirlerine Göre Meseller

Meseller; söz arasında kimin söylediğine dikkat edilmeksizin kendisiyle delil getirilen sözlerden olduğu için ne zaman, nerede ve kimin söylediğinin tesbit edilmesi şiir ve hikmet kadar kolay değildir.

Arap dil ve nahiv âlimleri Arap dilinin kurallarını belirlemede fasih Arapçanın ilkelerini mesel ve şiirler ile istişhad ederek belirledikleri için mesellere büyük önem vermişlerdir. Fakat Arap dilinin zamanla bozulması ile kendisiyle istişhad edilen mesellerin tesbiti için bazı kriterler ile zaman ve mekan sınırlaması yapmışlardır. İstişhad dönemineki mesellere kadim, istişhad edilmeyen dönemdeki mesellere ise müvelled (muħaddeş) denmiştir.³⁷ Bir de ilk dönemlerde fasih Arapça ile söylenmiş olan mesellerin tefsirinde kullanılan ve karşılaştırma imkanı veren avam meselleri (أمثال العامة) vardır. Bu meseller hiç bir zaman Arap dilinin istişhad kaynağı olmamıştır.³⁸

Kadim meseller: İçinde çöl hayatını anlatan, Cahiliye dönemine işaret eden şahıs, olay ve inançların geçtiğı mesellerdir. Cahiliye meselleri ile içinde ayet, hadis, sahâbe ve tabiîn sözünün yer aldığı İslam dönemindeki meselleri de kapsayan bu meseller şehrili Araplar için II. (VIII.) yüzyılın yarısına, bedevi Araplar için IV. (X.) yüzyılın sonuna kadar uzanan dönem ihticac (istişhad) dönemi olarak kabul edilmiştir. Bu asırlarda ortaya çıkan meseller kadim meseller diye nitelendirilmiştir.³⁹

³⁵ Kaţâmiş, *el-Emşâl el-‘Arabî*, s. 28.

³⁶ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX/294.

³⁷ Kaţâmiş, *el-Emşâl el-‘Arabî*, s. 175.

³⁸ Kaţâmiş, *el-Emşâl el-‘Arabî*, s. 191.

³⁹ Kaţâmiş, *el-Emşâl el-‘Arabî*, s. 175.

Müvelled meseller: Bu meseller garib kelimelerin bulunmaması, ibarelerinin yalın olması, seci, izdivaç, tıbak ve mukabele gibi lafız sanatları içermesiyle kadim mesellerden ayrılır. Müvelled mesellerin fasihi bulunduğu gibi halk meselleri de vardır. Bunlar belli lehçe, yer, şehir ve bölgeye has mahalli meseller olup i'rab ve gramer kurallarına göre söylenmediği için “melhûn” (hatalı) meseller diye de anılır ve bu şekliyle korunur.⁴⁰

⁴⁰ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX/294.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ ‘UBEYD EL-ĞÂSİM B. SELLÂM’IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Yaşadığı Dönem

Ebû ‘Ubeyd’in hayatı, medeni gelişme ve siyasi istikrardan dolayı dönemine altın asır denilen meşhur Harun Reşîd’in de bulunduğu Abbasi devletinin en parlak dönemleri olan Halife Mansûr ile Me’mûn dönemleri (154-224)’ne rastlamaktadır. Kendisi bu dönemdeki ilmi hareketlilikten nasibini almış ve geriye çok değerli eserler bırakmıştır.

O dönemde İslam devletinin sınırları Doğuda Hindistan’ın ortaları ve Çin sınırı iken; Batıda Atlas Okyanusu’na uzanmakta idi. Güney sınırları Hint Okyanusu ve Sudan’a ulaşırken; Kuzeyde Rum, Türkmenistan ve Slav sınırlarına ulaşmıştı.⁴¹

O dönemde İslam coğrafyasında yaşayan halk genel olarak müslim ve gayri müslim olmak üzere iki kısma ayrılmakta idi. Müslümanlar, her türlü imkândan serbest bir şekilde faydalananıyorlardı. Gayri müslimler ise cizye vererek devletin her türlü imkânından faydalanma hakkı elde ediyorlardı. Bunun yanında her türlü güvenlikleri de devletin garantisi altında idi. Müslüman olanlar Kur’ân’ı Kerîm’i ve Hadis’i şerifleri anlamak için Arapçayı öğrendiler. Müslüman olmayan Arap, Pers, Hind, Yunan gibi birçok halkın da Arapçayı öğrenmeleri ile ilmi ve kültürel gelişmeye sebep olan kozmopolit bir toplum ortaya çıkmıştır.⁴²

O dönemde evler, kitapçılar, mescitler dâhil olmak üzere her yerde ilim öğreniliyordu. Buralardaki ilim halkalarına dâhil olmanın tek şartı ise ilim öğrenmeyi istemektir. İlmi hareketliliğin sonucu olarak insanlar ilim öğrenmek için yarışıyorlardı. Bunun en güzel örneği ise en-Nağr b. Şumeyl (203/819)’in Basra’dan Horasan’a giderken kendisinden ilim öğrenmek isteyen 3.000 öğrencinin kendisine eşlik etmesidir. Bu dönemde ilim merkezi olarak ön plana çıkmış şehirlerden birisi de Basra’dır. Dili ve şiiri asli kaynağından öğrenmek isteyen gençler meşhur “el-Merbet” çölüne gidiyor ve orada fasih konuşan bedevilerden duyduklarını yazıyorlardı. Bu şekilde yolculuklarda ve çöllerde dahi ilim öğreniliyordu.⁴³

⁴¹ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, Asru'l-Cahilî*, 16. Baskı, Dâru'l-Ma‘ârif, Kahire, 2004. s. 89-90.

⁴² Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, 'Asru'l-Cahilî*, s. 89.

⁴³ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, 'Asru'l-Cahilî*, s. 100

Bu dönemde Mehdî (170/786), Reşîd (193/809), Me'mûn (218/833), Yahya b. Hâlid el-Bermekî (193/808) gibi halifeler, bakanlar ve valiler özgür düşüncayı desteklemişlerdir. Bunun sonucunda her türlü görüşe sahip ilim adamlarının özgürce tartışabildiği meclisler kurmuşlar ve ilmin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bu dönemde yabancı kaynakların Arapçaya tercüme edildiği Dâru'l-hikme'nin kurulmasının ilmi hareketliliğe katkısı büyüktür. Aynı şekilde eskiye göre daha kullanışlı olan kâğıt teknolojisinin gelişmesi de bunda etkili olmuştur. Bu dönemde genel olarak üç çeşit öğretmen vardır. Birincisi toplumdaki çocukları eğiten normal öğretmenlerdir. Orta seviyedeki öğretmenler ise birçok alanda birinci sınıf öğretmenlerden daha bilgili ve ücretleri yüksek olanlardır. Aralarında Ebû 'Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm'ın da bulunduğu eğitim seviyesi ve birikim olarak daha üst seviyede olan öğretmenler ise son kısmı oluşturmaktadırlar. Mufađđal eđ-Ğabbî (178/794), el-Kisâ'î, Ğuţrub (210/825), Ali b. el-Mubârek el-Ahmer (194/809) gibi âlimler bu gruptaki öğretmenlerdendir. Bu kişiler, Halife, bakan ve komutan gibi toplumun üst kademesindeki kişilerin çocuklarını yüksek maaş ve hediyeler karşılığında eğitmişlerdir.⁴⁴

Bütün bu şartlar altında Arapçayı iyi konuşamayan bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Ebû 'Ubeyd birçok alanda ilim öğrenmiştir. Bu uğurda rıhleler yapmış, devlet başkanları ile beraber olmuş, birçok alanda eser vermiş bir ilim adamı olmuştur. Ebû 'Ubeyd'in hayatı medeni gelişme ve siyasi istikrardan dolayı dönemine altın asır denilen meşhur Harun Reşîd'in de bulunduğu Abbasi devletinin en parlak dönemleri olan Halife Mansûr ile Me'mûn dönemleri (154-224)'ne rastlamaktadır. Bu dönemin daha iyi anlaşılması için zamanında yaşadığı halifeler özet bir şekilde tanıtılmıştır. Dönemlerinde yapılan ıslahatlar ve önemli olaylara kısaca değinilecektir.

Ebû Cafer Mansûr (158/775): hicri 136-158 yılları arasında halifelik yapmıştır. Ebû 'Ubeyd onun zamanında dünyaya gelmiştir. Uzun mücadeleler ve darbeler sonucunda nihayet Abbasi devletini kuran Halife Saffâh (136/754)'ın hayatta iken en güçlü desteği ve yardımcısı olduğu için onun kendisini veliaht tayin etmesiyle halife olmuştur. Hicri

⁴⁴ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, 'Asru'l-Cahilî*, s. 100, 103, 106.

136 senesinde yönetimi devralmıştır. Büyük problemleri şahsi yetenekleri ile aşarak devletin temelini sağlamlaştırdığı için devletin gerçek manada kurucusu sayılmıştır.⁴⁵

el-Mehdî (158-169): Mehdî hicri 126'da Humeyme'de doğmuştur. Mansur oğlunu hem devlet yönetimi, hem askeri bakımdan eğitmiştir. Bunun yanında bilgili ve kültürlü olarak yetişmesi için elinden geleni yapmıştır. Dil ve edebiyat yönünden eğitmesi için Mufaddal ed-Ḍabbî'yi görevlendirmiştir. Mufaddal, onun için *Emsâlu'l-'Arab* kitabını yazmıştır. Güzel şiir yazan ve ifadesi düzgün biridir. Mehdî'nin döneminde devlet istikrar kazanmış, emniyet sağlanmıştır. Düşmanları yenilmiştir. Devletin mali gücünü ve halifenin olgunluk ve yüceliğini gösteren birçok ıslahat yapılmıştır. Gerçekleştirdiği bazı ıslahatlar şunlardır: İslam tarihinde ilk mahkeme kuran kişi olmuştur. Ceza evlerindeki tutukluları serbest bırakmıştır. Mekke yolu üzerine konaklama yerleri yaptırmıştır. Kuyu ve tekkeleri çoğaltmıştır. Bağdat ile diğer islam beldeleri arasındaki posta işlerini düzene koymuştur. Vergi ödemede farklı para birimlerini ve ağır vergi yüklerini kaldırmıştır. Böylece sistemli ve halkı ile barışık güvenli bir devlet ortaya çıkmıştır.⁴⁶

el-Hâdî (169-170): Mehdi vefat etmeden önce oğlu Hadi'yi ve sonrasında da Harun'u veliaht tayin ettiği için Hâdî halife olmuştur. Mansur, içki içmez ve sofrasına içki konulmasına müsaade etmezdi. Hadi ise içki içmemesine rağmen bu konuda bir adım atarak nedimlerinin içki içmelerine müsaade etmiştir. Kısa süren devrinde annesi Hayruzan'ın devlet işlerine karışmaması için mücadele etmiştir.⁴⁷

Hârûn er-Reşîd (170-193): Birçok savaşta komutanlık yapan Harun Reşid batı eyaletlerinin valiliğini yapmış ve devlet işlerinde kendisini yetiştirmişti. Hâdî'nin vefatı ile hicri 170 de hilafete geçmiştir. Harun Reşid zamanı sadece Abbasi hilafeti için değil bütün orta çağ İslam tarihinin altın çağıydı. Devlet bütün komşulara karşı tartışılmaz bir üstünlük kurduğu için itibarlı idi. İçte de çıkan isyanlar anında bastırıldığı için huzurlu idi.⁴⁸ Harun Reşid, döneminde devlet işlerinde kendi başlarına hareket eden Bermekileri

⁴⁵ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992, III/59.

⁴⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/104-106.

⁴⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/123-126.

⁴⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/129.

devredışı bırakmış ve yönetimi tekeline almıştır. Zamanında devlet hazinesinin geliri 7.500 kintara ulaşmıştır.⁴⁹ Kendisinin içki içtiği söylense de İbn Haldun ilmi, ahlakı ve yaşam tarzı ile bunun imkânsız olduğunu söylemiştir.⁵⁰ Bütün bu atmosferin oluşturduğu ortamda sanatçılar, âlimler ürünlerini vermişlerdir. Komutan ve valilerin de gayretleriyle her alanda gelişme sağlanmıştır. Döşemesiyle ve mimarisiyle devrin en güzel saraylarını yapmışlardır. Cariye ve şarkıcılar şiir ve musikileriyle sarayları süslemişlerdir. Bahçelerindeki çiçeklerle Dicle'nin kenarına kurdukları saraylarda son derece müreffeh bir hayat yaşıyorlardı. Yeme içme ve giyinmelerinde israfa sürükleyen bir bolluk ve bereket vardı.⁵¹ Harun Reşid, valilikleri küçülterek daha idare edilir hale getirmiştir. Kâdı el-Kudât'ı kurarak başına Ebû Yusuf'u getirmiştir. Harun Reşid, vergilerin adaletle toplanıp adaletle dağıtılması için kendisinden bir kitap yazmasını istemiştir. O da *Kitâbu'l-Ḥarac*'ı yazmış ve kendisine nasihatlerde bulunmuştur.⁵² Harun Reşid, ilim ve sanata çok değer verir şairlere ve âlimlere karşı son derece cömert davranırdı. Onları maddi ve manevi yönden desteklerdi. Binbir gece masallarına konu olan sarayında ilim ve fikir adamları, sanatkârlar toplanır ve halife huzurunda münakaşa ederlerdi. Müslümanlar onun zamanında Çin'den İskandinavya'ya kadar ticaret yapar olmuşlardı.⁵³

el-Emîn (193-198): Harun Reşid vefat etmeden önce oğlu el-Emîn'i ondan sonra da el-Me'mûn'u halife tayin etmiştir. Hicri 193'te kendisine biat edilmiş ve halife olmuştur.⁵⁴ el-Emin kısa süren halifeliği süresince bütün gücünü kardeşi ile mücadele etmekle geçirmiştir. Zevk ve sefaya düşkün yapısı ile babası ve abisine benzemeyen birisidir. Dışa karşı bir harekât yapılmadığı gibi içte de idari, fikri ve imar sahalarında bir şey yapılmamıştır.⁵⁵

⁴⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, Hzyn: Süleyman Uludağ, 5. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, I/176.

⁵⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, I/408.; Kintar 120 ritil olan bir ölçü birimidir. 1 Ritil ise 416 gr'dır.

⁵¹ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/131.

⁵² Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Ḥarac*, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut, 1979. s. 1.

⁵³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/166.

⁵⁴ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/167.

⁵⁵ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/174.

el-Me'mûn (198-218): Araştırmalar sonucunda Ebû 'Ubeyd'in kendisi ile görüştüğü tek Abbâsî halifesi olduğuna ulaşılmıştır. *Ğarîbu'l-Ĥadîs*'i Me'mûn'a okuduğu rivayet edilmiştir.⁵⁶

Kardeşi ile giriştiği üç yıllık mücadele sonunda halife olmuştur. Fakat bu mücadelede kendisine yardım eden gayri Arap unsurlar hilafette etkili olmaya başlamış ve birçok isyanın sebebi olmuştur.⁵⁷

İbn Haldun (808/1406) *Mukaddime*'sinde Mem'mûn döneminde Beytûlmal'e sevk edilen malların listesini vermiştir. Sadece Horasan'dan gelen liste 28.000.000 dirhem, 1.000 eritilmiş gümüş, 4.000 beygir, 1.000 baş köle, 20.000 elbise olacak meta, 30.000 helile şeklindedir. Bu şekilde 30 dan fazla bölgeden gelen liste verilmiştir. Devletin bütün bu gücü iç karışıklıklarla ve isyanlarla uğraşmakla heba olmuştur. Bunun sonucunda birçok bölge bağımsız olmuştur. Bizans'a yapılan seferler sonucunda bazı başarılar elde edilse de bir istikrar sağlanamamıştır.⁵⁸

Me'mûn döneminde ortaya çıkan en büyük olaylardan birisi Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı meselesidir. Me'mûn, ehlişünnet âlimleri ile Mûtezili mensuplarının tartıştığı bu konuya dâhil olmuştur. Otoritesini de kullanarak bu görüşe katılmayan Ahmed b. Ĥanbel (241/858) gibi âlimler hapislere atılmış ve kendilerine işkence edilmiştir.⁵⁹ Bu tür kişileri tekfir ettiği için devlet dairelerinde görev vermemiştir.⁶⁰

Halife Mansûr birçok alanda yabancı kültürlerden Arapçaya tercüme ettirdiği eserler için Hizânetü'l-hikme adını verdiği bir kütüphane kurmuştur. Oğlu Mehdî iç karışıklıklarla uğraştığı için tercüme işiyle ilgilenememiştir. Harun Reşid döneminde tercüme faaliyetleri tekrar hız kazanmıştır. Me'mûn döneminde sistemleşen tercüme faaliyetleri için özel bir kurum olan Dâru'l-hikme kurulmuştur. Yapılan tercümelerin

⁵⁶ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasan İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Nşr: Ömer b. Ğarâme, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.XLIX/76.

⁵⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/175.

⁵⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, I/407.

⁵⁹ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, 'Asru'l-Cahilî*, s. 40.

⁶⁰ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/190-194.

büyük miktarda ödüllendirilmesi sonucunda Ortaçağın en zengin kütüphanesi ortaya çıkmıştır. Böylece içinde her türlü ilmi araştırmanın yapıldığı bir merkez haline gelmiştir. Bu ilmi gelişmeler sonucunda birçok ilim insanı yetişmiş ve birçok ilmi çalışma yapılmıştır.⁶¹ Mehdi, herşeye rağmen zamanını İslam devletinin en parlak dönemi olarak tarihe intikal ettirmiştir. Kendisinden sonra yerine kardeşi Mu‘tasım’ı veliaht tayin etmiştir. Bizans topraklarına gazâ anında iken ateşli bir hastalıktan sonra hicri 218 de vefat etmiştir.⁶²

el-Mu‘tasım (218-227): İtibâr edilen görüşe göre Ebû ‘Ubeyd onun zamanında vefat etmiştir. Me’mûn kardeşi Mu‘tasım’a, Kur’ân’ın mahlûk olduğu fikrine karşı çıkanları bertaraf etmesini tavsiye etmiştir. Mu‘tasım da bunu tavizsiz uygulamıştır. Bu mücadele Mütevekkil’in Ehl-i Sünnet’i desteklemesine kadar sürmüştür. Böylece Mütezile’nin saltanatı sona ermiştir.⁶³ Tutumlu bir kişiliğe sahip olan halife vefatında milyonlarca dinar bırakmıştır. Döneminde birçok isyanla meşgul olmasına rağmen Bizans’a karşı bazı başarılı fetihleri olmuştur. İyi bir eğitim almadığı için kendileriyle münasebetler kuramasa da âlim ve sanatkârları himaye etmiş ve abisinden devraldığı yükselmeyi devam ettirmiştir.⁶⁴

İbn Haldun, Harun Reşid’den torunlarına kadar süren dönemi genel olarak şu ifadelerle anlatmıştır: “Harun Reşid zamanında devlet idaresi Abbasilerin eline geçti. Adalet bakımından Abbasi devlet adamlarının hali yerinde idi. Onlar da güçleri yettiği kadar mülkü hak olan yollarda ve biçimlerde idare ettiler. Nihayet Harun Reşid’den sonra oğulları iş başına geldi. Bunların içinde iyisi - kötüsü vardı. Sonra hakimiyet ve iktidar onların oğullarına intikal etti. Bunlar mülke ve refaha hakkını verdiler, dünyada ve onun batıl şeyleri içinde yüzdüler, dini arkalarına attılar. Bunun üzerine Allah (c.c.) onlara savaş ilan etti. Hakimiyetin Arapların ellerinden tamamen alınması ve bunun başkalarına devredilmesi için Allah’tan izin çıktığını belirtmiştir.”⁶⁵ Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, yeni

⁶¹ Mahmut Kaya, “Beytülhikme”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI/88.

⁶² Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/196-198.

⁶³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/194.

⁶⁴ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/224.

⁶⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, I/444.

kurulmuş bir devletin en güçlü olduğu bir dönemde yaşamış ve imkanlarından istifade etmiştir.

Bu şartlar altında yaşayan Ebû 'Ubeyd, dönemin önemli ilim merkezlerinden olan Bağdat, Basra, Kûfe, Mısır gibi birçok yere rihleler yaparak ilim tahsil etmiştir. Tahir b. Hüseyin, Abdullah b. Tahir, Herşeme b. A'yen gibi valilerle tanışmış ve onlaarın çocuklarını eğitmiştir. Eserlerini onlara sunmuş, karşılığında değerli hediyeler almıştır. Şâbit b. Naşr b. Mâlik el-Huzâ'î Tarsus'a vali atanınca Ebû 'Ubeyd'i de yanında götürmüştür. Ebû 'Ubeyd, hiçbir yere ayrılmaksızın Tarsus'ta on sekiz yıl kadılık yapmıştır. Daha sonra Ebû 'Ubeyd, Şâbit b. Naşr'ın vefatının ardından Tarsus'tan ayrılmış; Bağdat, Mısır gibi birçok yere rihleler yapmış ve en son uğradığı yer olan Mekke'de vefat etmiştir.⁶⁶

1.2. İsmi ve Künyesi

Ebû 'Ubeyd'den bahseden kaynaklar incelendiği zaman onların ittifak halinde oldukları bilgilerin oldukça az olduğu görülecektir. İsmi el-Ğâsım ve künyesinin Ebû 'Ubeyd olduğu ittifak halinde oldukları bilgilerdendir. Bunun dışında nesebî, dedesinin ismi, doğum tarihi ve vefatı gibi birçok konuda ihtilaf halindedirler.⁶⁷

⁶⁶ Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-Selâm*, Thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001/1422. VIII/15; Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk: Şeyh Şu'ayb el-Arnâvût ve Muhammed Nâ'im el-'Araksûsî, 11. Baskı, Muessesetu'r- Risâle, Beyrut, 1996, X/501; 'Ali b. Yusuf el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ. Enbâhi'r-Ruvât*, Nşr: Muhammed Ebû'l-Fağl İbrâhîm, 1. Baskı, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, Muessetu'l-Kutubu's-Şakâfiyye, Beyrut, 1986, III/ 19; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/492; Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Me'ârif*, Thk: Dr. Servet 'Ukkâşe, 4. Baskı, Dâru'l-Me'ârif, Yty. s. 549.

⁶⁷ Bkz: Ebû Abdillâh Şemseddîn ez- Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ* Nşr: Hasan Abdulmennân, Beytu'l-Efkari'l- Devliyye, Beyrut, 2004, II/2610; Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî (742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Thk: Beşşâr 'Avvâd Ma'ruf, Muessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, 1992, XXIII/356; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XLIX/60; Ebû'l-'Abbâs Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Thk: Dr. İhsân 'Abbâs, Dâru's-Şâdir, Beyrut, 1978, IV/60; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, Byy, İstanbul, 1955, I/825; Hâfız Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât, fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, 1. Baskı, Matba'atu 'îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh, Byy, 1964, II/253.

Ebû 'Ubeyd'in kızıl renkli, vakarlı ve heybetli biri olduğu rivayet edilmiştir.⁶⁸

1.3. Nesebi

Nesebi, bazen doğum yerine nisbetle Ḥorasânî, el-Herevî, Mervezî, denmiştir.⁶⁹ Bazen doğum yeri olmasa da uzun süre ikamet ettiği bölge olan Bağdat'a nisbetle el-Bağdâdî de denmiştir.⁷⁰ Bazen kabilesine nisbetle Cehmî denmiştir.⁷¹ Babası Herat ehlinden Ezd kabilesinin veya onun kolu olan Ensâr veya Huzâ'â'ya mensup bir adamın mevlâsı olduğu için el-Ezdî, el-Huzâ'î, el-Ensârî de demişlerdir.⁷² Bazen de soyu itibâriyle et-Turkî ve er-Rûmî denmiştir.⁷³ Ayrıca dil alanında birçok eser verdiği için el-Luğavî diye de nisbet edilmiştir.⁷⁴

⁶⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/504.

⁶⁹ Carl Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, Arapçaya Trc: Abdulhalim Neccar, 4. Baskı, Daru'l- Ma'ârif, Kâhire, 1959. II/155; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.V/176; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/356; İbnu'l-Cezerî, *Ğāyetu'n-Nihāye fî Ṭabaḳāti'l-Ḳurrâ*, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2006, II/18.

⁷⁰ İbnu'l-Cezerî, *Ğāyetu'n-Nihāye fî Ṭabaḳāti'l-Ḳurrâ*, II/18; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; İbn Keşîr, *el-Bidāye ve 'Nihāye*, 8. Baskı, Mektebetu'l-Ma'ârif, Beyrut, 1990. X/291; Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve 'l-Luğâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, Yty, II/257; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/354.

⁷¹ Ziriklî dipnotta Cemhî künyesinin Arap olmadığı için Ebû 'Ubeyd'e ait olmadığını belirtmiştir. Bkz: ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176.

⁷² Ayrıntılı bilgi için Bkz: Hüseyin Algül, "Benî Ezd", *DİA*, İstanbul, 1995, XII/XII/46; Ahmed Önkâl, "Huzâa", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII /432; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve 'l-Luğâ*, II/257; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/13-20; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/356; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176; İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Nşr: İbrahim ez-Zeybek, Adil Murşid, Muessesetu'r-Risâle, Yyy, 1995, III/285-411; Ebû Muhammed b. el-Hasen ez-Zubeydî, *Ṭabaḳātu'n-Nahviyyîn ve 'l-Luğaviyyîn*, Thk: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, 2. Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1973, s.199; İbnu'l-Cezerî, *Ğāyetu'n-Nihāye fî Ṭabaḳāti'l-Ḳurrâ*, II/18; Osman Zehebî, (748/1348), *Ṭabaḳātu'l-Ḳurrâ*, Thk: Ahmed Han, 1. Baskı, Yyy, 1997, s. 199; Kahtân'a bağlı Ezd Kabilesinin yirmi yedi kolundan biri de Ensârdır. Medine'deki Eys ve Hazrec de Ezd kabilesinin yaşayan iki koludur. Ebû 'Ubeyd'i Ezd Kabilesine nisbet edenler Huzâ'a veya Ensâr ihtilafına girmeden asli kabilesine nisbet etmişlerdir. Bkz: Ebû 'Amr Yusuf b. Abdullah, *el-İnbâh 'alâ Ḳabâ'ili'r-Ruvât*, Nşr: İbrâhîm el-Ebyârî, 1. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1405/1985, s. 101.

⁷³ Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1983, II/37; Şemseddîn Ebû Abdillâh ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Nşr: Hasan Abdulmennân, Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, Beyrut, 2004, II/2610.

⁷⁴ Ali b. Yusuf el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, Nşr: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, 1. Baskı, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, Muessesetu'l-Kutubu's-Şaḳâfiyye, Beyrut, 1986, III/12; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825.

1.4. Doğumu ve Vefatı

Aslen Horasanın Herat şehrinde itibar edilen görüşe göre hicri 154 yılında dünyaya gelmiştir. Hicri 150 ve 157 yılında doğduğu da rivayet edilmiştir. Zayıf bir görüşe göre hicri 160 yılında dünyaya geldiği de rivayet edilmiştir.⁷⁵

Ebû ‘Ubeyd hicri 219 senesinde hac görevini bitirince ertesi sabah Irak’a gidecekken gördüğü bir rüya üzerine ayrılmaktan vazgeçip, itibar edilen görüşe göre hicri 224 yılında vefat etmiştir. Onun hicri 222 ve 223 yılında vefat ettiği de rivayet edilmiştir. Hicri 230 yılında vefat ettiği rivayeti ise zayıf görülmüştür. Bazı zayıf rivayetlere göre de Medine’de vefat ettiği rivayet edilmiştir.⁷⁶ Vefat edince Cafer b. Muhammed’in evine defnedilmiştir.⁷⁷

1.5. Ailesi

Ebû ‘Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm’ı zikreden kaynaklar ailesi hakkında fazla bir bilgi vermemiştir. Kaynaklar Ebû ‘Ubeyd’in babası Sellâm’ın Herat’lı bir adamın Rum bir kölesi olduğunu zikretmişlerdir. Bir gün babası Ebû ‘Ubeyd’i okula götürmüştür. Hocasına: *عَلِمِي الْقَاسِمَ فَإِنَّهُ كَيْسٌ* “Ğâsım’ı eğit, zirâ o zeki biridir.” demiştir. Cümlede müzekker müennes uyumunu hatalı bir şekilde kullanmıştır. Bu kıssadan dolayı babasının

⁷⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/62; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, Nşr: Mektebetu’l-Muşennâ, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, Yty, I/101; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetu’l-‘Ârifîn Esmâu’l-Muellifîn ve Âsâru’l-Muşannifîn*, I/825; Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/155; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, V/176; Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Mużhir fî ‘Ulûmi’l-Luġa ve Envâ’ihâ*, Thk: Muhammed Ahmed Câdelmevlâ, Ali Muhammed Bîcâvî, Muhammed Ebû’l-Faḍl İbrahim, Dâru’t-Turâs, Kahire, 2008, I/83; el-Ğıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/13.

⁷⁶ ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, V/176; İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/62; el-Ğıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/20.

⁷⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/62; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, V/176; es-Suyûtî, *el-Mużhir fî ‘Ulûmi’l-Luġa ve Envâ’ihâ*, I/83; Kehhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, I/101; el-Ğıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/20; ⁷⁷ en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâi ve’l-Luġâ*, II/257.; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye fî Ṭabaḳâti’l-Ḳurrâ*, II/18; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/356; Ebû’l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub İshak el-Ma’ruf bi’l-Verrâḳ İbn Nedîm, *Kitâbu’l-Fihrist li’n-Nedîm*, Thk: İbn Ali b. Zeyne’l-‘Abidîn el-Hâîrî el-Mâzenderânî, Byy, Tahran, 1971, I/78; es-Suyûtî, *Buġyetu’l-Vu’ât, fî Ṭabaḳâti’l-Luġaviyyîn ve’n-Nuhât*, II/254; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetu’l-‘Ârifîn Esmâu’l-Muellifîn ve Âsâru’l-Muşannifîn*, I/825; Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/155; ez-Zubeydî Muharrem ayında vefat ettiğini rivayet etmiştir. Bkz: ez-Zubeydî, *Ṭabaḳâtu’n-Nahviyyîn ve’l-Luġaviyyîn*, s. 200.

Araçayı iyi bilmediği söylenmiştir.⁷⁸ Dedesinin isminin Abdullah veya Miskîn olduğu zikredilmiştir. İbn Nedîm, büyük dedesi Zeyd'in hamal olduğunu zikretmiştir. Bunun dışında kaynaklar ailesi, evliliği ve çocukları gibi konulardan bahsetmemişlerdir. Sadece Abdullah b. Tahir (230/844)'in Ebû 'Ubeyd'e verdiği beş yüz dirhem maaşın vefatından sonra oğluna verildiği zikredilmiştir.⁷⁹

1.6. İlmi Hayatı ve Rihleleri

Ebû 'Ubeyd, ilmi hayatına çok küçük yaşlarda başlamış, birçok âlimden dersler almıştır. Bu uğurda birçok memleket gezmiştir. Kaynaklar gittiği yerleri zikretmiştir. Fakar ne zaman giriş yaptığı, ne kadar kaldığı ve ne zaman çıkış yaptığını hakkında fazla bilgi verilmemiştir. Rivayet ettiği hocalarının vefat tarihleri ile bu zamanlar tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Ebû 'Ubeyd'in ilmi hayatı, doğduğu yer olan Horasan'ın Herat şehrinde başlamıştır.⁸⁰ Ebû 'Ubeyd bir dönem Merv'de bulunmuştur. Orada savaşa giderken Merv'de konaklayan Tâhir b. Hüseyin (207/822) ile tanışmıştır.⁸¹ Tâhir b. Hüseyin, harbdan dönüşünde Ebû 'Ubeyd'in ilminden ve kendisine sunulan *Ğarîbu'l-Hadis* adlı eserinden etkilenmiştir. Bunun üzerine beraberinde Ebû 'Ubeyd'i Samarra'ya götürmüştür.⁸²

⁷⁸ el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/ 12-13.

⁷⁹ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/74; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'Niḥâye*, 1990, X/291; es-Suyûtî, *Buḡyetu'l-Vu'ât, fî Ṭabaḳâti'l-Luḡaviyyîn ve'n-Nuhât*, II/253; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luḡâ*, II/257; Araştırma sonucunda babasının ismini Abdullah olarak zikreden tek kaynağın ez-Zehebî olduğu tespit edilmiştir. Bkz: ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 2004, II/2610; Miskîn nesebinin Ebû 'Ubeyd'e ait olmadığını karıştırıldığını belirtilmiştir. Bkz: Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Feḏâilu'l-Kur'ân ve Âdâbuhû*, Thk: Ahmed b. Abdilvâhid el-Hayyâtî, Mağrib, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib, 2009, I/18.

⁸⁰ el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/ 12-13.

⁸¹ İbnu'l- 'İmâd 'Abdulḥayy b. Ahmed b. Muhammed Ebû Felâh (1089/1679), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Thk: Abdulkadir 'Arnavut ve Mahmut 'Arnavut, 1. Baskı, Dâru İbnu'l-Keşîr, Beyrut, 1988, III/35; Tahir b Hüseyin h. 207 de vefat edince Me'mûn, onun yerine oğlu Talha'yı Horasan valisi atamıştır. Talha, yedi yıl valilik yaptıktan sonra 214 civarında Kardeşi Abdullah b. Tahir Horasan valisi olmuştur. Tahir b. Hüseyin 207 yılında vefat ettiği için ve Ebû 'Ubeyd hicri 192-210 civarında Tarsus kadılığı yaptığı için tanışmaları henüz Horasan dışına çıkmadan olduğu anlaşıyor.

⁸² Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/15; Bu konuda kaynaklarda ayrıntılı bir ilgiye rastlanmamıştır.

Ebû ‘Ubeyd, Samarrâ’dan sonra ilk rihlesini hicri 176 civarında Bağdat’a yapmıştır. Ebû ‘Ubeyd Bağdat’ta uzun süre kalmış ve orayı uğrak yeri yapmıştır. Bu daha sonra kendisine Bağdâdî nisbesi verilmesine sebep olmuştur.⁸³ Derbi’r-Rîyḥân da oturmuş ve Bişr ve Buşeyr caddesinde eğitimlik yapmıştır.⁸⁴ Ahmed b. Ḥanbel, Ali el-Medîni(34/848-49), eş-Şâfiî (204/819), İbni Ma‘în (233/848) gibi akranlarıyla orada tanışmıştır. Onlarla arkadaş olmuş, birlikte rihle yapmış ve ilim alışverişinde bulunmuştur.⁸⁵ Ebû ‘Ubeyd, hayatında maddi destekleri ile büyük bir öneme sahip olan Abdullah b. Tahir ile de Bağdat’ta tanışmıştır.⁸⁶ Yazdığı kitapları Abdullah b. Tahir’e hediye etmiş ve karşılığında birçok hediye almıştır.⁸⁷ Abdullah b. Tahir, Ebû ‘Ubeyd’in kendisine sunulan eserini çok beğenmiştir. Kendisine “Sahibini böyle güzel bir amele sevk eden aklın geçim derdi ile uğraşmaması gerekir. Onun için aylık 10.000 dirhem tahsis ediyorum.” diyerek kendisine ihsan ve iltifat etmiştir.⁸⁸

Kaynaklardan ve tarihlerden anlaşıldığına göre Ebû ‘Ubeyd, ikinci rihlesini Kûfe’ye yapmıştır. Hicri 177 civarında Kûfe’de bulunmuş ve oradaki el-Kisâ’i, el-Ferrâ (207/822), el-Aḥmer, Ebû ‘Amr eş-Şeybânî (213/828), el-Emevî, İbnû’l-‘Arabî (231/845),

⁸³ Ebû ‘Ubeyd’in Bağdat’a girişini 176 yılında vefat eden Bağdat kadısı Sa‘îd b. Abdurrahman el-Cumehî’den hadis rivayet ettiği için hicri 176 ve öncesi diye sınırlandırılabilir. Ayrıntılı bilgi için Bkz: İbn Hacer el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, Yyy, 2004, II/664; Ebû ‘Ubeyd el-Ḳasım b. Sellâm, *Kitâbu’l-Emvâl*, Thk: Muhammed Amâre, Dâru’s-Şurûk, Beyrut-Kâhire, 1989. s. 379; 704. Hadis.

⁸⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/362; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîḥu Bağdâd ev Medinetu’s-Selâm*, XIV/403; İbn ‘Asâkir, *Târîḥu Medîneti Dımaşk*, XLIX/82; el-Ḳıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/ 13.

⁸⁵ ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, V/176; ed-Dâvûdî, *Ṭabakâtu’l-Mufessirîn*, II/38; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/356.

⁸⁶ Birçok Kaynakta Ebû ‘Ubeyd’in görüştüğü kişi Tahir b. Hüseyinin torunu Tahir değil oğlu Abdullah olduğu için Abdullah b. Tahir yerine karıştırılarak Tahir b. Abdullah yazılmıştır. Bkz: el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/360.

⁸⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/493.

⁸⁸ el-Ḳıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/16; Ebû Ya‘lâ, *Ṭabakâtu’l-Ḥanâbile*, Nşr: Muhammed Hâmid el-Fakkı, Matba‘atu’s-Sunnetu’l-Muhammediyye, Kahire, 1371/1952, I/261.

Ebû Ziyâd el-Kellâbî (?) gibi âlimlerden dersler almıştır.⁸⁹ Ebû ‘Ubeyd’in nahivde Kûfe medresesine mensup olduğu zikredilmektedir.⁹⁰

Ebû ‘Ubeyd’in bir sonraki rihlesi ise Basra’ya olmuştur. Ebû Zeyd el-Ensârî (215/830), Ebû ‘Ubeyde Ma‘mer b. Muşennâ (209/824),⁹¹ el-Asmâ‘î (216/831), el-Yezîdî (202/817) gibi âlimlerden ilim almak için Basra’ya gitmiştir.⁹² Fakat Basra’ya vardığı zaman Hammad b. Zeyd (179/795)’in vefat ettiğini öğrenince çok üzölmüş ve Abdurrahman b. Mehdî (198/813-14)’ye hayıflanmıştır. O ise “O ölümdede seni geçti. Allah’a takvada ise geçilmez olursun inşallah.” diye cevap vererek onu teselli etmiştir.⁹³ Bu rivayete göre Ebû ‘Ubeyd’in Basra’ya girişı Hammad b. Zeyd’in vefat ettiğı hicri 179 ramazan ayından sonra olduğı söylenebilir.⁹⁴ Ebû ‘Ubeyd, Basra’da yaptığım iki işten dolayı cenneti ümit ediyorum diyerek Basra’daki günlerinden eserlerinde bahsetmiştir.⁹⁵

Hakkında fazla bilgi bulunmasa da Ebû ‘Ubeyd bir rivayetinde Rakka’da bulunduğunu ifade etmiştir. Orada Muammer b. Süleyman en-Neḥâ‘î (191/807) ile beraber oturduğunu zikretmiştir. Onu gördüğü insanların en hayırlısı bulduğunu

⁸⁹ Ebû ‘Ubeyd’in Kûfeye girişini kendisinden hadis rivayet ettiğı Şerik b. Abdullah en-Neḥâ‘î’nin vefatından (177) öncesi ile sınırlandırılabilir; Bkz: el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 2004, III/İ62; Ebû ‘Ubeyd, *Kitabu’n-Neseb*, s. 143, 162. Hadis; Brockelmann, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/155; İbn Ebî Ya‘lâ, *Ṭabaḳâtu’l-Ḥanâbile*, I/261; Kehhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, I/101; En-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâi ve’l-Luğâ*, II/257.

⁹⁰ Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez- Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, Thk: Şeyh Şu‘ayb el-‘Arnavut ve Muhammed Nâ‘îm el-‘Araksûsî, Muessesetu’r- Risâle, 11. Baskı, Beyrut, 1996, X/492; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳâtu’l-Mufessirîn*, II/39; Ebû ‘Ubeyd, *Fedâilu’l-Kur‘ân ve Âdâbuhû*, I/103.

⁹¹ Brockelmann, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/155.

⁹² el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/363.

⁹³ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, Thk: Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu ‘avvaz, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2004, II/197; ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/498; el-Hatip el-Bağdâdî, *er-Rihletu fî Ṭalabi’l-Ḥadîs*, Thk: Nureddin ‘İtr, 1. Baskı, Byy, s. 179; İbn Ebî Ya‘lâ, *Ṭabaḳâtu’l-Ḥanâbile*, I/260; Kehhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, I/101; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşq*, XLIX/78.

⁹⁴ el-Hatip el-Bağdâdî, *er-Rihletu fî Ṭalabi’l-Ḥadîs*, s. 180.

⁹⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/498; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu’s-Selâm*, XIV/398.

söylemiştir.⁹⁶ Bu rivayete göre Ebû 'Ubeyd'in Rakka'ya girişinin Muammer b. Süleyman en-Neḥâ'î'nin vefatı olan h. 191 den önce olduğu söylenebilir.⁹⁷

Bağdat'ta çocuk eğitirken asli vatanı Horasan'a tekrar dönüp Herşeme b. A'yen (200/816)'in çocuklarını eğitmiştir.⁹⁸ Daha sonra orada Şâbit b. Naşr b. Mâlik el-Huzâ'î (?) ile tanışıp onun çocuklarını okutmaya başlamıştır. Şâbit b. Naşr b. Mâlik el-Huzâ'î Tarsus'a vali olunca çocuklarını okutan Ebû 'Ubeyd'i de yanında götürmüştür. Orada kendisine kadılık görevini vermiştir. Ebû 'Ubeyd kendisine verilen bu görevi en iyi şekilde yerine getirmek için bütün zamanını harcamıştır. Böylece yazdığı hadis kitabına ara vermek zorunda kalmıştır. Şâbit b. Naşr b. Mâlik el-Huzâ'î'nin vefatına kadar hiçbir yere ayrılmadan on sekiz yıl kadılık yapmıştır. Şâbit b. Naşr'ın vefatıyla 208 civarında Bağdat'a tekrar dönmüştür.⁹⁹

Ebû 'Ubeyd bir süre Şam'da bulunmuş ve oradaki hocalarından rivayet etmiştir. Şam'a girişi kendisinden rivayet ettiği Ahmed İbn Halid el-Vehbî el-Ḥımsî (214/732)'nin vefat tarihi ile sınırlandırılabilir.¹⁰⁰

Ebû 'Ubeyd' Dimeşk'e de ilim taleb etmek için uğramıştır. Orada Musehher el-Ğasânî, Hişâm b. 'Ammar, Hişâm b. İsmâil, Süleyman b. Abdurrahman gibi birçok âlimden ders almıştır.¹⁰¹ Ahmed ed-Dimeşkî ise kendisinden Dimeşk'te ders almıştır.¹⁰²

⁹⁶ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İsmâil el Makdisî, *el-Murşidu'l-Vecîz ilâ 'Ulûmin Tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Thk: Tayyar Altıkulaç, Dâru's-Şadr, Beyrut, 1395/1975, s. 201.

⁹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed, İbn Sa'd., *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Thk: Ali Muhammed Ömer, 1. Baskı, Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 2001. IX/491.

⁹⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Thk: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, 2. Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, 1966, VIII/323; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, II/474; Herşeme 191 de Horasana vali olmuştur, 200 Yılında Mêmûn'un adamlarına Kûfede yenilince öldürülmüştür. Herşeme b. A'yen, Emin'e karşı Me'mûn'a gösterdiği bütün yararlıklara rağmen, batı eyaletlerindeki huzurluksuzlukların asıl sebebini halifeye izah etmesinden çekinen Faḍl b. Sehl'in ilvaları yüzünden Me'nûn tarafından Merv'de hapsedilmiş ve hicri 200 de idam edilmiştir. Bkz: Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, III/176.

⁹⁹ Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-Selâm*, VIII/15; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/492, 501.el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/ 19; ed-Dîneverî, *el-Me'ârif*, s. 549.

¹⁰⁰ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 383, 162. Hadis; el-'Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1995, I/21.

¹⁰¹ ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Mufessirîn*, II/37-38; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/58.

¹⁰² İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/347; İbn Ma'in, *Ma'rifetu'r-Ricâl*, Nşr: Muhammed Mutî' Hafız, Thk: Muhammed Kamil Kassar, Matba'atu Mecma 'il-Luğati'l-'Arabî, Dimaşk, 1985.I/7.

Ebû ‘Ubeyd Yahyâ b. Ma‘în ile birlikte hicri 213 yılında Mısır’a gitmiştir. Oradaki âlimlerden şifahi ve yazılı ilim elde ederek tekrar Bağdat’a dönmüştür.¹⁰³

Ebû ‘Ubeyd *Ğaribu’l-Ĥadiş* adlı eserinde Peygamber Efendimiz (a.s.)’in ipek giymekle ilgili bir hadisini açıklarken Mısır’da bulunduğuna işaret etmiştir.¹⁰⁴ Rebî‘ b. Süleyman Mısır’da imam Şafi’nin kitaplarını yazdığını haber vermektedir.¹⁰⁵

Medine’nin haremî belirlenmesi konusundaki hadisi açıklarken de Medine’de bulunduğuna işaret etmiştir.¹⁰⁶ Bazı rivayetlerde Medine’de vefat ettiği söylene de itibar edilen görüş bu değildir.

Son olarak hicri 219 senesinde hac yapmak için Mekke’ye gitmiştir. Gördüğü bir rüya sebebiyle Irak’a gitmekten vazgeçip vefatına kadar Mekke’de kalmıştır.¹⁰⁷ Ebû ‘Ubeyd eserlerinde birçok kez Mekke’de bulunduğundan bahsetmiştir.¹⁰⁸

1.7. Hakkında Söylenenler

Ebû ‘Ubeyd’in hocaları, akranları ve öğrencileri onun ilmîne, edebine, ahlakına, sabrına ve hoşgösüne şahid olmuşlardır. Onun eserlerini ve ilmi değerini takdir ederek iltifat dolu sözler söylemişlerdir. Görüştüğü devlet adamlarından Abdullah b. Tahir’in de övgüsüne mazhar olmuştur. Bazen de eleştirmişler ve hatalarını söylemekten geri durmamışlardır. Örneğin, Dârağudnî (385/995): “*Güvenilir ve dağ gibi imamdır.*” demiştir.¹⁰⁹ Ebû ‘Amr ed-Dânî (444/1053) ise “*Bütün ilimlerde zamanının imamı, güvenilir, me’mûn ve sünnete uyan biridir.*” demiştir.¹¹⁰ Ebû Dâvûd (275/889),

¹⁰³ ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, V/176; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/38; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/356.

¹⁰⁴ Ebû ‘Ubeyd el-Ĥâsım b. Sellâm, *Ğaribu’l-Ĥadiş*, 1. Baskı, Matba‘atu Dâirati’l-Ma‘ârifî’l-Osmaniye, Haydarabad 1964, I/226.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hasan el-Beyhakî, *Menâkıbu’s-Şâfi’î*, Thk: es-Seyyid Ahmed Sağar, Mektebetu Dâri’t-Turâs, Kâhire 139I/1971, I/269.

¹⁰⁶ Ebû ‘Ubeyd, el-Ĥâsım b. Sellâm, *Ğaribu’l-Hadîs*, 2. Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2003, I/189.

¹⁰⁷ Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/155; İbn Ebî Ya‘lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, I/155.

¹⁰⁸ İbn Ebî Ya‘lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, I/260; Ebû ‘Ubeyd, *Fedâilu’l-Ĥur‘ân ve Âdâbuhû*, I/105; İbn Ĥallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, III/87.

¹⁰⁹ el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹¹⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/507.

“Güvenilir.” demiştir.¹¹¹ el-Hâkim (318/930), “Herkesin katında makbul bir imamdır.” demiştir.¹¹² ez-Zehebî (748/1348), “Müctehid imamlardandır.” demiştir.¹¹³ Ebû Kudâme (241/858); Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhaveyh ve Ebû ‘Ubeyd hakkında sorulunca şu cevabı vermiştir. “En fakihi Şâfi’î, en muttakisi Ahmed, en hafızı İshâk, Arab’ın dilini en iyi bilen ise Ebû ‘Ubeyd’dir.” demiştir.¹¹⁴ Ebû’l-Abbâs Sa‘leb (291/903), onun hakkında “Ebû ‘Ubeyd, Beni İsrailden olsaydı ne acayip olurdu.” diyerek ilminin genişliğine dikkat çekmiştir.¹¹⁵ Ezherî (370/980), “Ebû ‘Ubeyd; sünnete ittiba eden, dinine bağlı, faziletli bir âlim ve fakihdir.” demiştir.¹¹⁶ İbnu Nâsırî’ d-Dîn (842/1438), “Ebû ‘Ubeyd; Kıraatte imam, hadiste hafız, fakih ve müctehid olan büyük bir âlimdir.” demiştir.¹¹⁷ İshak b. İbrahim el-Hanzâlî (238/853), “Ebû ‘Ubeyd; aramızda ilmi en geniş, en edepli ve en fazla rivayeti cem edendir.” demiştir.¹¹⁸

Görüldüğü gibi genelde ilmi ve ahlakı övüldüğü gibi bazen de diğer âlimler ile karşılaştırılmıştır. Kendisinin daha bilgili olduğu alanlar hakkında da bilgi vermişlerdir. Bazen de üstünlük derecesini gösteren karşılaştırmalar yapmışlardır. Ebû ‘Ubeyd’in ilmi değerinin takdir edilmesinde kaynaklık eden kişiler de incelendiği zaman Ebû ‘Ubeyd’in ne kadar büyük bir ahlaka ve ilme sahip olduğu ayrıca takdir edilecektir. İshâk b. Râhaveyh, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma‘în gibi âlimlerin, onun hakkında söylediği bazı sözleri aşağıda sunulmuştur.

Abdullah b. Cafer b. Durustevayh en-Nahvî (330/942); “Bağdâd âlimlerinden lügat, hadis ve Kurân ilimleri sahasında ün yapmış âlimlerden muhtelif ilimlere vâkıf, edebîyat, fıkıh, hadis ve hukuk alanında birçok eser vermiş zâtlardan biri de Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm’dır.” demiştir.¹¹⁹

¹¹¹ el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹¹² el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹¹³ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/491.

¹¹⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/500; el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹¹⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/500.

¹¹⁶ el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/412.

¹¹⁷ İbnu’l-’Îmâd, *Şezerâtu’z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, III/111.

¹¹⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/500.

¹¹⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/492.

Ahmed b. Kâmil el-Ğâğî (350/961); “*Ebû ‘Ubeyd; aĥbâr, Arapça, fıkıh, Kur’ân ilimlerinde bilgili, dininde ve ilminde faziletli, İslam ilimlerinde öncü rabbânî bir âlimdir. Rivâyeti hasen, nakli sahihtir. Din ve dünya işlerinde onu ta’n eden birini bilmiyorum.*” diyerek hadis ilmindeki güvenilirliğini belirtmiştir.¹²⁰

‘Amr b. Câhız (255/869): “*Ebû ‘Ubeyd, âlimlerden, fakihlerden, muhaddislerden, nahivcilerden; kitap ve sünneti, nâsiĥ ve mensûĥ’u, ġarîbu’l-Kur’ânı, i’râbu’l-Kur’ânı bilen âlimlerden ve birçok ilimde mahir olan âlimlerdendir. Hiç kimse Ebû ‘Ubeyd’den daha sahih ve daha faydalı bir kitab yazmamıştır.*” demiştir.¹²¹

Hilâl b. el-A‘lâ er-Raġġî(270/884), hakkında “*Allah (c.c.) bu ümmete zamanlarında âlim dört imam nasip etmiştir. İmam Şâfi‘, Hz. Peygamber (a.s)’in hadislerini fıkhetmiştir. Ahmed b. Ĥanbel, fitne zamanında dik durmuştur. Yoksa insanlar kâfir olurdu. Yahyâ b. Ma‘în, hadislerdeki yalanı engellemiştir. Ebû ‘Ubeyd, hadislerdeki ġaribleri açıklayarak insanları helaktan korumuştur.*” demiştir.¹²²

İshâk b. Râhaveyh (233/848), “*Ebû ‘Ubeyd; aramızda ilmi en geniş, en edepli olan, en çok rivayet toplayandır. Biz Ebû ‘Ubeyd’e muhtacız. O ise bize muhtaç değildir.*” demiştir.¹²³ Başka bir rivayette İshak b. Râhaveyh; “*Allah (c.c.) hakikatten hayâ etmez. Ebû ‘Ubeyd benden, Ahmed b. Ĥanbel ve Şâfi‘î’den daha âlimdir.*” demiştir. Diğer bir rivayette ise “*Benden daha fakih, benden daha bilgilidir.*” demiştir.¹²⁴

Muhammed b. Ebû Bişr (310/923) anlatıyor: “*Ahmed b. Ĥanbel’e bir mesele sormaya gittim. Bana ‘Ebû ‘Ubeyd’e git, onda başkasından duyamacağın bir açıklaması var.’ dedi. ‘Gittim ve gerçekten cevabı beni tatmin etti.’*” demiştir.¹²⁵

¹²⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/501; el-‘Asġalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹²¹ ez-Zubeydî, *Ĥabakâtu’n-Nahviyyin ve’l-Luġaviyyin*, s.199.

¹²² el-Ğıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/18; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’Nihâye*, 1990, X/291-291; İbn Ĥallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/61; ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/499; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/361; el-‘Asġalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹²³ İbn Ĥallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/61; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’Nihâye*, 1990, X/292; el-‘Asġalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹²⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/500; el-‘Asġalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹²⁵ İbnu’l-Cezerî, *Ğāyetu’n-Nihāye fî Ĥabakâti’l-Ğurrâ*, II/18.

Ahmed b. H̱anbel (241/858), “Ebû ‘Ubeyd bizdeki değeri her gün artan bir âlimdir”¹²⁶ demiştir. Ğarîbu’l-Ĥadîs kendisine gösterilince “Allah (c.c.) hayırla mükafetlândırsın.” demiş ve kendi elleriyle neshetmiştir.¹²⁷

Abdullah b. Tâhir (230/844); “İslam âlimleri dört kısımdır. Abdullah b. Abbas kendi zamanının, eş-Şa‘bî kendi zamanının, el-Ėâsım b. Ma‘în kendi zamanının, Ebû ‘Ubeyd de kendi zamanının âlimidir.” demiştir.¹²⁸

Abdullah b. Tâhir vefat haberini alınca kendisine şu şiir ile hayıflanmış ve methetmiştir.¹²⁹ (Basît):

1	يَا طَالِبَ الْعِلْمِ قَدْ أُوْدِيَ ابْنُ سَلَامٍ	قَدْ كَانَ فَارِسَ الْعِلْمِ غَيْرَ مُحْجَابٍ
2	أُوْدِيَ الَّذِي كَانَ فِينَا رُبْعَ أَرْبَعَةٍ	لَمْ يَلَقْ مِثْلَهُمْ أُسْتَاذُ أَحْكَامٍ
3	حَبْرُ الْبَرِيَّةِ عَبْدَ اللَّهِ أَوْلَهُمْ	وَعَامِرٌ وَنَعَمَ التِّلْوُ يَا عَامٍ
4	هُمَا اللَّذَانِ أَنَا فَوْقَ غَيْرِهِمَا	وَالْقَاسِمَانِ ابْنُ مَعْنٍ وَابْنُ سَلَامٍ

- 1 Ey ilim talabesi! İbn Sellâm öldü, ilmin korkusuz süvarisi idi.
- 2 İçimizdeki dördün biri gitti, hükümlerin üstâdı onlar gibisiyle karşılaşmadı.
- 3 İlki, Abdllah yeryüzün imamı idi, ‘Âmir ise ne güzel takipçiydi. Ey zaman!.
- 4 Onlar ilimde diğer ikisini geçenlerdi, iki Ėâsım olan İbn Ma‘în ve İbn Sellâm idi.

Ebû ‘Amr b. Tûsî (?), babasından rivayet ediyor: “Birgün Ebû ‘Ubeyd’e giderken Yakub b. Sikkît (244/858) ile karşılaştım. Bana “Nereye gidiyorsun.” Dedi. Ebû ‘Ubeyd’e gidiyorum deyince, “Sen ondan bilgilisin gitmene gerek yok.” Dedi. Ebû ‘Ubeyd’e gidip

¹²⁶ el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/21.

¹²⁷ Cemaleddin Ebu’l-Ferec İbnu’l-Cevzî, *Şıfatü’s-Şafıye*, Thk: Hâlit Mustafa Tartûsî, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 2012, s.767; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’Nihâye*, 1990, X/291.

¹²⁸ ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, V/176; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Ėurrâ*, II/18; ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/501.

¹²⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/506.

durumu anlattım “Sinirli de o yüzden.” Dedi. Niye diye sordum; “Birkaç gün önce bana Ğaribu’l-Muşannef’i oku dedi, ben de herkesle derse gel dedim o da kızdı.” demiştir.¹³⁰

İbrâhîm el-Harbî (285/899),¹³¹ hakkında; “Annelerin, benzerlerini doğurmaktan aciz olduğu üç insan bilirim. Bunlardan Ebû ‘Ubeyd’i can verilmiş budağa benzetiyorum. Bişr b. Hâris’i tepeden tırnağa kadar akıl ile yoğrulmuş bir kişi olarak görüyorum. Ahmed b. Hanbel’i ise âdeta Allah’u teâlâ tarafından bütün ilimlerle donatılmış sözü ve sükûtu da ilim olan bir zât olarak görüyorum.” demiştir.¹³² Başka bir rivayette; “Ebû ‘Ubeyd’i ruh verilmiş bir dağa benzetiyorum. Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma’în’in alanı olan hadis dışında her şeyi güzel yapıyor.” dediği rivayet edilmiştir.¹³³

Yahya b. Ma’în (233/848)’e Ebû ‘Ubeyd sorulunca tebessüm ederek “Ebû ‘Ubeyd benim gibi birine mi soruluyor!? Ebû ‘Ubeyd, insanların kendisine sorulduğu kişidir. Birgün Esmâ’î ile otururken Ebû ‘Ubeyd bize doğru geliyordu. Yaklaşınca kadar ona baktı ve ‘şu geleni görüyor mu sunuz?’ dedi. Oradakiler ‘evet’ deyince ‘Bu kişi yaşadıkça insanlar helak olmaz.’ dedi.” demiştir.¹³⁴

1.8. Ebû ‘Ubeyd’in Menkıbeleri

Ebû Bekir İbnu-l-Enbârî (328/940) rivayet ediyor: “Ebû ‘Ubeyd geceyi üçe ayırır. Üçte birinde namaz kılar, üçte birinde uyur, üçte birinde de kitapları ile ilgilenirdi. Menkıbeleri ve faziletleri gerçekten çoktur.” demiştir.¹³⁵ İbnu-l-Enbârî’nin de dediği gibi Ebû ‘Ubeyd’in kişiliği, ilmi, ahlakı, sabrı, tevazusu, hoşgörüsü hakkında bilgi veren birçok menkıbesi vardır. Kendisinin daha iyi tanınması ve anlaşılması açısından değerli görülen bazı menkıbeleri aşağıda sunulmuştur.

¹³⁰ el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/18.

¹³¹ Yâkût el-Hamevî, eserinde hayatını zikretmiştir. Aslen Mervli olup hicri 195 de doğmuş ve 285 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir. Bkz: Şihâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût el-Hamevî (626/1228), *Mu’cemu’l-Udebâ*, Nşr: Ahmed Ferîd Rifâ’î ve d., Dâru’l-Me’mûn, Beyrut, 1938, I/112.

¹³² ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/501.

¹³³ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/501; el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

¹³⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/504; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/358.

¹³⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/61; İbn Nedîm, *Kitâbu’l-Fihrist li’n-Nedîm*, I/78; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/497; el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/412.

Tâhir b. Hüseyin, Horasan'da Merv şehrine girdiği zaman, gece sohbetini dinleyebileceği bir zât arar. Ona Ebû 'Ubeyd tavsiye edilince huzuruna götürülür. Tâhir b. Hüseyin, onu fıkıh, târih, lügat ve nahiv ilimlerinde büyük bir âlim olarak bulur.¹³⁶ Tâhir b. Hüseyin ona “*Seni bu memlekette bırakmak büyük bir ihtiyâçtır*” der ve onu savaşa götürmez. Daha sonra Ebû 'Ubeyd'e 1.000 dinar verip “*Ben cihada (savaşmaya) gidiyorum. Ben dönünceye kadar bu parayla geçin*” der. Tâhir b. Hüseyin, Horasan'dan dönünceye kadar Ebû 'Ubeyd *Ğarîbu'l-Ĥadiş*'i telif eder. Eseri Tâhir b. Hüseyin'e harbdan dönüşünde takdim etmiştir. İlminden etkilenen Tâhir b. Hüseyin beraberinde Ebû 'Ubeyd'i de Samarra'ya götürmüştür.¹³⁷

Ebû 'Ubeyd bir gün namazdan çıkar ve akranlarından olan İshâk b. İbrahim el-Mevşilî (236/851)'nin evine uğrar.¹³⁸ Oradakiler: “*Ey Ebû 'Ubeyd! Bu evin sahibi! Ğarîbu'l-Muşannefte 1.000 kelimenin hatalı olduğunu söylüyor.*” derler. Bunun üzerine Ebû 'Ubeyd, “*İçinde 100.000 kelimenin olduğu bir kitapta 1.000 kelimenin hatalı olması çok değildir. Belki ikimizinki de doğru olan iki farklı rivayet olabilir. Diğerimizin rivayetini hatalı bulabiliriz. İkimizin de bazı kelimelerde hataya düşme ihtimali göz önüne alınırsa çok az bir hata kalır.*”¹³⁹ şeklinde cevap vermiştir.

Ebû Bekir b. Ebî'd-Dunyâ (281/894), Ebû 'Ubeyd ile Ahmed b. Hanbel'in ne kadar samimi olduklarını gösteren bir görüşmelerini Ebû 'Ubeyd'den şu şekilde naklediyor: “*Ahmed b. Ĥanbel'i ziyaret ettim. Evine girdiğim zaman bana sarıldı ve evin başköşesine oturttu. 'Ey Ebâ Abdullah yapma, "başköşe ev sahibinindir." Denilmez mi?' dedim. O da 'Evet oturur ve istediğini oturabilir.' deyince kendi kendime: 'Ebû 'Ubeyd! Al sana, bir bilgi dedim.' Sonra 'Ey Ebû Abdullah, 'eğer sana layık biri olarak geliyorsam, sana hergün geleceğim' dedim.' O da 'böyle söyleme, benim senede bir kez*

¹³⁶ İbnu'l-'Îmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, III/35. Tahir b Hüseyin hicri 207'de vefat edince Memûn yerine oğlu Talha'yı atamış, yedi yıl valilik yaptıktan sonra 214 civarında kardeşi Abdullah b. Tahir Horasan valisi olmuştur. Tahir b. Hüseyin 207 yılında vefat ettiği için ve Ebû 'Ubeyd hicri 192-210 civarında da Tarsus kadılığı yaptığı için tanışmalarının henüz Horasan dışına çıkmadan olma ihtimali büyüktür.

¹³⁷ el-Ĥıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/15.

¹³⁸ el-Ĥıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, I/250.

¹³⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/502.

görüştüp de dostluklarına kendileriyle her gün görüştüklerimden daha fazla güvendiğim kardeşlerim var.’ dedi. Ben de kendi kendime: ‘Ebû ‘Ubeyd! Al sana, güzel bir bilgi daha dedim.’ Sonra kalkmak istediğim zaman benimle birlikte kalktı. ‘Kalkma, ey! Ebû Abdullah’ dedim. O da ‘Şa ‘bî, Ziyaretin ziyaretçiyi kapıya uğurlamakla ve atını tutmakla tamamlanacağını rivayet etmiştir.’ dedi. Ben de ‘Şa ‘bî’den kim rivayet etti’ dedim. O da ‘İbn Ebî Zâide, Mucâhid’den o da Şa ‘bî’den rivayet etmiştir.’ dedi. Ben de ‘Ebû ‘Ubeyd! al sana, bu da üçüncü güzel bir bilgi.’” dedim.¹⁴⁰

Abdullah b. Tahir Bağdat’ta iken Ebû ‘Ubeyd’den kendi evine gelip *Ğarîbu’l-Ĥadîs*’i okumasını isteyince “*ilim ayağa getirilmez, onun ayağına gidilir*” hadisine uyarak kabul etmemiştir. Abdullah b. Tahir onun evine gitmiştir.¹⁴¹ Abbâs el-‘Anberî (240-6/854) ve Ali el-Medînî evlerine gelip okumasını istemişlerdir. Onların ilmine hürmet ettiği için her gün kitabını onların evine kadar taşımış ve kendilerine okumuştur.¹⁴²

Meymûnî (274/878-9): *“Ahmed b. Ĥanbel mihnete uğrayıp iskence gördükten sonra ya da bundan önce- Ali b. el-Medînî bana şöyle dedi: “Ey Meymûn! İslâmiyette Ahmed b. Ĥanbel’in yaptığını hiç kimse yapamadı!” dedi. Ben, onun bu sözüne çok hayret ettim. Ebû ‘Ubeyd el-Ĥâsım b. Sellâm’ın yanına gittim. Ali b. el-Medînî’nin sözlerini naklettim. O da şöyle dedi: “Doğru söylemiştir, irtidad esnasında Ebû Bekir (r.a.), yardımcı ve destekçiler gördü. Ahmed b. Ĥanbel ise bu mihnetinde yardımcı ve destekçiler görmemiştir.” dedi. Sonra Ebû ‘Ubeyd, Ahmed b. Ĥanbel’i övmeye başladı ve ‘İslâmiyette onun gibi bir kimsenin bulunduğunu bilmiyorum.’ dedi.”* şeklinde nakletmiştir.¹⁴³

Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ (291/904) şöyle anlatır: *“Abdullah b. Tâhir, bir gün hacca gitmek için Horasan’dan gelip, İshâk b. İbrâhîm’e misafir olmuştu. İshâk b. İbrâhîm, Tâhir’in görmesi için âlimleri evine davet etti. İbn ‘Arâbî, Aşma ‘î’nin arkadaşı Ebû Naşr gibi hadis ve fıkıh âlimleri geldiler. Ebû ‘Ubeyd, “İlim aranır, ilmin ayağına*

¹⁴⁰ İbn Ebû Yâ’lâ, *Ṭabaqâtu’l-Hanâbile*, I/259.

¹⁴¹ el-Ĥıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/17; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/496.

¹⁴² İbnu’l-Cevzî, *Şıfatü’s-Şafve*, s.767.

¹⁴³ Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Thk: Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî, 1. b, Dâru Hicr, Cîze, 1998, XIV/408.

gidilir.” diyerek davete katılmadı. Bunun üzerine kızan İshâk b. İbrâhîm, Abdullah b. Tâhir’in bağıladığı aylığı kesti ve durumu Abdullah b. Tâhir’e bildirdi. Bunun üzerine Abdullah b. Tahir, bir mektup yazarak “Ebû ‘Ubeyd sözlerinde haklıdır. Hâlbuki sen onun maaşını kesmişsin, derhal maaşını bağla ve bundan sonra da hak ettiğini kendisine ver” diye emir vermiştir.”¹⁴⁴

Ebû Dulef (225/839) ile arasında geçen hadise şu şekildedir; “Ebû ‘Ubeyd, Abdullah b. Tâhir’in maiyetinde bulunuyordu. Ebû Dulef,¹⁴⁵ Abdullah b. Tahir’e haber göndererek Ebû ‘Ubeyd’i, yanında iki ay kalması için istemiştir. Abdullah b. Tâhir bu teklifi kabul ederek Ebû ‘Ubeyd’i Ebû Dulef’in yanına göndermiştir. İki ay kaldıktan sonra geri dönerken Ebû Dulef, ona 30.000 dirhem altın takdim etmiştir. Ebû ‘Ubeyd, bunu kabul etmemiş. “Yanımda bulunduğum adam, beni hiçbir zaman yardıma muhtaç bırakmamıştır.” diye cevap vermiştir. Dönünce Abdullah b. Tâhir kendisine 30.000 dinar teklif etmiştir. Ebû ‘Ubeyd “Ey emîr, bu parayı kabul ediyorum. Fakat bu para ile, sınır boylarında yer alacak silâh ve atlar satın almak istiyorum ki, sana da sevabı vasıl olsun.” demiş ve parayı dediği gibi harcamıştır.”¹⁴⁶

Ebû ‘Ubeyd, Mekke’de ‘Âişetu’l-Mekkî (?) ile görüşmesini şöyle anlatıyor; “Mekke’ye girdim. Kâbe’nin karşısına oturmuş olmalıyım veya ayağımı biraz yaymış olmalıyım ki yanıma âbide ve faziletli bir kadın olan ‘Âişetu’l-Mekkî geldi. Bana “Ey Allah’ın kulu, senin âlim olduğunu söylerler, benim şu sözümü kabul et. Burada ancak edeple otur ve ismini Allah’a yakın olanlar listesinden sil.” dediğini ifade etmiştir.”¹⁴⁷

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, valilerle ve devlet adamlarıyla da görüşen bir kişi olduğu için onların ihsan ve iltifatlarına mazhar olmuştur. Fakat bunu ilmin izzet ve itibarına zarar vermeden yapmıştır. Onların yüksek miktardaki hediyelerini reddetmekte tereddüt etmemiştir. İlmin izzeti adına ilmi onların ayaklarına götürmemiş, ilmin ayağına

¹⁴⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-Udebâ*, XVI/361.

¹⁴⁵ el-Ğıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/16.

¹⁴⁶ el-Ğıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/16; ¹⁴⁶ En-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâi ve’l-Luğâ*, II/257.

¹⁴⁷ Ömer Rıza Kehhâle, *A’lamu’n-Nisâ fî ‘Âlemeyi’l-‘Arab ve’l-İslâm*, Muessesetu’r-Risâle, Dımeşk, 1959, III/193; İbnu’l-Cevzî, *Şıfatü’s-Şafıe*, s.402.

gidildiğini ifade etmekten geri durmamıştır. Ebû Dulef örneğinde olduğu gibi devlet adamları tarafından kısa süreliğine de olsa kendisinden istifade edilmek için özellikle davet edilmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma‘în, Ali el-Medînî ile olan menkıbeleri incelendiği zaman onların katındaki değeri de anlaşılmış olacaktır.

1.9. Bazı Hikmetli Sözleri

Ebû ‘Ubeyd “İnce manalı güzel sözler, gerdanlara asılan kolyeler gibidir.” diyerek bu sözlerin güzelliğine ve önemine dikkat çekmiş ve farklı olay ve durumlarda bazı hikmetli sözler söylemiştir.¹⁴⁸ *Kitâbu’l-Emşâl* yazarı olması bu tür sözlerle ne kadar değer verdiğini ayrıca ortaya koymaktadır. Aşağıda Ebû ‘Ubeyd’in zekasının ve ruhunun inceliğine işaret eden hikmetli sözlerinden bir demet sunulmuştur.

“İzin almadan hiçbir âlime gitmedim. ‘Eğer onlar sen kendilerine çıkıncıya kadar sabretselerdi elbette haklarında hayırlı olurdu, bununla beraber Allah (c.c.) Ğafur’dur. Rahîmdir. ¹⁴⁹ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝”¹⁴⁹ ayetini tevil ettiğim için hiçbir hadis hocamın kapısını çalmadım, çıkıncaya kadar sabırla bekledim.” demiştir.¹⁵⁰

- İlmin şükrünü eda etmeyi, Ebû ‘Ubeyd şu şekilde açıklıyor: “Bir grupla otursun ve hoş görmediğin şeylerden zikrederler. Sen bunu öğrenirsin ve daha sonra başka bir grup insanla oturduğun zaman bu öğrendiğin şeyden bahsedilir. Sen de öğrendiğin şeyleri ve kimlerden öğrendiğini zikredersin. Eğer bilginin senedini zikredersen ilmin şükrünü eda etmiş olursun.” demiştir.¹⁵¹
- “Sünnete uyan, koru elinde tutan gibidir. O kişi, benim katımda Allah (c.c.) yolunda cihad edenden daha faziletlidir.” demiştir.¹⁵²
- “Elli hadis ezberlemekte benim için hiçbir zorluk yoktur.” diyerek hafızasının gücünü vurgulamıştır.¹⁵³

¹⁴⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/497.

¹⁴⁹ Hucurat, 49/5.

¹⁵⁰ ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/41.

¹⁵¹ ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/41.

¹⁵² ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/499.

¹⁵³ ez-Zubeydî, *Tabakâtu’n-Nahviyyin ve’l-Luğaviyyîn*, s. 199.

- “Peygamber (a.s)’i hicveden şiirden bir mısra ezberlemek küfürdür.” demiştir.¹⁵⁴
- “Birçok alanda mâhir kişilerle yaptığım münâzaralarda hep gâlib olmuşumdur. Fakat bir alanda uzman kişilerle yaptığım münâzaralarda ise hep mağlub olmuşumdur.” demiştir.¹⁵⁵

Görüldüğü gibi bu sözler Ebû ‘Ubeyd’in ilme ve âlime saygısını gösterdiği gibi sünnete ne kadar önem verdiğini de göstermektedir. Bunun yanında hafızasının gücü ve senedin önemi gibi birçok konudaki düşüncelerinin de anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

1.10. Hocaları

Ebû ‘Ubeyd, ilim öğrenmeye çok küçük yaşlarda başlamış ve bu uğurda hayatı rihleler içinde geçmiştir. Hayatının sonuna kadar istikrarlı bir şekilde ilim ile meşgul olmuş ve birçok alanda kitaplar yazmıştır. Bütün bunlardan dolayı Ebû ‘Ubeyd’in hadis, kıraat, fıkıh gibi birçok farklı alandan ve Basra, Bağdat ve Kûfe gibi birçok farklı bölgeden hocaları olmuştur.

Terâcim kitaplarında Ebû ‘Ubeyd’in hocaları “kendisinden arz ve semâ (أَخَذَ الْقِرَاءَةَ) yoluyla kıraât okudu. Kendisinden hadis rivayet etti (حَدَّثَ عَنْهُمْ). Kendisinden rivayet etti (رَوَى عَنْ) ve kendisinden işitti (سَمِعَ)” şeklinde zikredilmiştir.

Ebû ‘Ubeyd’in hocaları üzerine en kapsamlı çalışmayı Hâtim Sâlih ed-Đâmin yapmıştır. Tabakât ve terâcim kitaplarında zikredilen hocalarına ilave olarak eserlerini incelemiştir. Rivayet ettiği hocalarının listesini çıkarmış, 181 hocasının olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁵⁶ Aşağıda bazı hocalarının sadece isimleri zikredilmiştir. Önemli görülen bazı hocaları hakkında ise özet bilgi sunulmuştur. *Kitâbu’l-Emsâl’de* rivayet ettiği hocaları ise tezin ikinci bölümünde ele alınmıştır.

¹⁵⁴ Kadı ‘Iyaz, *eş-Şifâ*, Thk: Ali Muhammed el-Bitcâvî, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1984, I/1002.

¹⁵⁵ Kadı ‘Iyaz, *İlmâ’ ilâ Ma’rifeti Uşûli’r-Rivâye ve Takyîdi’s-Semâ’*, Thk: Side Ahmed Şakar, 1. Baskı, Dâru’t-Turâş, Kahire, 1970, s. 221.

¹⁵⁶ Hâtim Sâlih ed-Đâmin, *el-Mustedrek ‘alâ Şuyûhi Ebî ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm*, el-‘Arab, Sayı: 5-6, 1995, s. 294-297.

‘Abdu’l-Vehhâb b. ‘Aṭâ el-Ḥaffâf (204/819), Ali b. Hamza el-Kisâi (189/804), Ali b. Ma‘bed b. Şeddâd b. er-Raḳḳî el-Mısrî (218/833), ‘Abbâd b. ‘Abbâd el-Muhellebî (181/797), ‘Abbâd b. el-‘Avvâm (180/796), ‘Abdu’l-A‘lâ b. Mushir (218/833), Abdullah b. el-Mubârek (181/797), Abdullah el-Asmâ‘î (216/831), Abdurrahman b. Mehdî (198/814), Abdullah b. Salih el-Mısrî (?), Ebû Ahmed ez-Zubeyrî (?), Ebû Bekir b. ‘Abbas (?), Ebû Bekir b. Ebû Manşûr Naşr b. Davud b. Tavḳ es-Sâġânî el-Halancî (271/884), Kâsım (?), Ebû’l-Esved en-Naḍr b. ‘Abdilcebbâr el-Mısrî (?), Ebû Mu‘âviye eḍ-Ḍarîr (195/810), Ebû Ziyâd el-Kilâbî (?), el-Ḥakem b. Beşîr b. Selman (?), Ezher b. S‘ad es-Semmân (?), Cerîr b. Abdulhamid el-Ḥamânî (188/803), Kâbîşa b. ‘Uḳbe (213/828), Hâşim b. el-Kâsım (?), Hişâm b. ‘Ammâr ed-Dımeşķî (245/859), Ḥaccâc b. Muhammed (205-6/821), Ḥafs b. Ğayyâs (194/809), Ḥammâd b. Mes‘ade (202/817), İbnu’l-A‘râbî (231/845), İshak b. Süleyman er-Râḍî (?), İshak b. Yusuf el-Ezraḳ (195/810), İsmail b. Abbas (182/798), Safvân b. İsâ el-Ḳassâm (200/815), Sa‘îd b. Abdurrahman el-Cumehî (?), Sâlim b. İsâ (188/803), Süfyân b. ‘Uyeyne (198/829), Süleyman b. Abdirrahmân b. Ḥammâd (252/866), Süleyman b. Abdurrahman ed-Dımeşķî (?), Şerîk b. Abdullah el-Kâḍî en-Neḥa‘î (177/793), Şucâ‘ b. Ebî Naşr el-Belhî (190/805), Keşîr b. Hişâm (207/822), Mervân b. Mu‘âviye el-Fezârî (193/808), Mu‘az b. Mu‘az el-‘Anberî (196/812), Muhammed b. Ebî ‘Adî (?), Muhammed b. Cafer Ebû Abdullah el-Huzelî (Ğunder) (193/809), Muhammed b. İdris eṣ-Şâfi‘î (204/819), Muhammed b. Yezîd el-Vâsitî (626/1228), Muhammed b. Yunus el-Yemâmî (?), Muhammed b. Keşîr el-Mışşîşî (?), Osman b. Salih es-Sehmî (?), Ömer b. Yûsuf el-Yemâmî (203/818), ‘Ubeydullah b. Abdurrahman - Ebû Abdurrahman - el-Kûfî (el-Eşca‘î) (182/798), Yahyâ b. Adem (203/818), Yahyâ b. Sa‘îd el-Kaṭṭân (198/813), Yahyâ b. Sâlih el-Vuhâzî (222/836), Yahyâ b. Süleyman et-Tâifî (?), Yezîd b. Hârûn (206/821), Zeyd b. el-Hubâb (?) terâcim kitaplarında Ebû ‘Ubeyd’in hocaları arasında zikredilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz: en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâi ve’l-Luġâ*, II/257; ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/491; Şâbit el-Baġdâdî, *Târîhu Baġdâd ev Medinetu’s-Selâm*, XIV/392; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/354-355; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşķ*, XLIX/58; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye fî Ṭabaḳâti’l-Ḳurrâ*, II/18; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳâtu’l-Mufessirîn*, II/37.

1.10.1. Huşeym b. Beşîr

el-Bağdâdî, en-Nevevî ve ez-Zehebî'nin zikrettiğine göre Huşeym b. Beşîr (183/799), Ebû 'Ubeyd'in kendisinden işittiğini (سَمِعَ) hocalarındandır.¹⁵⁸ İbn 'Asâkir ve ed-Dâvûdî kendisinden hadis rivayet ettiği (حَدَّثَ عَنْهُمْ) kişiler arasında saymışlardır.¹⁵⁹ el-Mizzî ise kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) hocaları arasında saymıştır.¹⁶⁰

ez-Zehebî hayatını zikrettiği eserinde ismini İbn Beşîr b. Ebî Hâzim Ebû Muaviye es-Sulemî diye babasını da Kâsım b. Dînâr diye zikretmiştir. Hicri 104 de doğmuştur. İbnu'l-Eşîr, güvenilir olduğunu ve hicri 183'de vefat ettiğini bildirmiştir.¹⁶¹ Bağdat'a yerleşmiş ilmini orada yaymış ve kitaplarını orada yazmıştır. Tedlis yapmakla eleştirilmiştir. Mekke'deki hocalarından olan İbn Şihâb ez-Zuhrî (124/742)'den ilim almıştır. Abdulaziz İbn Şuheyb (?), Ali b. Zeyd (?), Ebû İshak eş-Şeybânî rivayet ettiği kişiler arasındadır. Ebû 'Ubeyd, Ali el-Medînî, Yahya el-Kaţţân, Abdurrahman b. Mehdî, İbnu'l-Mubârek (181/797) kendisinden hadis rivayet edenler arasındadır. Abdurrahman b. Mehdî; "Huşeym hadiste Süfyân eş-Şevrî'den daha hafızdır." demiştir. Yezîd b. Harun (206/821); "Hadiste Huşeym'den daha hafız ancak Süfyân'ı gördüm." demiştir.¹⁶²

1.10.2. İsmail b. 'Ayyâş

ez-Zehebî ve el-Bağdâdî'nin zikrettiğine göre İsmail b. 'Ayyâş (181/797) Ebû 'Ubeyd'in kendisinden işittiğini (سَمِعَ) hocaları arasındadır.¹⁶³ İbn 'Asâkir kendisinden hadis rivayet ettiği (حَدَّثَ عَنْهُمْ) hocaları arasında saymıştır.¹⁶⁴ el-Mizzî, kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) hocaları arasında saymıştır.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-Selâm*, 2001, XIV/392; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğâ*, II/257; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/491.

¹⁵⁹ ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Mufessirîn*, II/37; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/58.

¹⁶⁰ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/354.

¹⁶¹ İbnu'l-Eşîr, Abdu'l-Vâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fî't-Târîh*, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1987. V/320.

¹⁶² ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, VIII/287-293.

¹⁶³ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/491; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-Selâm*, 2001, XIV/392.

¹⁶⁴ İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/58.

¹⁶⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/354.

ez-Zehebî, hayatını zikrettiği eserinde Ebû İshak el-Enşârî diye zikretmiştir. Abdullah b. Dînâr (127/744) ve Hîşam b. ‘Urve dinlediği kişiler arasındadır. Ömrünün sonlarında Bağdat’a gitmiş ve ilmini orada yaymıştır. Bağdat’ta Halife el-Mehdî’nin oğlu Ali’yi eğittiği için kendisine çok hürmet edilmiştir. el-Kisâf, Ebû ‘Ubeyd, Süleyman b. Davud el-Hâşimî (219/834) ve Ebû Ömer ed-Dûrî kendisinden kıraat okuyanlardandır. Hicri 100 civarında doğmuş ve 180 de vefat etmiştir. Yahya b. Ma‘în ve kendisi için güvenilir, me’mûn ve hatası azdır demiştir. Ali b. el-Medînî: kendisi için güvenilir demiştir.¹⁷⁴

1.10.4. İsmail b. ‘Uleyye

İbn ‘Asâkir ve ed-Dâvûdî, İsmail b. ‘Uleyye (194/809)’yi Ebû ‘Ubeyd’in kendisinden hadis rivayet ettiği (حَدَّثَ عَنْهُ) hocaları arasında saymışlardır.¹⁷⁵ en-Nevevî ve el-Bağdâdî kendisinden işittiği (سَمِعَ) hocaları arasında saymışlardır.¹⁷⁶ el-Mizzî, kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) hocaları arasında saymıştır.¹⁷⁷ İbn ‘Asâkir, kendisini Ebû ‘Ubeyd’i işiten (سَمِعَ) öğrencileri arasında saymıştır.¹⁷⁸

ez-Zehebî, hayatını zikrettiği eserinde İsmail b. İbrahim b. Mîksem, Ebû Bîşr el-Esedî diye zikretmiştir. Basra ve Kûfe asıllı olduğunu ve İbn ‘Uleyye diye meşhur olduğunu belirtmiştir. Hasan el-Başrî’nin vefat ettiği yıl -hicri 110- da doğmuş 194 de Bağdat’ta vefat etmiştir. İshak b. Suveyd (?), İbn Cureyc (150/767) ve Habib b. eş-Şehîd(?) dinlediği kişiler arasındadır. Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma‘în, Ali b. el-Medînî, Ziyâd b. Eyyub ve Ahmed b. Harb kendisinden rivayet edenler arasındadır. Gunder: “*hadiste İbn ‘Uleyye’yi geçecek yoktur.*” demiştir. Ebû Davud es-Sicistânî: “*Hadiscilerden İsmail b. ‘Uleyye ve Bîşr b. el-Mufaḍḍal (187/803 [?]) istisna hepsinin*

¹⁷⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/228-230.

¹⁷⁵ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/58; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/37.

¹⁷⁶ en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâi ve’l-Luğâ*, II/257; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu’s-Selâm*, 2001, XIV/392.

¹⁷⁷ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/354.

¹⁷⁸ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/61;

yanıldığı olmuştur.” demiştir. Yahya b. Ma‘în kendisi için “güvenilir ve muttaki” demiştir. Şu‘be, kendisi için hadisçilerin efendisidir demiştir.¹⁷⁹

1.10.5. Vekî‘ b. Cerrâh

İbn ‘Asâkir, Vekî‘ b. Cerrâh (197/812)’ı Ebû ‘Ubeyd’in kendisinden hadis rivayet ettiği (حَدَّثَ عَنْهُمْ) hocaları arasında saymışlardır.¹⁸⁰ el-Mizzî, kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) hocaları arasında saymıştır.¹⁸¹ ez-Zehebî, –“Vekî‘ân” diye zikretmiştir.- kendisinden işittiğini (سَمِعَ) belirtmiştir.¹⁸² İbnu’l-Eşîr, eserinde ismini Vekî‘ b. Cerrâh er-Ruâsî diye zikrederek hicri 197 yılında vefat edenler arasında saymıştır.¹⁸³

Ahmed b. Hanbel, hicri 129 da doğduğunu söylemiştir. Hicri 197 yılında 68 yaşında iken Aşure günü hacdan dönerken vefat edip Feyd’e defnedildiğini rivayet edilmiştir.¹⁸⁴

1.11. Çağdaşları

Ebû ‘Ubeyd yaşadığı dönem itibari ile birçok önemli şahsiyetle aynı dönemi paylaşmıştır. Ebû ‘Ubeyd bunlardan bazıları ile rihle yapmıştır. Birçoğu ile de ilim alışverişinde bulunmuştur. Aşağıda önemli görülen bazı çağdaşları hakkında özet bilgi sunulmuştur.

1.11.1. Ahmed b. Hanbel

el-Ğiftî, *Ğarîbu’l-Hadîs*’i kendisinden ilk yazanın Ebû ‘Ubeyd’in akranlarından Ahmed b. Hanbel (241/855)’in olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵ ed-Dâvûdî, Ahmed b. Hanbel’i kendisinden işitenler (سَمِعَ) arasında saymıştır.¹⁸⁶ Dört mezhep imamlarından biri olan ve

¹⁷⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, IX/107-119.

¹⁸⁰ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XLIX/58.

¹⁸¹ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/354.

¹⁸² ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/491.

¹⁸³ İbnu’l-Eşîr, *el-Kâmil fî’t-Târîh*, V/397.

¹⁸⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, IX/140-167.

¹⁸⁵ el-Ğiftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/16.

¹⁸⁶ ed-Dâvûdî, *Tabağâtu’l-Mufessirîn*, II/37.

Ebû ‘Ubeyd ile birçok ilmi münasebette bulunan ve kendisinden övgü ile bahseden en önemli akranlarından birisidir.

Ebû ‘Ubeyd Halku’l-Kur’ân fitnesiyle Bağdat’ta iken karşılaşmış ve Ahmed b. Hanbel görüşünden dolayı kırbaçlanırken üzülerək “Efendimiz kırbaçlanırken asla sabır yok, asla sabır yok.” demiştir.¹⁸⁷

1.11.2. Ali el-Medîni

Ebû ‘Ubeyd’in Bağdat’taki akranlarından birisi de Ali el-Medîni (34/848-49)’dir. el-Mizzî, Ali el-Medîni’nin Abbas b. Abdulazim el-‘Anberî el-Başrî (240-6/854) ile Ebû ‘Ubeyd’den *Ğarîbu’l-Hadîs* okuduklarını söylemiştir.¹⁸⁸ Tanışmaları da o esnada gerçekleşmiştir. Bir gün Ali el-Medîni, oğlu ile birlikte Ahmed b. Hanbel’i ziyaret eder. Ahmed b. Hanbel’in yanında Yahya b. Ma’in ve birçok muhaddis de vardır. Derken! Ebû ‘Ubeyd de gelir ve Yahya b. Ma’in, kendisine: “Me’mûn için yazdığın *Ğarîbu’l-hadîs* alanındaki eserini bize oku” der. Ebû ‘Ubeyd, senedleri zikrederek fakat ğarip kelimeleri tefsir etmeden kitabı okuyunca Ali el-Medîni, ‘senetleri okumana gerek yok ey Ebû ‘Ubeyd, biz senetleri senden daha iyi biliyoruz.’ der. Bunun üzerine Yahya b. Ma’in, Ali b. el-Medîni’ye ‘bırak da zikretsin oğlun ve biz senetleri bilmiyoruz.’ der. Bunun üzerine Ebû ‘Ubeyd, ‘ben bu kitabı sadece Me’mûn’a okudum, isteyen gitsin ona okutsun ben artık okumuyorum.’ demiştir. Ali el-Medîni: ‘sen okuyorsan ne âlâ yoksa biz o kitabı başkasından dinlemeyiz.’ diye cevap verir. Ebû ‘Ubeyd o zamana kadar Ali b. el-Medîni’yi bilmediği için Yahya b. Ma’in’e bu kim diye sorar. O da tanıınca kendisine saygı göstermiş ve kitabı kendilerine okumuştur.¹⁸⁹

İlelu’l-hadîs alanında meşhur olan Ali el-Medîni İbnu’l-Medîni diye de meşhurdur. Hicri 161 de Basra’da doğmuş ve Samarrâ’da vefat etmiştir. İslami ilimleri Süfyân b. ‘Uyeyne, Yahya b. Sa’îd, Hammad b. Zeyd ve Abdurrezzak gibi zamanın ünlü

¹⁸⁷ İbnu’l-’İmâd, *Şezerâtu’z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, III/57; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’Nihâye*, 1990, X/292; İbn Ebî Ya’lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, I/260; el-Kıfî, III/13-19.

¹⁸⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fi Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/356; el-Kıfî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/17.

¹⁸⁹ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/76.

alimlerinden tahsil etmiştir. Müslim, *Sahih'inde*, Ebû Davûd ve Nesai ise sünenlerinde rivayetlerine yer vermişlerdir. Kaynaklarda, birçoğunun sahasında ilk eser olduğu ifade edilen 200 civarında kitabının bulunduğu kaydedilmektedir. Maalesef bunlardan sadece üç eseri günümüze ulaşmıştır.¹⁹⁰

1.11.3. Ebû Yakub İshak b. İbrahim Râhaveyh

Ebû Yakub İshak b. İbrahim Râhaveyh (238/852), Ebû 'Ubeyd'in öğrenci ve hocalarından birçoğu ile ilmi ilişkisi olmuş en önemli akranlarından biridir. Aslen Mervezîlidir. Hicri 161 de doğmuş ve Nisabur'a yerleşmiştir. 184 de yirmi üç yaşında iken Irak'a gitmiştir. Nisabur'a yerleşmiş ve orada hicri 238 de vefat etmiştir. Kendisine Temîmî, Hanzalî ve Mervezî künyeleri verilmiştir. İbn Mubârek, el-Fuḍayl b. 'Iyâd, Süfyân b. 'Uyeyne, Muhammed b. Cafer, Abdurrahman b. Mehdî, İsmail b. 'Uleyye ve Ebû Mu'âviye eḍ-Ḍarîr işittiği kişiler arasındadır. Ahmed b. Hânel, Yahya b. Ma'în, Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Nesâî ve Muhammed b. İsa es-Sulemî kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Ahmed; "Dünyada İshak'ın dengi yoktur." demiştir. Bir rivayette kendisi; "Neyi duyduysam ezberledim. Ezberleyipte unuttuğum şey kesinlikle yoktur." demiştir. Diğer bir rivayette "İlim ehlinin katında Allah'ın kelâmı Kur'ân'ın yaratılmamış olmadığı konusunda ihtilaf yoktur." demiştir.¹⁹¹ Eserleri: *Müsned*, *Kitâbü'l-Mesâ'il* yayımlanmış eserleridir. Ayrıca kaynaklarda *et-Tefsir*, *es-Sunen*, *el-Cami 'u'l-Kebîr*, *el-Cami 'u's-Şağîr*, *el-Muşannef*, *Kitabu'l- 'İlm* adlı eserleri zikredilmektedir.¹⁹²

1.11.4. el-Hakem Ebî Meryem el-Mısrî

İbn 'Asâkir, Ebû Meryem el-Mısrî (224/838)'yi Ebû 'Ubeyd'in kendisinden hadis rivayet ettiği (حَدَّثَ عَنْهُمْ) hocaları arasında saymıştır.¹⁹³ el-Mizzî, şeyhlerinden olduğunu belirterek kendisinden rivayet eden (رَوَى عَنْهُ) öğrencileri arasında saymıştır.¹⁹⁴ ed-Dâvûdî,

¹⁹⁰ M. Ali Sönmez, "Ali el-Medîni", *DİA*, İstanbul, 1989, II/411.

¹⁹¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, XI/358-382.

¹⁹² Abdullah Aydın, "İbn. Râhûye", *DİA*, İstanbul, 1999, XX/241.

¹⁹³ İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/58.

¹⁹⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/354.

-“Sa‘îd b. el- Hakîm” diye zikretmiştir. - Kendisinden hadis rivayet eden (حَدَّثَ عَنْهُمْ) öğrencileri arasında saymıştır.¹⁹⁵

ez-Zehebî, hayatını zikrettiği eserinde kendisini Ebû Muhammed Sa‘îd b. el- Hakem b. Muhammed b. Sâlim el-Cumehî diye zikretmiş ve aslen Mısırlı olduğunu belirtmiştir. Yahya b. Eyyub, Mâlik, Leys, Süleyman b. Bilal, Yahya b. Eyyub ve Hammâd b. Zeyd rivayet ettiği kişiler arasındadır. el-Buhârî, ez-Zuhlî, Ebû Bekir eş-Şâğânî ve Ebû Hâtim kendisinden rivayet etmiştir. Ebû Davud; “İbnu Ebî Meryem benim için delildir.” demiştir. Ebû Hâtim, el-‘Aclî (?) ve diğerleri güvenilir demiştir. Hicri 124 de doğmuş ve 224 de vefat etmiştir.¹⁹⁶

1.11.5. Yahyâ b. Ma‘în

el-Ğiftî, *Ğarîbu’l-Hadîs*’i kendisinden ilk işitenin Ebû ‘Ubeyd’in akranlarından Yahya b. Ma‘în (233/848)’in olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁷ Hicri 158 yılında Bağdat yakınlarındaki Enbâr’ın Nikyâ köyünde doğmuştur. 18 yaşında ilk rıhlesini Kûfe’ye yapmıştır. Ardından Basra, Rusâfe, Mekke, Medine, Horasan, Yemen, Rey, Vâsıt, Nehrevan, Harran, Remle, Misis (Masîsa), Mısır, Şam, Humus ve San‘a’ya ilmî seyahatler yapmıştır. Muzaffer b. Mudrik el-Horasânî’nin yanı sıra Ebû Seleme Mansûr b. Seleme ve Ebû Sehl Heysem b. Cemîl’den ders okumuştur. Vekî‘ b. Cerrâh, Hişâm b. Yûsuf, Ğunder, Süfyân b. ‘Uyeyne, Abdurrahman b. Mehdî, Yahyâ b. Sa‘îd el-Kaţţân, Ebû Mushir ve Affân b. Muslim en çok istifade ettiği diğer hocalarıdır. Öğrencileri arasında Buhârî, Muslim b. Haccâc, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zur‘a er-Râzî, Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, akranlarından Ahmed b. Hanbel, İbn Sa‘d, Ebû Hayseme Zuheyr b. Harb gibi isimler yer almaktadır. Medine’de iken Yahyâ b. Ma‘în hicri 23 Zilkade 233 (29 Haziran 848) tarihinde hastalanıp vefat etmiştir. Yahyâ b. Ma‘în, hadis alanındaki bilgilerini kitap şeklinde telif etmeyi hoş karşılamamıştır. Fakat onun bu birikimini talebeleri tedvin ve telif ederek günümüze ulaştırmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/37.

¹⁹⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/327-329.

¹⁹⁷ el-Ğiftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/16.

¹⁹⁸ Erdinç Ahatlı, “Yahyâ b. Ma‘în”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII/256.

1.11.6. Ebû Yusuf Yakub b. İshak es-Sikkât

Ebû ‘Ubeyd’in akranlarından olan İbnû's-Sîkkât (244/858)’in Kendisinden ders aldığına dair terâcim kitaplarında rastlanmamıştır. Fakat bir rivayette kendisinden *Ğarîbu’l-Muşannef’i* okumasını istemiştir. Ebû ‘Ubeyd’de özel olarak okuyamayacağını bildirince kandisine kızmıştır.¹⁹⁹

186 civarında Bağdat’ta doğmuştur. Bağdat’ta çocuklara ders vererek geçimini sağlamıştır. Kutrub, Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, Aşma‘î, Ebû Abdullah İbnû'l-‘Arabî, Ebû ‘Amr eş-Şeybânî gibi Ebû ‘Ubeyd’in hocalarından dersler almıştır. Mesel alanında eser vermiştir. Fasih dili ve ğarip ve nadir lügatları öğrenmek amacıyla bir süre bedeviler arasında yaşamıştır. Bedeviler arasında mesel ve ahbâr da derlemiştir. Vali ve halifelerin çocuklarını eğiterek geçimini sağlamıştır. Halife ile görüşleri ters düştüğü için halifenin emri üzerine linç edilerek öldürülmüştür. *İslâhu’l-Mantık*, *el-Eddâd*, *Hurûfu’l-Memdûd ve’l-Makşur* birçok alanda eser vermiş olan İbnû's-Sîkkât’ın en önemli eserlerindendir.²⁰⁰

1.12. Öğrencileri

Ebû ‘Ubeyd, hayatı boyunca istikrarlı bir şekilde ilimle meşgul olmuştur. Bu sebeble kendisinden farklı alanlarda istifade eden birçok öğrencisi olmuştur. Kendisinden Ebû Davud, Tirmizî, İbn Ebî’-d-Dunyâ, Buhârî, Ahmed b. Hânel, Muhammed b. İsmail es-Sâğânî(270/884), Zuheyr b. Harb (234/849), Ahmed b. Yusuf Ebû Abdullah et-Tağlibî (270/884), Haris b. Muhammed b. Ebî ‘Usâme (282/985) gibi güvenilir ve meşhur âlimler rivayet etmiştir.²⁰¹

Kaynaklarda öğrencileri “kendisinden rivayet eden (رَوَى عَنْهُ), kendisinden işiten (سَمِعَ), kendisinden kıraat’i rivayet eden (رَوَى عَنْهُ الْقِرَاءَةَ) şeklinde zikredilmiştir.

¹⁹⁹ el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/18.

²⁰⁰ Nasuhi Ünal Karaaslan, “İbnû's-Sîkkât”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI/210-211; el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, I/255

²⁰¹ Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu’s-Selâm*, 2001, XIV/403; ed-Dâvûdî, *Tabağâtu’l-Mufessirîn*, II/38.

Bazı öğrencileri onun bir yönünden istifade ederken bazıları ise birçok alanda kendisinden istifade etmişlerdir. Örneğin, Ahmed b. Yûsuf et-Tağlibî (270/884), kendisinden birçok alanda faydalanan öğrencilerindendir. el-Kıftî, kendisini öğrencileri arasında saymıştır. İbnu'l-Cezerî, kendisinden kıraat'i rivayet edenler (رَوَى عَنْهُ الْقَرَاءَةُ) arasında saymıştır. İbn 'Asâkir, el-Mizzî ve el-Bağdâdî kendisinden rivayet eden (رَوَى عَنْهُ) öğrencileri arasında saymışlardır. ed-Dâvûdî kendisinden işitenler (سَمِعَ) arasında saymıştır.²⁰²

Burada konu çok fazla uzatılmayarak birçok öğrencisinin sadece isimleri ile yetinilmiştir. Bazı önemli görülen öğrencileri hakkında ise özet bilgi sunulmuştur.

Abbas b. Muhammed ed-Dûrî (?), Abdu'l-Hâlîk b. Manşûr en-Nîsâbü'rî (?), Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî (255/868), Abdullah b. el-Hakem b. Ebî Ziyâd el-Katavânî (?), Abdullah b. Cafer b. Ahmed b. Baḥr el-'Askerî (?), Abdullah b. Abdullah b. İdrîs (192/807), Ebî'd-Dunyâ (281/894), Abdulmecid b. İbrahim el-Bûşencî (?), Ahmed b. 'Âsım el-Bağdâdî (?), Ahmed b. el-Kâsım (?), Ahmed b. Hasan b. Abdullah el-Mukriî (?), Ahmed b. İbrâhim el-Verrâk (270/883), Ali b. Ebî Şâbit (?), Ebû Abdurrahman Ahmed b. Sehl et-Temîmî (?), Ebû Davud es-Sicistanî (275/888), Ebû Heyseme Zuheyr b. Harb (234/848), Ebû'l- Hasan Ali b. Abdullah b. Sinan et-Tûsî (?), el-Haris b. Muhammed b. Ebî Usâme et-Temîmî (282/895), el-Hasen b. Muhammed b. Ziyâd el- Kureşî (?), el-Hasen b. Mukrim el-Bezzâz (?), Cafer b. Muhammed b. Yemân (?), Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Bâbî (?), Muhammed b. el-Muğîre el-Bağdâdî (202/817), Muhammed b. İsâ et-Tirmizî (279/892), Muhammed b. İshâk, Ebû Bekir es-Sâğânî (270/883), Muhammed b. Sa'îd el-Herevî (?), Muhammed b. Vehb el-Munâzî (197/813), Muhammed b. Yahyâ b. Süleyman el-Mervezî (294/906)) kaynaklarda Ebû 'Ubeyd'in öğrencileri arasında zikredilmiştir.²⁰³

²⁰² el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; İbnu'l-Cezerî, *Ğāyetu'n-Nihāye fî Ṭabaḳāti'l-Kurrâ*, II/18; İbn 'Asâkir, *Târîḫü Medîneti Dimaşk*, XLIX/61; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/354; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîḫü Bağdâd ev Medînetu's-Selâm*, 2001, XIV/392; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/37.

²⁰³ Ayrıntılı bilgi için Bkz: el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/356; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/491; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîḫü*

1.12.1. Ahmed b. Yaḥyâ b. Câbir el-Belâzurî

el-Mizzî, Ebû ‘Ubeyd’i Ahmed b. Yaḥyâ b. Câbir el-Belâzurî (279/892)’nin kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) hocaları arasında saymıştır.²⁰⁴

Yâkût el-Ḥamevî, eserinde Bağdat’lı olduğunu zikretmiş. Irak’ta dinlediği kişiler arasında Ali el-Medînî, Ebû ‘Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm’ı da saymıştır. Kitâbu’l-Buldân eş-Şağîr ve el-Kebîr, Kitâbu’l-Futûḥ bazı eserleridir. el-Mu’temed ‘alallah’ın halifeliğinin son döneminde vefat etmiştir.²⁰⁵

Tarihçi ve nesep âlimi olan Belâzurî, Farsça’dan Arapçaya tercüme yaptığı için İran asıllı olduğu söylenmiştir. Belâzuri, Bağdat. Dımaşk ve Humus’ta Ali b. Muhammed el-Medâinî (228/843), İbn Sa’d (230/835), Ali b. Medînî, Affan b. Muslim (220/835), Abdula’lâ b. Hammad (237/851) gibi muhaddis ve tarihçilerle Mus’ab ez-Zubeyrî (236/851) gibi nesep âlimlerinden faydalanmıştır. Halife Mütevekkil- Alellah’ın huzurunda yapılan ilmi ve edebi sohbetlerde bulunmuş ve onun on yıl kadar nedimliğini yapmıştır. *Ensâbu’l-eşrâf* günümüze ulaşan iki büyük eserinden biridir. Belâzurî, kabul edilen görüşe göre 279’da Bağdat’ta seksen yaşlarında vefat etmiştir.²⁰⁶

1.12.2. Muhammed b. Hafs b. Ömer ed-Dûrî (246/860)

el-Mizzî, Muhammed b. Hafs b. Ömer ed-Dûrî (246/860)’yi kendisinden rivayet eden (رَوَى عَنْهُ) Ebû ‘Ubeyd’in öğrencileri arasında saymıştır.²⁰⁷

Bağdat’ın doğusunda bir mahalle olan Dûr’da doğduğu –hicri 150- için kendisine bu künye verilmiştir. Kûfe, Basra ve Bağdat kurrâ’sından dersler almış ve kıraat âlimi

Bağdâd ev Medinetu’s-Selâm, 2001, XIV/392; en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâi ve’l-Luğâ*, II/257; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/37; İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Ḳurrâ*, II/18; ez-Zubeydî, *Tabakâtu’n-Nahviyyîn ve’l-Luğaviyyîn*, s.205; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XLIX/61.

²⁰⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/354.

²⁰⁵ Yâkût el-Ḥamevî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, V/90.

²⁰⁶ Mustafa Fayda, “*Ebû’l Abbâs el-Belâzurî*”, *DİA*, İstanbul, 1992, V/392.

²⁰⁷ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXIII/356.

olmuştur. Dûrî bir asra yaklaşan ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş ve kaynakların çoğuna göre Şevval 246'da vefat etmiştir.²⁰⁸

Dûrî, başta kıraat ilmindeki hocalarından İsmail b. Ca'fer olmak üzere Ebû İsmail el-Mueddib (?), Mervan b. Muaviye el-Fezârî (193/808), Yahya b. Ebû Keşir (129/746-47), Süfyân b. 'Uyeyne ve Ahmed b. Hânel gibi alimlerden ve oğlu Ebû Cafer Muhammed (?)'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de akranı sayılan Ahmed b. Hânel, Ebû Hatim er-Rağî (277/890), Ebû Zûr'a er-Rağî (264/878), Fağl b. Şâzân (260/874) gibi alimler rivayette bulunmuşlardır. İbn Mace onun rivayetlerine *es-Sünen*'inde yer vermiştir.²⁰⁹

1.12.3. Muhammed b. İsmail el-Buhârî

ed-Dâvûdî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/869)'yi Ebû 'Ubeyd'i işiten (سمع) öğrencileri arasında saymıştır.²¹⁰

Büyük muhaddis el-Buhârî Hicri 194 de Buhara'da doğmuş 256 Horasan'da vefat etmiştir. Buhara, Mekke, Medine, Bağdat, Basra, Belh, Dimeşk, Humus, Kûfe, Nişabur bölgelerini dolaşıp 1000'den fazla hocadan ilim öğrenmiş ve Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir kitap kabul edilen *el-Câmi 'u's-Şaḥîḥ* adlı eserini yazmıştır. Bu eseri kendisinden 90.000 talebenin dinlediği rivayet edilmiştir. En tanınmış talebeleri ise İmam Müslim, Tirmîzî, Ebû Hâtîm, Ebû Zur'a er-Rağî, Muhammed b. Naşr el-Mervezî (294/906), Salih Cezere (293/906), İbn Huzeyme (311/924) gibi muhaddislerdir.²¹¹

1.12.4. Şâbit b. Ebî Şâbit, Ebû Muhammed el-Luğavî

Şâbit b. Ebî Şâbit, Ebû Muhammed el-Luğavî (III/IX. asrın sonları), Ebû 'Ubeyd'in kâtibi Ali b. Abdulaziz'in kardeşidir. el-Mizzî, kendisinden rivayet eden (روى عنه) öğrencileri arasında saymışlardır.²¹² ez-Zubeydî, eserinde kendisini dördüncü

²⁰⁸ Tayyar Altıkulaç, "Ömer ed-Dûrî", *DİA*, İstanbul, 1994, X/5.

²⁰⁹ Altıkulaç, "Ömer ed-Dûrî", *DİA*, X/5.

²¹⁰ ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/38.

²¹¹ M. Mustafa el-A'zamî, "Muhammed b. ismail Buhârî", *DİA*, İstanbul, 1992, VI/368.

²¹² el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/354.

tabakada saymış ve Ebû ‘Ubeyd’den ders aldığını bildirmiştir.²¹³ Kûfî’lerin büyüklerindendir, bedevilerle görüşüp kendilerinden fasih Arapça öğrenmiştir.²¹⁴

Kıftî, hayatını zikrettiği eserinde Ebû ‘Ubeyd’den rivayet eden en Şâbit arkadaşı olduğunu belirtmiş ve *Halku’l-İnsân*, *Halku’l-Feres*, *Kitâbu’l-‘Arûd*, *el-Farq* bazı eserleridir.²¹⁵

1.12.5. Süfyân es-Şevrî

İbn ‘Asâkir, Süfyân es-Şevrî (161/778)’yi Ebû ‘Ubeyd’i işiten (سمع) öğrencileri arasında saymıştır.²¹⁶

Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı Süfyân es-Şevrî, hicri 97 de doğmuştur. Tabiîne ulaşan ve ütübü Sitte müellifleri tarafından güvenilir kabul edilen muhaddislerdendir. Mekke, Medine, Vâsıt, Horasan, Merv, Dımaşk, Buhara gibi birçok yeri gezmiş ve dünyanın her yerinden binlerce öğrencisi olmuştur. Basra’da Eyyub es-Sahtiyânî (131/749), ‘Âsım el-Ahvel (142/759), Abdullah b. ‘avn (151/768) ve Osman el-Betti (143/760)’den, Dımaşk’ta Evza’î (157/774)’den faydalanmıştır.²¹⁷ Mehdi-Billah’ı eleştirdiği için hakkında yakalama kararı çıkarınca ömrünün sonlarını Basra’da Abdurrahman b. Mehdî ve Yahya b. Sa’îd el-Kattân gibi öğrencilerinin evinde gizlenerek geçirmiş ve hicri 161 de vefat etmiştir.²¹⁸

1.13. Eserleri

Şemir b. Hamdeveyh (255/869); “Arapların Ebû ‘Ubeyd’in kitaplarından daha güzel kitapları yoktur.”diyerek eserlerinin önemini belirtmiştir.²¹⁹ Kaynaklarda Ebû ‘Ubeyd’e nisbet edilen elliye yakın kitap bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan bir

²¹³ ez-Zubeydî, *Tabakâtu’n-Nahviyyin ve’l-Luğaviyyîn*, s.205.

²¹⁴ Sezgin, *Târîhu’t-Turâsi’l-‘Arabî*, VIII/137.

²¹⁵ el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, I/296

²¹⁶ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, XLIX/61;

²¹⁷ Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu, “*Süfyân es-Sevri*”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII/23

²¹⁸ Özdirek, Çavuşoğlu, “*Süfyân es-Sevri*”, *DİA*, XXXVIII/23

²¹⁹ el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/23; Zülfikâr Tüccâr, “*Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm*” *DİA*, İstanbul, 1994, X/244.

kısımının kendisine aidiyetinde ihtilaflar oluşmuştur. Bir kısmı ise *Ğarîbu'l-Hadis* gibi hacimli kitaplarının içindeki bir başlıktan oluşan eserlerdir.

Ebû 'Ubeyd'in birçok kitabını kendisinden önce yazılan kitaplardan cem etmesi ve bazen aynı bazen benzer bir isim kullanması gibi sebepler kitapların aidiyeti konusunda ihtilaflara sebep olmuştur. Ebû 'Ubeyd ve hocası Ebû 'Ubeyde ile isim benzerlikleri de kitapların aidiyeti gibi birçok konuda karışıklığa sebep olmuştur.

İbn Nedîm, Fihristinde başka kitaplarının olduğunu da ifade ederek 20 adet kitabını saymıştır.²²⁰ İbn Dersteveyh; "Ebû 'Ubeyd'in rivayet etmediği kitapları da vardır. Bazılarını Tahirîlerin mirasları arasında satılırken gördüm. Ne zaman bir kitap yazsa Abdullah b. Tahir'e hediye ettiği ve hediye aldığını duymuştum." demiştir.²²¹ Fıhıh esnafında rivayet edilmemiş kitaplarının bulunduğu ve Mâlikî ve Şâfi'î mezhebine itimad ettiği rivayet edilmiştir.²²² Bu gibi rivayet edilmeyen kitapları tespit edilemediği için bu kitapların içeriği ve sayısı hakkında bir tespit yapılamamıştır.

Eserlerini genellikle lügat, Kur'ân, hadis, fıkıh, tefsir gibi Kur'ân ilimlerinden Astronomi'ye kadar birçok alanda eser vermiş olan Ebû 'Ubeyd eserlerinin birçoğunda kendisinden önceki eserlerin senetlerini zikretmiş, tefsir etmiş ve özetini yaparak çağının ihtiyacını karşılamıştır.

1.13.1. Günümüze Ulaşan Eserleri

Ebû 'Ubeyd'in birçok eseri zayi olup günümüze ulaşamasa da günümüze ulaşan birçok eseri olmuştur. Aşağıda bu eserleri kısaca tanıtılmıştır.

²²⁰ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78.

²²¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/493; el-Kıfî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/13.

²²² el-Kıfî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/13-15.

1.13.1.1. ‘Adedu Âyi’l-Kur’ân (عَدُّ أَيِّ الْقُرْآنِ)

Adından da anlaşılacağı üzere Kur’ân’daki âyet sayısını içermektedir. Tunus Zeytûniye Kütüphanesinde bu esere ait olduğu bildirilen ve 11 varaktan oluşan bir yazma nüsha bulunmaktadır.²²³

1.13.1.2. el-Ecnâs min Kelâmi’l-‘Arab ve Mâ İštebehe fi’l-Lafz ve İhtelege fi’l-

Ma’nâ (الْأَجْنَاسُ مِنْ كَلَامِ الْعَرَبِ وَمَا إِشْتَبَهَ فِي اللَّفْظِ وَاخْتَلَفَ فِي الْمَعْنَى)

Gâribu’l-Hadîs’in bir konusu olan ve lafızları aynı anlamları farklı sözcükleri konu alan bir eser olup *Gâribu’l-Hadîs*’ten kelimeler de eklenerek basılmıştır.²²⁴

1.13.1.3. el-Emvâl veya Kitâbu’l-Emvâl (الْأَمْوَالُ أَوْ كِتَابُ الْأَمْوَالِ)

ez-Zehebî (748/1348), *Kitâbu’l-Emvâl*’in fıkıhtaki en güzel eserlerinden biri olduğunu belirtmiştir.²²⁵ ed-Dâvûdî, fıkıh alanında yazdığı en güzel ve en küçük eseri olduğunu söylemiştir.²²⁶ Hocası Ebû ‘Ubeyde’den rivayet ettiği bazı hadislerin yanlış olduğu konusunda eleştirilmiştir.²²⁷ İslam mâlî hukukunu konu alan bir eser olup farklı tarihlerde ve farklı kişiler tarafından tahkik edilerek basılmıştır (Kahire 1934, 1968, 1989; Beyrut 1989).²²⁸

²²³ Tüccâr, “Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm”, *DÎA*, X/245; İbn Nedîm, *Kitâbu’l-Fihrist li’n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu’l-‘Ârifîn Esmâu’l-Muelliîfîn ve Âsâru’l-Muşannifîn*, I/825; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/39; İbn Hâlikân, *Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/62; Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu’s-Silâh*, Thk: Hâtim Sâlih ed-Dâmin, 2. Baskı, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1985. s. 8.

²²⁴ Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *el-Ecnâs min Kelâmi’l-‘Arab ve Mâ İštebehe fi’l-Lafz ve İhtelege fi’l-Ma’nâ*, Tsh; İmtiyâz ‘Arşî er-Ramfûrî, Dâru’r-Râid el-‘Arabî, Beyrut, 1983, Mukaddime; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, V/176; Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/198.

²²⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/494.

²²⁶ ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/39.

²²⁷ el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1995, III/411.

²²⁸ Tüccâr, “Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm”, *DÎA*, X/245; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/38; İbn Nedîm, *Kitâbu’l-Fihrist li’n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu’l-‘Ârifîn Esmâu’l-Muelliîfîn ve Âsâru’l-Muşannifîn*, I/825; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, V/176; el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/22; İbn Hâlikân, *Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/62.

1.13.1.4. Ğarîbu'l-Ĥadîs (غَرِيبُ الْحَدِيثِ)

Hadislerde geçen ve sık kullanılmayan kelime ve deyimlerin izahının yapıldığı bir eserdir. Kimden faydalı birşey işitsem kitaptaki bölümüne yerleştirerek 40 yılda tamamladım demiştir.²²⁹ İçinde 45 adet asılsız hadis vardır diye eleştirilmiştir.²³⁰ Ğarîbu'l-Ĥadîs'i ilk işiten Yahyâ b. Ma'în olmuştur.²³¹

Daha önce de belirtildiği üzere bu iki eserin aynı dönemlerde yazılmış olma ihtimali güçlüdür. Esere 15'ten fazla şerh, muhtasar ve ta'lik gibi çalışmalar yapılmıştır. Bu eser Haydarâbâd'da 1964 ve 1967 de ve Kahire'de 1984'te basılmıştır.²³²

Ebû 'Ubeyd, diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de kendinden önce bu konuda kitap yazan en-Naḍr b. Şumeyl el-Mâzinî, Ebû 'Ubeyde Ma'ṣmer b. el-Müşennâ, Kuṭrub, el-Aḥfeş (292/904) gibi âlimlerin kitaplarını cem ederek tefsir etmiştir. Onların zikretmedikleri senetleri, Sahabe ve Tabiin'in hadislerini zikredip tasnifini güzelleştirdiği için hadis, fıkıh ve dil ile ilgilenen herkes kitaba rağbet göstermiştir.²³³

Ebû 'Ubeyd Ğarîbu'l-Ĥadîs'i Abdullah b. Tahir'e sununca çok beğenmiş. "Sahibini böyle güzel bir amele sevk eden akıl geçim derdi ile uğraşmaması gerekir, onun için aylık 10.000 dirhem aylık tahsis ediyorum" diyerek ihsan ve iltifat etmiştir.²³⁴

1.13.1.5. Ğarîbu'l-Muşannef (غَرِيبُ الْمُصَنَّفِ)

Daha önce bir benzeri yazılmadığı belirtilen bu eser Arapça'da nadir bilinen kelimelerin (ğarîbulluğa) konulara göre tertip edildiği ilk lügat kitabıdır. Kitabın onun üzerinde şerhi vardır. Müellif bir başka eseri olan Ğarîbu'l-Ĥadîs gibi bu eseri için de 30

²²⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/496; İbn Ebû Yâ'lâ, *Ṭabaḳātu'l-Ĥanâbile*, I/261.

²³⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/501.

²³¹ el-Ḳıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/16.

²³² Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245.

²³³ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/364; İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/38; el-İşbilî, *el-Fihrist*, s. 157; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176; el-Ḳıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22.

²³⁴ el-Ḳıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/16; İbn Ebû Yâ'lâ, *Ṭabaḳātu'l-Ĥanâbile*, I/261.

senesini verdiğini belirtmiştir.²³⁵ Kitap içinde hatalı kelimelerin olduğu söylenmiştir.²³⁶ ez-Zubeydî, *Ğarîbu'l-Muşannef*'teki kelimeleri saydığını ve 17.970 kelime bulunduğunu söylemiştir.²³⁷ Onun, her iki eseri de eş zamanlı olarak yazmış olma ihtimali yüksektir. *Kitâbu'l-Mevâ'iz-i tahkik eden ve Rudolf Sellheim'in büyük bir kısmını Ebû 'Ubeyd'in kitabına ayırdığı el-Emsâlu'l-'Arabîyyetu'l-Ğadîme* adlı eserini tercüme eden ve Almanya'da *Ğarîbu'l-Muşannef* üzerine Doktora yapan Ramazan Abduettevab eserini (Kahire 1989) bastırmıştır. Eser aynı yıl Kartâc (Tunus) 1989,1990'da da basılmıştır.²³⁸ Ebû 'Ubeyd, diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de kendinden önce bu konuda kitap yazan en-Nadr b. Şumeyl el-Mâzinî (204/820)'nin *es-Sıfât* adlı eserinden faydalanmıştır.²³⁹ Ebû 'Ubeyd bu kitabı için bana 10.000 dinardan daha sevimlidir demiştir.²⁴⁰

1.13.1.6.en-Nahl ve'l-Kerem (النَّحْلُ وَالْكَرَمُ)

en-Nahl ve'l-Kerem'i neşreden August Haffner eseri Aşma'î'ye nisbet etmiştir. Aynı eseri Luvis Şeyho da neşretmiş ve bunun Ebû 'Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm veya Ebû Hatim es-Sicistânî'ye ait olabileceğini belirtmiştir.²⁴¹

²³⁵ Abdulvahid b. Ali Ebû't-Tayyib el-Luğavî (351/962), *Merâtibu'n-Nahviyyîn*, Thk: Muhammed Ebû'l-Faql İbrahim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2009. s. 113.

²³⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/502.

²³⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/505.

²³⁸ Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Ğâsım b. Sellâm", *DİA*, X/244.

²³⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/364; İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Mufessirîn*, II/38; Ebû Bekir el-İşbilî İbn Hayr, *el-Fihrist*, Haşiye Eden: Muhammed Fuâd Manşûr, 1. Baskı, Dârûl-Kutubi'-İlmiyye, Beyrut. 1998. s. 294; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; ez-Ziriklî, el-A'lâm, V/176; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/491; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Mektebetu'l-Muşennâ, Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, Beyrut, Yty, I/102.

²⁴⁰ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78.

²⁴¹ Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *DİA*, İstanbul, 1999, XX/148; Ebû 'Ubeyd, *Fedâilu'l-Ğur'ân ve Âdâbuhû*, I/175.

1.13.1.7. en-Nâsih ve'l-Mensûh (النَّاسِيخُ وَالْمَنْسُوحُ)

Kur'ân'daki nâsih mensûh âyetlere dairdir Muhammed b. Salih el-Mudeyfir neşretmiştir (Riyâd 1990).²⁴² Ayrıca Fuat Sezgin, Topkapı Müzesindeki yazmanın tıpkıbasımını yapmıştır (Frankfurt 1985).²⁴³ Birçok teracim kitabında zikredilmiştir.²⁴⁴

1.13.1.8. en-Neseb (النَّسَبُ)

Tam adı, *Kitâbu'n-Neseb ve Zikru Men fi'l-Cemâhir min Tesmiyeti's-Sahâbe ve't-Tâbiîn ve's-Şuarâ fil'l-Câhiliyye*, şeklindedir.²⁴⁵ Ebû 'Ubeyd bu eserinde hocası İbnu'l-Kelbî'nin *Cemheretu'n-Neseb* adlı eserini ihtisar etmiş, onun usûlüne göre bazı ilavelerde bulunmuştur. Özellikle sahabe, tâbiîn ve cahiliye şairleriyle ilgili verdiği bilgiler dikkat çekicidir.²⁴⁶ Eserlerinin çoğunda olduğu gibi istifade edilmesini kolaylaştıracak tertip ve düzeni eserin künumuza kadar alim ve araştırmacıların başvurduğu bir eser olmasını sağlamıştır. Eser Dımaşk Üniversitesi İslam tarihi alanında yüksek lisans tezi olarak Meryem Muhammed Hayru'd-Der' tarafından çalışılmış ve yayınlanmıştır. Eser, Manisa İl Halk Kütüphanesindeki tek nüsha esas alınarak yayımlanmıştır (Beyrut 1989).²⁴⁷

1.13.1.9. en-Nuşûş fî'l-Hac (النُّصُوصُ فِي الْحَجِّ)

Tercüme kitaplarında zikredilmeyen bu eserin Türk İslam Sanatları Müzesinde yazılı bir bölümü bulunmaktadır.²⁴⁸ Bunun dışında eser hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.

²⁴² Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Azîz*, Thk: Muhammed b. Sâlih el-Mudeyfir, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd 1990.

²⁴³ Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245.

²⁴⁴ el-İşbilî, *el-Fihrist*, s. 44; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsârü'l-Muşannifîn*, I/825; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Mufessirîn*, II/38; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/491; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, I/102.

²⁴⁵ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; el-İşbilî, *el-Fihrist*, s. 206; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsârü'l-Muşannifîn*, I/825; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, IV/62.

²⁴⁶ Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245.

²⁴⁷ Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitabu'n-Neseb*, Thk: Meryem Muhammed Hayru'd-Der', 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Lübnan, 1989. Naşirin Mukaddimesi, S. 5.

²⁴⁸ Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, Thk: Ramazan Abduttevvab, Mektebetu's-Şekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 1986, 62.

1.13.1.10. eṭ-Ṭahâre ev Kitâbu't-Ṭahâre (الطَّهَارَةُ أَوْ كِتَابُ الطَّهَارَةِ)

eṣ-Zehebî eseri eṭ-Ṭuhûr diye zikretmiştir.²⁴⁹ Fıkıhtaki taharet bahsine dair konuların, özellikle abdest konusundaki bazı hadislerin açıklamalarının yer aldığı bir eserdir. el-Ḥamavî, kâtibi Ali b. Abdulaziz'in rivayet ettiğini belirterek, *Kitâbu't-Ṭuhûr* olarak zikretmiş.²⁵⁰ Biri Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, diğeri el-Mektebetu'z-Zâhiriyye kütüphanelerinde 2 adet yazması vardır. 1994 yılında Cidde de basılmıştır.²⁵¹

1.13.1.11. eṭ-Ṭalâk (الطَّلَاقُ)

el-Ḥuṭab ve'l-Mevâ'iz adlı eserinin de tahkikini yapan (Kahire 1986) Ramazan Abduṭtevvab İbn Kaḍı Şuhbe'nin eserinde zikrettiğini ve İstanbul Türk İslam Eserleri müzesinde Ebû 'Ubeyd'e ait böyle bir kitaptan bahsedildiğini belirtmiştir.²⁵²

1.13.1.12. Faḍâilu'l-Ḳur'ân (فَضَائِلُ الْقُرْآنِ)

Teracim kitaplarının zikrettiği bu eserin tam adı *Faḍâilu'l-Ḳur'ân ve Me'âlimuhû ve Edebûhû* şeklindedir.²⁵³ Kur'ân'daki bazı sûrelerin faziletleri ve bir kısım ayetlerin açıklamalarına dairdir. Eserin önce bir bölümü neşredilmiş (Berlin 1952), daha sonra tamamı yayımlanmış ve üzerine yüksek lisans tezi yapılmıştır (Ümmülkurâ Üniversitesi, Mekke 1973).²⁵⁴

²⁴⁹ eṣ-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/491.

²⁵⁰ Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, XIV/12.

²⁵¹ Tüccâr, “*Ebû 'Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm*”, *DİA*, X/245; İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/39; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-'Asḳalânî, *el-Mecma'u'l-Muessis li'l-Mu'cemi'l-Mufehris*, Thk: Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı, (852-1449), I. Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut, 1992, I/382; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8; Ebû 'Ubeyd, *Faḍâilu'l-Ḳur'ân ve Âdâbuhû*, I/159.

²⁵² Ebû 'Ubeyd, *el-Ḥuṭab ve'l-Mevâ'iz*, S. 46.

²⁵³ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; el-İşbilî, *el-Fihrist*, s. 61; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/39.

²⁵⁴ Tüccâr, “*Ebû 'Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm*”, *DİA*, X/245.

1.13.1.13. Kitâbu'l-Emsâl ev el-Emsâlu's-Sâire (كِتَابُ الْأَمْثَالِ أَوْ الْأَمْثَالِ السَّائِرَةِ)

Ebû 'Ubeyd'in bu eseri tezin konusunu oluşturduğu için çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.13.1.14. Kitâbu'l-Îmân (كِتَابُ الْإِيمَانِ)

Zirikli, eseri *el-Îmân ve Ma'âlimuhû ve Sunenuhû ve'stikmâluhû ve Derecâtuhû* diye zikretmiştir.²⁵⁵ Sunnî doktrini ilk izah eden bir çalışma olarak kabul edilen eser, Nasıruddin el-Elbânî tarafından önce bir mecmua (*Min Kunuzi's-Sunne Erba'u Resa'il*) içinde neşredilmiş (Dımaşk 1965), daha sonra da müstakil olarak basılmıştır (Beyrut 1983).²⁵⁶

1.13.1.15. el-Huṭab ve'l-Mevâ'ız (الْخُطْبُ وَالْمَوَاعِظُ)

ez-Zehebî, *el-Mevâ'ız* diye zikretmiştir.²⁵⁷ Ebû 'Ubeyd bu eserine *el-Huṭab ve'l-Mevâ'ız ve'l-Haḍḍu 'alâ A'mâli'l-Birri ve Talebî'l-Hayr* adını vermiştir. Eser başta Hz. Peygamber ve diğer bazı peygamberlerin tavsiyeleri ile Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in nasihatlarını içermektedir. Ramazan Abduttevab Leipzig Kütüphanesi'ndeki tek nüshasını esas alarak eseri yayımlamıştır (Kahire 1986).²⁵⁸

1.13.1.16. Ḍabṭu Ğarîbi'l-Elfâz ve'l-Esmâ (ضَبْطُ غَرِيبِ الْأَلْفَاظِ وَالْأَسْمَاءِ)

Mevrid dergisinde Memiş Efendi kütüphanesindeki yazma eserler dizininde Ebû 'Ubeyd'e nisbet edilmiştir.²⁵⁹ Eser hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

²⁵⁵ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176.

²⁵⁶ Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Ķâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245.

²⁵⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/491.

²⁵⁸ Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Ķâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245; el-İşbilî, *el-Fihrist*, s. 259. Bkz: Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, II/158; İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İbn Hacer kitabı "*Mevâ'iz*" diye zikretmiştir. Bkz: el-'Askalânî, *el-Mecma'u'l-Muessis li'l-Mu'cemi'l-Mufehris*, I/373.

²⁵⁹ *el-Mevrid-Mecelletun Turâşsiyyetun Faşliyyetun*, İstanbul Millet Kütüphanesindeki Yazma Eserler Katoloğu -2-, Dâru'l-Hurriyyetu, Bağdat, 1979, 8. Cild 1. Sayı. s. 320, no:1691; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 176.

1.13.2. Günümüze Ulaşamayan Eserleri

Eserlerinin birçoğu günümüze ulaşamamış sadece iktibas yapan kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda kitap ismi ve konusunu tespit etmemize yarayacak kadar çok az bir bilgi verilmiştir.

1.13.2.1. Edebû'l-Kâdî (أَدَبُ الْقَاضِي)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eseri İsmail Paşa diğer müelliflerden farklı olarak eserin ismini *Edebu'l-Kâdî 'alâ Mezhebi's-Şâfi'i* şeklinde zikretmiştir. *Kitâbu's-Silah*'in mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁶⁰

1.13.2.2. el-Emâlî (الْأَمَالِي)

Kitâbu's-Silah'in mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁶¹ Eser hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.13.2.3. el-Envâu (الْأَنْوَاءُ)

Ebû 'Ubeyd'in astronnomi alanındaki tek eseri olan bu eser hakkında ismi dışında bir bilgiye ulaşılammıştır. *Fedâilu'l-Kur'an*'ı tahkik ve tedris eden Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayyâtî *Lisânu'l-'Arab*'daki "نَوَاءُ" maddesinin Ebû 'Ubeyd'in bu eserinden iktibas edilmiş olabileceğini zikretmiştir ve günümüze ulaşmadığını belirtmiştir.²⁶²

1.13.2.4. el-İmâle (الْإِمَالَةُ)

Fedâilu'l-Kur'an'ı tahkik ve tedris eden Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayyâtî konusunun tespit edilemediğini belirtmiş ve kayıp kitapları arasında zikretmiştir.²⁶³

²⁶⁰ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176; Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 42; İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, IV/62; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-'Arîfîn Esmâu'l-Muelliifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁶¹ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁶² Ebû 'Ubeyd, *Fedâilu'l-Kur'an ve Âdâbuhû*, I/185.

²⁶³ Ebû 'Ubeyd, *Fedâilu'l-Kur'an ve Âdâbuhû*, I/170.

1.13.2.5. el-*Qiraât* (القِرَاءَاتُ)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eseri *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir. ed-Dâvûdî, Kûfedde ondan önce böyle güzel bir kitap bulunmadığını belirtmiştir.²⁶⁴

1.13.2.6. el-Muzekker ve'l-Muennes (المُذَكَّرُ وَالْمُؤَنَّثُ)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eser *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁶⁵ Eser hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.13.2.7. en-Nikâh (النِّكَاحُ)

Teracim kitaplarının zikretmediği bu eseri İbn Hacer, *Fihrist*'inde Ebû 'Ubeyd de *Kitâbu'l-Mevâ'iz*'de zikretmiştir.²⁶⁶

Ensâbu'l-'Arab (أَنْسَابُ الْعَرَبِ)

ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs*'un mukaddimesinde Ebû 'Ubeyd'e ait zikrettiği üç eserden birisi *Ensâbu'l-'Arab* dır. Eser hakkında başka bir bilgiye ulaşamamıştır. *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁶⁷

²⁶⁴ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; el-İşbilî, *el-Fihrist*, s. 23; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, IV/62; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Yty, I/102; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 9; ed-Dâvûdî, *Tabağâtu'l-Mufessirîn*, II/39.

²⁶⁵ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8; İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; ed-Dâvûdî, *Tabağâtu'l-Mufessirîn*, II/39; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, IV/62.

²⁶⁶ Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 62; Ebû 'Ubeyd, *Feḍâilu'l-Kur'ân ve Âdâbuhû*, I/162.

²⁶⁷ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

1.13.2.8. Ensâbu'l-Ḥayl (أَنْسَابُ الْخَيْلِ)

ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs*'un mukaddimesinde Ebû 'Ubeyd'e ait zikrettiği üç eserden birisi *Ensâbu'l-Ḥayl*'dir. Eser hakkında başka bir bilgiye ulaşamamıştır. *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁶⁸

1.13.2.9. er-Raḥl ve'l-Menzil (الرَّحْلُ وَالْمَنْزِلُ)

Kitâbu's-Silah'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁶⁹ Eser hakkında başka bir bilgiye ulaşamamıştır.

1.13.2.10. Fıkhü Ebî 'Ubeyd (فَيْهُ أَبِي عُبَيْدٍ)

Fedâilu'l-Ḳur'ân'ı tahkik ve tedris eden Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayyâtî Bazı kaynaklarda zikredildiğini ve kayıp olduğunu zikretmiştir.²⁷⁰

1.13.2.11. Ğarîbu'l-Ḳur'ân (غَرِيبُ الْقُرْآنِ)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eseri *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁷¹

1.13.2.12. İstidrâku'l-Ğalaṭ (إِسْتِدْرَاكُ الْغَلَطِ)

ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs*'un mukaddimesinde Ebû 'Ubeyd'e ait zikrettiği üç eserden birisi *İstidrâku'l-Ğalaṭ*'tır. *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde “*İstidrâku'l-Hata*” ismiyle kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁷²

²⁶⁸ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁶⁹ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁷⁰ Ebû 'Ubeyd, *Fedâilu'l-Ḳur'ân ve Âdâbuhû*, I/158.

²⁷¹ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/38; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁷² Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

1.13.2.13. el-Kitâb fî'n-Nahv (الكتاب في النحو)

Teracim kitaplarının zikretmediği bu esere sadece *Tehzibu'l-Luğa*'da yapılan iktibastan ulaşılmıştır.²⁷³ Bunun dışında bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.13.2.14. Âdâbu'l-İslâm (آداب الإسلام)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eser *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁷⁴

1.13.2.15. Kitâbu'l-Ahdâs (كتاب الأحداث)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eser *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁷⁵

1.13.2.16. Kitâbu'l-Îmân ve'n-Nuzûr (كتاب الإيمان والنذور)

Kitâbu's-Silah'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁷⁶ Eser hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1.13.2.17. el-Hacr ve't-Teflîs (الحجر والتفليس)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eser *Kitâbu's-Silah*'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁷⁷ Eser hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁷³ Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 41-58.

²⁷⁴ Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 41; Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, II/159; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁷⁵ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, IV/62; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁷⁶ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8; Ebû 'Ubeyd, *Fedâilu'l-Kur'ân ve Âdâbuhû*, I/157; İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, I/102; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22.

²⁷⁷ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, I/825; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/39; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

1.13.2.18. Kitâbu'l-Ḥayḍ (كِتَابُ الْحَيْضِ)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eser Kitâbu's-Silah'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁷⁸ Eser hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1.13.2.19. Kitâbu'l-Maḫşûr ve'l-Memdûd (الْمَقْصُورُ وَالْمَمْدُودُ)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eser Kitâbu's-Silah'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁷⁹ Eser hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1.13.2.20. Kitâbu'l-Mecâz fî'l-Ḳur'ân (كِتَابُ الْمَجَازِ فِي الْقُرْآنِ)

Dâvudî'nin eserinde zikrettiği ismi dışında bir bilgiye ulaşılamamıştır.²⁸⁰

1.13.2.21. Kitâbu's-Şu'arâ (كِتَابُ الشُّعْرَاءِ)

Teracim kitaplarında zikredilen ismi dışında hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.²⁸¹

1.13.2.22. Ma'âni'l-Ḳur'ân (مَعَانِ الْقُرْآنِ)

Teracim kitaplarında zikredilen bu eserinde Ebû 'Ubeyd, kendisinden önce bu konuda eser veren Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. Muṣennâ, Kutrub b. Mustenîr, el-Aḥfeş, el-Kisâî, el-Ferrâ gibi âlimlerin eserlerini cem ediyor.²⁸² Eserleri ve senetleri zikrediyor. Sahabe Tabiîn ve Fukahâ'nın tefsirlerini zikrediyor.²⁸³ Ebû 'Ubeyd, vefat ettiği için

²⁷⁸ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muṣannifîn*, I/825; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/39; İbn Ḥallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, IV/62; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁷⁹ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muṣannifîn*, I/825; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V/176; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/39; İbn Ḥallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, IV/62; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁸⁰ ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/38.

²⁸¹ İbn Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, I/78; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muṣannifîn*, I/825; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁸² İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muṣannifîn*, I/825; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/38.

²⁸³ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/365.

kitabın büyük bir kısmı rivayet edememiştir.²⁸⁴ Kitâbu's-Silah'ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.²⁸⁵

1.13.2.23. Ma'âni's-Şi'r (مَعَانِي الشِّعْرِ)

Bu eseri teracim kitaplarında zikredilmiştir.²⁸⁶ *el-Huṭab ve'l-Mevâ'ız* de İbn Subkî'nin bir iktibası zikredilmiştir.²⁸⁷

1.13.2.24. Şevâhidi'l-Kur'ân (شَوَاهِدُ الْقُرْآنِ)

Teracim kitaplarından sadece İbn Hâyr el-işbilî Ebû 'Ubeyd'in kâtibi Ali b. Abdulaziz senediyle zikretmitir.²⁸⁸ *Feḍâilu'l-Kur'ân*'ı tahkik ve tedris eden Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayyâtî bu eseri kayıp kitapları arasında zikretmiştir.²⁸⁹

1.13.3. Ğarîbu'l-Muşannef'in Bir Bölümü Olan Eserleri

Ebû 'Ubeyd'e müstakil bir eser gibi nisbet edilen bazı eserlerin bir diğer eseri olan *Ğarîbu'l-Muşannef*'in bazı bölümlerinden oluştuğu söylenmiştir. Bu bölümde bu tür eserler zikredilmiştir.

1.13.3.1. en-Ni'am ve'l-Behâim, ve'l-Vaḥşu ve's-Subbâ'u ve't-Ṭayru ve'l-Hevâmu ve Ḥaşerâtu'l-'Ard (النِّعَمُ وَالْبِهَائِمُ وَالْوَحْشُ وَالسَّبَّاعُ وَالطَّيْرُ وَالْهَوَامُ وَحَشَرَاتُ الْأَرْضِ)

Ğarîbu'l-Muşannef'in bir bâbı olan bu eseri yanlışlıkla İbn Kuteybe'ye nisbet edilmiştir. *Ğarîbu'l-Muşannef*'in bir bâb'ı olup M. Bouyges tarafından Ebû 'Ubeyd'e nisbet edilerek neşredilmiştir.²⁹⁰

²⁸⁴ el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/15.

²⁸⁵ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁸⁶ Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, II/158; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muelliḥîn ve Âsâru'l-Muşanneḥîn*, I/825; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁸⁷ Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'ız*, s. 58.

²⁸⁸ el-İşbilî, *el-Fihrist*, s. 63.

²⁸⁹ Ebû 'Ubeyd, *Feḍâilu'l-Kur'ân ve Âdâbuhû*, I/170.

²⁹⁰ Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245; Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'ız*, s. 71; Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, II/158.

1.13.3.2. es-Silâh (السِّلَاح)

Ğarîbu'l-Muşannef'in bir bâbı olan bu eser Hâtim Sâlih eđ-Dâmin Tarafından tahkik edilip 1985 yılında Kahire'de 2. kez basılmıştır.²⁹¹

1.13.3.3. Halku'l-İnsân ve Nu'ûtuhû (خُلُقُ الْإِنْسَانِ وَنُوعَاتُهُ)

Ğarîbu'l-Muşannef'in ilk babı olduğu söylenmiştir.²⁹² Brockelmann, Topkapı Sarayı Müzesi I/2555 numarada kayıtlı olan bu eserin gerçekte Ebû 'Ubeyd'in *Ğarîbu'l-Muşannef* adlı eserinin ikinci bir nüshası olduğu bildirilmiştir.²⁹³

1.13.3.4. Mâ Hâlefe fîhi'l-Âmme Luġâte'l-'Arab (مَا خَالَفَ فِيهِ الْعَامَّةُ لُغَةَ الْعَرَبِ)

Brockelmann, İbnu Manzûr'dan nakille Ebû 'Ubeyd'e bu adla bir eser nispet etmekteyse de onu böyle bir eseri bulunmamaktadır. Ezherî ise *Ğarîbu'l-Muşannef* de bu adla bir bâb olduğuna işaret etmiştir.²⁹⁴ Yâkût el-Hamevî, eserinde bu eser üzerine bir inceleme olduğu tahmin edilen Muhammed b. Hubeyre (560/1165)'nin *fî Mâ Enkerathu'l-'Arab'alâ Ebî 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm ve Mâ Vâfeķathû fîhî* isimli bir risalesini zikretmiştir.²⁹⁵ Fuat Sezgin ise aynı risaleyi Şa'ûdâi (?)'ye nisbet etmiştir.²⁹⁶

1.13.4. Ebû 'Ubeyd'e Yanlış Nisbet Edilen Eserler

Bu bölümde Ebû 'Ubeyd'e nisbet edilen *Ğarîbu'l-Muşannef*'in bazı bölümlerinden oluşan eserler zikredilmiştir.

1.13.4.1. el-Eddâd ve'd-Dıddu fî'l-Luġa (الْأَضْدَادُ وَالضَّدُّ فِي اللَّغَةِ)

Brockelmann, Âşır Efendi Kütüphanesinde 874 numarada kayıtlı bir nüshasının bulunduğunu belirtmiş ancak Ramazan Abduttevab bu kitabın Ebû Hâtim es-Sicistânî

²⁹¹ Ebû 'Ubeyd, , *Kitâbu's-Silâh*, Thk: Hâtim Salih ez-Zâmin, 2. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985; Ebû 'Ubeyd, *Feğâilu'l-Kur'ân ve Âdâbuhû*, I/174.

²⁹² Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245.

²⁹³ Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, II/158.; Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 64.

²⁹⁴ Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245; Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, II/159; Emil Bedî' Ya'kub, *Mu'cemu'l-Hata ve's-Sevâb fî'l-Luġa*, 2. Baskı, Dâru'l-Melâyîn, Beyrut, 1986, s. 25.

²⁹⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'Udebâ*, XIX/105.

²⁹⁶ Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî*, VIII/245.

(255/869)'ye ait olduğunu söylemiştir.²⁹⁷ Ebû 'Ubeyd'in *el-Ğarîbu'l-Muşannef*'inde bu adı taşıyan bir bab bulunmakta olup Muhammed Hüseyin Ali Yasin tarafından neşredilmiştir.²⁹⁸

1.13.4.2. el-Ğanem (الْغَنَمُ)

Ebû 'Ubeyd'in *Ğarîbu'l-Muşannef* adlı eseri üzerine Almanya'da doktora yapan ve *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz* adlı eserinin de tahkikini yapan Ramazan Abduttevab *Ğarîbu'l-Muşannef*'in içinde "Ğanem" bölümünün olduğunu ve yapılan iktibasları karşılaştırdığı zaman Ebû 'Ubeyd ile Ebû Zeyd'in karıştırılmış olduğu sunucuna ulaşmıştır.²⁹⁹

1.13.4.3. el-İdâh (الْإِيضَاحُ)

Brockelmann, Ebû 'Ubeyd'e nisbet ettiği bu kitabın Câmi'u'l-Karaviyyîn'de bir nüshasının bulunduğu belirtmiştir. Fakat Ramazan Abduttevab söz konusu kütüphaneye gidip araştırdığını ve aynı numarada kayıtlı bir başka eserin bulunduğunu ifade etmiştir.³⁰⁰ Aynı şekilde el-Hayyâtî de araştırmış aynı numarada kayıtlı bir başka eserin bulunduğunu görmüştür. Bu sebeple eseri Ebû 'Ubeyd'e yanlış nisbet edilen eserleri arasında zikretmiştir.³⁰¹

1.13.4.4. el-Luğâtu'l-Letî Nezele biha'l-Kur'ân (اللُّغَاتُ اللَّتِي نَزَلَ بِهَا الْقُرْآنُ)

Kitap Abdulaziz b. Ahmed ed-Dîrînî'nin *et-Teysîr fî 'Ulûmit-Tefsîr* adlı eserinin kenarında basılmıştır. Neşreden eseri Ebû 'Ubeyd'e ait olduğunu zannettiğini söylemesi üzerine kitap Ebû 'Ubeyd'e nisbet edilmiştir.³⁰² Ramazan Abduttevab kitabın Ebû 'Ubeyd'e ait olmadığını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.³⁰³

²⁹⁷ Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 63; Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, II/158; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu's-Silâh*, s. 8.

²⁹⁸ Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm", *DİA*, X/245

²⁹⁹ Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, 64; Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm", *DİA*, X/246.

³⁰⁰ Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, II/158; Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 63.

³⁰¹ Ebû 'Ubeyd, *Feḍâilu'l-Kur'ân ve Âdâbuhû*, I/189.

³⁰² Tüccâr, "Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm", *DİA*, X/246.

³⁰³ Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 64-71.

Mahmut Kafes bu eserin Ebû ‘Ubeyd’e aidiyetini makalesinde incelemiş ve eserin Ebû ‘Ubeyd’e ait olduğu kanaatini belirtmiştir. Kur’ân’da, lehçelerinden kelimeler bulunan önemli Arap kabilelerini konu alır. Ancak zaman zaman başka dillerden Arapça’ya geçmiş olup Kur’ân’da yer alan bazı yabancı kökenli kelimelere de değinmiştir. Kabile sayısı yaklaşık kırkı, dil sayısı da (Farsça, Süryânîce, İbrânîce, Habesçe, Rumca, Kıptîce ve Berberîce) olmak üzere yediyi bulmaktadır. Kelimeler, Kur’ân’daki sûre ve âyet sırasına göre dizilmiş, hangi lehçe ya da dilden geçtiği kelimenin hemen ardından belirtilmiştir. Birden fazla lehçe ve dillerden alınanlara da dikkat çekilmiştir.³⁰⁴

1.13.4.5. Cem‘u Eḥâdîṣi’l-Ḳur’ân (جَمْعُ أَحَادِيثِ الْقُرْآنِ)

Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayyâtî, Kehhâle ve Fuad Sezgin’in zikrettiği bu eserin aslında Ahmed b. Yahyâ b. Muhammed el-Fâsî’nin Ebû ‘Ubeyd’in “*Feḍâilu’Ḳur’ân*” eserini kendisi için ihtisâr ettiğini belirtmiştir.³⁰⁵

1.13.4.6. Fa‘ale ve Ef‘ale (فَعْلَ وَأَفْعَلَ)

Dâru’l-Kutubi’l-Mısrîyye’de bir yazmasının bulunduğu söylense de Ramazan Abduṭṭevvab bunun gerçek olmadığını ve kaynaklardaki kitaplar arasında Ebû ‘Ubeyd’e ait böyle bir eserin bulunmadığını kaydetmiştir.³⁰⁶

1.13.4.7. Faḍâilu’l-Furs (فَضَائِلُ الْفُرْسِ)

Ebû’l-Abbas Ahmed b. Ali el-Ḳalkaşandî “*Subḥu’l-A‘şâ fî Sinâ‘ati’l-İnşâ*” adlı kitabında bu eserinden iktibas (وَفِي كِتَابِ فَضَائِلِ الْفُرْسِ لِأَبِي عُبَيْدٍ أَنَّ بَيْرَاسْتَ مَلِكُ الْفُرْسِ بَنَاهَا) yapmıştır.³⁰⁷ Kitâbu’s-Silâh’ın mukaddimesinde kayıp eserleri arasında zikredilmiştir.³⁰⁸ *Feḍâilu’l-Ḳur’ân*’ı tahkik ve tedris eden Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayyâtî bu kitabın

³⁰⁴ Mahmut Kafes, *Ebû ‘Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm ve Ona Nisbet Edilen el-Luğât elletî Nezele biha’l-Kur’ânü’l-Kerîm Adlı Eser*, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2015, 33, s. 123-150.

³⁰⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Feḍâilu’l-Ḳur’ân ve Âdâbuhû*, I/190.

³⁰⁶ Brockelmann, *Târiḥu’l-Edebi’l-Arabî*, II/159; Tüccâr, “*Ebû ‘Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm*”, *DÎA*, X/246; Ebû ‘Ubeyd, *el-Huṭab ve’l-Mevâ‘iz*, s. 64.

³⁰⁷ Ebû’l-Abbas Ahmed b. Ali el-Ḳalkaşandî, *Subḥu’l-A‘şâ fî Sinâ‘ati’l-İnşâ*, el-Matba‘atu’l-Emîriyyetu, Kahire, 1914, IV/92.

³⁰⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’s-Silâh*, s. 8.

nisbetinin yanlış olabileceğini belirtmiştir. Ebû ‘Ubeyd gibi ehli-sünnet bir âlimin Allah’ın Mecûsî devletlerini yeryüzünden sildiği İslama engel olan bir milletin fazileti hakkında bir kitap yazabileceği ihtimalini küçük görmüştür. Bu kitabı, yazmada mazur görülen dedesi ehli Fârisden bir Yahudi olan ve görüşleri ile bu kitabı yazmaya daha yakın gördüğü Ebû ‘Ubeyde Muammer b. Muşennâ’ya nisbet etmiştir. Eseri Ebû ‘Ubeyd’e yanlışlıkla nisbet edilen eserleri arasında zikretmiştir.³⁰⁹

1.13.4.8. Kitâbu’l-Ḍayfân (كِتَابُ الضَّيْفَانِ)

Bu eseri sadece Brockelmann ‘Aynî’nin şerhu şevâhidine itimad ederek zikretmiştir.³¹⁰ el-Hayyâtî Ebû ‘Ubeyd Muammer b. Musennâ ile karıştırıldığını belirtmiş ve Ebû ‘Ubeyd’e yanlışlıkla nisbet edilen eserleri arasında zikretmiştir.³¹¹

1.13.4.9. Muḳâtilu’l-Fursân (مُقَاتِلُ الْفُرْسَانِ)

Hiçbir teracim kitabının zikretmediği bu eser, İbn Hâleveyh’in “*Leyse fî Kelâmi’l-‘Arab*” eserindeki iktibasından ortaya çıkmıştır.³¹² el-Hayyâtî, Brockelmann’ın Ebû ‘Ubeyd’e nisbette itimat ettiği el-Muzhir’in Halebî Baskısında Suyûtî’den nakille Ebû ‘Ubeyde Muammer b. Muşennâ’ya nisbet edildiğini belirtmiştir.³¹³

³⁰⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Feḍâilu’l-Kur’ân ve Âdâbuhû*, I/187; Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/158.

³¹⁰ Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/144;

³¹¹ Ebû ‘Ubeyd, *Feḍâilu’l-Kur’ân ve Âdâbuhû*, I/189.

³¹² Ebû ‘Ubeyd, *el-Huṭab ve’l-Mevâ’iz*, s. 60.

³¹³ Ebû ‘Ubeyd, *Feḍâilu’l-Kur’ân ve Âdâbuhû*, I/187; Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II/158; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’s-Silâh*, s. 8.

Görüldüğü gibi kaynaklardaki ihtilaflar ve eserlerin günümüze ulaşmamasından dolayı eserlerinin sayısı ve kendisine nisbeti net bir şekilde tesbit edilememiştir.

Sonuç olarak bu bölümde Ebû ‘Ubeydin yaşadığı dönem sunulduktan sonra ismi, künyesi, nesebi, doğumu, vefatı ve ailesi hakkında bilgi verilmiştir. Sonra yapmış olduğu rihleler ele alınmıştır. Daha sonra hakkında söylenmiş sözler sunulmuştur. Bunun yanında kendi sözlerinden oluşan bir derleme ve menkıbeleri anlatılmıştır.

Hocaları, akranları ve öğrencileri sunulurken sayıları çok fazla olduğu için birçoğunun sadece isimleri zikredilmiştir. Bazı önemli görülenlerin ise hayatı özet bir şekilde anlatılmıştır.

Eserleri ise günümüze ulaşan (16 adet) eserleri, günümüze ulaşamayan (25 adet) eserleri, *Ğarîbu ’l-Muşannef*’in bir bölümü olan (4 adet) eserleri ve Ebû ‘Ubeyd’e yanlış nisbet edilen (9 adet) eserleri başlığı altında toplanmış ve eserler hakkında özet bilgiler verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

EBÛ ‘UBEYD EL-ĞÂSİM B. SELLÂM’IN KİTÂBU’L-EMSÂL ADLI
ESERİ

2.1. Kitâbu'l-Emsâl'in Genel Tanıtımı

Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl* veya *el-Emsâlu's-Sâire* (كِتَابُ الْأَمْثَالِ أَوْ الْأَمْثَالُ السَّائِرَةُ) adlı bu eserinde Arapça atasözlerini tedvîn etmiştir. Bu eseri ömrünün sonlarına doğru Mekke'de tamamladığı düşünülmektedir. Eserde tekrarlar ile birlikte 1386 mesele yer vermiştir. Bu meselleri 19 bölüm ve 270 bâb halinde konularına göre taksim etmiştir.³¹⁴ Eserde 44 mesel 2 kez, 1 mesel ise 3 kez tekrar edilmiştir. Mesellerin açıklamalarında ise ayet, hadis, şiir ve mesel kullanmıştır. Ek olarak bunların yanında sahabe, tabiin ve meşhur kişilerin sözlerinden de istişhad etmiştir. Ebû 'Ubeyd, meselleri açıklarken genellikle rivayette bulunduğu kişileri belirtmiştir. Esere mesel'in tanımı ve önemi ile başlamıştır. Eseri yazma sebebi olarak Peygamber Efendimizin Hadisi şeriflerde meselleri kullanması olarak göstermiştir. Bu sebeple eserine 17 adet mesel haline gelmiş Hadisi şerifi zikredek başlamıştır. Eserin mukaddimesinde meselleri konularına göre tasnif ettiğini ve mesellerin kaynağını zikrettiğini belirtmiş ve buna sadık kalmıştır. Ebû 'Ubeyd diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de kendinden önce bu alanda eser veren âlimlerin eserlerindeki bilgileri cem etmiştir. Topladığı bu meselleri konularına göre taksim etmiştir. Bu yönü ile Ebû 'Ubeyd, tedvîn sürecinde ilk defa başlıkları konularına göre düzenleyen kişi olmuştur. el-Asmâ'î, Ebû Zeyd, Ebû 'Ubeyde, el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî ve İbnu'l-'Arabî Ebû 'Ubeyd'in eserinde başlıca istifade ettiği kişilerdir.³¹⁵ *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû 'Ubeyd'in dil alanındaki en önemli eserlerinden biridir.

2.2. Kitâbu'l-Emsâl Üzerine Yapılan Çalışmalar

Aşağıda zikredileceği üzere *Kitâbu'l-Emsâl* üzerine birçok çalışma yapılmıştır.

2.2.1. Kitâbu'l-Emsâl Üzerine Yapılan İlk Çalışma

Eser üzerine ilk çalışmayı Ebû 'Ubeyd'in kâtibi Ali b. Abdulaziz el-Beğâvî (287/900) yapmıştır. el-Ḳıftî, kendisini ve kardeşi İbrahim b. Abdilazîz b. Abdurrahman

³¹⁴ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Yty, I/102.

³¹⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/356; el-Ḳıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/14; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/40.

el-Bağavî'yi Ebû 'Ubeyd'in öğrencileri arasında saymıştır.³¹⁶ İbn 'Asâkir ve ed-Dâvûdî, kendisinden işitenler (سَمِعَ) arasında saymışlardır.³¹⁷ İbnu'l-Cezerî, kendisinden kıraat'î rivayet edenler (رَوَى عَنْهُ الْقِرَاءَةُ) arasında saymıştır.³¹⁸ en-Nevevî, el-Mizzî, ve el-Bağdâdî kendisinden rivayet eden (رَوَى عَنْهُ) öğrencileri arasında saymışlardır.³¹⁹ Yâkût el-Ḥamevî, Ebû 'Ubeyd'in arkadaşı olduğunu ve birçok kitabını Mekke'de hacılara ücretsiz olarak okuduğunu ifade etmiştir. Ebû Na'îm, Ḥaccac b. Minhâl gibi birçok kişiden (حَدَّثَ عَنْهُ) hadis rivayet etmiştir. Dâre kûtnî, kendisine “güvenilir” demiştir. İbn Ebî Ḥâtim ise “şadûk” demiştir. Hicri 287 yılında Mekke'de vefat etmiştir.³²⁰

Ali b. Abdulaziz el-Begâvî (287/900) *Kitâbu'l-Emsâl*'i Ebû 'Ubeyd'in el yazmasından yazmıştır. Daha sonra eseri Ebû 'Ubeyd'e harf harf okumuş ve doğrulattır. Daha sonra kitabı Ebû Muhammed Seleme b. Âsım'a okumuş ve onun eklediği bilgileri eserin haşiyesine eklemiştir. Daha sonra eseri Ebû Abdullah ez-Zübeyr b. Bekkâr'a okumuş ve onun eklediği malumatları da kendisine nisbet ederek eserin haşiyesine eklemiştir. Daha sonra *Kitâbu'l-Emsâl*'i rivayet etmiştir. Bu çalışma eserin üzerine yapılan ilk çalışma olmuştur.³²¹

2.2.2. Kitâbu'l-Emsâl Üzerine Yapılan Diğer Çalışmalar

Eser üzerine ihtisar, ziyadat ve şerh gibi birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar biri hariç günümüze ulaşmadığı için bunların içerikleri hakkında yorum yapılamamıştır. İbn Abdirabbih eserinde kitabın muhtasarını zikretmiştir. Daha sonra Ebû'l-Faḍl el-Munzirî el-Herevî (329/940) esere üzerine *Kitâbu Ziyâdâtı Emsâli Ebî 'Ubeyd* adlı bir ziyâdât yazmıştır. Ebû'r-Rebî Süleyman b. Musa el-Kulâ'î (634/1237), *Nuktetu'l-Emsâl ve Neḫsetu's-Sıhri'l-Helâl* isimli kitabında başka meseller de ekleyerek bu

³¹⁶ el-Ḳıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/22.

³¹⁷ ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirîn*, II/38; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XLIX/61.

³¹⁸ İbnu'l-Cezerî, *Ğāyetu'n-Nihāye fî Ṭabaḳâti'l-Ḳurrâ*, II/18.

³¹⁹ Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-Selâm*, 2001, XIV/392; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/356; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğâ*, II/257.

³²⁰ Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-'Udebâ*, XIV/13.

³²¹ Ebû 'Ubeyd, el-Ḳâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: Abdulmecid Kaṭâmış, 1. Baskı, Dâru'l-Me'mûn lî't-Turâş, Dimeşk-Beyrut, 1980. s. 33.

eseri nesretmiştir. Ebû'l-Hakem Mâlik b. el-Muraḥḥal el-Mâlakî (699/1300) eseri harflere göre tertip etmiştir. Daha sonra Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Adem el-Herevî (487/1094), *Şerḥu Emsâli Ebî 'Ubeyd* adında bir şerh yazmıştır. Muhammed b. Ağleb el-Mursî (511/1117) ise *Şerḥu'l-Emsâl* isimli bir şerh yazmıştır. Yazılan şerhler içinde günümüze ulaşan sadece Ebû 'Ubeyd el-Bekrî (487/1194)'in *Faşlu'l-Maḳâl fî Şerhi Kitâbi'l-Emsâl* adlı şerhidir. *Faşlu'l-Maḳâl*, Abdulmecid Abidin ve İhsan Abbas tarafından Hartum'da 1958 yılında ve Beyrut'ta 1971 yılında olmak üzere iki kez basılmıştır.³²²

Kitâbu'l-Emsâl'in bir kısmı Latince tercümesiyle birlikte Bertheau tarafından harf sıralaması ile tertip edilerek, 1836 yılında Almanya'da neşredilmiştir. Daha sonra içinde on yedi risalenin yer aldığı *et-Tuhfetu'l-Behiyye* adlı mecmuada 1885 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Eserin 3 adet yazma nüshasının 2 tanesi Türkiye'de iken 1 tanesi İspanya'da bulunmaktadır. Türkiye'deki kütüphanelerde *el-Emsâlu's-Sâire* adıyla kayıtlıdır. Abdulmecid Kaçamış bu üç yazmayı esas alarak eseri tahkik etmiş ve meselleri numaralandırarak 1980 yılında Dimeşk'te yayımlamıştır.³²³ Bu çalışma da bu tahkik üzerine yapılmıştır.

Rudolf Sellheim, *el-Emsâlu'l-'Arabîyyetu'l-Ḳadîme ma'a İ'tinâin Ḥâssin bi Kitâbi'l-Emsâl li Ebî 'Ubeyd* adıyla Arapça'ya çevrilen kitabında mesel hakkında genel bilgiler vermiştir. Daha sonra çalışmasının büyük bir bölümünü (s. 85-155) Ebu 'Ubeyd'in hayatı ile bu eserine ayırmıştır. Eser üzerine yapılan çalışmaların tanıtımını da yapmıştır. Sellheim, Ebû 'Ubeyd'in üslubunu, metodunu, eserde zikredilen kaynakları, kimlerden faydalandığını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Ayrıca eserde özel olarak kullanmış olduğu kelimeleri de tahlil etmiştir.³²⁴

³²² Ebû 'Ubeyd, *el-Huṭab ve'l-Mevâ'iz*, s. 42; Kaçamış, *el-Emsâl el-'Arabî*, s.23.

³²³ *el-Mevrid-Mecelletun Turâşîyyetun Faşliyyetun*, İstanbul Millet Kütüphanesindeki Yazma Eserler Katoloğu -2-, Dâru'l-Hurriyyetu, Bağdat, 1979, 8. Cild 1. Sayı. s. 314, no: 1578; Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv No: 34 Fa 1219; Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 23.

³²⁴ Rudolf Sellheim, *el-Emsâlu'l-'Arabîyyetu'l-Ḳadîme ma'a İ'tinâin Ḥâssin bi Kitâbi'l-Emsâl li Ebî 'Ubeyd*, Nşr: Ramazan Abduttevâb, Lübnan, 1971, s. 97.

2.3. Ebû ‘Ubeyd’in Mesel Tanımı

Ebû ‘Ubeyd; “Mesel, Arapların Câhiliye ve İslâmî dönemdeki hikmetidir.” demiştir. Ebû ‘Ubeyd; “sözün icâzı, mânânın isabeti ve teşbihin güzelliği” olmak üzere üç unsurun meselde bulunması gerektiğini ifade etmiştir.³²⁵

Ebû ‘Ubeyd, bu ifadesiyle mesellerin, Arapların bilgeliğine delalet eden sözler olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca mesellerin az sözle çok şey anlatma, verilmek istenen mesajı eksiksiz verme, benzetmeleri de efrâdını câmi ağyârını mâni edecek surette yaparak neredeyse kusursuz bir şekilde söylendiğini, söz ve telaffuzların akıcı ve alımlı olduğunu vurgulamaktadır.³²⁶

2.4. Eserde Yer Alan Bölümler ve Bablar

Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*’de kendisinden önce bu konuda telif edilen eserleri toplamış ve meselleri konularına göre başlıklar altında toplamıştır. Bu yönü *Kitâbu ‘l-Emsâl*’in en belirgin ve özgün özelliğidir. Ebû ‘Ubeyd, herhangi bir bab ve bölüm başlığı altında olmaksızın on yedi Hadisi şerif zikrettikten sonra farklı sayıda bablar içeren on dokuz bölüm altında meselleri zikretmiştir. Daha sonra kitabın sonunda bölüm başlığı olmadan müstakil olarak 11 adet bab zikretmiştir. Ebû ‘Ubeyd, bölüm başlıklarından hemen sonra ilk babın başlığını zikretmiştir. Daha sonra ilk meselden itibaren meselin senedini zikrettikten sonra meselin metnini zikretmiştir. Sonra meseli açıklamıştır.

Aşağıda *Kitâbu ‘l-Emsâl*’in bölümleri ve babları sunulmuştur.

1. Bölüm: جَمَاعُ الْأَمْثَالِ فِي صُنُوفِ الْمُنْطِقِ – Konuşmanın Bölümleri İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ وَمَا يُنْمَرُ بِهِ مِنْهُ لِلتَّقْوَى وَسَلَامَةِ الدِّينِ مَعَ الْمَوْعِظَةِ فِيهِ Takva ve dinin selameti için dilin korunması ve bu konudaki vaazlar bâbı
2	بَابُ حِفْظِ اللِّسَانِ لِمَا يُخَافُ عَلَى أَهْلِهِ مِنْ عُقُوبَاتِ الدُّنْيَا

³²⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 34.

³²⁶ Muhammet Selim İPEK, *Türk Atasözleri ve Deyimleri İle Eşanlamli Arap Meselleri*, EKEV Akademi Dergisi Yıl: 18 Sayı: 60 (Yaz 2014), s. 188.

	Dünyalık musibetlerden korkan kişinin dili koruması babı
3	بَابُ الْإِقْتِصَادِ فِي الْمَنْطِقِ وَمَا يُتَّقَى مِنَ الْإِكْثَارِ فِيهِ وَالْهَذَرِ Gevezelikten sakınma ve konuşmada denge babı
4	بَابُ الْقَصْدِ فِي الْمَدْحِ وَمَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنْ ذَلِكَ Övgüde dengeli olma babı
5	بَابُ الْحَصَنِ عَلَى صِدْقِ الْحَدِيثِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْكُذْبِ Doğru konuşmayı teşvik etme, yalan konuşmayı engelleme babı
6	بَابُ الرَّجُلِ يُعْرِفُ بِالْكَذْبِ حَتَّى يَرَدَّ صِدْقُهُ لِذَلِكَ Yalancılıkla tanındığı için doğruluğuna inanılmayan kişi babı
7	بَابُ الْإِنْتِفَاعِ بِالصِّدْقِ وَالْمَخَافَةِ مِنَ عَاقِبَةِ الْكُذْبِ Doğruluktan faydalanma ve yalanın sonucundan korkma babı
8	بَابُ تَصْدِيقِ الرَّجُلِ صَاحِبَهُ عِنْدَ إِخْبَارِهِ أَيْاهُ Kişinin kendisine haber veren arkadaşına inanması babı
9	بَابُ الرَّجُلِ الْمَعْرُوفِ بِالْكَذْبِ تَكُونُ مِنْهُ الصَّدَقَةُ الْوَاحِدَةُ أحيانًا Yalancılıkla tanınan kişinin nadiren doğru söylemesi babı
10	بَابُ الرَّجُلِ الْمَعْرُوفِ بِالإِصَابَةِ وَالصِّدْقِ تَكُونُ مِنْهُ الزَّلَّةُ وَالسَّقِطَةُ İsabetli ve doğru konuşan kişinin nadiren hatalı konuşması bâbı
11	بَابُ إِصَابَةِ الرَّجُلِ فِي مَنْطِقِهِ مَرَّةً وَإِخْطَائِهِ مَرَّةً Kişinin bazen isabetli bazen hatalı konuşması bâbı
12	بَابُ سُوءِ الْمَسْأَلَةِ وَالْإِجَابَةِ فِي الْمَنْطِقِ Yanlış soru sorma ve yanlış cevap verme bâbı
13	بَابُ الرَّجُلِ يُطِيلُ الصَّمْتَ ثُمَّ يَنْطِقُ بِالْفَهَامَةِ وَالزَّلَلِ Çok susup konuştuğu zaman hatalı konuşan kişi bâbı
14	بَابُ الرَّجُلِ يُعْرِفُ بِالصِّدْقِ ثُمَّ يَحْتَاجُ إِلَى الْكُذْبِ Doğrulukla tanınan kişinin yalana muhtaç olması bâbı
15	بَابُ حِفْظِ اللِّسَانِ فِي كِتْمَانِ السِّرِّ وَتَرْكِ النَّطْقِ بِهِ Sırrı saklama ve onu konuşmaması konusunda dili koruma bâbı
16	بَابُ إِعْلَانِ السِّرِّ وَإِدَاوِهِ بَعْدَ كِتْمَانِهِ

	Sırrı sakladıktan sonra onu açığa çıkarma ve ilan etme bâbı
17	بَابُ إِسْرَارِ الرَّجُلِ إِلَى أَخِيهِ بِمَا يَسْتُرُهُ مِنْ غَيْرِهِ Kişinin başkasından gizlediği sırrı kardeşiyle paylaşması bâbı
18	بَابُ الْحَدِيثِ يُسْتَذَكَّرُ بِهِ حَدِيثٌ غَيْرُهُ Kendisi ile başka bir sözün hatırlandığı söz bâbı
19	بَابُ الْعُذْرِ يَكُونُ لِلرَّجُلِ وَلَا يُمَكِّنُهُ أَنْ يُبَدِّيهِ Kişinin özrünü açıklayamaması bâbı
20	بَابُ الْإِعْتِدَارِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِ الْعُذْرِ Özür dilenmeyecek yerde özür bâbı
21	بَابُ التَّغْرِیْضِ بِالشَّيْءِ يُبَدِّيهِ الرَّجُلُ وَهُوَ يُرِيدُ غَيْرَهُ Kişinin tariz yapması bâbı
22	بَابُ الْإِمْتِنَانِ بِالْأَيَادِي يَذْكُرُهَا الْمُنْعَمُ عَنْ نَفْسِهِ Yaptığı iyiliği başa kakma bâbı
23	بَابُ الْإِمْتِنَانِ بِالصَّنِيعَةِ الَّتِي قَدْ اِنْتَفَعَ بِهَا الْمُتَمَنِّئُ Kişinin istifade ettiği şeyle başa kakması bâbı
24	بَابُ حَمْدِ الْإِنْسَانِ قَبْلَ اخْتِبَارِهِ İnsanın birini sınımadan önce övmesi bâbı
25	بَابُ دُعَاءِ الرَّجُلِ لِصَاحِبِهِ بِالْخَيْرِ فِي الْغَيْبَةِ وَغَيْرِهَا Kişinin arkadaşına arkasından dua etmesi bâbı
26	بَابُ ذِكْرِ الْغَائِبِ يُذَكَّرُ فَيَرَى أَوْ يَرَى الْإِنْسَانُ الشَّيْءَ فَيَذْكُرُ بِهِ مَا قَدْ نَسِيَهِ İnsanın bir şeyi görünce unuttuğu şeyi hatırlaması bâbı
27	بَابُ إِجْزَارِ الْمَوْعِدِ وَالْوَفَاءِ بِهِ. Sözünde durma ve vefalı olma bâbı

2. Bölüm: جَمَاعُ الْأَمْثَالِ فِي مَعَايِبِ الْمُنْطِقِ وَمَسَاوِيهِ – Konuşmanın Ayıpları ve Kötülükleri İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي الْعَارِ وَالْقَالَةِ السَّيِّئَةِ وَمَا يُخَازَرُ مِنْهَا وَإِنْ كَانَتْ بَاطِلًا Ayıp ve kötü sözden yanlış bile olsa sakınma bâbı

2	بَابُ تَغْيِيرِ الْإِنْسَانِ صَاحِبَهُ بِغَيْبٍ هُوَ فِيهِ Kişinin arkadaşını kendisinde de olan kusurundan dolayı ayıplaması bâbı
3	بَابُ رَمِي الرَّجُلِ صَاحِبَهُ بِالْمُعْضَلَاتِ أَوْ بِمَا يُسَكِّنُهُ Kişinin arkadaşını sert konuşup susturması bâbı
4	بَابُ دُعَاءِ الْإِنْسَانِ عَلَى صَاحِبِهِ بِالْمُؤَيَّقَاتِ Kişinin arkadaşına beddua etmesi bâbı
5	بَابُ الْمَلَاخَةِ وَالتَّشَائُمِ Hakaret ve tartışma bâbı
6	بَابُ الْمُمَآكَرَةِ وَالْخِلَابَةِ Aldatma ve aytartma bâbı
7	بَابُ اللَّهْوِ وَالْبَاطِلِ وَالْفَاطِظِمَا Lafızları ile birlikte eğlence ve batıl şeyler bâbı
8	بَابُ الدُّعَابَةِ وَالْمُزَاحِ Şakalaşma ve mizah bâbı
9	بَابُ الْخُلْفِ فِي الْمَوَاعِيدِ Sözünde durmama bâbı
10	بَابُ إِظْهَارِ الْبِرِّ بِاللِّسَانِ وَالْفِعْلِ لِمَنْ تُرَادُّ بِهِ الْعَوَائِلُ Zarar vermeyi düşündüğü kişiye söz ve fiille iyiliğini açığa çıkarma bâbı
11	بَابُ الْيَمِينِ الْعَمُوسِ وَغَيْرِهَا Yalan yere yemin ve diğerleri bâbı

3. Bölüm: جَمَاعُ أَمْثَالِ الرِّجَالِ وَاخْتِلَافِ نُغُوتِهِمْ وَأَحْوَالِهِمْ – İnsanların Özelliklerinin Farklı Olması ile İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي الرَّجُلِ الْبَارِعِ الْمُبَرِّزِ فِي الْفَضْلِ Faziletli ve yetenekli kişi bâbı
2	بَابُ الرَّجُلِ النَّابِهِ الذِّكْرِ الرَّفِيعِ الْقَدْرِ Meşhur ve saygın kişi bâbı
3	بَابُ الرَّجُلِ الْعَزِيزِ الْمَنِيعِ الَّذِي يَعْرِى بِهِ الدَّلِيلُ وَيَذِلُّ بِهِ الْعَزِيزُ

	Aziz kişiyi alçak alçak kişiyi aziz yapan güçlü kişi bâbı
4	بَابُ الرَّجُلِ الصَّعْبِ الْخُلُقِ، وَالشَّدِيدِ اللَّجَاجَةِ Kötü ahlaklı ve inatçı kişi bâbı
5	بَابُ الرَّجُلِ النَّجِيدِ يَلْقَى قِرْنَهُ فِي الْبَسَالَةِ وَالنَّجْدَةِ Rakibini yiğitçe ve yardımla karşılayan kişi bâbı
6	بَابُ الرَّجُلِ تَكُونُ لَهُ نَبَاهَةُ الذِّكْرِ وَلَا مَنْظَرٌ عِنْدَهُ، أَوْ يَكُونُ لَا قَدِيمَ لَهُ Şöhreti bilinen fakat görünüşünde bunun belli olmadığı kişi bâbı
7	بَابُ الرَّجُلِ ذِي الدَّهَاءِ وَالْإِرْبِ Dahi ve maharetli kişi bâbı
8	بَابُ الرَّجُلِ الْفَهْمِ الْعَالِمِ بِمُعَمَّصَاتِ الْأُمُورِ Karışık işleri bilen anlayışlı kişi bâbı
9	بَابُ الرَّجُلِ الْجَزْلِ الرَّأْيِ الَّذِي يَسْتَنْشِفِي بِعَقْلِهِ وَرَأْيِهِ Aklı ve görüşü faydalı olan kesin görüşlü kişi bâbı
10	بَابُ الرَّجُلِ الْمُصِيبِ بِالظَّنُونِ حَتَّى كَأَنَّهُ يَرَى الظَّنَّ عَيْنًا Tahmininde sanki görmüş gibi isabetli olan kişi bâbı
11	بَابُ الرَّجُلِ الْمُجَرَّبِ الَّذِي قَدْ جَرَسَتْهُ الْأُمُورُ وَأَحْكَمَتْهُ Olayların, tecrübesini artırdığı kişi bâbı
12	بَابُ الرَّجُلِ الَّذِي قَدْ حَنَكَتْهُ السِّنُّ مَعَ الْحَزَامَةِ وَالْعَقْلِ Yılların kendisini tecrübe ve olgunluk yönüyle pişirdiği kişi bâbı
13	بَابُ الرَّجُلِ الْغَيْرَانِ الدَّافِعِ عَنْ حُرْمَتِهِ مَعَ ذِكْرِ مَا يُخَافُ مِنَ الْفِتْنَةِ فِيهِ Mahremi ile ilgili korkuacak fitneleri saymakla birlikte Fitneden korkan ve mahremini koruyan kıskanç kişi bâbı
14	بَابُ الرَّجُلِ يَدْخُلُهُ الْأَتَقَةُ مِنْ مُصَاحَبَةِ مَنْ يُرْغَبُ عَنْ صُحْبَتِهِ Kişinin dostluğunu isteyen arkadaşına büyüklük taslaması bâbı
15	بَابُ الرَّجُلِ يَأْتِي الصَّيِّمَ فَيَأْخُذُ حَقَّهُ قَسْرًا إِذَا أَعْيَاهُ الرَّفْقُ Hakkını yumuşaklıkla elde edemeyen kişinin onu zorla alması bâbı
16	بَابُ الرَّجُلِ يُطِيلُ الصَّمْتَ حَتَّى يُحْسَبَ مُعَقَّلًا وَهُوَ ذُو النُّكْرَاءِ Hain kişinin ahmak zannedilsin diye uzunca susması bâbı

17	بَابُ الرَّجُلِ الْجَدِّ الْمُصَحَّحِ الْجِسْمِ Sağlıklı ve güçlü kişi bâbı
18	بَابُ الرَّجُلِ الْمُقْدَامِ عَلَى الْأَهْوَالِ وَالْمَخَافِ وَالْحَثِّ عَلَى ذَلِكَ Tehlikelere atılan kişi ve buna teşvik bâbı
19	بَابُ الرَّجُلِ يَكُونُ ذَا عِزٍّ ثُمَّ يَحُورُ عَنْهُ Kişinin izzetini kaybetmesi bâbı
20	بَابُ الرَّجُلِ يَكُونُ ذَا مَهَانَةٍ ثُمَّ يَنْتَقِلُ إِلَى الْعِزِّ Rezil kişinin izzetli olması bâbı
21	بَابُ الرَّجُلِ الْمُسِنِّ يُؤَدِّبُ بَعْدَ الْعُسْرِ أَوْ يَكُونُ مَذْمُومًا يَخْلُفُ بَعْدَ الرَّجُلِ الْمَحْمُودِ Yaşlandığı halde eğitilen kişi veya övülürken kötülünen kişi bâbı
22	بَابُ الرَّجُلِ الذَّلِيلِ الْمُسْتَضْعَفِ Zayıf ve aciz kişi bâbı
23	بَابُ الرَّجُلِ الذَّلِيلِ يَسْتَعِينُ بِمِثْلِهِ فِي الدَّلِّ Kişinin kendisi gibi zayıf birinden yardım istemesi bâbı
24	بَابُ الرَّجُلِ الْأَحْمَقِ الْمَائِقِ Ahmak kişi bâbı
25	بَابُ الرَّجُلِ تُعْرَضُ عَلَيْهِ الْكَرَامَةُ فَيَخْتَارُ الْهَوَانَ عَلَيْهَا Asalete alçaklığı tercih eden kişi bâbı
26	بَابُ الرَّجُلِ تَرِيدُ إِصْلَاحَهُ وَقَدْ أَعْيَاكَ أَبُوهُ قَبْلَهُ وَصِفَةُ الصِّغَارِ Babasının çocukça davrananak seni yorduğu fakat senin iyiliğini istediğin kişi bâbı
27	بَابُ الرَّجُلِ الْوَاهِنِ الْعَزْمِ الضَّعِيفِ الرَّأْيِ الْمُخْلَطِ فِي حَدِيثِهِ Konuşması karmaşık zayıf görüşlü kişi bâbı
28	بَابُ الرَّجُلِ يَكُونُ ضَارًّا لَا نَفْعَ عَنْدَهُ Hiçbir faydası olmayan zararlı kişi bâbı
29	بَابُ ذِكْرِ الْجَلِيسِ السُّوءِ وَمَا يَنْقُي مِنْ مَجَالَسَتِهِ وَخُلَاطَتِهِ Birlikte olmaktan kaçınılan kötü arkadaş bâbı
30	بَابُ الرَّجُلِ يَكُونُ ذَا مَنْظَرٍ وَلَا خَيْرَ عَنْدَهُ أَوْ يَكُونُ ذَا خَيْرٍ وَلَا مَنْظَرَ عَنْدَهُ

Yeteneği olmayıp görünüşü olan, görünüşü olmayıp yeteneği olan kişi bâbı

4. Bölüm: أَمْثَالُ الْجَمَاعَاتِ مِنَ الْأَقْوَامِ وَأَنْبَائِهِمْ وَحَالَاتِهِمْ – Topluluk Çeşitleri ve Durumları İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ ذِكْرِ أَخْلَاقِ النَّاسِ فِي اجْتِمَاعِهِمْ وَافْتِرَاقِهِمْ Buluşma ve Ayrılmalarda İnsanların Ahlakı Bâbı
2	بَابُ الرَّجُلَيْنِ يَكُونَانِ مُتَسَاوِيَيْنِ فِي خَيْرٍ وَشَرٍّ Hayır ve şerde eşit iki kişi bâbı
3	بَابُ الرَّجُلَيْنِ يَكُونَانِ دَوَى فُضْلٍ غَيْرِ أَنْ لَأَحَدِهِمَا فَضِيلَةٌ عَلَى الْآخَرِ Birinin diğerinden faziletli olması bâbı
4	بَابُ الرَّجُلِ يُعْجَبُ بِالْفَضِيلَةِ تَكُونُ فِيهِ وَلَا يَعْرِفُ فَضْلَ غَيْرِهِ عَلَيْهِ Başkasının faziletini bilmediği için kendi fazileti ile övünen kişi bâbı
5	بَابُ مُسَاوَاةِ الرَّجُلِ صَاحِبَهُ فِيمَا يَدْعُوهُ إِلَيْهِ Çağırdığı şeyde arkadaşı ile eşit kişi bâbı
6	بَابُ الْمُسَاوَاةِ فِي التَّكَافُؤِ وَالْأَفْعَالِ Denklikte ve eylemlerde aynı seviyede olma bâbı

5. Bölüm: الْأَمْثَالُ فِي الْأَقْرَبِينَ مِنْ أُسْرَةِ الرَّجُلِ وَعَثَرَتِهِ – Kişinin Soyu ve Akrabaları İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي تَعَاظِفِ دَوَى الْأَرْحَامِ وَتَحَنُّنِ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ Akrabaların birbirlerine yumuşak ve şefkatli olması bâbı
2	بَابُ اخْتِمَالِ الرَّجُلِ لِذِي رَجْمِهِ يَرَاهُ مُضْطَهَدًا وَإِنْ كَانَ لَهُ كَاشِحًا قَالِيًا Düşmanca davranan akrabasına tahammül etme bâbı
3	بَابُ اسْتِعْظَافِ الرَّجُلِ صَاحِبَهُ عَلَى عَقَرِيَّتِهِ وَإِنْ كَانُوا لَهُ غَيْرَ مُسْتَحَقِّينَ Hak etmeseler dahi akrabalarına yardım talep etmesi bâbı
4	بَابُ عُجْبِ الرَّجُلِ بِرَهْطِهِ وَعَثَرَتِهِ Soyu ve akrabaları ile övünen kişi bâbı

5	بَابُ تَشْبِيهِ الرَّجُلِ بِأَبِيهِ Kişinin Babasına Benzemesi Bâbı
6	بَابُ إِذْرَاكَ وَلَدِ الرَّجُلِ وَبُلُوغُهُمْ فِي حَيَاتِهِ Kişinin çocuğunun hayatta iken yetişmesi bâbı
7	بَابُ تَنْبِيئِ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ غَيْرَ وَلَدِهِمَا Kadın ve erkeğin çocuk edinmeleri bâbı
8	بَابُ تَحَاسُدِ ذَوِي الْقَرَابَاتِ وَقَطِيعَتِهِمْ أَرْحَامَهُمْ Akrabalar arasında hasetleşme ve ilişkiyi kesme bâbı
9	بَابُ الْعُقُوقِ مِنَ الْوَلَدِ لِلْوَالِدِ، وَالْوَالِدِ لِلْوَلَدِ Çocuğun anne babaya, anne babanın çocuğa saygısızlığı bâbı
10	بَابُ التَّشَابُهِ فِي غَيْرِ ذَوِي الرَّجْمِ Akraba dışında birine benzeme bâbı

6. Bölüm: الأَمْثَالُ فِي مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ – Güzel Ahlak İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي الْحِلْمِ وَالصَّبْرِ عَلَى كَظْمِ الْغَيْظِ Öfkeyi yutmak suretiyle yumuşak huyluluk ve sabır bâbı
2	بَابُ الْإِغْضَاءِ عَلَى الْمَكْرُوهِ وَاحْتِمَالِ الْأَذَى Kötülüğü görmezden gelme ve sıkıntıya tahammül bâbı
3	بَابُ رَتْقِ الْفُتُوقِ وَإِطْفَاءِ النَّائِرَةِ Yırtığı dikme ve ateşi söndürme bâbı
4	بَابُ الْعَفْوِ عِنْدَ الْمَقْدِرَةِ Kudret anında affetme bâbı
5	بَابُ مُيَاسَرَةِ الْإِخْوَانِ وَتَرْكِ الْجَلَافِ عَلَيْهِمْ Kardeşliği kolaylaştırma ve İhtilafı terketme bâbı
6	بَابُ مُدَارَاةِ النَّاسِ وَالتَّوَدُّدِ إِلَيْهِمْ İnsanlara yumuşak davranma ve idare etme bâbı
7	بَابُ مُخَالَفَةِ النَّاسِ بِالْأَخْلَاقِ مَعَ التَّمَسُّكِ بِالْأَدِينِ İnsanların dine bağlı olmalarına rağmen ahlaka muhalif davranmaları bâbı

8	بَابُ حُسْنِ عِشْرَةِ الرَّجُلِ أَهْلَهُ وَخَاصَّتَهُ Kişinin ehli ve herkesle iyi geçinmesi bâbı
9	بَابُ اِكْتِسَابِ الْحَمْدِ، وَاجْتِنَابِ الْمَذْمَةِ وَكَرَاهَةِ الشَّمَاتَةِ Takdir kazanma ve ayıplardan sakınma ve alay etmenin kötülüğü bâbı
10	بَابُ الصَّبْرِ عِنْدَ التَّوَازُلِ وَالْمَرَاذِي Bela anında sabır bâbı
11	بَابُ تَرْكِ الْأَسْفِ عَلَى الْفَائِتِ Kaçırılan şeye pişman olmama bâbı

7. Bölüm: جَمَاعُ أَمْثَالِ الْمَجْدِ وَالْجُودِ – Cömertlik ve iyilik ile ilgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي الْحَضِّ عَلَى الْبَدَلِ وَالْإِفْضَالِ İhsan ve iyilik etmek bâbı
2	بَابُ إِصْطِنَاعِ الْمَعْرُوفِ وَإِنْ كَانَ يَسِيرًا Küçük de olsa iyilik yapma bâbı
3	بَابُ جُودِ الرَّجُلِ بِمَا فَضَّلَ عَنْ حَاجَتِهِ مِنْ مَالِهِ Kişinin ihtiyacının fazlası ile malından cömertlik yapması bâbı
4	بَابُ الْعَادَةِ مِنَ الْجُودِ وَالْخَيْرِ يَعُودُهَا الرَّجُلُ النَّاسَ Kişinin insanlara yaptığı hayır ve ikram bâbı
5	بَابُ الرَّجُلِ تَكُونُ شَيْمَتُهُ الْكَرَمَ غَيْرَ أَنَّهُ مُعَدِّمٌ Yoksul olmasına rağmen cömert karakterli kişi bâbı
6	بَابُ الصَّبْرِ عَلَى مُكَابَدَةِ الْأُمُورِ وَمُقَاسَاةِهَا لِمَا فِي عَوَاقِبِهَا مِنَ الْمَحَامِدِ Zorluklara katlanma ve güzel sonuçları ile karşılaştırma bâbı

8. Bölüm: جَمَاعُ أَمْثَالِ الْخُلَّةِ وَالْإِخَاءِ – Kardeşlik ve Dostluk İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ مَثَلِ الْمُتَخَالِفِينَ الْمُتَصَافِينَ الَّذِينَ لَا يَفْتَرِقَانِ Hiç ayrılmayan iki arkadaş bâbı
2	بَابُ الْخَلِيلِ الْخَاصِّ بِأَخِيهِ وَمُؤَانِسِهِ Karşılıklı dostluk ve birbirini destekleme bâbı

	Gerçek dostluk bâbı
3	بَابُ عِنَايَةِ الْأَخِ بِأَخِيهِ وَإِثَارِهِ إِيَّاهُ عَلَى نَفْسِهِ Kişinin kardeşine güvenmesi ve onu kendisine tercih etmesi bâbı
4	بَابُ صِفَةِ الْأَخِ الْمُسْتَمْسِكِ بِإِخَاءِ صَدِيقِهِ الْمُشْفِقِ عَلَيْهِ Kendisine şefkatli kardeşine saygılı kişi bâbı
5	بَابُ سُرْعَةِ اتِّفَاقِ الْأَخَوَيْنِ فِي التَّحَابِّ وَالْمَوَدَّةِ İki kardeşin dostluk ve karşılıklı sevgide çabucak uzlaşması bâbı
6	بَابُ الْإِفْرَاطِ فِي التَّوَادِّ وَمَا يُكْرَهُ مِنْهُ وَيُحِبُّ مِنَ الْإِقْتِصَادِ Dostlukta aşırılığın kötü görülmesi, dengeli olmanın ise övülmesi bâbı
7	بَابُ اقْتِدَاءِ الرَّجُلِ بِخَلِيلِهِ وَقَرِينِهِ Kişinin arkadaşına uyması bâbı
8	بَابُ تَخْوِيفِ الرَّجُلِ صَدِيقَهُ بِالْهَجْرَانِ فِي الشَّيْءِ يَنْكُرُهُ عَلَيْهِ Kişinin arkadaşını terketmekle tehdit etmesi bâbı
9	بَابُ اسْتِعَانَةِ الرَّجُلِ بِإِخْوَانِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ Kişinin kardeşine ve güvendiği kişilere yardım etmesi bâbı
10	بَابُ مُشَارَكَةِ الرَّجُلِ أَخَاهُ فِي الرَّفَاهِيَّةِ وَخُذْلَانِهِ إِيَّاهُ فِي الشَّدَائِدِ Kişinin rahatlıkta ortak olduğu arkadaşını sıkıntıda yalnız bırakması bâbı
11	بَابُ مُعَاتَبَةِ الْإِخْوَانِ وَفَقْدِهِمْ Kardeşlerin birbirini ayıplaması ve arkadaşlığı bitirmesi bâbı
12	بَابُ إِشْفَاقِ الرَّجُلِ عَلَى أَخِيهِ وَمُحَازَرَتِهِ لِمَكْرُوهِهِ Kişinin kardeşine şefkat göstermesi ve yanlışını uyarması bâbı
13	بَابُ نَصِيحَةِ الرَّجُلِ أَخَاهُ Kişinin kardeşine nasihat etmesi bâbı

9. Bölüm: جَمَاعُ أَبْوَابِ الْأَمْثَالِ فِي الْأَمْوَالِ وَالْمَعَاشِ – Gelir ve Mallar İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي الْخَصْبِ وَالسَّعَةِ وَثَرْوَةِ الْمَالِ وَإِصْلَاحِهِ Verimlilik, genişlik \zenginlik ve malın korunması bâbı
2	بَابُ كَثْرَةِ الْمَالِ وَالْخَيْرِ يَقْدَمُ بِهِ الْغَائِبُ أَوْ يَكُونُ لَهُ

	Çok mala ve hayra sahip olma veya onları birinin getirmesi bâbı
3	بَابُ اسْتِصْلَاحِ الْمَالِ وَمَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنْ تَرْكِ إِصْغَاعِهِ Malı doğru kullanma ve zayi etmeme bâbı
4	بَابُ عَذْرِ الرَّجُلِ فِي إِمْسَاكِ مَالِهِ وَتَرْكِ الْجُودِ بِهِ Malı tutup cömertlik yapmayan kişinin özrü bâbı
5	بَابُ الْجَدِّ يُعْطَاهُ الْإِنْسَانُ فِي الْمَالِ وَغَيْرِهِ İnsanın mal ve diğer şeylerde talihli olması bâbı
6	بَابُ الْمَالِ يَتَلَفُّ لِلرَّجُلِ فَيُفِيدُ بِهِ عَقْلًا Kişinin malını harcadığı kimsenin aklından istifade etmesi bâbı
7	بَابُ الْمَالِ يُضَيِّعُهُ مَنْ لَمْ يَكْتَسِبْهُ أَوْ يُسْعَى فِيهِ لِغَيْرِهِ Malı kazanmayan kişinin zayi etmesi veya onu başkası için harcaması bâbı
8	بَابُ عِنَايَةِ الرَّجُلِ بِمَالِهِ دُونَ عِنَايَةِ غَيْرِهِ Kişinin malından başkasını önemsememesi bâbı
9	بَابُ صِيَانَةِ الْحُرِّ نَفْسَهُ عَنْ خَسْبِيسِ مَكَاسِبِ الْمَالِ Kişinin malının kârının düşük olmasından korunması bâbı
10	بَابُ الْمَالِ يَمْلِكُهُ مَنْ لَا يَسْتَوْجِبُهُ Hak etmeyen kişinin sahip olduğu mal bâbı
11	بَابُ إِحْتِفَاطِ الرَّجُلِ بِالْعَلَقِ الْكَرِيمِ يُفِيدُهُ مِنَ الْمَالِ أَوْ يَكُونُ عِنْدَهُ الْمَالُ وَلَا أَحَدَ لَهُ Kişinin sahip olduğu nadir eşyayı güzel koruması bâbı
12	بَابُ اكْتِسَابِ الْمَالِ وَالْحَنْطِ عَلَيْهِ Mal kazanmaya teşvik bâbı

10. Bölüm: ذِكْرُ الْأَمْثَالِ فِي الْعِلْمِ وَالْمَعْرِفَةِ – İlim İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي مَعْرِفَةِ الْأَخْبَارِ وَصِحَّتِهَا Haberleri ve onların doğruluğunu bilme bâbı
2	بَابُ الْجَدِّقِ بِالْأُمُورِ وَحُسْنِ الْمُعَانَاةِ لَهَا İşlerden anlama ve onlara katlanma bâbı
3	بَابُ الاسْتِخْبَارِ عَنْ عِلْمِ الشَّيْءِ وَمَعْرِفَتِهِ

	Bir şeyi araştırma ve soruşturma bâbı
4	بَابُ الْإِنْتِهَاءِ إِلَى غَايَةِ الْعِلْمِ بِالْأُمُورِ وَتَضْيِيعِ الْعِلْمِ İlmin sonuna ulaşma ve onu zayi etme bâbı
5	بَابُ إِدْعَاءِ الرَّجُلِ عِلْمًا لَا يَحْسُنُهُ Kişinin fazla anlamadığı şeyde bildiğini iddia etmesi bâbı
6	بَابُ انْتِحَالِ الرَّجُلِ الْعِلْمَ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ أَدَاتُهُ Kişinin kendisine ait olmayan bilgiyi sahiplenmesi bâbı
7	بَابُ شَوَاهِدِ الْأُمُورِ الظَّاهِرَةِ عَلَى عِلْمِ بَاطِنِهَا Ortaya çıkanların gizli olanların bilindiğine şahit olması bâbı
8	بَابُ اسْتِقَامَةِ الْأُمُورِ وَإِعْوَاجِهَا İşlerin doğru ve yanlış olması bâbı

11. Bölüm: ذِكْرُ الْأَمْثَالِ الَّتِي فِي أَهْلِ الْإِلْبَابِ وَالْحَزْمِ وَفِي السَّلَامَةِ مِنَ الزَّلَلِ وَالْجُهْلِ – Akıl ve Basiret Sahipleri ve Bilgisizlikten Güvende Olma İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي السَّلَامَةِ فِي تَرْكِ الْإِنْسَانِ مَا لَا يَغْنِيهِ Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyi terketmesinin güzelliği bâbı
2	بَابُ الْأَخْذِ بِالثِّقَةِ وَلَا حَبْتِيطٍ فِي الْأُمُورِ İşlerde güven ve tedbir bâbı
3	بَابُ التَّقَدُّمِ فِي الْأَمْرِ وَأَخْذِ فِيهِ بِالْحَزْمِ İşlerde ilerleme ve kararlı davranma bâbı
4	بَابُ الْإِسْتِعْدَادِ لِلنَّوَائِبِ قَبْلَ حُلُولِهَا وَمَا فِيهِ مِنَ الْحَرَامَةِ Kararlı olmakla birlikte sıkıntıya hazır olma bâbı
5	بَابُ الْحَزْمِ فِي تَعْجِيلِ الْفِرَارِ مِمَّنْ لَا يَدِي لَكَ بِهِ وَلَا قُوَّةَ عَلَيْهِ Gücünün yetmediği kişiden kaçmada kararlılık bâbı
6	بَابُ النَّظَرِ فِي الْعَوَاقِبِ وَمَا فِيهِ مِنَ الْأَخْذِ بِالثِّقَةِ Neticeye bakıp sonuca göre güvenli olanı alma bâbı
7	بَابُ التَّوَقُّيِ فِي الْأُمُورِ وَمَا فِيهِ مِنَ السَّلَامَةِ Tedbirli olmanın güvenli olması bâbı

8	بَابُ تَوْسُدِ الْأُمُورِ بَيْنَ الْغُلُوِّ وَالنَّقْصِيرِ وَمَا فِيهِ مِنَ الْإِصَابَةِ İşlerde dengeli olmanın isabetli olması bâbı
9	بَابُ الْإِنَابَةِ بَعْدَ الْإِجْتِرَامِ وَمَا فِي ذَلِكَ مِنَ الرَّشَادِ Günahtan sonra tövbenin olgunluk olması bâbı
10	بَابُ حَذَرِ الْإِنْسَانِ عَلَى نَفْسِهِ وَمُدَافَعَتِهِ عَنْهَا İnsanın kendini koruması bâbı
11	بَابُ الْحَذَرِ مِنَ الْإِثْرَادِ فِي الْأُمُورِ وَمَا يُكْرَهُ مِنَ الْإِسْتِيفَادِ بِهَا Tek başına karar verilmemesi ve despotluğun kötülüğü bâbı
12	بَابُ الْمُحَازَرَةِ لِلرَّجُلِ مِنَ الشَّيْءِ قَدْ ابْتَلَى بِمِثْلِهِ مَرَّةً Önceden sıkıntı gördüğün kişiye karşı tedbirli olunması bâbı
13	بَابُ الْحَذَرِ مِنَ اتِّبَاعِ الْهَوَى وَمَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنَ اجْتِنَابِهِ Hevâdan geri durma ve sakınma bâbı
14	بَابُ التَّحْذِيرِ مِنَ الْمَعَائِبِ وَالشَّيْنِ فِي صُحْبَةٍ مَنْ تَكْرَهُ Sevmediğin kimsenin yanında kusur ve zaaftan sakınma bâbı
15	بَابُ التَّحْذِيرِ مِنَ الْأَمْرِ يُخَافُ فِيهِ الْعَطْبُ Zarardan korkulan işte tedbirli olma bâbı
16	بَابُ الْأَمْرِ بِحُسْنِ التَّدْبِيرِ وَالتَّنْهِي عَنِ الْخُرْقِ فِيهِ Güzel tedbir almayı emretme ve ihmalden men etme bâbı
17	بَابُ الْأَخْذِ فِي الْأُمُورِ بِالْمَشُورَةِ وَالنَّظَرِ İşleri inceleme ve istişare yapma bâbı

12. Bölüm: ذِكْرُ الْحَوَائِجِ وَمَا فِيهَا مِنَ الْأُمْتَالِ – İhtiyaçlar İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ مَثَلِ الْإِعْدَارِ فِي طَلْبِ الْحَاجَةِ وَمَا يُحْمَدُ عَلَيْهِ أَهْلُهُ مِنْ ذَلِكَ Bie şey isterken özür beyan etmenin övülmesi bâbı
2	بَابُ الْجَدِّ فِي طَلْبِ الْحَاجَةِ وَتَرْكِ التَّفْرِيطِ فِيهَا Bir şey isterken ciddi olma, gevşek davranmama bâbı
3	بَابُ التَّائِي فِي طَلْبِ الْحَاجَةِ وَتَرْكِ الْخُرْقِ فِيهَا Bir şey talep ederken teennî ile davranma bâbı

4	بَابُ مَطْلَبِ الْحَاجَةِ الْمُتَعَذِّرَةِ Zor bir şey talep etme bâbı
5	بَابُ قَنَاعَةِ الرَّجُلِ بِبَعْضِ حَاجَتِهِ دُونَ بَعْضٍ Kişinin bazı ihtiyaçlarına kanaat etmesi bâbı
6	بَابُ النَّيَقَةِ فِي الْحَاجَةِ وَاحْتِمَالِ التَّعَبِ فِيهَا İhtiyaçta titizliğin zorluğuna katlanma bâbı
7	بَابُ إِيْتِمَامِ قَضَاءِ الْحَاجَةِ وَالْحَثِّ عَلَى ذَلِكَ İhtiyacı tam gidermeye teşvik bâbı
8	بَابُ تَعْجِيلِ الْحَاجَةِ وَسُرْعَةِ قَضَائِهَا İhtiyacı gidermede acele etme bâbı
9	بَابُ إِذْرَاكِ الْحَاجَةِ بِلَا تَعَبٍ وَلَا مَشَقَّةٍ Çaba ve gayretsiz ihtiyacı giderme bâbı
10	بَابُ طَالِبِ الْحَاجَةِ يَسْأَلُهَا فَيَمْنَعُهَا فَيَطْلُبُ غَيْرَهَا Reddedilen kişinin ihtiyacı başkasından istemesi bâbı
11	بَابُ الْمُصَانَعَةِ بِالْمَالِ فِي طَلْبِ الْحَاجَةِ İhtiyacı giderirken rüşvet verme bâbı
12	بَابُ الْحَاجَةِ تُطْلَبُ فَيَحُولُ دُونُهَا حَائِلٌ İhtiyacın karşılanmasından ümit kesme ve eli boş geri dönme bâbı
13	بَابُ الْيَأْسِ مِنَ الْحَاجَةِ وَالرُّجُوعِ مِنْهَا بِالْخَبِيَةِ Ümitsiz olunan ihtiyacın giderilmesi bâbı
14	بَابُ طَلْبِ الْحَاجَةِ مِنْ غَيْرِ مَوْضِعِهَا İhtiyacı uygun olmayan bir merciden isteme bâbı
15	بَابُ التَّفْرِيطِ فِي الْحَاجَةِ وَهِيَ مُمَكِّنَةٌ تَمَّ تَطْلُبُ بَعْدَ الْفَوْتِ İhtiyacı elde edilebilecekken ihmal etme, elden çıkınca talep etme bâbı
16	بَابُ تَأْخِيرِ الْحَاجَةِ تَمَّ قَضَاؤُهَا فِي آخِرِ وَقْتِهَا İhtiyacı geciktirme ve son ana bırakma bâbı
17	بَابُ إِبْطَاءِ الْحَاجَةِ وَتَعَذُّرِهَا حَتَّى يَرْضَى صَاحِبُهَا بِالسَّلَامَةِ İhtiyacına ulaşamayan kişinin canını kurtardığına razı olması bâbı

18	بَابُ الْحَاجَةِ تَوَدِّي صَاحِبِهَا إِلَى تَلْفِ النَّفْسِ İhtiyacın sahibini telef etmesi bâbı
19	بَابُ الْحَاجَةِ يَقْدِرُ عَلَيْهَا صَاحِبُهَا مُتَمَكِّنًا لَا يُنَازِعُهُ فِيهَا أَحَدٌ Kişinin kendi ihtiyacını giderebileceğini herkesin bilmesi bâbı
20	بَابُ الْحَاجَةِ يُحْمِلُهَا الرَّجُلُ صَاحِبَهُ الْمُسْتَعْنَى عَنِ الْوَصِيَّةِ لِشِدَّةِ عِنَايَتِهِ بِهَا Kişinin arkadaşına güvendiği için vasiyet etmeksizin ihtiyacını ona bildirmesi bâbı
21	بَابُ قَضَاءِ الْحَاجَةِ قَبْلَ سُؤْلِهَا İhtiyacın istenmeden giderilmesi bâbı
22	بَابُ إِعَانَةِ الْمَلْهُوفِ بِقَضَاءِ حَاجَتِهِ Düşkün kimsenin kişinin yardım istemesi bâbı
23	بَابُ الْإِنْصِرَافِ عَنِ الْحَاجَةِ وَهِيَ مَقْضِيَّةٌ أَوْ غَيْرُ مَقْضِيَّةٍ Yerine getirilmiş olsun yada olmasın ihtiyaçtan vazgeçme bâbı
24	بَابُ اغْتِنَامِ الْفُرْصَةِ عِنْدَ إِمْكَانِ الْحَاجَةِ İhtiyaç anında fırsatı değerlendirme bâbı
25	بَابُ تَيْسِيرِ الْحَاجَةِ عَلَى قَوْمٍ يَضُرُّرُ آخَرِينَ Diğerlerinin zararına bir toplumun ihtiyacını kolaylaştırma bâbı

13. Bölüm: جَامِعُ أَمْثَالِ الظُّلْمِ وَأَنْوَاعِهِ – Zulüm ve Çeşitleri İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي الظُّلْمِ وَمَا يُخَافُ مِنْ غِيهِ Zulüm ve sonucundan korkma bâbı
2	بَابُ الظُّلْمِ فِي الْخِلَائِنِ مِنَ الْإِسَاءَةِ تَجْمَعَانِ عَلَى رَجُلٍ İki kötü özelliğin bir kişide toplanmasının kötü oluşu bâbı
3	بَابُ الظُّلْمِ فِيمَنْ حَمَلَ رَجُلًا مَكْرُوهًا ثُمَّ زَادَهُ أَيْضًا Zulüm yapan ve aynı şekilde onu artıran kişi bâbı
4	بَابُ الظُّلْمِ فِي مَطْلِ الْحُقُوقِ Hakkı geciktirmenin zulüm oluşu bâbı
5	بَابُ الظُّلْمِ فِي إِعْءَاءِ الْبَاطِلِ وَالْحُكْمِ قَبْلَ أَنْ تُعْرِفَ حُجَّةَ الْخَصْمِ

	Hasmının delilini bilmeden hüküm vermenin zulüm oluşu bâbı
6	بَابُ الظُّلْمِ فِي سُرْعَةِ الْمَلَامَةِ وَفِي ذَمِّ الْمُحْسِنِ Masum kişiyi azarlamada acele etmenin zulüm oluşu bâbı
7	بَابُ الظُّلْمِ فِي الرَّجُلِ يَبْتَغِي مِنْ يَدَيْهِ مَا لَيْسَ لَهُ فَيَجْزَعُ Kendisine ait olmayan şeyin çalınmasına üzülmeyen zulüm oluşu bâbı
8	بَابُ الْكَرِيمِ يَظْلِمُهُ الدَّنِيءُ الْخَسِيسُ وَمَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنْ دَفْعِهِ عَنْهُ Alçak kişinin şerefli kişiye zulmetmesi bâbı
9	بَابُ الْإِنْتِصَارِ مِنَ الظَّالِمِ Zalimden intikam alma bâbı
10	بَابُ الظُّلْمِ وَالْإِسَاءَةِ تَرْجِعُ عَاقِبَتُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِمَا Zulüm ve kötülüğün sahibine döneceği bâbı
11	بَابُ حَمْلِ الرَّجُلِ صَاحِبَهُ عَلَى مَا لَيْسَ مِنْ شَأْنِهِ بِالْإِكْرَاهِ وَالظُّلْمِ Kişinin arkadaşını bilmediği şeye zorlaması bâbı
12	بَابُ الظُّلْمِ فِي الْإِسَاءَةِ يَرْكَبُهَا الرَّجُلُ مِنْ صَاحِبِهِ يُسْتَدَلُّ بِهَا عَلَى أَكْثَرِ مِنْهَا Kişinin arkadaşından kötülük görmesi ve kötülüğün daha fazla olduğunu anlaması bâbı
13	بَابُ الظُّلْمِ فِي عُقُوبَةِ الْمُحْسِنِ الْبَرِيِّ Günahsız kişinin cezalandırılmasının zulüm oluşu bâbı
14	بَابُ الظُّلْمِ فِي عُقُوبَةِ الْإِنْسَانِ بِذَنْبِ غَيْرِهِ Kişinin başkasının cezası ile cezalandırılmasının zulüm oluşu bâbı
15	بَابُ التَّبَرُّؤِ مِنَ الظَّالِمِ وَالْإِسَاءَةِ Zulüm ve kötülükten aklanma bâbı

14. Bölüm: الأَمْثَالُ فِي الْمَعَايِبِ وَالذَّمِّ – Azarlama ve Ayıplar İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي الذَّمِّ لِسُوءِ مُعَاشَرَةِ النَّاسِ İnsanlarla kötü ilişki kurmanın eleştirilmesi bâbı
2	بَابُ سُوءِ الْجَوَارِ وَمَا فِيهِ مِنَ الْمَذَمَّةِ وَالْكَرَاهَةِ Kötü komşunun hoş görülmemesi bâbı

3	بَابُ سُوءِ الْمَوَاقِفَةِ فِي الْأَخْلَاقِ Ahlakta uyumsuzluk bâbı
4	بَابُ سُوءِ الْمُشَارَكَةِ فِي إِهْتِمَامِ الرَّجُلِ بِشَأْنِ صَاحِبِهِ Arkadaşının durumu ile ilgilenmeyerek kötü arkadaş olma bâbı
5	بَابُ سُوءِ نَظَرِ الرَّجُلِ لِنَفْسِهِ وَإِقْبَالِهِ عَلَى نَفْسِهِ وَهَوَاهُ Kişinin kendisini kötü görmesi ve nefesine uyması bâbı
6	بَابُ عَادَةِ السُّوءِ يَغْتَادُهَا صَاحِبُهَا Kişinin kötü alışkanlık edinmesi bâbı
7	بَابُ عَادَةِ السُّوءِ يَدْعُهَا صَاحِبُهَا ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَيْهَا Kişinin boşladığı kötü alışkanlığa tekrar dönmesi bâbı
8	بَابُ قَلَّةِ عِنَايَةِ الرَّجُلِ وَاهْتِمَامِهِ بِشَأْنِ صَاحِبِهِ Kişinin arkadaşının durumu ile az ilgilenmesi bâbı
9	بَابُ اسْتِهْأَنَةِ الرَّجُلِ بِصَاحِبِهِ Kişinin arkadaşını küçük görmesi bâbı
10	بَابُ تَمَدُّحِ الرَّجُلِ بِالشَّيْءِ وَهُوَ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِ Kişinin ehil olmadığı bir şeyle övünmesi bâbı
11	بَابُ الْمُتَمَدِّحِ بِمَا لَيْسَ عِنْدَهُ يُؤْمَرُ بِإِخْرَاجِ نَفْسِهِ مِنْهُ Kendinde olmayan şeyle övünen ve bundan uzaklaşması istenen kişinin bâbı
12	بَابُ الشَّرِّهِ وَالْجَشَعِ وَمَسْأَلَةِ النَّاسِ Hırs, açgözlülük ve insanlardan isteme bâbı
13	بَابُ الشَّرِّهِ لِلطَّعَامِ وَالْحِرْصِ عَلَيْهِ Yemeğe iştahlı ve hırslı olma bâbı
14	بَابُ التَّنْقِيلِ عَلَى النَّاسِ İnsanlara yük olma bâbı
15	بَابُ الدَّمِّ لِمُخَالَطَةِ النَّاسِ وَمَا يُحِبُّ مِنْ اجْتِنَابِهِمْ İnsanlara karışmanın kötü görülmesi, uzak durmanın teşvik edilmesi bâbı
16	بَابُ الْإِفْرَاطِ فِي مُؤَانَسَةِ النَّاسِ İnsanlarla samimiyette ifrat bâbı

15. Bölüm: ذِكْرُ أَمْثَالِ الْخَطَا وَالزَّلَلِ فِي الْأُمُورِ – İşlerde Yanlış ve Hata Yapma İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ مَثَلِ الْغَلْظِ وَالْخَطَا فِي الْقِيَاسِ وَالتَّشْبِيهِ Kıyasta ve teşbihte hata bâbı
2	بَابُ الْخَطَا فِي نَقْلِ الْأَشْيَاءِ مِنَ الْأَمَاكِنِ الَّتِي تَعَزُّ فِيهَا إِلَى الْأَمَاكِنِ الَّتِي تَكْثُرُ فِيهَا Eşyayı değerli olduğu yerden değersiz olduğu yere taşımanın hata oluşu bâbı
3	بَابُ الْخَطَا فِي وَضْعِ الْإِنْسَانِ بِحَيْثُ لَيْسَ يَسْتَوْجِبُ İnsanın hak etmediği yerde bulunmasının hata oluşu bâbı
4	بَابُ الْخَطَا فِي مُكَافَأَةِ الْمُحْسِنِ بِالْإِسَاءَةِ وَالْمَسِيءِ بِالْإِحْسَانِ İyi kötülikle kötüyü iyilikle mükafatlandırmanın hata oluşu bâbı
5	بَابُ الْخَطَا فِي كُفْرَانِ النِّعْمَةِ وَسُوءِ الْجَزَاءِ لِلْمُنْعَمِ Nimete nankörlük etmenin hata oluşu ve ihsan edene kötü karşılık vermenin bâbı
6	بَابُ الْخَطَا فِي تَرْيِيقِ الْكَبِيرِ بِزِينَةِ الصَّغِيرِ Küçüğün süsü ile büyüğün süslenmesinin hata oluşu bâbı
7	بَابُ اخْتِلَاطِ الرَّأْيِ وَمَا فِيهِ مِنَ الْخَطَا وَالضَّعْفِ Karmaşık görüşlü olmanın hata oluşu bâbı
8	بَابُ الْخَطَا فِي سُوءِ التَّدْبِيرِ عِنْدَ إِصْنَاعِ الشَّيْءِ لِطَلَبِ غَيْرِهِ ثُمَّ لَا يَنْدُرُكُهُ Bir işten diğerine tedbirsiz geçerken ikisini de zayı etme bâbı
9	بَابُ الْخَطَا فِي اتِّهَامِ النَّصِيحِ Öğüt vereni suçlamanın hata oluşu bâbı
10	بَابُ الْخَطَا فِي سُوءِ الرَّغْيِ Kötü gözetmenin hata oluşu bâbı
11	بَابُ الْخَطَا فِي سُوءِ الْمَشُورَةِ وَالرَّأْيِ Kötü istişarenin ve kötü görüşün hata oluşu bâbı

12	بَابُ الْخَطَا فِي رَفْعِ الشَّيْءِ وَإِدْخَارِهِ عِنْدَهُ وَقَتِ اسْتِعْمَالِهِ وَالْحَاجَةِ إِلَيْهِ İhtiyaç anında stok yapmanın hata oluşu bâbı
13	بَابُ التَّدْبِيرِ يُصَابُ فِيهِ مَرَّةٌ وَيُخْطَأُ مَرَّةٌ Tedbirin bazen isabetli bazen hatalı olması bâbı
14	بَابُ الْخَطَا فِي الرَّجُلِ يَبْدَأُ بِالْمَسَاءَةِ قَبْلَ الْإِحْسَانِ أَوْ يُعَجِّلُ الشَّيْءَ قَبْلَ أَوَانِهِ İyilikten önce kötülükle başlayan ve zamanından önce acele eden kişi bâbı

16. Bölüm: ذِكْرُ الْأَمْثَالِ فِي الْبُخْلِ وَصِفَاتِهِ وَأَشْكَالِهِ – Cimrilik İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ ذِكْرِ الْبَخِيلِ وَمَا يُوصَفُ مِنْ أَخْلَاقِهِ Cimri ve cimrinin ahlaki sıfatları bâbı
2	بَابُ صِفَةِ الْبَخِيلِ مَعَ السَّعَةِ وَالْوُجْدِ Varlıklı olmasına rağmen cimri olma bâbı
3	بَابُ الْبَخِيلِ يَمْنَعُ مَالَهُ وَيَأْمُرُ غَيْرَهُ بِالْبُخْلِ Cimrilik yapan ve cimriliği emreden kişi bâbı
4	بَابُ الْبَخِيلِ يُعْطَى عَلَى الرَّهْبَةِ مِنْ غَيْرِ جُودٍ وَلَا كَرَمٍ Cimrinin korkusundan dolayı vermesi bâbı
5	بَابُ الْبَخِيلِ يَعْتَلُّ بِالْإِعْسَارِ وَقَدْ كَانَ فِي الْيَسَارِ مَانِعًا Bollukta cimri olan kişinin yokluğu cimriliğe sebep göstermesi bâbı
6	بَابُ مَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنَ الْإِلْحَاحِ فِي سُؤَالِ الْبَخِيلِ وَإِنْ كَرِهَهُ Cimriden zorla alma bâbı
7	بَابُ الْإِغْتِنَامِ لِأَخْذِ الشَّيْءِ مِنَ الْبَخِيلِ وَإِنْ كَانَ نَزْرًا Cimriden küçük bir şey olsa bile almama bâbı
8	بَابُ اسْتِخْرَاجِ الشَّيْءِ مِنَ الْبَخِيلِ أَحْيَانًا Cimrinin bazen vermeye çalışması bâbı
9	بَابُ الْإِضْطِرَارِ إِلَى مَسْأَلَةِ الْبَخِيلِ وَانْتِظَارِ مَا عِنْدَهُ Cimriden istemeye mecbur kalma bâbı
10	بَابُ الْبَخِيلِ يَمْنَعُ النَّاسَ مَالَهُ وَهُوَ جَوَادٌ بِهِ عَلَى نَفْسِهِ İnsanlara vermeyip kendine cömert olan kişi bâbı

11	بَابُ مَوْتِ الْبَخِيلِ وَمَالُهُ وَافِرٌ لَمْ يُعْطِ مِنْهُ شَيْئًا Malını vermeyen zengin cimrinin ölümü bâbı
12	بَابُ إِعْطَاءِ الْبَخِيلِ مَرَّةً فِي الدَّهْرِ الطَّوِيلِ وَرُفْدِ النَّاسِ فِي الْبَخِيلِ Cimrinin cömertliğine insanların isteksizliği bâbı

17. Bölüm: ذِكْرُ الْأَمْثَالِ فِي صُنُوفِ الْجُبْنِ وَأَنْوَاعِهِ – Korkaklığın Çeşitleri İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ ذِكْرِ الْمَثَلِ فِي الْجَبَانِ وَمَا يُدْمُ مِنْ أَخْلَاقِهِ Ahlakı eleştirilen korkak kişi bâbı
2	بَابُ فِرَارِ الْجَبَانِ وَخُضُوعِهِ وَاسْتِكَانَتِهِ Korkağın kaçması ve boyun eğmesi bâbı
3	بَابُ إِفْلَاتِ الْجَبَانِ وَغَيْرِهِ مِنَ الْكَرْبِ بَعْدَ الْإِشْقَاءِ عَلَيْهِ Yaklaştığı tehlikeden kaçan korkak kişi bâbı
4	بَابُ الْجَبَانِ يَتَوَعَّدُ صَاحِبَهُ بِالْإِقْدَامِ عَلَيْهِ ثُمَّ لَا يَفْعَلُ Korkak kişinin cesur davranması fakat yerine getirmemesi bâbı
5	بَابُ تَخْوِيفِ الْجَبَانِ وَإِجَابَتِهِ عِنْدَ إِيعَادِهِ Korkağın tehdit etmesi ve tehdidine karşılık verilmesi bâbı
6	بَابُ كَشْفِ الْكَرْبِ عِنْدَ الْمَخَافِ عَنِ الْجَبَانِ Korkan kişinin korkusunu hissetme bâbı
7	بَابُ الرِّضَا بِالْحَاضِرِ وَنِسْيَانِ الْغَائِبِ Şimdiki duruma razı olma ve eskileri unutma bâbı

18. Bölüm: ذِكْرُ الْأَمْثَالِ فِي مَرَاذِي الدَّهْرِ وَحَدَثَائِهِ – Bela ve Musibetler İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الْمَثَلِ فِي الْأَقْدَارِ وَالنَّوَازِلِ الَّتِي لَا يُمْتَنَعُ مِنْهَا Kendisinden kaçınılamayan musibetler bâbı
2	بَابُ الْحَيْنِ يَجْتَلِيهِ الْقَدَرُ عَلَى الْإِنْسَانِ بِسَعْيِهِ فِيهِ Musibetin insana kendi eliyle gelmesi bâbı
3	بَابُ الشَّمَاتَةِ بِالْجَانِي عَلَى نَفْسِهِ الْحَيْنِ Şimşakın janiye üzerine gelmesi bâbı

	Sakındığın şeyin başına gelmesi bâbı
4	بَابُ الْحَيْنِ وَالشُّؤْمِ يَجْتَلِيهِ الْإِنْسَانُ أَوْ غَيْرُهُ عَلَى مَن سِوَاهُ İnsan veya başka bir şeyin kendisinden başkasına uğusuzluk getirmesi bâbı
5	بَابُ دُولِ الدَّهْرِ الْجَالِبَةِ لِلْمَحْبُوبِ وَالْمَكْرُوهِ İyi ve kötü şeylerin başa gelmesi bâbı
6	بَابُ حُؤُولِ الدَّهْرِ وَتَنَقُّلِهِ بِأَهْلِهِ Zamanın geçmesi ve insanların değişmesi bâbı
7	بَابُ اصْطِلَامِ الدَّهْرِ النَّاسَ بِالْجَوَاءِ لِلْأَمْوَالِ Kıtlığın malları helak etmesi bâbı
8	بَابُ هَلَاكِ الْقَوْمِ بِالْحَوَادِثِ فِي الْأَبْدَانِ Hastalıkla kavmin helak olması bâbı
9	بَابُ بُلُوغِ الشَّدَّةِ وَمُنْتَهَى غَايَتِهَا فِي الْجُهْدِ İnsanların çık zor durumla karşılaşması bâbı
10	بَابُ الْغَيْبَةِ الَّتِي لَا يُرْجَى لَهَا إِيَابُ Dönüşü umulmayan şeylerin kaybolması bâbı
11	بَابُ الْإِسْرَافِ فِي الْقَتْلِ وَفِي كَثْرَةِ الدِّمَاءِ Öldürmede aşırı gitme ve çokça kanın dökülmesi bâbı

19. Bölüm: ذِكْرُ الْأَمْثَالِ فِي الْجَنَائِيَّاتِ – Büyük Suçlar İle İlgili Meseller

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ الدَّوَاهِي الْعِظَامِ يَخْنِيهَا الرَّجُلُ Kişinin büyük suçlar işlemesi bâbı
2	بَابُ جِنَايَةِ الْجَانِيِ الَّتِي لَا دَوَاءَ لَهَا وَلَا حِيلَةَ Kişinin çözümü olmayan büyük suç işlemesi bâbı
3	بَابُ الْعَدَاوَةِ بَيْنَ الْقَوْمِ وَصِفَاتِ الْعَدَاءِ Kavim arasında düşmanlık ve özellikleri bâbı
4	بَابُ إِظْهَارِ الْعَدَاوَةِ وَكَشْفِهَا Düşmanlığın ortaya çıkması bâbı
5	بَابُ فَسَادِ ذَاتِ الْبَيْنِ وَتَأْرِِيثِ الشَّرِّ فِي الْقَوْمِ

	Kavmin arasını bozmak ve kötülüğü yaymak bâbı
6	بَابُ مَقْلِيَةِ الْقَوْمِ بَعْضُهُمْ بَعْضًا Kişinin gizli düşmanını tehdit etmesi bâbı
7	بَابُ تَوْعِدِ الرَّجُلِ عَدُوَّهُ الْكَاشِحَ لَهُ Bakışlardan nefreti anlama bâbı
8	بَابُ مُعَاشَرَةِ أَهْلِ اللُّؤْمِ وَمَا يَنْبَغِي أَنْ يُعَامَلُوا بِهِ İnsanlara azar ile muamele etme bâbı

20. Müstakil Bablar

Bab	Bab Adı ve Tercümesi
1	بَابُ ذِكْرِ الْأَمْثَالِ فِي مُنْتَهَى التَّشْبِيهِ وَغَايَتِهِ Teşbihin zirvesi ve son sınırı ile ilgili meseller bâbı
2	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي اللَّقَاءِ وَأَوْقَاتِهِ وَأَرْوَاقِهِ Buluşma ve zamanları ile ilgili meseller bâbı
3	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي تَرْكِ اللَّقَاءِ وَدُهُورِهِ وَأَرْوَاقِهِ Buluşmayı terketme ve zamanları bâbı
4	بَابُ الْأَمْثَالِ فِيمَا يُتَكَلَّمُ فِيهِ بِالنَّفْيِ مِنَ النَّاسِ خَاصَّةً Özellikle insanlardan uzak olma anlamındaki meseller bâbı
5	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي النَّفْيِ لِمَعْرِفَةِ الرَّجُلِ Kişiyi tanımadığı anlamında kullanılan meseller bâbı
6	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي نَفْيِ الْمَالِ عَنِ الرَّجُلِ Kişinin hiçbir malı olmadığı anlamına gelen meseller bâbı
7	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي نَفْيِ الطَّعَامِ Yemeğin olmaması anlamına gelen meseller bâbı
8	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي نَفْيِ اللَّبَاسِ Giyeceğin olmadığı anlamına gelen meseller bâbı
9	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي نَفْيِ النَّوْمِ وَالْأَوْجَاعِ Uyku ve açlığın olmadığı anlamına gelen meseller bâbı
10	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي الْإِسْتِجْهَالِ وَنَفْيِ الْعِلْمِ.

	Bilgi sahibi olmadığı anlamına gelen meseller bâbı
11	بَابُ الْأَمْثَالِ فِي الطَّعَامِ Yemek ile ilgili meseller bâbı

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd meselleri 19 bölüm ve 270 bâb altında zikretmiştir. Bölümler ise en fazla 30 bâb, en az ise 6 bâbdan oluşmaktadır. Son 11 adet bâb farklı konulardan oluşan müstakil bâblar olarak zikredilmiştir. Ebû ‘Ubeyd bölüm başlığı olmadan zikredilen bu bâbların son 7 tanesinin “yokluk ve inkar” ifade ettiğini kendisi ifade etmiştir.

Ebû ‘Ubeyd’in eserinin en dikkat çeken özelliği ise meselleri bu konu başlıkları altında zikretmesidir. Ebû ‘Ubeyd, bölüm başlıklarından sonra ise bâb başlıkları ile biraz daha sınırlandırmıştır.

2.5. Eserin Hazırlanmasında Esas Alınan Kaynaklar

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesellerin kaynağını zikrettikten sonra meselin metnini zikretmiştir. Çok az sayıda da olsa meselden sonra kaynağı zikrettiği olmuştur. Sadece bir yerde kaynak eser ismi zikretmiştir. Kitabın tamamında ise sahabe, tabiin veya rivayet ettiği alimlerin isimlerini zikretmiştir. Bunun yanında eserde meçhul ifadelerle zikredilen senet sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Bilginin kaynağını hatırlayamamışsa bunu genel ifadelerle ifade etmiş, bilginin sahibinin kendisi olmadığına işaret etmiştir.

2.5.1. Zikredilen Tek Kaynak Eser

Ebû ‘Ubeyd, eserinde sadece “İç ve doy, tedbir al ki güvende olasın, sakın ki korunasın” اشْرَبْ تَشْبَعْ وَاحْذَرْ تَسْلَمْ وَاتَّقِ تَوْقَهْ anlamındaki meselin kaynağını “Bazı hikmet kitaplarında” فِي بَعْضِ كُتُبِ الْحِكْمَةِ ifadesiyle zikretmiştir. Fakat bu belli bir kitap değil bir tür olarak zikredilmiş olan hikmet kitaplarıdır.³²⁷

³²⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 219, M. no: 663.

Ayrıca eserde 4 kez “Bazı eserlerde” فِي بَعْضِ الْأَثَارِ şeklinde kapalı bir ifade ile kaynak zikredilmiştir. Örneğin, “Bela, söze bağlanmıştır.” الْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْقَوْلِ anlamındaki meselin kaynağı da “Bazı eserlerde” فِي بَعْضِ الْأَثَارِ ifadesi ile zikredilmiştir.³²⁸

2.5.2. Kitâbu'l-Emşal'de Rivayet Ettiği Hocaları

Ebû ‘Ubeyd, eserinde kendisinden önce eser veren hocalarından yaptığı nakillerin kaynağını zikretmiştir. Bunun Yanında Ekşem b. Sayfî gibi cahiliye döneminde yaşamış bazı şahsiyetlerden de rivayette bulunmuştur. Ebû ‘Ubeyd, ilk hilafet yıllarına ait meselleri genellikle kendisi rivayet etmiştir. Fakat nadiren Ebû ‘Ubeyde ve Aşma‘î’den de rivayette bulunmuştur. Herkes tarafından meşhur olan mesellerde ise “rivayet edilir” يَرْوَى gibi meçhul ifadeler kullanmıştır. Kimden duyduğunu hatırlayamadığı mesellerde ise “Kimden duyduğumu bilmiyorum” لَا أَدْرِي مِمَّنْ سَمِعْتُ ifadesini kullanmıştır.³²⁹

Aşağıda Ebû ‘Ubeyd’in rivayet ettiği hocalarının listesi sunulmuştur. Bu kişilerin tanınması için hayatları özet olarak zikredilmiştir. Kendilerinden ne kadar rivayet yapıldığının yanında rivayetlerin özellikleri hakkında da bilgi verilmiştir.

2.5.2.1. Birden Fazla Rivayette Bulunduğu Hocaları

Ebû ‘Ubeyd’in kendisinden birden fazla rivayet ettiği hocaları hakkında bir görüş sahibi olmak için özet bir şekilde tanıtılıp kendilerinden ne kadar ve ne şekilde istifade edildikleri anlatılacaktır.

Teracim eserlerinde hocaları “kendisinden garîb kelimeleri rivayet etti” رَوَى “kendisinden rivayet etti” رَوَى عَنْ “kendisinden rivayet etti”, الْغَرِيبِ

³²⁸ Bu mesel ayıpladığın bir şeyin başına geleceği anlamına gelmektedir; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 75, M. no: 153; Diğer örnekler için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 64, 137,227.

³²⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 128, 146, 258, 330, 389.

2.5.2.1.1. Abdülmelik b. Kureyb el-Aşma'î (215/830)

el-Mizzî, Aşma'î'yi Ebû 'Ubeyd'in kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) hocaları arasında saymıştır.³³⁰ Dilde imam, Arapça, şiir, edep gibi birçok konuda mahirdir. Nâfi' ve Ebû 'Amr dan rivayet ettiği kıraati kendisinden Muhammed b. Yahya el-Kıf'î rivayet etmiştir. Kisâ'î'den rivayet ettiği harfleri kendisinden Ebû Hâtim, Naşr b. Ali, Abdurrahman b. Muhammed el-Hârişî ve diğerleri rivayet etmiştir.³³¹ ez-Zehebî, eserinde nesebini 'Abdülmelik b. Kureyb b. 'Abdi'l-Melik b. Ali b. Aşma'î diye zikretmiştir. Künyesini ise Ebû Sa'îd nesebini ise el-Aşma'î, el-Başrî, el-Luğavî, el-Ahûbârî diye zikretmiştir. Babasının isminin 'Aşım lakabının ise Kureyb olduğu söylenmiştir. Hicri, 120 civarında doğmuş 88 yaşında 215 yılında vefat etmiştir. İbn 'Avn, Süleyman et-Teymî ve Mis'ar b. Kidâm hadis rivayet ettiği kişiler arasındadır. Ebû 'Ubeyd, Yahya b. Ma'în, İshak b. İbrahim el-Mevşîlî (236/851), Mâlik b. Enes ve Ebû Hâtim es-Sicistânî kendisinden hadis rivayet etmiştir. eş-Şâfi; "Eşma'î'den daha güzel bir ifadeyi hiçbir Arap kullanmamıştır." demiştir. İbn Ma'în; "*Eşma'î kendi alanında en bilgililerdendir.*" demiştir. Ebû Davud es-Sicistânî; "*Sadûk*" demiş ve kendisinden şöyle nakletmiştir: "*İlim talebesinin nahiv bilgisizliğinden dolayı 'Kim benim üzerime yalan uydurursa ateşten koltuğunu hazırlasın.' hadisi şerifinin hükmü altına girmesi en çok korktuğum şeydir.*" el-Muberrid; "*el-Aşma'î dilde deniz gibidir. Ben onun kadar bilgili değilim.*" demiştir.³³²

Ebû 'Ubeyd, Aşma'î'den yaptığı rivayetlerin çoğunda "Bu konudaki mesellerindendir." مِنْ أَمْثَالِهِمْ فِي هَذَا, "bu konudaki sözlerindendir." وَمِنْ هَذَا قَوْلُهُمْ gibi ifadelerle takdim etmiştir. Bazende "İhtiyacı giderme konusundaki mesellerindendir." وَمِنْ أَمْثَالِهِمْ فِي تَمَامِ الْحَاجَةِ قَوْلُهُمْ gibi ifadelerle konusu hakkında kısa bilgiler vererek meselleri takdim etmiştir.

³³⁰ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/355.

³³¹ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/419.

³³² ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, IX/175-181.

Ebû ‘Ubeyd, Aşma‘î’den toplamda 332 adet rivayette bulunmuştur. Bunların 306 adedini mesel oluştururken 10 tanesi ise meselin açıklaması ile ilgili rivayetlerdir. Ebû ‘Ubeyd, ilk hilafet yıllarına ait 16 adet meselin kıssalarını da Aşma‘î’den rivayet etmiştir.

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd en fazla rivayeti Aşma‘î’den yapmıştır. Hatta bir mesel hariç bâbın tamamını Aşma‘î’den rivayet ettiği olmuştur.³³³

İhtiyacını zorla elde edemeyen kişinin yumuşaklık ve güzel ilişki ile elde etmeye çalışması anlamında kullanılan “Zorla olmuyorsa güzellekle dene.” *إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاحْلِبْ* meseli Ebû ‘Ubeyd’in Aşma‘î’den rivayet ettiği mesellerdendir.³³⁴

2.5.2.1.2. Ebû ‘Ubeyde Ma‘mer b. el-Muşennâ (210/825)

ez-Zehebî, Ebû ‘Ubeyd’in kendisinden lügat okuduğunu belirtmiştir.³³⁵ İbn Keşîr kendisinden garîb kelimeleri (رَوَى الْغَرِيبَ) rivayet ettiğini belirtmiştir.³³⁶ en-Nevevî, el-Bağdâdî, ve ed-Dâvûdî, kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) Basra’lı hocaları arasında saymışlardır.³³⁷ Yâkût el-Hamevî, eserinde hayatını zikretmiştir ve Kureyş’in Beni Teym kolunun Mevlası ve Basrî olduğunu zikretmiştir. Dedesinin Yahudi olduğunu söylemiştir. Dili, Arapların nesebini ve haberlerini en iyi bilenden biridir. Ğarîbu’l-Ĥadîs alanında ilk eser yazan kişidir. Hadis uydurma ve Harici görüşlerinden dolayı eleştirilmiştir. Ebû ‘Ubeyd el-Ĥâsım b. Sellâm, el-Eşram Ali b. el-Muğîra, Ebû ‘Osmân el-Mâzinî (249/863), Ebû Ĥâtim es-Sicistânî kendisinden ilim almışlardır. Hicri 110 da doğmuş 209 da vefat etmiştir. Dili ile insanları yaraladığı için cenazesine katılan olmamıştır. Yüze yakın eser veren Ebû ‘Ubeyde’nin bazı eserleri şunlardır; *Kitâbu’l-Emsâli’s-Sâira*, *Kitâbu Ğarîbi’l-*

³³³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 351. 254. Bâb.

³³⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 156, M. no: 445.

³³⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, X/491.

³³⁶ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’Niḥâye*, 1990, X/291.

³³⁷ en-Nevevî, *Tehzibu’l-Esmâi ve’l-Luğâ*, II/257; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu’s-Selâm*, XIV/393; ed-Dâvûdî, *Ṭabaḳâtu’l-Mufessirîn*, II/39.

*Ḳur'ân, Kitâbu Ğarîbi'l-Ḥadîs, Kitâbu Mecâzi'l-Ḳur'ân, Kitâbu'l-Feres, Kitâbu Fa'ale ve Ef'ale, Kitâbu'z-Zayfân, Kitâbu Muḳâtîli'l-Fursân, Kitâbu Feḏaili'l-Fers.*³³⁸

Ebû 'Ubeyd eserinde Hocası Ebû 'Ubeyde'den 115 adet rivayette bulunmuştur. Bunlardan 105 adedi mesel iken 10 adedi ise mesellerin açıklamasında istifade ettiği rivayetlerdir. Bu rivayetleri ise şiir açıklamaları, mesellerin farklı kullanımı ve dilsel açıklamalar ile ilgilidir. Ebû 'Ubeyd, ilk hilafet yıllarındaki bazı mesellerin kıssalarını da kendisinden rivayet etmiştir.

Ebû 'Ubeyd; “Bir tarafı yaparken diğer tarafı bozuyor.” يَدٌ تَشُجُّ وَأُخْرَى مِنْكَ تَأْسُونِي meselini Ebû 'Ubeyde'den rivayet etmiştir. Daha sonra mesel metninde geçen “el-Esv” الْأَسْوُ kelimesinin anlamının “islah etmek, iyileştirmek” وَالْأَسْوُ هُوَ الْإِصْلَاحُ anlamına geldiğini ifade etmiş ve “Yarayı iyileştirdim, yarayı iyi bir şekilde iyileştirdiler.” أَسَوْتُ الْجُرْحَ أَسْوَهُ şeklinde kullanıldığını örneklerle açıklamıştır. Bu kullanıma şu şiir ile istişhad etmiştir.³³⁹ (Basît):

يَدٌ تَشُجُّ وَأُخْرَى مِنْكَ تَأْسُونِي 1

1 Bir elin beni yaralarken diğer elin iyileştiriyor.

2.5.2.1.3. Ebû Zeyd Sa'îd b. Evs el-Enşârî en-Nahvî (215/830)

ez-Zehebî, Ebû 'Ubeyd'in Ebû Zeyd'den lügat okuduğunu belirtmiştir.³⁴⁰ en-Nevevî, el-Bağdâdî, el-Mizzî, ve ed-Dâvûdî, kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) Basra'lı hocaları arasında saymışlardır.³⁴¹ Yâkût el-Hamevî, hayatını zikretmiş eserinde Ebû 'Amr b. el-'Alâ'dan ilim aldığını belirtmiştir. Kendisinden Ebû 'Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm, Ebû Hâtim es-Sicistânî gibi birçok kişi ilim almıştır. Kendisine atılan Kaderî iftirasını Ebû

³³⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'Udebâ*, XIX/155-162; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'Alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/13; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, s. 101; İbn Ḥallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, IV/61.

³³⁹ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 304, M. no: 992.

³⁴⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, X/491.

³⁴¹ ed-Dâvûdî, *Ṭabakâtu'l-Mufessirîn*, II/39; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğâ*, II/257; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXIII/354; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-Selâm*, XIV/393.

Hâtim reddetmiş ve Şadûk olduğunu belirtmiştir. Ebû Davûd ve Tirmizî kendisinden rivayet etmişlerdir. Ebû Zeyd, Basra’da doksan yaşının üzerinde iken hicri 215 yılında vefat etmiştir.³⁴²

Ebû Zeyd el-Oğmânî: “*Ebû Zeyd’in yanında iken el-Asmâ’î geldi ve başını eğdi Ebû Zeyd’i öptü ve oturdu ve ‘bu yirmi yıldan beri bizim âlimimiz ve öğretmenimizdir.’ dediğini rivayet etmiştir.*”³⁴³

el-Hamevî’nin eserşnde saydığı otuz bir kitaptan birkaçı şunlardır; *Kitâbu’l-Emsâl*, *Kitâbu Halkı’l-İnsân*, *Kitâbu’n-Nevâdir*, *Kitâbu’l-Luğât*, *Kitâbu Fe‘altu ve Ef‘altu*, *Kitâbu’l-Ğarâiz*.³⁴⁴

Ebû ‘Ubeyd, eserinde Sa‘îd b. Evs’den çoğunluğunu mesel metninin oluşturduğu 104 yerde rivayette bulunmuştur. Bu mesellerin 12 adedini teşbih ifade eden أَفْعُلُ مِنْ veznindeki meseller oluşturmıştır. Rivayetlerde genellikle “söyledi” قَالَ ifadesini kullanmıştır.

Bazen rahat bir zaman bazende sıkıntılı zamanların olduğu anlamına gelen “Bazen rahatlık, bazen de savaş vardır.” مَرَّةً عَيْشٌ وَمَرَّةً حَيْشٌ meseli Ebû ‘Ubeyd’in Ebû Zeyd’den yaptığı rivayetlerdendir.³⁴⁵

2.5.2.1.4. el-Mufađđal b. Muhammed b. Ya‘lâ (168/785)

Yâkût el-Hamevî, eserinde hayatını zikretmiştir. Künyesi Ebû Abdurrahman eđ-Đabbî’dir. Edip, Naĥvî, Luğavî diye künyeleri verilen şiir ve Arapçada mahir Kûfe’nin büyük âlimlerindendir. *Kitâbu’l-Emsâl*, *Kitâbu’l-İhtiyârât*, *Kitâbu Ma‘âni’s-Şi‘r*, *Kitâbu’l-Elfâz*, *Kitâbu’l-‘Ârûz* ve seçme şiirlerinden oluşan *el-Mufađđaliyyât* bazı eserleridir.³⁴⁶ İbnul-Cezerî, hayatını zikrettiği eserinde arz yolu ile ‘Âşım b. Ebi’n-Nucûd

³⁴² Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-‘Udebâ*, XI/211-216; el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/13; Kehhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, s. 101; İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/61.

³⁴³ Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-‘Udebâ*, XI/211-216.

³⁴⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-‘Udebâ*, XI/211-216.

³⁴⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 333, M. no: 199.

³⁴⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-‘Udebâ*, XIX/164-167.

ve el-A‘meş den kıraat okuduğunu söylemiştir. Ali b. Hamza el-Kisâî ise kendisinden rivayet etmiştir.³⁴⁷

Ebû ‘Ubeyd, kendisinden elli yedi rivayet yapmıştır. Bu rivayetler genellikle cahiliyye dönemi mesellerinin kıssaları olmuştur.

Türkçe’deki “Kendin ettin kendin buldun.” anlamına gelen “Elinle doldurdun ağzınla şişirdin.” مَدَاكَ أَوْكُنَّا وَفُوكَ نَفَخَ meseli Ebû ‘Ubeyd’in el-Mufaḍḍal’dan yaptığı rivayetlerdendir. el-Mufaḍḍal, meseli şu şekilde açıklıyor: *Adada mahsur kalan bir kişi kırbasını nefesi ile doldurup karşıya geçmek ister. Fakat bu işi sağlam bir şekilde yapmaz ve denizin ortasına gelince kırba’dan bir hava çıkar ve batar. Öleceğini anlayan adam yardım istemeye başlar. Bunu gören bir kişi ise kendi kendine ettin anlamında “Elinle doldurdun ağzınla şişirdin.”* der. Daha sonra bu söz yaygınlaşarak mesele dönüşmüştür.³⁴⁸

2.5.2.1.5. Hişam b. Kelbî (204/820)

ez-Zehebî, hayatını analattığı esrinde kendisini “Ebû’l-Munzir, Hişam b. Muhammed b. es-Sâib b. Bişr el-Kelbî, el-Kûfî, eş-Şî‘î” diye zikretmiştir. Şia olduğu için neseb konusunda mahir ve müfessir olan babası gibi hadisleri terkedilmiştir. *el-Cemhera* ve *el-Künâ* telif ettiği yüzelli kitaptan birkaçıdır.³⁴⁹ Kûfede doğmuş 204 yılında vefat etmiştir.

Ebû ‘Ubeyd, kendisinden 40 adet rivayette bulunmuştur. Bu rivayetlerin 12’sinde hocası Aşma‘î bazende Ebû Muhammed el-Emevî için kullandığı “bana haber verdi” أَخْبَرَنِي ifadesi ile rivayette bulunması Ebu ‘Ubeyd’in Hişam b. Kelbî’yi tanıdığına delil olmuştur. Fakat kaynaklarda bu konuda bir bilgiye rastlanmamıştır.

³⁴⁷ İbnu’l-Cezerî, *Ğāyetu’n-Nihāye fî Tabakāti’l-Ḳurrâ*, II/268.

³⁴⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitābu’l-Emşāl*, s. 331, M. no: 1091.

³⁴⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, 1996, IX/101-102.

Kendisinden yapılan rivayetler genellikle cahiliyye dönemi mesellerinin kıssaları ile nesep konusunda olmuştur. Ebû ‘Ubeyd, Hişam b. Kelbî’nin nesep konusunda Aşma‘î’den daha âlim olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁰

İki kişinin ortaklığı hakkında söylenen “İkiniz bir devenin iki dizi gibisiniz.” هُمَا كَرُكْبَتَيِ الْبَعِير meseli Ebû ‘Ubeyd’in İbnû’l-Kelbî’den yaptığı rivayetlerdendir. İbnû’l-Kelbî, meselin açıklamasını şu şekilde yapmıştır. Meselin Herim b. Kuṭbe el-Fezârî’ye ait olduğunu ve Cafer’in iki oğlu ‘Alkame b. ‘Ulâse ve ‘Âmir b. eṭ-Ṭufeyl’in birbirine hasım olarak kendisine geldikleri zaman “*Ey Cafer’in iki oğlu, siz bir devenin iki dizi gibisiniz. Düştüğünüz zaman beraber düşersiniz. Biriniz diğerinden nefret etmesin.*” dediğini bildirmiştir.³⁵¹

2.5.2.1.6. Ekşem b. Sayfî (?)

Cahiliye devri şair ve hatiplerinden olan Ekşem, Temim kabilesinin Üseyyid kolundan olup hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Meşhur Kûfe kadısı Yahya b. Ekşem’in (242/857) atalarındandır. Şiirleri, hitabeti, hikmetli sözleri, isabetli görüşleri ve nasihatlarıyla şöhret bulmuştur. Ekşem b. Sayfî ensab ilmini çok iyi bildiği için kabileler arasındaki soy, asalet ve fazilet tartışmalarında hakemliğine başvurulmuştur.³⁵²

Ekşem b. Sayfî’nin müslümanlığı hakkında çeşitli rivayetler vardır. İslamiyetin ilk yıllarında Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamber olduğunu haber alınca oğlu Hubeyş’i veya iki adamını Mekke’ye göndermiştir. Hz. Peygamber (a.s)’in nesebini ve tebliğinin esaslarını araştırmıştır. Daha sonra kabilesini toplayarak onlara bu davete uymalarını tavsiye ettiği ve bir müddet sonra öldüğü rivayet edilmektedir. Muammerîn’den olan Ekşem’in doksan küsur yıl yaşadığı ve hicretten önce öldüğü rivayet edilmiştir. Hakkında ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır.³⁵³

³⁵⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 202, M. no: 593.

³⁵¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 133-134, M. no: 365.

³⁵² Asri Çubukçu, “*Ekşem b. Sayfî*”, DİA, 1994, 10/550.

³⁵³ Çubukçu, “*Ekşem b. Sayfî*”, DİA, 10/551.

Ekşem Ebû ‘Ubeyd’in hocaları arasında değildir. Fakat kendisi yukarıda da tanıtıldığı gibi hikmetli sözleri ile meşhur bir kişi olduğu için Ebû ‘Ubeyd, kendisinden 39 adet mesel nakletmiştir. Sadece bir kaç yerde Ebû ‘Ubeyde senedi ile nakletmiştir.

Ebû ‘Ubeyd, Zulüm yapanın zulüm göreceği anlamına gelen “Dikenden üzüm toplanmaz.” إِنَّكَ لَا تَجْنِي مِنَ الشَّوْكِ الْعَنْبُ anlamındaki meseli Ekşem b. Sayfî’den rivayet ettikten sonra şairin şu beyti ile istişhad etmiştir.³⁵⁴ ():

1 إِذَا وَتَرْتَ امْرَأً فَأَحْذَرْ عَدَاوَتَهُ مَنِ يَزْرَعِ الشَّوْكَ لَا يَحْصُدُ بِهِ عَنْبًا

1 Eğer zulüm etmişsen intikamına hazır ol! Diken eken, üzüm toplamamıştır.

2.5.2.1.7. Ebu’l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî (189/805)

Hicri 120 (738) yılı civarında Bağdat’ın kuzeyinde Evânâ ile Hazîre arasında bulunan Bâhamşâ köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta Kûfe’ye gitmiş ve orada ilim tahsil etmiştir. Mu‘âz b. Muslim el-Herrâ’dan nahiv öğrendikten sonra Basra’ya giderek el-Ḥalîl b. Ahmed’in derslerine katılmıştır. Ebû ‘Amr b. ‘Alâ, Yûnus b. Habîb ve Îsâ b. Ömer el-Hemdânî’den faydalandı. Nahiv ilmi için Ḥalîl b. Ahmed’in Hicaz, Necid ve Tihâme kabilelerine gitmesini tavsiye etmesi üzerine seyahate çıktı. Nahiv ilmini en fasih şekliyle bu yerlerdeki Arap kabilelerinden öğrenmeye çalıştı. Basra’ya döndüğünde Ḥalîl b. Ahmed vefat etmiş, yerini Yûnus b. Habîb almıştı. Yûnus’la aralarında geçen ilmî tartışmalar sonunda Yûnus onun üstünlüğünü kabul ederek ders okutma görevini kendisine bıraktı. Kisâî’den Ebû ‘Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebû Ömer ed-Dûrî, Kuteybe b. Mihrân, Ebû’l-Hâris Leys b. Hâlid gibi âlimler kıraat ilminden istifade etmişlerdir.³⁵⁵

Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh, Kisâî’yi Bağdat’a davet ederek oğlu Hârûnürreşîd’in eğitimiyle görevlendirmiştir. Ardından Hârûn da oğulları Emîn ve Me’mûn’un eğitimini ona havale etmiş ve kendisini hacca götürmüştür. Hayatının sonuna

³⁵⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 270, M. no: 870; Aynı meseli başka bir bâb altında da zikretmiştir. Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 264, M. no: 849.

³⁵⁵ Tayyar Altıkulaç, “Kisâî, Ali b. Hamza”, *DİA*, 2002, 26/69; Sellheim, *el-Emsâlu’l-‘Arabîyyeti’l-‘Kadîme ma’a İ’tinâin Ḥâssin bi Kitâbi’l-Emsâl li Ebî ‘Ubeyd*, s. 107.

kadar kıraat ve dil konusunda otorite kabul edilen Kisâî, Hârûnürreşîd’le çıktığı Horasan seyahati sırasında Rey’e bağlı Renbeveyh (Erinbûye) köyünde hicri 189’da (805) vefat etmiştir.³⁵⁶

Ebû ‘Ubeyd kendisinden 29 yerde rivayette bulunmuştur. Bunlardan 26’sı mesel rivayeti olurken 3 rivayette ise mesellerin açıklamasında kendisinden istifade edilmiştir.

Her şeyden önce karşılaşma, anlamına gelen “Onunla gözümü açar açmaz karşılaştım.” لَقِيتُ فَلَانًا أَوَّلَ عَيْنٍ meseli Ebû ‘Ubeyd’in Kisâî’den yaptığı rivayetlerdendir.³⁵⁷

2.5.2.1.8. Ali b. el- Mubârek el-Ahmer (194/809)

ed-Dâvûdî ve el-Bağdâdî, el-Ahmer’i Ebû ‘Ubeyd’in kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) Kûfe’li hocaları arasında saymışlardır.³⁵⁸ ez-Zehebî, hayatını zikrettiği eserinde Arapçanın şeyhi, Ali b. el-Mubârek diye zikretmiş Ali b. el-Hasan dendiğini de belirtmiştir. Kisâî’nin öğrencisidir. Sîbeveyh ile bir kez münazara yapmıştır. İshak en-Nedîm ve Seleme b. ‘Âşım kendisinden ilim almıştır. Hicri 184 de Mekke yolunda vefat etmiştir.³⁵⁹

Ebû ‘Ubeyd, kendisinden 28 kez rivayette bulunmuştur. Bunların 26 sı mesel iken biri mesel kıssası bir diğeri ise meselin açıklaması olmuştur. Bütün rivayetlerinde “söyledi” قَالَ ifadesi kullanılmıştır.

Bir işi ne lehine ne de aleyhine bir durum olmadan bitirmek, anlamına gelen “Başa baş çıktı.” لَا عُهْدَةَ الْمَلَسَى meseli Ebû ‘Ubeyd’in Ahmer’den yaptığı rivayetlerdendir.³⁶⁰

³⁵⁶ Altıkulaç, “Kisâî, Ali b. Hamza”, *DİA*, 26/70.

³⁵⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 375, M. no: 1283.

³⁵⁸ ed-Dâvûdî, *Tabakâtu’l-Mufessirîn*, II/39; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu’s-Selâm*, XIV/393.

³⁵⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1996, IX/92; el-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/13.

³⁶⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 224, M. no: 691.

2.5.2.1.9. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullah el-Ferrâ (207/822)

İbn Keşîr, Ebû ‘Ubeyd’in kendisinden ğarîb kelimeleri (رَوَى الْغَرِيبَ) rivayet ettiğini belirtmiştir.³⁶¹ en-Nevevî, ed-Dâvûdî ve el-Bağdâdî el-Ferrâ’yı Ebû ‘Ubeyd’in kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) Kûfe’li hocaları arasında saymışlardır.³⁶²

İbnu'l-Cezerî hayatını zikrettiği eserinde nahivcilerin şeyhi olduğunu belirtmiştir. Harfleri Ebû Bekir b. ‘Ayyâş, Ali b. Hamza el-Kisâî ve Muhammed b. Hâfş el-Ḥanefî’den rivayet etmiştir. Seleme b. ‘Âşım ve Harun b. Abdullah kendisinden kıraati rivayet edenlerdendir. Ebû'l-‘Abbas; “Ferrâ olmasaydı Arapça olmazdı.” diyerek önemini vurgulamıştır. Mekke’den dönüşünde hicri 207 yılında vefat etmiştir.³⁶³

Ebû ‘Ubeyd eserinde kendisinden 23 adet rivayette bulunmuştur. Bunların 22 tanesini meseller oluştururken sadece 1 adet rivayet meselin açıklaması için yapılmıştır.

Ebû ‘Ubeyd eserinde “Teşbihin zirvesi ve son sınırı ile ilgili bâb” ın içinde أَفْعَلُ مِنْ vezninde 73 mesel zikretmiştir. Bu mesellerden 16 tanesi Ferrâ’dan rivayet edilmiştir. Bütün rivayetleri “Ferrâ söyledi” قَالَ الْفَرَّاءُ şeklinde yapılmıştır.”³⁶⁴

Ebû ‘Ubeyd Gurbette yaşını gizleyen yaşlı kişi için kullanılan “O gurbetteki yaşlıdan daha yalancıdır.” إِنَّهُ لَا كَذَبُ مِنَ الشَّيْخِ الْغَرِيبِ meselini Ferrâ’dan rivayet etmiştir. Esir düştüğü düşmanlarından kavmini korumak için bütün gücü ile yalan söyleyen kişi için kullanılan “O savaş esirinden daha yalancıdır.” إِنَّهُ لَا كَذَبُ مِنْ أَخِيذِ الْجَيْشِ mesellerini de Ferrâ’dan rivayet etmiştir.³⁶⁵

³⁶¹ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’Nihâye*, 1990, X/291.

³⁶² el-Ḳıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/13; Kehhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, s. 101; İbn Ḥallikân, *Veḳeyâtu’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, IV/61; ed-Dâvûdî, *Ṭabakâtu’l-Mufessirîn*, II/39; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu’s-Selâm*, XIV/393; en-Nevevî, *Tehzibu’l-Esmâi ve’l-Luğâ*, II/257.

³⁶³ İbnu’l-Cezerî, *Ğāyetu’n-Nihāye fî Ṭabakâti’l-Ḳurrâ*, II/324.

³⁶⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 360-375.

³⁶⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 364, M. no: 1230, 1231; İlk meselin aslı ise yetmiş yaşındaki dedenin evlenmek için gurbette yaşını kırk olarak tanıtmışından gelmektedir. Bkz el-‘Askerî, *Cemheretu’l-Emsâl*, II/143.

2.5.2.1.10. Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'îd b. Ebbân el-Enevî (203/818)

es-Sem'ânî, Ebû Muhammed'in güvenilir olduğunu söylemiştir. Şiirde, nahivde ve dilde mahirdir. Ebû 'Ubeyd, kendisinden bahsetmiştir. Yahya b. Sa'îd'in altı kardeşinden biridir.³⁶⁶

Ebû 'Ubeyd eserinde kendisinden 17 yerde rivayette bulunmuştur. Bunlardan 14 adedi mesel iken 3 adedi meselde geçen kelimelerin anlamını açıkladığı rivayetlerdir.

Ebû 'Ubeyd, ahlakları farklı iki kişi hakkında kullanılan “Ben şerre acele ederken sen ağlamaya acele edersin. Biz nasıl ittifak edebiliriz ki.!” *أَنْتَ تَتَّقُ وَأَنَا مُتَّقٌ فَمَتَى نَتَّقُ* anlamındaki meseli Enevî'den rivayet etmiştir.³⁶⁷

Enevî, “et-Te'îk” *التَّئِقُ* kelimesini “şerre acele etmek” anlamına geldiğini söylemiştir. “el-Me'îk” *المُعُ* kelimesinin ise “ağlamaya acele etmek” anlamında olduğunu söylemişse de “sinirle dolu olmak” anlamında da kullanıldığını ifade etmiştir. Aşma'î ise ikisinin de aynı anlamda olduğunu söylemiştir.³⁶⁸

2.5.2.1.11. Ebû 'Amr İshâk b. Mirâr eş-Şeybânî el-Kûfî (205/820)

en-Nevevî, ed-Dâvûdî ve el-Bağdâdî, Ebû 'Amr'ı Ebû 'Ubeyd'in kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) Kûfe'li hocaları arasında saymışlardır.³⁶⁹

Yâkût el-Hamevî, Şeybânilerin mevlası olduğu için ve çocuklarına eğitmenlik yaptığı için kendisine Şeybânî dendiğini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm kendisinden rivayet edenler arasındadır. Ebû 'Ubeyd, kendisinden hadis yazmıştır. Lügat ve şiirde mahirdir. *Kitâbu'n-Nevâdir*, *Kitâbu'l-Hayl*, *Kitâbu Ğarîbi'l-*

³⁶⁶ Ebû Sâ'd Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, el-Mervezi, *el-Ensâb*, Nşr: Abdurrahman b. Yahya el-Mu'allimî el-Yemânî, 1. Baskı, Dâiretu'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1962. I/350.

³⁶⁷ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 278, M. no: 897.

³⁶⁸ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 278, M. no: 897.

³⁶⁹ en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğâ*, II/257; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Mufessirîn*, II/39; Şâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-Selâm*, XIV/393.

Muşannef, Kitâbu Ğarîbi'l-Ĥadîs, Kitâbu'l-Luġât bazı eserleridir. Aslen Kûfe'li olup Bağdat'a yerleşmiştir. 110 yaşında hicri 205 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁷⁰

Ebû 'Ubeyd, eserinde kendisinden 8 yerde rivayette bulunmuştur. Bunlardan 6'sı mesel iken biri meselin açıklamasındaki farklılığı bir diğeri ise meseli farklı rivayetle karşılaştırmak için yapılan rivayettir.³⁷¹

Ebû 'Ubeyd, iyi ve kötü günleri görmüş kişi hakkında kullanılan “O kişi iyi ve kötü zamanı tecrübe etmiştir.” قَدْ حَلَبَ فَلَانُ الدَّهْرَ أَشْطَرُهُ meselini Ebû 'Amr eş-Şeybânî'den rivayet etmiştir.³⁷²

2.5.2.1.12. Ebû Feyd Muerric b. 'Amr es-Sedûsî (195/810-11)

Hicri II. yüzyılın başlarında doğmuştur. Sık sık çöle giderek fasih bedevîlerden nâdir ve garîb lügatlar, dil, şiir, emşâl ve edebiyatla ilgili malzeme toplamıştır. Daha sonra yerleştiği Basra'da Ebû 'Amr b. 'Alâ, Ĥalîl b. Ahmed, Hârûn b. Mûsâ en-Nahvî ve Ebû Zeyd el-Ensârî'den nâdir kelimeler, nahiv, kıyas, ta'lîl, şiir ve edebiyata dair dersler almıştır. Lügat ve nahivde Sîbeveyhi ve Nadr b. Şümeyl ile birlikte Ĥalîl b. Ahmed'in en güvenilir üç öğrencisinden biri olmuştur. Halife olmadan önce Me'mûn'la görüşmüş, onunla Horasan'a gitmiş, Merv ve Nîşâbur'da ikamet etmiştir.³⁷³

Kitâbu'l-Emşâl adlı eseri Arap atasözlerine dair Mufađđal eđ-Đabbî'nin kitabından sonra zamanımıza ulaşan ikinci eserdir. Kitap Ahmed Muhammed ed-Dubeyb (Riyad 1390/1970) ve Ramazan Abdüttevâb (Beyrut 1983) tarafından yayımlanmıştır. Son baskıda bazı yazmalara ve kaynaklara dayanılarak esere on üç mesel ve deyim ilâve edilmiştir.³⁷⁴

³⁷⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'Udebâ*, VI/77; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/13; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, s. 101.

³⁷¹ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 105,115,343,357,368,371,372,392;

³⁷² Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 105, M. no: 254.

³⁷³ İbrahim Sarmış, “*Müerric es-Sedûsî*”, *DİA*, 2006, 31/478; Ebû Feyd Muerric b. 'Amr es-Sedûsî, *Kitâbu'l-Emşâl*, Thk: Ramazan Abdüttevâb, Dâru'n-Nahda el-'Arabî, Beyrut, 1983, s. 8.

³⁷⁴ Sarmış, “*Müerric es-Sedûsî*”, *DİA*, 31/478; Ebû Feyd Muerric b. 'Amr es-Sedûsî, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 8.

Ebû ‘Ubeyd, eserinde kendisinden 6 adet mesel rivayette bulunmuştur. Ebû ‘Ubeyd, izzetli kişi için kullanılan “Keçi idi teke oldu.” عَنْرُ اسْتَنْبَسَتْ meselini Müerric’den rivayet etmiştir.³⁷⁵

2.5.2.2. Bir Kez Rivayet Ettiği Hocaları

Bu başlık altında Ebû ‘Ubeyd’in eserinde kendisinden bir kez rivayet ettiği kişiler sunulmuştur. Haklarında bilgi sahibi olmak için özet bir şekilde tanıtılmışlardır. Kendileriden yapılan tek rivayet örnekleri de sunulmuştur.

2.5.2.2.1. Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ (154/771)

Hicri 70 yılında Mekke’de doğmuştur. Doğum yerini Basra ve Kazerun olarak zikredenler olmuştur. Adı üzerinde ihtilaf edilerek kendisi için on dokuz isim ileri sürülmüştür. Ayrıca künyesinin adı olduğu söylenmişse de Zehebî bu isimlerin tamamını zikrettikten sonra Zebban adını tercih etmiştir. Temîm’in Mazin koluna mensup olması sebebiyle Mazinî, hayatının büyük bölümünü Basra’da geçirdiği için Basrî nisbeleriyle anılmıştır. Ebû ‘Amr’ın çocukluk ve yetişme dönemiyle ilgili bilgiler yetersiz ve çelişkilidir. Tahsilini çocukluğunu geçirdiği Mekke’de ve Medine’deki âlimlerden belli bir seviyeye getirdikten sonra Basra’ya yerleşmiştir. Ebû ‘Amr, hicri 154 yılında Kûfe’de vefat etmiştir. Hakkında yapılan araştırmalardan kendisinin kıraat ve nahiv de otorite olduğu anlaşılmaktadır.³⁷⁶

Bir yergi ifadesi olan “Eşeğin dişleri gibi eşittirler.” سَوَاسِيَّةٌ كَأَسْنَانِ الْحِمَارِ meselini Ebû ‘Ubeyd; Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ ve Aşma‘î’den birlikte rivayet etmiştir.³⁷⁷

³⁷⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu l-Emşâl*, s. 120, M. no: 309.

³⁷⁶ Tayyar Altıkulaç, *Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ* ", *DİA*, 1994, 10/94-97.

³⁷⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu l-Emşâl*, s. 132, M. no: 358.

2.5.2.2.2. Ebû Eyyûb Yahya b. Sa'îd b. Ebbân el-Emevî (194/809)

en-Nevevî, Kîftî ve ed-Dâvûdî; Ebû Eyyûb'u Ebû 'Ubeyd'in kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) Kûfe'li hocaları arasında saymışlardır.³⁷⁸

ez-Zehebî; hayatını zikrettiği eserinde nesebini İbn Ebbân b. Sa'îd b. el-Âs b. Ebî Uhayha, Sa'îd b. el-Âs b. Umeyye b. 'Abdi Şems b. 'Abdi Menâf b. Kuşay diye zikretmiştir. Künyesi ise Ebû Eyyub el-Kureşî, el-Emevî, el-Kûfî'dir. Mağâzî sahibi Sa'îd b. Yahya el-Emevî'nin babasıdır. Birçok kardeşi vardır. Hicri 110 civarında doğmuştur. Bağdat'a yerleşmiş ve hicri 194 de vefat etmiştir. Kardeşi Muhammed kendisinden bir yıl önce vefat etmiştir. Kardeşi 'Ubeyd, İsrâîl ve birçok kişiden rivayet etmiştir. Diğer kardeşi Abdullah b. Sa'îd, dilci ve şairdir. En küçük ve beşinci kardeşi 'Anbese, İbn Mubârek gibi birçok kişiden rivayet etmiştir. Ebû Eyyûb, Yahya b. Sa'îd el-Enşârî, Hişâm b. 'Urve, el-A'meş ve Süfyân eş-Şevri den rivayet etmiştir. Ahmed b. Hânel, Sureyc b. Yunus, oğlu Sa'îd b. Yahya ve Humejd b. Rebî' kendisinden hadis rivayet edenlerden bazılarıdır. İbn Ma'în kendisine “güvenilir” demiştir.³⁷⁹

Ebû 'Ubeyd, eserinde kendisinden bir kez rivayette bulunmuştur. Bu rivayette ise aşağıda da görüleceği üzere genellikle hocaları Ebû 'Ubeyd ve Aşma'î'den yaptığı rivayetlerinde kullandığı “bana haber verdi” أَخْبَرَنِي ifadesini kullanmıştır.

Ebû 'Ubeyd, herşeyden anlar anlamına gelen “O hayır ve şerri yapar.” إِنَّهُ لَشَرَّابٌ meselini Ebû Zeyd ve Aşma'î'den birlikte rivayet etmiştir. Ebû 'Ubeyd, “Bu meseli bana İbni Cureyc'den rivayet edenler arasında Yahya b. Sa'îd de vardır.” demiştir. Görüldüğü gibi Ebû 'Ubeyd Yahya b. Sa'îd ile meselin senedini zenginleştirmiştir.³⁸⁰

³⁷⁸ en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğâ*, II/257; el-Kîftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'r-Ruvât*, III/13; ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Mufessirîn*, II/39; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, s. 101.

³⁷⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1996, IX/139-140.

³⁸⁰ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 105, M. no: 253.

2.5.2.2.3. Ebû'l-Cerrâh el-'Ukaylî (?)

Ebû 'Ubeyd ve diğer mesel tedvîn eden müelliflerin kendisinden bazı luğavî konuları rivayet ettikleri tespit edilmiştir. 'Ukaylî hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır.³⁸¹

Ebû 'Ubeyd'in eserinde naklettiği tek rivayeti aşağıdaki gibidir.

Üzerinde hiçbir elbisenin olmadığı anlamına gelen “Üzerinde bir bez yok.” مَا عَلَيْهِ طُحْرِبَةٌ meselini Kisâî'den rivayet etmiştir. Daha sonra mesel metninde geçen طُحْرِبَةٌ kelimesinin hareke ihtilaflarını açıklarken Ebû'l-Cerrâh el-'Ukaylî'nin t ve r harfinin fetha ile okunması yönündeki görüşünü de zikretmiştir. Görüldüğü gibi Ebû 'Ubeyd'in el-Ukaylî'den yaptığı tek nakil hareke ihtilafı ile ilgilidir.³⁸²

2.5.2.2.4. Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mubârek el-Yezîdî (202/817)

ed-Dâvûdî ve Kehmâle, Ebû 'Ubeyd'in kendisinden rivayet ettiği (رَوَى عَنْ) hocaları arasında saymışlardır.³⁸³

Yâkût el-Hamevî, eserinde ismini Yahya b. el-Mubarek b. el-Muğîyre, künyesini ise Ebû Muhammed olarak zikretmiştir. Yezîd b. Mansûr'un çocuğunu eğittiği için kendisine Yezîdî denildiğini ifade etmiştir. Şair ve edipliğinin yanında kıraatte büyük imamlardan biridir. Rivayeti sahihtir. Ebû 'Amr el-'Alâ'nın halefidir ve tercih ettiği görüşlerde Ebû 'Amr'a muhalefet etmiştir. Harun er-Reşîd ile tanışmış ve oğlu Me'mûn'u eğitmiştir. Arapça'yı Ebû 'Amr el-'Alâ ve İbn Ebî İshak el-Hadramî den lûgat ve arûz'u Halil b. Ahmed'den okumuştur. Kisâî ile birlikte Bağdat'ta bir mescidde ders vermişlerdir. Oğlu Muhammed, Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, İshak b. İbrahim el-Mevsîlî gibi birçok kişi kendisinden ilim öğrenmiştir. Hicri 202 yılında 64 yaşında Horasan da vefat etmiştir. *Kitâbu'l-Vakf ve'l-İbtidâ, Kitâbu'n-Nevâdir fî'l-Luğa, Kitâbu'n-Nakd ve's-Şekl,*

³⁸¹ Sellheim, *el-Emsâlu'l-'Arabîyyeti'l-Ķadîme ma'a İ'tinâin Hâssin bi Kitâbi'l-Emsâl li Ebî 'Ubeyd*, s. 113.

³⁸² Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 391, M. no: 1370.

³⁸³ ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Mufessirîn*, II/39; Kehmâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, s. 101.

Kitâbu'l-Mağşûr ve *'l-Memdûd* bazı eserlerindendir. Bir diğer eseri olan *el-Muhtaşar fi'n-Nahv'i* Me'mûn'un çocukları için yazmıştır.³⁸⁴

Ebû 'Ubeyd, üzerinde hiç bir süsün olmadığını ifade eden “Üzerinde hiçbir süs yok” مَا عَلَيْهِ خَرْبِيصَةٌ ve “Üzerinde küpe bile yok” مَا عَلَيْهَا خَرْبِيصَةٌ mesellerini Ebû Zeyd ve Aşma'î'den rivayet etmiştir. Daha sonra mesel metninde geçen “خَرْبِيصَةٌ” kelimesini Ebû Muhammed el-Yezîdî'nin H “ح” ve H “خ” şeklinde de okunabileceğini görüşünü ifade etmiştir.³⁸⁵ Ebû 'Ubeyd'in eserinde naklettiği tek rivayeti budur.

2.5.2.2.5. Ebû Ziyâd Yezîd b. Abdullah el-Kilâbî (?)

Bedevisi olan el-Kilâbî Ebû 'Ubeyd'in Kûfe'li hocalarındandır. Halife Mehdi zamanında Bağdat'a yerleşmiş ve vefatına kadar kırk yıl orada kalmıştır. Ebû 'Ubeyd ve mesel tedvîn eden diğer müellifler kendisinden bazı luğavî açıklamalar rivayet etmişlerdir.³⁸⁶

Ebû 'Ubeyd, Aşma'î'den “Batıl” anlamına gelen دُرَّيْنِ سَعْدُ الْيَقِينِ meselini rivayet etmiştir. Daha sonra bu meseli açıklarken “دُرَّيْنِ” şeklinde farklı bir formunu Ebû Ziyâd el-Kilâbî'den nakletmiştir.³⁸⁷ Görüldüğü gibi kendisinden yapılan tek rivayet bir meselin farklı bir formu olmuştur.

2.5.2.2.6. el-Heysem b. 'Adî (207/822)

Hicri 114 yılında kûfe'de doğan el-Heysem b. 'Adî, halifelerin yakınında bulunmuş ve kendisine tevdi edilen bazı görevleri yerine getirmiştir. Harici görüşleri ve yalancılığı sebebi ile itibarını kaybetmiştir. Muhtemelen hicri 184 (800) yılında hapse atılan Heysem 1 Muharrem 207'de (27 Mayıs 822) Vâsıt yakınlarındaki Femu's-Sılh'ta vefat etmiştir.³⁸⁸

³⁸⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'Udebâ*, XX/31,32,33.

³⁸⁵ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 391, M. no: 1373.

³⁸⁶ Sellheim, *el-Emsâlu'l-'Arabîyyeti'l-Ḳadîme ma'a l-'İtinâin Ḥâssin bi Kitâbi'l-Emsâl li Ebî 'Ubeyd*, s. 113.

³⁸⁷ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 83, M. no: 185.

³⁸⁸ Cevat İzgi, “*Heysem b. Adî*”, *DİA*, 1998, 17/290.

Zina ile meşhur olmuş Huzeyl kabilesine mensup bir kişi olan Kırd b. Muaviye adına söylenen “Kırd’dan daha zinakar” *إِنَّهُ لَأَزْنَى مِنْ قِرْدٍ* anlamındaki mesel Ebû ‘Ubeyd’in eserinde el-Heysem b. ‘Adî’den yaptığı tek rivayettir.³⁸⁹

Sonuç olarak Ebû ‘Ubeyd’in hocalarından yaptığı rivayetleri bir tablo ile göstermek mümkündür.

	Rivayet Edilen	Rivayet Adedi
1	Ebû Sa‘îd Abdulmelik b. Kureyb el-Aşma‘î	332
2	Ebû ‘Ubeyde Mamer b. Muşennâ	111
3	Ebû Zeyd Sa‘îd b. Evs el-Ensârî	104
4	el-Mufaḍḍal b. Muhammed Ya‘lâ eḍ-Ḍabbî	57
5	Hişâm b. el-Kelbî	40
6	Ekşem b. Sayfî	38
7	Ebu’l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî	29
8	Ali b. el-Hasen el-Ahmer	28
9	Ebû Zekerıyyâ el-Ferrâ	23
10	Ebû Muhammed Abdullah b. Saîd el-Emevî	17
11	Ebû ‘Amr İshak b. Mirâr eş-Şeybânî	8
12	Ebû Feyd Mueeric b. ‘Amr es-Sedûsî	6
13	Ebû ‘Amr el-‘Alâî	1
14	Ebû Eyyub Yahya b. Sa‘îd el-Emevî	1
15	Ebû’l-Cerrâḥ el ‘Uḳaylî	1
16	Ebû Muhammed Yahya b. el-Mubarek el-Yezîdî	1
17	Ebû Ziyâd Yezîd b. Abdullah el-Kilâbî	1
18	el-Heysem b. ‘Adî	1

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, eserinde en fazla rivayeti Aşma‘î’den yapmıştır. Hatta bir mesel hariç babın tamamını Aşma‘î’den rivayet ettiği olmuştur. Aşma‘î’nin üçte

³⁸⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 374, M. no: 1277.

biri kadar rivayeti ise Ebû ‘Ubeyd ve Sa‘îd b. Evs el-Ensârî’den yapmıştır. Diğerlerinden ise 100’ün altında rivayette bulunmuştur. 6 kişiden ise sadece birer rivayette bulunmuştur.

Ebû ‘Ubeyd’in el-Mufađđal’dan yaptığı rivayetler genellikle cahiliyye dönemi mesellerin kıssaları olmuştur. Ferrâ’dan yaptığı rivayetlerde ise “أَفْعُلُ مَنْ” veznindeki rivayetlerin çokluğu dikkat çekmektedir.

Ebû ‘Ubeyd, “bana haber verdi” أَخْبَرَنِي ifadesi ile sadece hocası Aşma‘î bazende Ebû Muhammed el-Emevî ve Hişam b. Kelbî için kullanmıştır.

2.5.2.3. Rivayeti İhtilafı Hocaları

Ebû ‘Ubeyd diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de kendinden önceki mesel eserlerini cem etmiş ve onları konularına göre taksim etmiştir. ed-Dâvûdî, el-Mizzî ve el-Ğıfî, Ebû ‘Ubeyd’in eserinde faydalandığı kişilerin el-Asmâ‘î, Ebû Zeyd, Ebû ‘Ubeyde, en-Nadr b. Şumeyl, el-Mufađđal eđ-Ğabbî, İbnü’l-‘Arabî olduğunu zikretmişlerdir.³⁹⁰ Bazı kaynaklarda Ebû ‘Ubeyd’in *Kitâbu’l-Emşâl*’de en-Nadr b. Şumeyl ve İbnü’l-‘Arabî’den istifade ettiği zikredilmiştir. Fakat yapılan araştırmalar sonucunda bu kişilerden yapılmış bir rivayete rastlanmamıştır. Anlaşıyorki Ebû ‘Ubeyd bu kişilerden hiç bir rivayette bulunmamıştır.

2.5.2.4. Önemli Şahsiyetlerden Rivayet Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde Peygamber Efendimiz başta olmak üzere sahabe, tabiin ve Ömer b. Abdulaziz gibi önemli kişilerden rivayetle meseller zikretmiştir. Bu meseller onların sözü ise Ebû ‘Ubeyd bunu ifade etmiştir. Bazen de mesellerin açıkamalarında bu şahsiyetlerden rivayetlerde bulunmuştur. Örneğin Ebû ‘Ubeyd, iyilik yapıp sonrada onu ifsad eden kişi için kullanılan “Kardeşin eti kül oluncaya kadar kızarttı.” شَوَى أَخُوكَ حَتَّى إِذَا أَنُضِجَ رَمَدٌ anlamındaki bu meseli Hz. Ömer’den rivayet etmiştir.”³⁹¹

³⁹⁰ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâ’i’r-Ricâl*, XXIII/356; el-Ğıfî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’r-Ruvât*, III/14; ed-Dâvûdî, *Ğabağâtu’l-Mufessirîn*, II/40.

³⁹¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 66, M. no: 122.

Ebû ‘Ubeyd, Allah’tan korkanın her istediğini yapamayacağı anlamına gelen “Allahtan korkan dizginlenmiştir.” الْمُتَّقِيُّ مَلْجَمٌ meselini Ömer b. Abdulaziz’den rivayet etmiştir.³⁹² Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd bu önemli şahsiyetlerden yaptığı rivayetlerde mesel ve mesellerin açıklamalarında istifade etmiştir.

Aşağıdaki tabloda bazı önemli kişilerden yapılan rivayetlerin sayısı ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

	Şahıs	Mesel No	Mesel	Açıklama
1	Hiz. Ömer	122,163,193,200,257,270,273,354, 406,418,449,454,492,507,557,604, 682,702,709,709, 821,920.	9	13
2	Hiz. Ali	40,57,264,335,366,436,495	11	2
3	Hiz. Aişe	507,521,527,669,717,752.	6	3
4	İbn Abbas	49,162,439,478,545,652,802.	4	3
5	Abdullah b. Mesud	889,1166.	4	2
6	Ebû’d-Derda el-Enşârî	49,475,639,688,801,922, 107.	4	2
7	Ömer B. Abdulaziz	18,273,347,449,703,850.	4	2
8	Hasan-ı Basrî	66,451,523,688,889,947.	-	5
9	‘Amr b. el-‘Âş	21,45,191,403,428,531.	4	-
10	Muaviye b. Ebî Süfyan	427,526,559,709,1079.	3	1
11	Abdullah b. Ömer	251,814,1014,1033.	1	2
12	Abdullah b. Zübeyr	427,428,456,1052.	2	-
13	Halid b. Velid	176,249,696.	-	2
14	Hiz. Osman	141,639.	2	-
15	Ammar b. Yasir	1040,1042.	1	-
16	Ebû ‘Ubeyde b. Cerrah	1136,1137.	1	-

³⁹² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 40.

17	Hız. Hasan	666.	1	-
18	İbn Sîrîn	69.	-	1

Tabloda görüldüğü gibi Hz. Osman, ‘Amr b. el-‘Âş, Abdullah b. Zübeyr, Ebû ‘Ubeyde b. Cerrah ve Hz. Hasan’dan sadece mesel rivayet etmiştir. Halid b. Velid, Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn’den yapılan rivayetlerin hepsi mesellerin açıklamasında kullanılmıştır. Örnek olarak oluşturduğumuz bu tabloda 95 adet rivayetin yapılmış olması Ebû ‘Ubeyd’in önemli şahsiyetlerden yaptığı rivayetlerin oldukça çok olduğunu göstermektedir.

2.6. Eserde Kullanılan İsnat Sistemi

Aşağıda açıklanacağı üzere Ebû ‘Ubeyd, eserinde birçok farklı isnat sistemi kullanmıştır.

2.6.1. Kapalı İfadelerle senetleri zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde çoğunlukla mesellerin kaynağını zikretmiştir. Kaynağını zikretmediği mesellerin ise kaynağını hatırlayamadığını veya bilmediğini bazı özel ifadelerle belirtmiştir. Bu ifadeleri aynı şekilde mesellerin açıklamasında yaptığı rivayetlerde de da kullanmıştır.

Mesellerin senedi olarak kullanılan bu kapalı ifadeleri mesel numaraları ile kaçar adet kullanıldığını gösteren bir tablo ile sunmak mümkündür.

No	Tercüme	Arapça İfade	Mesel No	Adet
1	Hukemâdan biri, başkası, bir adam veya bazısı dedi	قَالَ بَعْضُ أَوْ رَجُلٍ أَوْ غَيْرُهُ مِنَ الْحُكَمَاءِ	35, 38, 48, 52, 89, 271, 463, 466, 484, 944, 949.	11
2	Kimden duyduğumu bilmiyorum	لَا أَعْرِفُ مِمَّنْ سَمِعْتُهُ	349, 413, 829, 830, 1088.	5
3	Bazı eserlerde	فِي بَعْضِ الْأَثَارِ	115, 153, 378, 704.	4
4	Bazıs veya diğerleri	غَيْرُهُمْ أَوْ بَعْضُهُمْ	47, 464, 616.	3

5	Bazı ehli ilim	بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ	274, 548.	2
6	Arap veya bazı Arap	عَرَبٌ أَوْ بَعْضُ الْعَرَبِ	1164, 26.	2
7	Bazı hikmetlerde	فِي بَعْضِ الْحِكْمَةِ	250.	1
8	Bazı ulemâ	بَعْضُ عُلَمَاءَ	297.	1
9	Bazı melahinlerde	فِي بَعْضِ الْمَلَاهِينِ	1146.	1
10	Selef alimlerinden bir adam	رَجُلٌ مِنْ سَلَفِ الْعُلَمَاءِ	90.	1
11	Bazı hikmet kitaplarında	فِي بَعْضِ كُتُبِ الْحِكْمَةِ	663.	1
12	Bir Arap kadın	امْرَأَةٌ مِنَ الْعَرَبِ	837.	1

Tabloda da görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd eserinde bilginin kaynağını zikrederken 33 adet kapalı ifade kullanmıştır. Eserde bir defaya mahsus “bazı hikmet kitaplarında” şeklinde eser ismi zikretmiştir. Yine bir defaya mahsus “bazı melahinlerde” ve “bir Arap kadını söyledi” ifadelerini kullanmıştır. “Hukemadan biri”, “hukemadan bazısı”, “hukemadan diğeri” eserde en fazla kullanılan kapalı senet ifadeleridir. Ebu ‘Ubeyd bunların dışında 4 yerde “Bazı haberlerde” ve 5 yerde “Kimden duyduğumu bilmiyorum” ifadesini ve kullanmıştır.

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd esrinde kaynağı net olarak belli olmayan birçok bilgi nakletmiştir.

2.6.2. Şüpheli İfadelerle Senetleri Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bazen “Bildiğim kadarıyla Aşma‘î’den duydum” عَنْ الْأَصْمَعِيِّ gibi kesin olmayan bazı şüpheli ifadelerle senetleri zikretmiştir.³⁹³

Ebû ‘Ubeyd, her şeyi mahvetmek anlamında kullanılan “Heyf rüzgârı âdeti üzere her şeyi kuruttu.” ذَهَبَتْ هَيْفٌ لِأَدْيَانِهَا anlamındaki meselin senedini zikrederken “Aşma‘î veya başkası söyledi.” الْأَصْمَعِيُّ أَوْ غَيْرُهُ قَالَ şeklinde şüpheli bir ifade kullanmıştır.³⁹⁴ Ebû ‘Ubeyd,

³⁹³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 307, M. no: 1006.

³⁹⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 281, M. no: 907.

eserinde 4 kez bu şekilde senet zikretmiştir. Bunlardan üçünü Aşma‘î ile kullanılmış olması ise dikkat çeken bir ayrıntıdır.³⁹⁵

2.6.3. Meselden Önce Senedi Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde genellikle senedi meselden önce zikretmiştir.

Örneğin; “Ebû ‘Ubeyd; ‘bu konudaki Mesellerdendir.’ dedi” *مِنْ أَمَثَالِهِمْ قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ* ” şeklinde meseli takdim etmiştir. Daha sonra “İncelikle elde edemediğim zaman hakkımı zorla alırım” *إِذَا لَمْ أَجِدْ مَخْتَلًا* anlamındaki bu meseli zikretmiştir.³⁹⁶

2.6.4. Bir Senet Zikredip Birden Fazla Mesel Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, bazen eserinde aynı veya benzer anlama gelen meselleri aynı kişiden rivayet ediyorsa mesel senedini zikrettikten sonra birden fazla meseli arka arkaya zikretmiştir. Buna Ferrâ’dan yaptığı bir rivayet örnek verilebilir.

“Ferrâ; ‘Attan daha keskin kulaklıdır.’ *أَسْمَعُ مِنْ فَرَسٍ* ve ‘Maymundan daha keskin kulaklıdır.’ *أَسْمَعُ مِنْ قُرَادٍ* mesellerinin de kullanıldığını söylemiştir.” Ebû ‘Ubeyd, bu iki meselin konusu ve ravisi aynı olduğu için bir kez senet zikrederek iki meseli arka arkaya zikretmiştir.³⁹⁷

2.6.5. Meselden Sonra Senedi Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde meselin senedine dair açıklamayı bazen meselleri zikrettikten sonra yapmıştır. Örneğin itaat etmek ve boyun eğmek anlamlarına gelen meselleri zikrederken “Sürülünce kuyruğunu salladı” *إِذْ حُدِينَ بِالْأُذُنَابِ* anlamındaki meseli Aşma‘î’den rivayet etmiştir. Hemen sonra zikrettiği “Mengene sıkınca boyun eğdi.” *دَقَّ الْعَيْرُ إِلَى الْمَاءِ* ve “Deve suya yaklaştı.” *دَرَدَبَ لَمَّا عَضَّهُ الثِّقَافُ* anlamındaki iki meselin

³⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 47, 247, 265, 281.

³⁹⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 112, M. no: 281.

³⁹⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 360, M. no: 1013, 1214.

senedini zikretmemiştir. Daha sonra “Bu üç mesel Aşma‘î den rivayet edilmiştir.” كُلُّ هَذِهِ كُفْ ile son iki meselin de senedini açıklamıştır.³⁹⁸

Ebû ‘Ubeyd, cimrilik ile ilgili meselleri zikrederken aynı şekilde meselden sonra senede dair açıklamada bulunmuştur. “Bağırırsa yükünü artır.” اِنْ ضَجَّ فَرْدُهُ وَقَرَأَ meselini Aşma‘î’den rivayet etmiştir. Hemen sonra zikrettiği “Ses çıkarırsa yükünü artır.” اِنْ جَرَجَرَ اِنْ اَعْيَا فَرْدُهُ نَوَطًا anlamındaki iki meselin senedini zikretmemiştir. Daha sonra “Bu üç mesel de Aşma‘î den rivayet edilmiştir.” كُلُّ هَذَا عَنْ اِنْ اَعْيَا فَرْدُهُ نَوَطًا ifadesi ile son iki meselin de senedini açıklamıştır.³⁹⁹

2.6.6. Bab Sonunda Senedi Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, çok az başvurduğu bu yöntemde önceden zikrettiği mesellerin senedine dair açıklamayı bâb sonunda yapmıştır.

Ebû ‘Ubeyd, “Kavmin arasını bozmak ve kötülüğü yaymak bâbı” nda bir toplumda kötülük yaygınlaştığı zaman kullanılan “Av ile avcı karıştı.” قَدْ تَارَ حَابِلُهُمْ عَلَى نَائِلِهِمْ meselini Ebû Zeyd’den rivayet etmiştir. Kötülük herkesi kapsadığı zaman kullanılan “Kötülük onları kapladı.” شَرَقَ مَا بَيْنَهُمْ بِشَرٍّ anlamındaki bâb’ın ikinci meselini Aşma‘î’den rivayet etmiştir. Ebû ‘Ubeyd, bu şekilde bâb’ın ilk iki meselini senetlerinden sonra zikretmiştir. Daha sonra dört adet meseli senetsiz bir şekilde zikrettikten sonra bâb’ın sonunda “Ebû Zeyd’den rivayet edilen ilk mesel hariç diğerleri Aşma‘î’den rivayet edilmiştir.” كُلُّ هَذَا عَنْ اِنْ اَعْيَا فَرْدُهُ نَوَطًا açıklamasını yapmıştır. Daha sonra Aşma‘î’den bir mesel daha rivayet etmiştir.⁴⁰⁰

2.6.7. Birden Fazla Sened Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde “Aşma‘î ve Ebû ‘Ubeyde söyledi” قَالَ الْأَصْمَعِيُّ وَأَبُو عُبَيْدَةَ ve “İbn Abbas, İbn Ömer ve İbn Zubeyr’den rivayet edilmiştir.” يُرَوَّى عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَابْنِ عُمر gibi ifadeler ile genellikle iki veya üç kişiden rivayet ettiği zaman kullanmıştır.

³⁹⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 318, M. no: 1044, 1045, 1046.

³⁹⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 310, M. no: 1018, 1019, 1020.

⁴⁰⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 355, M. no: 1188, 1194.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, “O hayır ve şerri yapar.” إِنَّهُ لَشَرَّابٌ بِأَنْفَعٍ anlamındaki meseli Ebû Zeyd ve Aşma‘î’den birlikte rivayet etmiştir.⁴⁰¹

Ebû ‘Ubeyd, Ömer b. el-Ḥaṭṭâb’ın İbn Abbas’a kullandığı “Ben bu özelliği babasından tanırım.” شَيْئُئِنَّهُ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخَرَمٍ anlamındaki meseli Aşma‘î, Ebû ‘Ubeyde ve İbnû’l-Kelbî olmak üzere üç kişiden rivayet etmiştir.⁴⁰²

2.6.8. Nisbet İhtilaflarına Değinişmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde zikrettiği mesellerin kime ait olduğu ihtilaflarına da değiniştir. Ebû ‘Ubeyd, hayrı teşvik etmek, şerden sakındırmak için söylenen “Hayır yapan hayır, şer yapan şer görür.” وَإِنَّ شَرًّا مِنْ الشَّرِّ فَاعِلُهُ meselini zikretmiştir. Meselin aslında Alkame denilen Nu‘man b. Munzir’in kardeşi ‘Amr’a verdiği vaazların içinde geçtiğini belirtmiştir. Daha sonra meselin Şahr b. ‘Amr b. el-Hâriş b. Şerîd es-Sulmâ’ya ait olduğunu söyleyenlerin de bulunduğunu zikretmiştir.⁴⁰³

2.6.9. Rivayetin Kime Ait Olmadığını Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde genel olarak rivayet ettiği mesellerin kime ait olduğunu zikretmiştir. Fakat rivayetin kime ait olduğunu hatırlayamadığı durumlarda bazen kime ait olmadığını zikretmiştir.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, eserinde bir kişiyi tanımadığı anlamına gelen “Hangi zaman bilmiyorum.” مِمَّا أَدْرِي أَيُّ الْوَرَى هُوَ meselini zikretmiştir. Meselin senesinde “Bunlardan başkası söyledi” وَقَالَ غَيْرُ هَؤُلَاءِ ifadesi ile öncesinde rivayet ettiği Ebû Zeyd, Kisâî ve Ferrâ dışında baika birinden rivayet ettiğini açıklığa kavuşturmuştur.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 105, M. no: 253.

⁴⁰² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 144, M. no: 406.

⁴⁰³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 160, M. no: 460; Diğer bir örnek için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 171, M. no: 491.

⁴⁰⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 387, M. no: 1353; Diğer bir örnek için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 362, M. no: 1221.

2.7. Eserde Zikredilen Mesel Çeşitleri

Ebû ‘Ubeyd, eserinde meselleri takdim ederken meşhur, kadim, hadis, dua, avam, hâs, mubtezel, sâir ve tariz gibi kısa ifadelerle farklılıklarına dikkat çekmiştir. Bazende “أَفْعُلْ مِنْ” veznindeki meseller gibi farklı başlıklar altında toplayarak farklılığına işaret etmiştir. Bu meseller aşağıda farklı başlıklar altında tasnife tabi tutularak tanıtılmıştır.

2.7.1. Yapılarına Göre Meseller

Arap meselleri yapılarına göre mûceze, kıyâsi ve hurâfî şeklinde üç kısma ayrılabilir.

2.7.1.1. Mûceze Meseller

Sağlam bir mânâyâ sahip yaygın mesellerdir. Örneğin Ebû ‘Ubeyd’in de eserinde yer verdiği “Sır emanettir” السِّرُّ أَمَانَةٌ gibi meseller mûceze mesellerdir. Bunlara sâir mesel de denilir. Mesel denilince ilk akla gelen bunlar olup Türkçe’deki atasözünün karşılığıdır.⁴⁰⁵

2.7.1.2. Kıyasi Meseller

Kıyasi meseller, Kur’ân’a ve hadise özgü mesel usulplarındandır. Soyut kavramları tasvir, teşbih ve temsil yoluyla açıklayan, fikir derinliğine sahip bulunan uzun tasvir ifadeleridir. “Meselü, ke-meseli. keenne, kemâ” gibi teşbih edatları içerir. Herhangi bir fikri açıklamayı hedefleyen, karşılaştırma yapılarak teşbih veya temsil yoluyla söylenmiş mesellerdir. Arap mesellerinde bu tür mesellere rastlanmamakla birlikte bu türden meseller daha çok Kur’ân’da ve hadislerde geçmektedir.⁴⁰⁶

Ebû ‘Ubeyd, eserinde Kur’ân-ı Kerim’den bir mesel zikretmemiştir. Fakat zikretmiş olduğu Hadisi şerif mesellerinden 2 tanesi kıyasi mesellerdendir. Ebû ‘Ubeyd, eserin mukaddimesinde eseri yazma sebebini Peygamber Efendimizin meselleri kullanmış

⁴⁰⁵ Kaşâî, el-Emsâl el-‘Arabî, s. 28; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 110, M. no: 273; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 57, M. no: 89.

⁴⁰⁶ Kaşâî, el-Emsâl el-‘Arabî, s. 30.

olması olarak ifade etmiştir. Örnek olarak esere 17 adet Hadisi şerif meseli zikrederek başlamıştır. Bu mesellerin ilk ikisi ise kıyasi bir meseldir. Bunlardan birincisi Peygamber Efendimizin İslam ve Kur’ân hakkında söylemiş olduğu şu meseldir.

فَكَانَ مِمَّا حُفِظَ عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا الْمَثَلُ الَّذِي ضَرَبَهُ لِلْإِسْلَامِ وَالْقُرْآنِ، وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا وَعَلَى جَنْبَيْهِ الصِّرَاطِ سُورٌ فِيهِ أَبْوَابٌ مَفْتُوحَةٌ وَعَلَى تِلْكَ الْأَبْوَابِ سُتُورٌ مُرَخَّاةٌ وَعَلَى رَأْسِ الصِّرَاطِ دَاعٍ يَقُولُ : ادْخُلُوا الصِّرَاطَ وَلَا تَعُوجُوا. قَالَ: فَالصِّرَاطُ: الْإِسْلَامُ، وَالسُّتُورُ: حُدُودُ اللَّهِ، وَالْأَبْوَابُ الْمَفْتُوحَةُ: مَحَارِمُ اللَّهِ، وَذَلِكَ الدَّاعِي: الْقُرْآنُ.

Resulullah (s.a.)’dan nakledildi Allah (c.c.) sırât-ı müstekîme misal getirdi: Sırâtın iki yanında iki duvar, bu duvarlarda açık kapılar, kapıların üzerinden sarkıtılmış perdeler ve sıratın kapısında da şöyle diyen bir dâvetçi: Ey insanlar! hepiniz bu sırata (dosdoğru yola) giriniz ve eğri büğrü yollara sapmayınız. Sırat-ı müstekim, İslam’dır.! Duvarlar, Allah’ın sınırlarıdır. Açık kapılar, Allah’ın haramlarıdır. Davetçi ise Kur’ân-ı Kerim’dir.⁴⁰⁷

Sonuç olarak görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, eserinde mücez ve kıyasi mesellerden zikretmesine ragmen hurafi mesellere eserinde yer vermemiştir. Kıyasi mesellerden ise Hadisi şerif örneği varken âyet örneği yoktur.

2.7.2. Çıkış Yerlerine Göre Meseller

Meselin ıstılah anlamı, mevradini (çıkış yeri) madribine (kullanılan yer) benzeterek geçmiş hâdiseleri anlatan meşhur ve makbul nesir ve nazım halindeki sözlerdir.⁴⁰⁸ Meselin, ilk önce hakkında söylendiği aslı haline “mevrid” denilir. Bu çıkış yeri bazen bir ayet bazen bir hadis bazen de bir şiir olabilir. Meseller çıkış yerlerine göre sekiz kısma ayrılabilir.

Aşağıda Ebû ‘Ubeyd’in eserinde yer verdiği bu mesel türleri ve bunların dışında mesel tanımı içerisine girmeyen fakat Ebû ‘Ubeyd’in eserinde yer verdiği diğer türler ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir.

⁴⁰⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 34, M. no: 1.

⁴⁰⁸ Âsım Efendi, *Kâmûsu ‘l-Muhît Tercümesi*, V/4756; Kaâtâmîş, *el-Emsâl el-‘Arabî*, s. 14.

Kur'ân'dan doğan meseller: Kur'ân'ı Kerim'deki veciz ifadelerin yaygınlaşıp mesele dönüşen türüdür.⁴⁰⁹ Yapılan araştırma sonucunda Ebû 'Ubeyd'in eserinde Kur'ân mesellerinden zikretmediği tesbit edilmiştir.

2.7.2.1. Hadisten Doğan Meseller

Kaynağını veciz hadisi şeriflerden alan mesellerdir.⁴¹⁰ “*Bizi böyle bir eser vermeye teşvik eden yegane sebep Peygamber Efendimizin ve aynı şekilde selefin meselleri kullanmış olmasıdır.*” ifadeleri ile Ebû 'Ubeyd, eseri telif etme sebebini açıklamıştır. Bu düşüncelerle eserine örnek olarak 17 adet mesele dönüşmüş Hadisi şerifle başlamıştır.⁴¹¹

Ebû 'Ubeyd eserinde 5 tanesi 2 kez tekrar edilenlerle birlikte toplamda 42 adet mesel haline gelmiş hadisi şerif zikretmiştir. Bir tanesinin Peygamber Peygamber Efendimiz kullanmadan daha önce mesel olduğu anlaşılmıştır.⁴¹² Fakat diğer Hadisi şeriflerde böyle bir açıklama olmadığı için bu konuda bir yorum yapılamamıştır.

Ebu 'Ubeyd, kısa ifadelerle meseli takdim etmiştir. Hadis mesellerinin hiç birinde senedin tamamını zikretmemiş bu konuda merfû hadis bulunmaktadır “وَمِنْهُ الْحَدِيثُ الْمَرْفُوعُ” ve bu konuda rasulullah s.a.v.'in bir sözü bulunmaktadır “مِنْهُ قَوْلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” gibi ifadeler kullanmıştır.

Örneğin; “Ey! Ebû Hureyre sık ziyaret etme ki sevilesin.” مِنْهُ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. Ya ABA HURAYRA: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ: زُرْ غَبًّا تَزِدُّ حُبًّا sözü rasulullah s.a.v.'in Ebû Hureyre'ye söylediği Hadisi şerif mesellerdendir. Ebu 'Ubeyd'in eserinde 2 kez zikrettiği bu Hadisi şerifin senedini zikretmemiştir.⁴¹³ Diğer örnekte ise meseli “Bu manada bir Hadisi şerif vardır.” وَمِنْ هَذَا. مِنْهُ قَوْلُهُ فِي الْمَعْنَى قَوْلُهُ فِي الْحَدِيثِ: زُرْ غَبًّا تَزِدُّ حُبًّا şeklinde zikretmiş fakat Ebû Hureyre'ye söylediğine değinmemiştir.⁴¹⁴

⁴⁰⁹ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s.294.

⁴¹⁰ Kaşâmiş, *el-Emşâl el- 'Arabî*, s. 15.

⁴¹¹ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emşâl*, s. 33.

⁴¹² Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emşâl*, s. 206, M. no: 612.

⁴¹³ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emşâl*, s. 148, M. no: 419.

⁴¹⁴ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emşâl*, s. 379, M. no: 1306.

“Evden önce komşu, yoldan önce arkadaş.” وَالرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيقِ Ebû ‘Ubeyd’in eserinde zikrettiği Hadisi şerif mesellerdendir. Ebû ‘Ubeyd, daha sonra “Şam ehlinen bazı fakihler bu hadisi rivayet etmiştir.” كَانَ بَعْضُ فُقَهَاءِ أَهْلِ الشَّامِ يَحْدُثُ بِهِذَا الْحَدِيثِ diyerek meselin senedini meselden sonra zikretmitir.⁴¹⁵

2.7.2.2. Teşbihden Doğan Meseller

Teşbihden doğan meseller: “أَفْعَلُ مَنْ” kalıbında gelen mesellerdir.⁴¹⁶ Ebû ‘Ubeyd, eserinde “Teşbihin zirvesi ve son sınırı ile ilgili meseller.” özel başlığı altında bu tür mesellerden 73 adet zikretmiştir. Bu bölümde Ferrâ’dan yapılan rivayetlerin çokluğu ise dikkat çekmektedir. Bu meseller kolay anlaşıldığından olsa gerek Ebû ‘Ubeyd, bu meselleri çok fazla açıklama gereği duymamıştır. Üçü Ferrâ’dan olan ilk beş mesel aşağıda örnek olarak sunulmuştur.

قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: مِنْ أَمْثَالِهِمْ فِي أَقْصَى التَّشْبِيهِ قَوْلُهُمْ: إِنَّهُ لَأَحَدَرُ مِنْ غُرَابٍ.

Ebû ‘Ubeyd: “Kargadan daha dikkatli.” demiştir.⁴¹⁷

قَالَ الْفَرَّاءُ: وَيُقَالُ: إِنَّهُ لَأَزْهَى مِنْ غُرَابٍ.

Ferrâ: “Kargadan daha dikkatli.”⁴¹⁸

وَقَالَ أَبُو زَيْدٍ: وَيُقَالُ: إِنَّهُ لَأَبْصَرُ مِنْ غُرَابٍ.

Ebû Zeyd: “Gözleri kargadan keskindir.”⁴¹⁹

وَقَالَ الْفَرَّاءُ: يُقَالُ: أَسْمَعُ مِنْ فَرَادٍ وَأَسْمَعُ مِنْ فَرَسٍ .

Ferrâ, “Attan daha keskin kulaklıdır.” ve “Maymundan daha keskin kulaklıdır.”⁴²⁰

Görüldüğü gibi bu meseller çok kısa ve anlaşılır olduğu için açıklama gereği duyulmamıştır.

⁴¹⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 277, M. no: 893.

⁴¹⁶ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s.294.

⁴¹⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 360, M. no: 1210.

⁴¹⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 360, M. no: 1211.

⁴¹⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 360, M. no: 1212.

⁴²⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 360, M. no: 1213, 1214.

2.7.2.3. Hadiseden ve Kıssadan Doğan Meseller

Bir hadiseden doğan ve o hadise sonunda söylenip yaygınlaşan meseller bu gruba girmektedirler. Bir kıssa hakkında rivayet edilen meseller ise önemli olaylardan ortaya çıkan mesel örnekleridir.⁴²¹ Bu konudaki en güzel örnek Ebû ‘Ubeyd’in eserinde zikrettiği şu kıssa hadise ve kıssadan doğan meselin örneği vardır. Bu kıssa üç adet meselin kaynağı olmuştur.

قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: مِنْ أَمْثَالِهِمْ فِي هَذَا قَوْلُهُمْ: ”الْحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ.“

وَكَانَ الْمُفَضَّلُ بْنُ مُحَمَّدٍ يُحَدِّثُ بِهَذَا الْمَثَلِ عَنْ ضَبَّةَ بِنْتِ أُدٍّ، قَالَ: وَكَانَ بَدْءُ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ لَهُ ابْنَانِ، يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا سَعْدٌ وَلِلْآخَرِ سَعِيدٌ، فَخَرَجَا فِي طَلَبِ إِبِلٍ لَهُمَا، فَرَجَعَ سَعْدٌ وَلَمْ يَرْجِعْ سَعِيدٌ، فَكَانَ ضَبَّةٌ كُلَّمَا رَأَى شَخْصًا مُقْبِلًا قَالَ: ”أَسْعَدُ أَمْ سَعِيدٌ.“ فَذَهَبَتْ كَلِمَتُهُ هَذِهِ مَثَلًا. قَالَ: ثُمَّ إِنَّ ضَبَّةَ بِنْتًا هُوَ يَسِيرُ وَمَعَهُ الْحَارِثُ بْنُ كَعْبٍ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ إِذْ أَتَيَا عَلَى مَكَانٍ، فَقَالَ الْحَارِثُ بِضَبَّةَ: أَتَرَى هَذَا الْمَوْضِعَ، فَإِنِّي لَقَبْتُ بِهِ فَتَى مِنْ هَيْبَتِهِ كَذَا وَكَذَا فَقَتَلْتُهُ وَأَخَذْتُ مِنْهُ هَذَا السَّيْفَ فَإِذَا هِيَ صِفَةُ سَعِيدِ ابْنِهِ، فَقَالَ لَهُ ضَبَّةَ: أَرِنِي السَّيْفَ أَنْظُرْ إِلَيْهِ، فَنَاولَهُ فَعَرَفَهُ ضَبَّةٌ فَقَالَ عِنْدَهَا: ”إِنَّ الْحَدِيثَ ذُو شُجُونٍ“ فَذَهَبَتْ كَلِمَتُهُ النَّائِيَةَ مَثَلًا أَيْضًا. ثُمَّ ضَرَبَ بِهِ الْحَارِثُ حَتَّى قَتَلَهُ، قَالَ: فَلَامَهُ النَّاسُ فِي ذَلِكَ وَقَالُوا: أَتَقْتُلُ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ؟ فَقَالَ: ”سَبَقَ السَّيْفُ الْعَدْلَ.“ فَذَهَبَتْ كَلِمَتُهُ الثَّلَاثَةُ مَثَلًا أَيْضًا. قَالَ: وَفِيهِ يَقُولُ الْفَرَزْدَقُ:

فَلَا تَأْمَنَنَّ الْحَرْبَ ، إِنَّ اسْتِعَارَهَا كَضَبَّةٍ إِذْ قَالَ : الْحَدِيثُ شُجُونُ.

وَيُقَالُ: إِنَّ قَوْلَهُ: ”سَبَقَ السَّيْفُ الْعَدْلَ“ لِحَزِيمِ بْنِ نَوْفَلٍ الْهَمْدَانِيِّ.

Bu kıssayı Mufaḍḍal b. Muhammed anlatmıştır. Ḍabbe b. Udd’un Sa’d ve Su’âd adında iki oğlu, kaybolan develeri aramaya gitmişler. Fakat Sa’d’ın dönmesine ragmen Su’âd bir türlü dönmemiştir. Bunun üzerine babası her gelen kişiye acaba “Sa’d mı Su’âd mı” demeye başlamıştır. Bu, kıssada mesel haline dönüşen ilk söz olmuştur. Bu olaydan sonra Ḍabbe, Haram Aylar içerisinde Kâ’b b. Ḥâris ile gezerken Ḥâris kendisine oğlunun özelliklerini saydığı bir genci öldürdüğünü ve elindeki kılıcı ondan aldığını anlatınca Ḍabbe, kılıcı görmek istemiş ve kılıcı inceleyince oğluna ait olduğunu anlamış ve “Bu konuşma inkar edilemez.” İN الْحَدِيثِ ذُو شُجُونٍ dedikten sonra Ḥâris’i öldürmüştür. Bu söz mesele dönüşen ikinci sözdür. Bu olay üzerine insanlar Haram ayda öldürdüğü

⁴²¹ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s. 294; Kaṭâmiş, *el-Emsâl el-‘Arabî*, s. 15.

için kendisini kınayınca “Kılıç kınamayı geçti.” سَبَقَ السَّيْفُ الْعَدْلَ demiştir. Bu, kıssa da mesele dönüşen üçüncü söz olmuştur.⁴²²

Görüldüğü gibi meşhur bir kıssanın içinde üç adet mesel “Sa‘d mı Su‘âd mı” أَسْعَدُ “Bu konuşma inkar edilemez.” إِنَّ الْحَدِيثَ ذُو شُجُونٍ ve “Kılıç kınamayı geçti.” سَبَقَ السَّيْفُ ortaya çıkmış ve bu olaydan sonra ilgili olaylarda mesel olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu mesellerden ilk ikisi kıssadan doğan mesel örneği olurken son mesel ise hadiseden doğan mesel örneği olmuştur.

2.7.2.4. Hikmetten Doğan Meseller

Hikmetten doğan meseller: sahâbe, tabiîn ve önemli şahsiyetlerin hikmetli sözlerinin zamanla yaygınlaşarak mesele dönüşmesi ile oluşan mesel türüdür.⁴²³ Ebû ‘Ubeyd, eserinde bu tür mesellere çokça yer vermiştir.

Ebû ‘d-Derdâ’nın “Kardeşin azarlaması yokluğundan hayırlıdır.” مُعَانَبَةُ الْأَخِ خَيْرٌ مِنْ “Hatalarımı gösterene Allah (c.c.) rAhmed eylesin.” رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي sözleri sahabe meseli örneğidir.⁴²⁴ Ömer b. Abdulaziz’in “Hatalarımı gösterene Allah (c.c.) rAhmed eylesin.” رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي sözleri ise tabiîn meseli örneğidir.⁴²⁵

2.7.2.5. Şiirden Doğan Meseller

Ebû ‘Ubeyd’in eserinde zikrettiği bu meseller aşağıda tanıtılmıştır.

2.7.2.5.1. Şiir Olarak Zikredilen Meseller (el-Ebyâtu's-Sâire)

Kaynağını şiirden alıp yaygınlaşan mesellerdir. Ebû Temmâm ve Mütenebbî gibi şairler ve birçok Arap şairinin beyit ve mısraları yaygınlaşıp mesel haline gelmiştir. Bu tür beyit ve mısralar “el-Ebyâtu's-Sâire” vb. adlar altında müstakil eserlerde toplanmıştır. Bu meselleri şairlerin kendilerinin mi icat ettiği yoksa önceden mevcut olan meselleri şiir kalıplarına onların mı döktüğü sorusuna kesin cevap bulmak kolay değildir.⁴²⁶

⁴²² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 61, M. no: 102, 103, 104.

⁴²³ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s.294; Kaâtâmî, *el-Emsâl el-‘Arabî*, s. 15.

⁴²⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 182, M. no: 523.

⁴²⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 185, M. no: 531.

⁴²⁶ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s.294; Kaâtâmî, *el-Emsâl el-‘Arabî*, s. 28.

Muhakkik Abdulmecid Kaşâmî eserinde tahkikinde meselleri numaralandırmıştır. Bundan dolayı bu başlık altında Ebû ‘Ubeyd’in eserinde mesel olarak zikrettiği el-Ebyâtu's-Sâire örneği şiirler ve listesi sunulmuştur. Fakat Ebû ‘Ubeyd, bu mesellerin şiirden çıktığına dair bir açıklamada bulunmamıştır. Bu yüzden mesellerin kaynağının şiir olduğuna dair bir yorum yapılamamıştır.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, aşağıdaki şiiri mesel olarak Ebû Zeyd’den rivayet etmiştir. Fakat meselin çıkış yeri ile ilgili bir açıklamada bulunmamıştır.⁴²⁷ (Kâmil):

1 الْقَوْمُ إِخْوَانٌ وَشَتَّى فِي الشَّيْمِ وَكُلُّهُمْ يَجْمَعُهُمْ بَيْتُ الْأَدَمِ

1 *Kavim kardeştir ama ahlakları farklıdır. İnsanların Âdem’e mensup olup ahlaklarının farklılığı gibi.*

Ebû ‘Ubeyd’in eserinde mesel olarak zikrettiği fakat çıkış yerlerinin şiir olduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunmadığı beytû’s-sâir’lerin listesi aşağıda sunulmuştur. Eserde toplamda 10 adet zikredilmiştir.

No	Sayfa No	Mesel No	No	Sayfa No	Mesel No
1	103	248	6	196	567
2	132	360	7	206	612
3	146	414	8	231	717
4	174	495	9	296	965
5	181	518	10	370	1256

Bir diğer örnek ise Ebû ‘Ubeyd’in meselin açıklamasında çıkış yerinin şiir olduğunu ifade ettiği mesellerdir.

Bunlardan sadece bir tanesi 4 dize 2 beyit iken diğerleri iki dize bir beyittir. İki beyit örneği Ebû ‘Ubeyd’in “Miskîn ed-Dârimî”nin şu şiiri mesele dönüşen ve kişinin

⁴²⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 132, M. no: 360.

yakınlarından yardım istemesine örnek mesellerdendir.” diye takdim ettiği şu meseldir:⁴²⁸

(Tavîl):

1 أَخَاكَ أَخَاكَ إِنَّ مَنْ لَا أَخَا لَهُ كَسَاعَ إِلَى الْهَيْجَا بَغِيرِ سِلَاحٍ

2 وَإِنَّ ابْنَ عَمِّ الْمَرْءِ فَأَعْلَمَ جَنَاحُهُ وَهَلْ يَنْهَضُ الْبَازِي بِغَيْرِ جَنَاحٍ

1 Kardeşini koru kardeşini koru, kadreşi olmayan bir kimse savaşa hazırlıksız giden gibidir.

2 Amcaoğulları kişinin kanadı gibidir. Doğan kuşu hiç kanatsız süzülebilir mi?

Tek beyit örneği ise Ebû ‘Ubeyd’in “Putlara tapan bir Arab’ın putların üzerine bir tilkinin işediğini görünce söylediği şu şiirden çıkmıştır.” وَأَصْلُ هَذَا فِيمَا بَلَّغْنَا أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْعَرَبِ ” ifadesi ile meselin çıkış yerinin şiir olduğunu belirttiği şu meseldir:⁴²⁹ Şiir mesel ise şu şekildedir; (Tavîl):

1 أَرَبٌ يَبُولُ الثُّغْلَانُ بِرَأْسِهِ لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ

1 Bir rab ki başına tilkiler işiyor. Tilkilerin başına işediği zelil olmuştur.

Çıkış yerinin şiir olduğu zikredilen mesellerin listesi aşağıda sunulmuştur. Eserde toplamda 18 adet zikredilmiştir.

No	Sayfa No	Mesel No	No	Sayfa No	Mesel No
1	73	148	10	240	759
2	88	198	11	246	782
3	122	319	12	249	794
4	143	402	13	251	801
5	160	458	14	257	824
6	165	474	15	293	958
7	167	479	16	344	1139
8	185	531	17	316	1039

⁴²⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 185, M. no: 531.

⁴²⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 122, M. no: 319.

9	201	593	18	393	1382
---	-----	-----	----	-----	------

Sonuç olarak eserde mesel olarak zikrettiği fakat çıkış yerlerinin şiir olduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunmadığı 10 adet beytû's-sâir bulunmaktadır. Meselin açıklamasında çıkış yerinin şiir olduğunu ifade ettiği 18 adet mesel bulunmaktadır.

2.7.2.5.2. Çıkış Yeri Şiir Olduğu İhtilaflı Meseller

Bu tür mesellerin açıklamasında çıkış yerinin şiir olduğuna dair bir açıklama yapılmamıştır. Fakat açıklamasında istişhad edilen şiir, mesel metnini kapsadığı için bunların çıkış yerinin şiir olduğu dışlanılmaktadır.

Örneğin Ebû 'Ubeyd, hatasız insanın olmadığını ve iyi insanların küçük hatalarının bağışlandığını ifade eden “Hangi insan dört dörtlük olabilir ki!?” *أَيُّ الرِّجَالِ الْمُهْدَّبُ* meselini zikretmiştir. Daha sonra en-Nâbiğatu'z-Zubyânî'nin aşağıdaki şiiri ile istişhad etmiştir. Fakat meselin bu şiirden çıktığına dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.⁴³⁰ (Tavîl):

1 وَلَسْتَ بِمُسْتَبْقٍ أَخَا لَا تَلْمُهُ عَلَى شَعَثِ أَيِّ الرِّجَالِ الْمُهْدَّبِ

1

Ahlakında istemediğin huyları olan kardeşini her zaman sevemezsin. Hangi insan dört dörtlük olabilir ki!?

Aşağıda bu durumdaki mesellerin listesi sunulmuştur.

No	Sayfa No	Mesel No
1	51	67
2	53	73
3	108	266
4	168	480
5	257	824
6	272	879
7	273	880

⁴³⁰ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emşâl*, s. 51, M. no: 67.

8	275	888
9	281	908
10	286	928
11	292	953
12	294	958
13	308	1008
14	329	1084
15	331	1093
16	344	1142
17	349	1160

2.7.2.5.3. Ash Kinaye Olan Meseller

Ebû ‘Ubeyd, hem gerçek hemde mecaz anlamı taşıyan meselleri zikretmiştir. “Kendi gözündeki mertegi görmez, başkalarının gözündeki çöpe dikkat eder.” كَيْفَ تُبْصِرُ كَيْفَ الْقَذَاةُ فِي عَيْنِ أَخِيكَ وَتَدَعُ الْجِدْعَ الْمُعْتَرِضَ فِي حُلُوكِ meseli bu türün en güzel örneklerindendir..⁴³¹

Sonuç olarak eserde Kur’ân meselleri dışında diğer mesel çeşitlerinin örneklerinin zikredildiği tesbit edilmiştir.

2.7.3. Devirlere Göre Meseller

Arap dili ve nahiv âlimleri Arap dilinin kurallarını belirlemede fasih Arapçanın ilkelerini mesel ve şiirler ile istişhad ederek belirledikleri için mesellere büyük önem vermişlerdir. Fakat Arap dilinin zamanla bozulması ile kendisiyle istişhad edilen mesellerin tesbiti için bazı kriterler ile zaman ve mekan sınırlaması yapmışlardır. İstişhad dönemineki mesellere kadim, istişhad edilmeyen dönemdeki mesellere ise müvelled (muhaddeş) denmiştir.⁴³² Bu meseller aşağıdaki başlıklar altında tanıtılmıştır.

⁴³¹ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s. 294; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 74, M. no: 152.

⁴³² Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s. 295; Kaţâmîş, *el-Emsâl el-‘Arabî*, s. 175.

2.7.3.1. Kadim Meseller

İçinde çöl hayatını anlatan, cahiliye dönemine işaret eden şahıs, olay ve inançların geçtiği meseller olan Cahiliye meselleri ile içinde ayet, hadis, sahâbe ve tabiîn sözünün yer aldığı İslam dönemindeki meselleri de kapsayan, şehirli Araplar için hicri II. yüzyılın yarısına, bedevi Araplar için IV. yüzyılın sonuna kadar uzanan ve Cahiliye devrinden itibaren başlayan dönem ihticac (iştîşad) dönemi olarak kabul edilmiş bu asırlarda ortaya çıkan meseller kadim meseller diye nitelendirilmiştir.⁴³³

Ebû ‘Ubeyd, eserinde özellikle 2 adet meseli kadim diye nitelerken 1 adet meselin de kadim bir şiirden çıktığını ifade etmiştir.⁴³⁴ Bunlardan biri Ebû ‘Ubeyd’in kadim ve hadis “فِي قَدِيمِ الدَّهْرِ وَحَدِيثِهِ” diye nitelediği şiirden doğan “Sana anlaşmadığın kişilerden haberler gelecek.” وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُرَوِّدْ meselidir. Bu meseli Peygamber Efendimiz وَيَأْتِيكَ وَيَأْتِيكَ meselidir. Bu meseli Peygamber Efendimiz “Haberler” kelimesinin yerini değiştirerek kullanmıştır.⁴³⁵ Ebû ‘Ubeyd’in Kadim ve Hadis diye nitelediği diğer bir mesel ise “Yalnızlık, kötü arkadaşla oturaktan hayırlıdır.” الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السُّوءِ meselidir.⁴³⁶

2.7.3.2. Müvelled Meseller

Bu meseller bazı özellikleri ile kadim mesellerden ayrılır. Ebû ‘Ubeyd’in eserinde zikrettiği avam meselleri bunun örneğidir.

2.7.3.2.1. Avam Meselleri

Bunlar belli lehçe, yer, şehir ve bölgeye has mahalli meseller olup i’rab ve gramer kurallarına göre söylenmediği için “melhûn” (hatalı) meseller diye de anılır ve bu şekliyle korunur.⁴³⁷

Bu meseller, Ebû ‘Ubeyd’in de yaptığı gibi ilk dönemlerde fasih Arapça ile söylenmiş olan mesellerin tefsirinde kullanılan ve karşılaştırma imkânı veren mesellerdir.

⁴³³ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s. 295; Kaţâmîş, *el-Emşâl el-‘Arabî*, s. 175.

⁴³⁴ Ayrıntılar için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 96, 206, 251.

⁴³⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 206.

⁴³⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 130, M. no: 353.

⁴³⁷ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s. 294.

Bu meseller daha sonra her bölgenin kendine has meselleri anlamında kullanılan “halk meselleri” أمثال العامة ismi ile kullanılmıştır. Kaṭâmiş, bu meseller’in hiç bir zaman Arap dilinin istişhad kaynağı olmadığını ifade etmiştir.⁴³⁸

Yaptığı kötü bir şeyden yalan söyleyerek özür dileyen kişi için kullanılan “İki ahlak var ki yalan güzel olanıdır.” إِنَّ خَصْلَتَيْنِ خَيْرُهُمَا الْكَذِبُ لَخَصْلَتَا سُوءٍ meselini Ebû ‘Ubeyd, Ömer b. Abdulaziz’den rivayet etmiştir.⁴³⁹ Daha sonra bu meselin avam tarafından kullanılan “Özrü kabahatinden büyük” عُدْرُهُ أَشَدُّ مِنْ جُرْمِهِ meseli ile karşılaştırmıştır.⁴⁴⁰

Aşağıda Ebû ‘Ubeyd’in eserinde yer verdiği avam mesellerinin listesi sunulmuştur. Bu listede muhakkikin mesel numarası verdiği avam mesellerini “Mesel” sütununda görebilirsiniz. Muhakkikin mesel numarası vermeyip bir meselin açıklamasında zikrettiği avam mesellerini “Açıklama” sütununda görebilirsiniz. Ebû ‘Ubeyd’in avam şeklinin bulunduğu işaret ettiği fakat zikretmediği meselleri ise “İşaret” sütununda görebilirsiniz. Listede aynı zamanda içerisinde mubtezel ifadesi geçen meselleri de görmek mümkündür. Ebû ‘Ubeyd, mubtezel kelimesini kadim bir meselin avam tarafından değiştirilmesi anlamında kullanmıştır.

No	Sayfa	Mesel No	Mesel	Mubtezel	Açıklama	İşaret
1	45	42	+	-	-	-
2	46	46	+	-	-	-
3	47	51	+	-	-	-
4	49	56	+	-	-	-
5	51	62	+	-	-	-
6	51	64	-	-	-	+
7	51	65	+	-	-	-
8	53	74	+	-	-	-
9	55	81	+	+	-	-
10	57	87	+	+	-	-
11	60	96	+	-	-	-
12	61	100	+	-	-	-
13	64	114	+	-	-	-
14	66	121	+	+	-	-

⁴³⁸ Kaṭâmiş, *el-Emşâl el-‘Arabî*, s. 191.

⁴³⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 46, M. no: 45.

⁴⁴⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 46, M. no: 46.

15	72	146	+	-	-	-
16	74	150	+	+	-	-
17	88	197	+	-	-	-
18	92	207	+	-	-	
19	97	229	-	-	+	-
20	112	280	+	-	-	-
21	114	290	+	-	-	-
22	119	305	+	+	-	-
23	126	339	+	-	-	-
24	134	368	+	-	-	-
25	135	372	+	+	-	-
26	136	377	+	-	-	-
27	144	404	-	-	-	+
28	155	442	+	-	-	-
29	168	481	+	-	-	-
30	179	510	+	+	-	-
31	182	524	+	+	-	-
32	188	539	-	-	+	-
33	191	549	+	+	-	-
34	195	563	+	-	-	-
35	196	569		+	+	-
36	203	599	+	-	-	-
37	205	610	+	+	-	-
38	206	611	+	+	-	-
39	211	636	+	+	-	-
40	219	667	-	-	+	-
41	223	686	+	-	-	-
42	232	722	+	-	-	-
43	232	723	+	-	-	-
44	232	725	+	-	+	-
45	235	735	+	-	-	-
46	237	747	+	-	-	-
47	243	772	+	-	-	-
48	245	776	+	+	-	-
49	245	779	+	-	-	-
50	246	783	+	-	-	-
51	247	785	+	-	-	-
52	253	806	+	-	-	-
53	261	836	+	-	-	-
54	267	861	+	-	-	-
55	268	863	+	+	-	-
56	277	891	+	-	-	-

57	278	896	+	+	-	-
58	284	919	+	+	-	-
59	286	929	-	-	+	-
60	292	954	+	+	-	-
61	308	1010	+	-	-	-
62	309	1012	+	-	-	-
63	312	1026	+	-	-	-
64	322	1062	+	-	-	-
65	329	1085	+	-	-	-
66	337	1114	+	-	-	-
67	339	1121	+	+	-	-
68	344	1141	+	-	-	-
69	358	1208	+	-	-	-
70	366	1238	+	-	-	-
71	372	1267	+	+	-	-
72	372	1269	+	+	-	-
73	374	1278	+	-	-	-
74	388	1363	+	-	-	-
75	393	1382	+	+	-	-

Sonuç olarak Ebû ‘Ubeyd, eserinde 73 adet avam meseli zikretmiştir. Bunlardan 6 tanesini mesellerin açıklamasında zikretmiştir.⁴⁴¹ Eserde sadece iki yerde meseli avam şeklinin olduğunu belirtmiş fakat meseli zikretmemiştir.⁴⁴² Bunlardan 22 tanesinde kadim mesellerin bozulup değiştirilmesi anlamına gelen mubtezel ifadesini kullanmıştır. Ebû ‘Ubeyd bu meselleri “Bu meseli avam bozmuştur.” وَمَثَلُ الْعَامَّةِ الْمَشْهُورِ “Meşhur avam meselidir.” وَمَثَلُ الْعَامَّةِ الْمَشْهُورِ veya “Bu kadim bir meseldir, fakat avam bunu bozmuş ve değiştirmiştir.” وَهَذَا مَثَلٌ قَدِ ابْتَدَلَتْهُ الْعَامَّةُ وَحَوْلَتْهُ gibi ifadelerle açıklamıştır.⁴⁴³

2.7.4. Diğer Mesel Çeşitleri

Bu bölümde mesel tanımı içine girmeyen fakat Ebû ‘Ubeyd’in eserinde zikrettiği mübennâ ve dua ifadeleri anlatılmıştır.

⁴⁴¹ Ayrıntılar için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 97,188, 196, 219, 232, 286.

⁴⁴² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 51, 144, M. no: 64, 404.

⁴⁴³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 196, M. no: 569.

2.7.4.1. Dua Örneği

Ebû 'Ubeyd; eserinde mesel tanımı içerisine girmemesine rağmen “Kişinin arkadaşına yokluğunda ve başka durumlarda dua etmesi bâbı”nda 10 adet, “İnsanın arkadaşına kötü dua etmesi bâbı”nda 10 adet olmak üzere toplamda 20 adet dua ifadesine yer vermiştir.⁴⁴⁴ Fakat Ebû 'Ubeyd bu ifadelerin takdiminde “Dua ifadelerindendir” مِنْ دُعَائِهِمْ gibi ifadelerle mesel olmadığına işaret etmiştir.

Örneğin; “Hayırlı uğurlu olsun” عَلَىٰ بَدْءِ الْخَيْرِ وَالْيُمْنِ dua ifadesini ve “Allah (c.c.) mutluluk ve çocuk nasip etsin” بِالرَّفَاءِ وَالْبَنِينَ dua ifadesini “nikâh konusunda dua ifadelerindendir.” diye takdim etmiştir.⁴⁴⁵

2.7.4.2. Mübennâ Örneği

Mübennâ; kelime anlamı ile evlat edinmek anlamına gelmektedir. Fakat burada Arabçada meşhur bir kullanım olan mecazi oğulluk kızlık bildiren ifadeler kastedilmektedir. Örneğin, “ibnu'l-ḥarb” tamlaması savaşın oğlu anlamına gelmektedir. Fakat bu oğulluk mecâzî'dir. Savaşta korkusuzca savaşan cesur kişi için kullanılır. “İbnu's-sehâb (yağmur), bintu'l-'ayn (gözyaşı), bintu'l-Yemen (kahve), ” gibi mecazi oğulluk-kızlık bildiren ve “mübennâ” adı verilen ifadelerdendir.⁴⁴⁶

Ebû 'Ubeyd, eserinde sadece 1 adet mübennâ ifadesi zikretmiştir. Bu ifade dağlar arasında konuşan kişinin sesinin geri dönmesi anlamına gelen “Dağın kızı.” هُوَيْثُ الْجَبَلِ ifadesidir. Tükçe'deki aks-i sadâ ifadesinin karşılığıdır. Bu ifade kendi fikri olmayan ve dinlediği kişinin konuşmasını yankılayan ses gibi tekrar eden kişi hakkında kullanılır.⁴⁴⁷

2.7.4.3. Hikmetli Sözler

Hikmet, Türkçe'de vecîze (özdeyiş, özlü söz) ve kelâmıkibar diye adlandırılmıştır. Hikmetle mesel arasında şu farklar belirlenmiştir: Hikmet; çoğunlukla öğüt ve ders

⁴⁴⁴ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 69-76.

⁴⁴⁵ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 69.

⁴⁴⁶ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX/293; Mustafa İbrahim, Abdülkadir Hamid vd; el-Mu'cemu'l-Vasît, Thk: Mecme'u'l-Lugati'l-'Arabî, Dâru'd-Da've, 2. Baskı, Kahire, 1972.

⁴⁴⁷ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 128, M. no: 349.

vermek amacıyla peygamber, filozof, düşünür, şair, edip, hatip, âlim gibi seçkin zümreye mensup bir kişi tarafından söylenmiş olan bir hayat tecrübesini dile getiren özlü sözdür. Meselin ayırıcı niteliği ise belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla yaygınlaşıp halka mal olarak anonim hale gelmesidir. Bu sebeple hikmet mesel kadar yaygın değildir. Aslında mesel hikmetin yaygınlık kazanarak anonimleşmiş şeklidir.⁴⁴⁸

Ebû ‘Ubeyd’in mesel tanımı içerisine girmeyen fakat eserinde zikrettiği bir diğer ifade ise vaaz niteliğinde söylenen hikmetli sözlerdir. Ebû ‘Ubeyd bu ifadeleri bâb başlığında da “vaaz” diye ifade etmiştir.

Ebû ‘Ubeyd, bu ifadeleri birinci bölümün birinci bâbı olan “Takva ve dinin selameti için dilin koruması ve bu konudaki vaazlar bâbı” *بَابُ الْمَثَلِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ وَمَا يُنْمَرُ بِهِ* “Bâb el-Metâl fi Hıfz el-Lisân ve mâ yunmeru bih” altında zikretmiştir. Bunlardan birisi Abdullah b. Mesud’un “ Kendisinden başka ilah olmayana yemin olsun ki, yeryüzünde en uzun süre hapsi gerektiren şey dildir.” *وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ ، مَا عَلَى الْأَرْضِ شَيْءٌ أَحَقُّ بِطُولِ سَجْنٍ مِنْ لِسَانٍ* ifadesidir.⁴⁴⁹ Bir diğer örnek ise Enes b. Malik’in “Kişi dilini korumadıkça Allah’a hakkıyla takvalı olamaz.” *مَا اتَّقَى اللَّهَ أَحَدٌ حَقَّ تَقَاتِهِ حَتَّى يَحْزَنَ مِنْ لِسَانِهِ* ifadesidir.⁴⁵⁰

Sonuç olarak Ebû ‘Ubeyd, eserinde günümüzde yapılan kapsamlı mesel tanımı içine girmeyen 1 adet mübennâ birçok dua ifadesi ve hikmetli söz zikretmiştir.

2.8. Eserde Takip Edilen Metod

Bu bölümde Ebû ‘Ubeyd’in eserinde meselleri zikrederken ve açıklarken kullandığı metodlar anlatılmıştır.

2.8.1. Konularına Göre Tasnifi

Ebû ‘Ubeyd’in eserinin en önemli özelliklerinden birisi eseri konularına göre tasnif etmiş olmasıdır. Bu özellik kitabın üzerine birçok çalışmanın yapılmasında ve itibar görmesinde etkili olmuştur.

⁴⁴⁸ Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s. 293; Kaţâmîş, *el-Emşâl el-‘Arabî*, s. 18.

⁴⁴⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 39, M. no: 18.

⁴⁵⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 39, M. no: 19.

2.8.1.1. Mesellerin Takdimi

Ebu ‘Ubeyd eserinde genellikle meselin ravisini zikrettikten hemen sonra meseli kısa ifadelerle takdim etmiştir. Bu ifadelerden bazıları şu şekildedir. Bâb başlığını göz önünde bulundurarak “Bu konudaki mesellerdendir.” مِنْ أَمْثَالِهِمْ فِي هَذَا قَوْلُهُمْ “Sırrı saklama ile ilgili mesellerdendir.” مِنْ أَمْثَالِهِمْ فِي الْكَيْفَانِ gibi ifadelerle takdim etmiştir. Eğer mesel dua ifadesiyse “Dualarındandır” مِنْ دُعَائِهِمْ ifadesini kullanmıştır. Tariz (iğneleme) ifade ediyorsa “Tariz ifadelerindendir.” مِنْ التَّعْرِيزِ قَوْلُهُمْ ifadesini kullanmıştır. Avam meseli ise “Avam söylüyor.” وَالْعَامَّةُ تَقُولُ gibi ifadelerle takdim etmiştir. Bazı mesellerin insanlar tarafından yaygın olarak kullanıldığını ifade etmek için “İnsanlar arasında yaygındır.” مَثَلٌ مِنْ النَّاسِ veya “Meşhur meseldir.” مَثَلٌ مَشْهُورٌ gibi ifadelerle takdim etmiştir. Kadim meselleri ise “Kadim meseldir.” مَثَلٌ قَدِيمٌ gibi ifadelerle takdim etmiştir. Bazen de “Şam ehlinin kullandığı bir meseldir.” مِنْ أَمْثَالِ أَهْلِ الشَّامِ ve “Kadın mesellerindendir.” مِنْ أَمْثَالِ النِّسَاءِ gibi ifadelerle kimler tarafından ve nerede kullanıldığına dikkat çekerek takdim etmiştir. Ebû ‘Ubeyd bazen de “Zamanından önce soru sormanın kötülüğü ile ilgili mesel” وَمَثَلُهُمْ فِي سَوْءِ الْمَسْأَلَةِ إِذَا عَجَلَ بِهَا قَبْلَ أَنْ يَسْأَلَ قَوْلُهُمْ gibi ifadelerle konuyu daha da sınırlandırarak meselleri takdim etmiştir.⁴⁵¹

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, “Her toplum kendi insanını tanır” كَفَى قَوْمًا بِصَاحِبِهِمْ خَبِيرًا meselini zikrederken “uzmanlık ile ilgili mesellerdendir” مِنْ أَمْثَالِهِمْ فِي الْخَبَرَةِ ifadesiyle takdim etmiştir.⁴⁵² Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, başlıklar ile sınırlandırdığı konuyu meselin takdiminde daha özel bir şekilde tekrar sınırlandırmıştır.

2.8.1.2. Mesellerin Kullanım Yerini Zikretmesi

Meselin, ilk söylendiği asli haline “mevrid” asli haline benzerliğinden dolayı meselin kullanıldığı diğer durumlara ise “madrib” denir.

Ebû ‘Ubeyd, genel olarak meselleri konularına göre bölüm ve bâb başlıkları altında tasnif etmiştir. Ebû ‘Ubeyd, bununla da yetinmeyip bazı mesellerde kullanıldığı

⁴⁵¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 54, 69, 76, 120, 85, 88, 375.

⁴⁵² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 202, M. no: 595.

duruma veya hakkında kullanılan kişinin özelliğine kısa ifadelerle işaret etmiştir. Ebû ‘Ubeyd, bu açıklamayı genellikle meseli zikrettikten sonra yaparken bazen de meselin takdiminde yapmıştır. Nadiren de olsa birden fazla meseli zikrettikten sonra bunların hangi durumda kullanıldığını ifade ettiği olmuştur.⁴⁵³

Örneğin; “Sözün icraatten fazla olması ahlaksızlık, icraatin sözden fazla olması ise asaletendir.” فَضْلُ الْقَوْلِ عَلَى الْفِعْلِ ذَنَاءَةٌ / وَفَضْلُ الْفِعْلِ عَلَى الْقَوْلِ مَكْرَمَةٌ anlamındaki bu meseli zikretmiştir. Daha sonra “Bu mesel iddiası icraatinden fazla olan kişi için kullanılır.” وَقَدْ يُضْرَبُ هَذَا لِلرَّجُلِ يَكُونُ إِدْعَاؤُهُ أَكْثَرُ مِنْ صَنِيعِهِ ifadesi ile meselin hakkında kullanıldığı kişinin özelliğini açıklamıştır.⁴⁵⁴

Diğer bir örnek ise “Kardeşinin etini kül oluncaya kadar kızarttı.” شَوَى أَخُوكَ حَتَّى إِذَا anlamına gelen bu meseli “Bu mesel iyilik yapıp sonrada onu ifsad eden kişi için kullanılır.” يُضْرَبُ لِلرَّجُلِ يَصْطَنِعُ الْمَعْرُوفَ ثُمَّ يُفْسِدُهُ بِالْمَنْ وَالْأَذَى ifadesi ile kullanıldığı yeri ayrıca açıklamıştır.⁴⁵⁵

Ebû ‘Ubeyd, bazende şu örnekte görüldüğü gibi meselin takdiminde meselin nerede kullanıldığını ifade etmiştir. “Cömertlik konusunda söylediğini yapan adamın meseli” وَمِنْ أَمْثَالِهِمْ فِي الرَّجُلِ يَذْكُرُ الْجُودَ ثُمَّ يَفْعَلُهُ diye konusunu sınırlandırarak takdim etmiştir. Daha sonra da “Kulakları ile işittiği doğrulandı” بِأُذُنِ السَّمَاعِ سُمِّيَتْ meselini zikretmiştir.⁴⁵⁶

2.8.1.3. Başlıkla İlgisiz Meseli Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, başlıkla ilgisiz gibi görünen bazı mesellerin bâba uygun olduğunu mesele yüklenen farklı anlam ile açıklamıştır.

Örneğin; “Aldatma ve ayartma bâbı” بَابُ الْمَمَاكَرَةِ وَالْخَلَابَةِ içinde zikrettiği “Hakime yalnız gelen kazanır.” مَنْ يَأْتِ الْحَكْمَ وَحْدَهُ يَفْلُجْ anlamındaki meselin yerinin bu bâb olmadığını ifade etmiştir. Fakat bu bâbda zikretmesinin sebebini ise “Hakime yalnız giderek hasmının

⁴⁵³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 236, M. no: 743.

⁴⁵⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 66, M. no: 124.

⁴⁵⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 66, M. no: 122.

⁴⁵⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 170, M. no: 489.

kalbine şüphe yerleştirdiği için aldatma bâbı içinde zikredilmiştir.” ifadesi ile açıklamıştır.⁴⁵⁷

Bir diğer örnek ise “Nice kardeşin vardır, annenin doğurmadığı.” رَبِّ أَخٍ لَكَ لَمْ تَلِدْهُ anlamındaki meseli “Kişinin kardeşine güvenmesi ve onu kendisine tercih etmesi bâbı”nda zikretmiştir. Ebû ‘Ubeyd, daha sonra bu meselin aslının insanların kullandığı anlam dışında bir aslının olduğunu ifade etmiş ve meselin aslını şu şekilde anlatmıştır. Meseli ilk kullanan Lokman b. ‘Adî, bir adamı bir kadınla yalnız görünce “Bu kadın kim?” diye sormuş adam da “Kardeşim” diye cevap vermiştir. Lokman b. ‘Adî ise kötü zan besleyerek “Nice kardeşin vardır, annenin doğurmadığı” demiştir.⁴⁵⁸

Dolayısı ile Ebû ‘Ubeyd, bu meseli aslî anlamına itibar ederek bu başlık altında zikretmemiştir. İnsanların kullandığı diğer anlamını dikkate alarak bu başlık altında zikretmiştir.

2.8.1.4. Aynı Meseli Farklı Başlıklar Altında Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, aynı meseli bazen farklı başlıklar altında zikretmiştir. Örneğin; “Kişinin bazen isabetli bazen hatalı konuşması bâbı”nda zikretmiş olduğu 4 adet meseli “Tedbirin bazen isabetli bazen hatalı olması bâbı”nda da zikretmiştir.⁴⁵⁹ Bu dört mesel şunlardır.

1 شُخْبٌ فِي الْإِنَاءِ وَشُخْبٌ فِي الْأَرْضِ

1 Bir kovaya bir de yere sağıyor.

2 هُوَ يَنْتَجِ مَرَّةً وَيَأْسُو أُخْرَى

2 Bir tedavi ediyor bir de bozuyor.

3 هُوَ يَنْتَوِبُ وَيَرْوِبُ

3 Bir doğru bir hatalı konuşuyor.

⁴⁵⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 293, M. no: 957.

⁴⁵⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 175, M. no: 497.

⁴⁵⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 52, 304.

4 Yün ile kılı karıştır.

2.8.1.5. Mesellerin Din, Dünya ve Ahiret Konularıyla İlgili Olduğunu Belirtmesi

Ebû ‘Ubeyd, bazı mesellerde meselin konusunu sınırlandırırken dini konularda kullanıldığını ifade etmiştir. Bazen de dünya veya ahiret işleri ile ilgili konularda kullanıldığını işaret etmiştir.⁴⁶⁰

Örneğin; “Sıkıntıdan sonra rahatlık var.” غَمَرَاتٌ ثُمَّ يَنْجَلِينَ anlamındaki meselinin “Din ve dünya işleri için kullanıldığını” وَقَدْ يُوصَفَانِ فِي أَمْرِ الدِّينِ وَالْدُّنْيَا جَمِيعاً ifade etmiştir.⁴⁶¹

Bir diğer örnekte ise Ebû ‘Ubeyd, sıkıntılara katlanıp rahata kavuşan kişiler için kullanılan “Gece yolculuğa devam edenler sabah şükrettiler.” عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السُّرَى anlamındaki meseli zikretmiştir. Meselin açıklamasında ise “Dünya ve ahiret işlerinde kullanıldığını” وَهَذَا قَدْ يُضْرَبُ لِأُمُورِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ifade etmiştir.⁴⁶²

2.8.1.6. İnsan ve İnsan Dışındakiler İçin Kullanılan Mesel

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bazı mesellerin konusunun insan ile ilgili olmadığını ifade etmiştir.

Örneğin birbirine benzeyen olay ve kişiler hakkında kullanılan “Bugün düne ne kadar da benziyor.” مَا أَشَبَّهُ اللَّيْلَةَ بِالْبَارِحَةِ anlamındaki meselin “Konusu insan ve İnsan dışındakiler ile ilgilidir.” فَهَذَا التَّشْبِيهُ يَكُونُ فِي النَّاسِ وَغَيْرِهِمْ ifade etmiştir.⁴⁶³

Bir diğer örnek ise, ilgilenmiyorum مَا أَبَالِيهِ بِأَلَّةً anlamında kullanılan bu meselin “konusu insan ile ilgili değildir.” وَهَذَا الْمَثَلُ قَدْ يُضْرَبُ فِي غَيْرِ النَّاسِ ifade etmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s 220, 222.

⁴⁶¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 171, M. no: 491.

⁴⁶² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 231, M. no: 721.

⁴⁶³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 149, M. no: 423.

⁴⁶⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 284, M. no: 922.

2.8.1.7. Meselin Kimler Tarafından Kullanıldığını Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd eserinde kadınlar, çocuklar, avam ve havas tarafından konuşulduğuna dair bazı açıklamalarda bulunmuştur.

2.8.1.7.1. Avam ve Havas’ın Konuştuğu Mesel

Ebû ‘Ubeyd eserinde 73 adet avam meseli zikretmiştir. Fakat bunların sadece üçünde “Avamların konuştuğu meseldir.” *تَتَكَلَّمُ بِهِ الْعَوَامُ مِنَ النَّاسِ* ifadesini kullanmıştır.⁴⁶⁵ Yine sadece bir defa meselin havas tarafından kullanıldığını dikkat çekmiştir. “Vefanın Allah (c.c.) katında değeri büyüktür.” *الْوَفَاءُ مِنَ اللَّهِ بِمَكَانٍ* anlamındaki meselin takdiminde “Avam ve havasın konuştuğu yaygın bir meseldir.” *مَثَلُ الْعَرَبِ السَّائِرِ فِي الْعَامَّةِ وَالْخَاصَّةِ* ifadesini kullanmıştır.⁴⁶⁶

2.8.1.7.2. Kadın Meselleri

Ebû ‘Ubeyd eserinde iki meselin “Kadın mesellerindendir.” *هُوَ مِنْ أَمْثَالِ النِّسَاءِ* gibi ifadelerle 2 adet kadın meselini takdim etmiştir. Bir yerde ise “Bu meseli en çok kadınlar kullanır” *أَكْثَرُ مَنْ يَتَكَلَّمُ بِهِ النِّسَاءُ* şeklinde açıklama yaparak meselin genellikle kadınlar tarafından kullanıldığını dikkat çekmiştir.⁴⁶⁷

2.8.1.7.3. Çocukların Kullandığı Mesel

Ebû ‘Ubeyd, eserinde sadece bir yerde meselin çocuklar tarafından kullanıldığını ifade etmiştir.

Söylenen şeyden başka bir şeyin kastedildiği durumlarda kullanılan “Kumrular hurmayı yediler.” *بِعِلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطَبَ الْمُشَانِ* anlamındaki meselin “Çocuklar tarafından kullanıldığını” *يَتَكَلَّمُ بِهِ وَلَدَانَهُمْ* ifade etmiştir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 168, M. no: 481

⁴⁶⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 72, M. no: 146.

⁴⁶⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 262, M. no: 839; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 211, M. no: 636.

⁴⁶⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 66, M. no: 121.

2.9. Meselleri Açıklama Yöntemi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde aşağıda zikredileceği gibi meselleri açıklarken farklı yöntemler kullanmıştır.

2.9.1. Sadece Meseli Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bazen çok kısa açıklamalar ile meselleri zikrettiği gibi bazen de sadece mesel metnini zikretmekle yetinmiştir. Hiç bir istişhad kullanmadığı gibi meselin anlamına dair de bir açıklamada bulunmamıştır.

Örneğin; “Duymak görmek gibi değildir.” لَيْسَ الْخَبْرُ كَالْعَيَانِ meselinde Ebû ‘Ubeyd, mesele dair hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Bu şekilde yapmasının sebebi ise meselin çok yaygın olması ve herkes tarafından bilinmesi olabilir.⁴⁶⁹

Aynı şekilde Ebû ‘Ubeyd; “İlim kaplıca gibidir, uzaktakiler ona gelirken yakındakiler ilgisizdir.” وَيَزْهَدُ فِيهَا الْقُرْبَاءُ، يَأْتِيهَا الْبُعْدَاءُ، إِنَّ الْعِلْمَ كَالْحَمَّةِ meselinde de hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Fakat bir sonraki zikrettiği “İlme en ilgisiz olanlar, alimin ailesidir.” أَزْهَدُ النَّاسِ فِي الْعِلْمِ أَهْلُهُ meselinde ise küçük bir açıklama yaparak “Alimin komşusudur.” وَيُقَالُ: جَارُهُ şeklinde de bir kullanımının olduğuna işaret etmiştir. Bir sonraki “Alimin hatası alemin hatasıdır.” إِذَا زَلَّ الْعَالِمُ زَلَّ بِزَلَّتِهِ عَالَمٌ meselinde ise yine hiçbir açıklamada bulunmamıştır.⁴⁷⁰ Ebû ‘Ubeyd’in eserinde bu şekilde zikrettiği mesel oldukça çoktur.

2.9.2. Meselin Lafzını Açıklaması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde çoğunlukla meseli zikrettikten sonra beytu's-sâir olan şu mesel örneğinde olduğu gibi mesel metnindeki bazı kelimelerin anlamını açıklamıştır.

1 إِنَّ بَنِي صَبِيَّةٍ صَنِيفِيُونَ أَفْلَحَ مَنْ كَانَ لَهُ رُبْعِيُونَ

⁴⁶⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emşâl*, s. 203, M. no: 600.

⁴⁷⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emşâl*, s. 207, M. no: 615, 16, 17.

1 Benim çocuklarım yaşlılığında dünyaya gelmiş sabilerdir. Çocukları gençliğinde olanlara ne mutlu.

Ebû ‘Ubeyd, meselde geçen “صَيِّفِيَّ” kelimesinin “Yaşlılıkta doğan çocuk” وَالْوَلَدُ anlamına geldiğini ve “رَبْعِيَّ” kelimesinin ise “Gençlikte dünyaya gelen çocuk” الَّذِي يُوَلَّدُ فِي عُفْوَانِ الشَّبَابِ anlamına geldiğini açıklamıştır.⁴⁷¹

Bir diğer örnek ise Türkçedeki: “Zararı faydasını geçti.” anlamına gelen “Sütün azı çoğunu geçti.” سَبَقَتْ دِرَّتُهُ غِرَارُهُ anlamındaki meselde geçen “دِرَّة” kelimesinin “Sütün çokluğu” anlamına geldiğini ve “غِرَار” kelimesinin ise “Sütün azlığı” anlamına geldiğini açıklamıştır.⁴⁷²

2.9.3. Lafzın Anlam Farklılığını Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde anlamını açıkladığı bazı kelimelerin farklı anlamları olduğuna ve bu konudaki ihtilaflara değinmiştir.

Örneğin aşırı düşman ve sinirli olan kişi için kullanılan “O diş biliyor.” هُوَ يَعْضُّ عَلَيْهِ anlamındaki meselin metninde geçen “الأَرَمَ” kelimesinin “Çakıl” الْحَصَى ve “Azı dişi” صَمَتَ anlamına geldiğini ifade etmiştir. “Diş” الْأَسْنَان anlamında da kullanıldığını ifade etmiş fakat orta harfi “ز” olan الْأَرَم kelimenin bu anlama geldiğini ifade etmiş ve bu görüşü doğru bulmamıştır.⁴⁷³

2.9.4. Kelimeyi Kullananların Farklı Anlam Verdiğini Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde kelimeye farklı anlam veren bazı bölgeleri zikretmiştir.

Örneğin; “Sana, konuşan ve konuşmayan mal getirdi.” جَاءَ فُلَانٌ بِمَا صَأَى وَصَمَتَ anlamındaki meseli zikretmiştir. Mesel metninde geçen “Konuşan” صَأَى ve “Susan” صَمَتَ anlamındaki kelimeleri genel olarak Arabin verdiği anlamı zikretmiştir. Genel olarak, canı ve sesi olanları konuşan, ruhu ve sesi olmayanları ise susan diye isimlendirmişlerdir. Arap;

⁴⁷¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu l-Emşâl*, s. 146, M. no:414.

⁴⁷² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu l-Emşâl*, s. 305, M. no: 996.

⁴⁷³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu l-Emşâl*, s. 353, M. no: 1185.

köle, deve gibi sesi çıkan bütün canlı mallara “Konuşan” صَائٍ derken ticari mal, taşınmaz, ev eşyası ve nakit para gibi canlı hayvanlar dışındaki bütün mallara “Susan” صَمَتْ demişlerdir. Avam ise sadece nakit paraya “susan” صَمَتْ mallar dedikleri için Ebû ‘Ubeyd, bu görüşü tercih etmemiştir. Ebû ‘Ubeyd, son olarak hicaz ehlinin, eşyadan dirhem ve dinara dönüştürdükleri paralara “النَّاضُ” dediklerini ifade etmiştir.⁴⁷⁴

2.9.5. Lafzın Anlamını Tahmin Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesel metninde geçen bildiği bazı kelimeleri açıkladığı gibi bilmediği bazı kelimelerin anlamları hakkında tahminde bulunmuştur.

Ebû ‘Ubeyd, Ebû Zeyd’den rivayet ettiği: “İnsanlar Ümmü Cündeb’e düştü.” وَقَعَ وَكَأَنَّهَا اسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ الْإِسَاءَةِ وَالظُّلْمِ meselinde geçen Ümmü Cündeb’in anlamını bilmediği için “sanki zulüm ve kötülük isimlerinden biridir.” Mesel insanlar zulme uğradığı zaman kullanıldığı için Ebû ‘Ubeyd, bu sonuca ulaşmıştır.⁴⁷⁵

2.9.6. Meselin Anlamını Açıklaması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde genellikle meseli zikrettikten sonra mesel metnindeki bilinmeyen kelimeler varsa onları açıklamış daha sonra meselin anlamını açıklamıştır.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, “Gücümün yettiğine ve yetmediğine sinirlenmemin bir anlamı yok ki!” قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: يُرِيدُ أَنَّنِي إِذَا كُنْتُ مَالِكًا لَهُ فَأَنَا قَادِرٌ عَلَى الْإِنْتِقَامِ مِنْهُ، فَلِمَ الزُّمُ نَفْسِي الْغَضَبَ؟ وَإِنْ كُنْتُ لَا أَمْلِكُهُ وَلَا يَضُرُّهُ غَضَبِي فَلِمَ أَدْخُلُ اغْتِمَامَ الْغَضَبِ عَلَى نَفْسِي؟!، فَمَعْنَاهُ أَنِّي لَا أَغْضِبُ أَبَدًا

“Hz Muaviye, burada: ‘Gücümün yettiği kişi ise sinirlenmeme gerek yok ondan intikamımı alırım, yok eğer gücümün yetmediği bir kimse ise ona da sinirlenmemin bir

⁴⁷⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 187, M. no: 538.

⁴⁷⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 264, M. no: 848.

anlamı yok.’ Yani her türlü durumda sinirlenmem demiştir.” ifadesi ile meselde ne anlatılmak istendiğini açıklamıştır.⁴⁷⁶

2.9.7. Meselin Anlam Farklılıklarını Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesellerin birden fazla anlama geldiğini zikrettiği gibi bu anlamlardan hangisini tercih ettiğini şahidler ile açıklamıştır.

Ebû ‘Ubeyd, “Sana yediğin ve içtiğin yeter.” غَنَى شَبَعٌ وَرِيٍّ anlamındaki bu meseli zikrettikten sonra meseli İmrui'l-Kays b. Hucr el-Kindî'nin şu şiirinde geçtiğini söylemiştir. (Vâfir):

1 قَتَمَلُ بَيْتِنَا أَقْطَا وَسَمْنَا وَحَسْبُكَ مِنْ غَنَى شَبَعٍ وَرِيٍّ

1 Evini süt ve yağ ile doldursan, sana yediğin ve içtiğin yeter.

Daha sonra bu meselin “Yediğin ve içtiğin dışındakileri insanlara dağıt.” أَحَدُهُمَا أَنْ وَالْآخَرُ الْقَنَاعَةُ بِالْيَسِيرِ “Az şeye kanaat etmek.” أَغْطِ النَّاسَ كُلَّ مَا كَانَ وَرَاءَ الشَّبَعِ وَالرِّيِّ anlamlarına geldiğini ifade etmiştir. Daha sonra İmrui'l-Kays'ın şu şiirinden istişhad ederek birinci anlamın kastedildiğini ve onu tercih ettiğini söylemiştir. (Tavîl):

1 فَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَيِّ مَعِيشَةٍ كَفَانِي وَلَمْ أَطْلُبْ قَلِيلَ مِنَ الْمَالِ

2 وَلَكِنَّمَا أَسْعَى لِمَجْدٍ مُؤْتَلٍّ وَقَدْ يُدْرِكُ الْمَجْدَ الْمُؤْتَلُّ أَمْثَالِي

1 Ben maişet için çalışsaydım çok azı bana yeterdi.

2 Fakat ben asil bir şeref için çalışıyorum ve ona benim emsâllerim ulaştılar.

Şair bu şiiri ile amacını açık bir şekilde ifade etmiştir. Hedefi ise Ebû ‘Ubeyd’in de tercih ettiği anlam olan çok çalışıp cömertlik yapmaktır. Az ile yetinmek değildir.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emsâl*, s. 151, M. no: 428.

⁴⁷⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emsâl*, s. 167, M. no: 479, Diğer örnekler için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emsâl*, s. 168, M. no: 480; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emsâl*, s. 240, M. no: 761; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emsâl*, s. 239, M. no: 756.

2.9.8. Açıklamayı Fazla Uzatmaması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde genel olarak meselleri cem etmeyi amaç edinmiştir. Bunun için mesellerin açıklamalarını kısa tutmuş ve çok fazla uzatmamıştır.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd; “Kötü arkadaş demirci gibidir, kıvılcımı elbiseni yakmasa bile dumanı rahatsız eder.” مَثَلُ جَلِيسِ السَّوِّءِ كَالْقَيْنِ، إِنْ لَا يُحْرِقُ ثَوْبَكَ بِشَرَارِهِ يُؤْذِيكَ بِدُخَانِهِ meselini zikretmiştir. Daha sonra Musab b. Sad b. Ebî Vakkas’ın “Sapık kimse ile oturma çünkü ya seni de kendisine uydurur ya da ayrılmadan bir zarar verir.” وَمِنْهُ قَوْلُ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي سَوْسَةَ: لَا تُجَالِسْ مُفْتُونًا فَإِنَّهُ لَا تُخْطِئُكَ مِنْهُ إِحْدَى خَلَّتَيْنِ، إِمَّا أَنْ يَفْتِنُكَ فَتَتَّبِعَهُ، وَإِمَّا أَنْ يُؤْذِيكَ قَبْلَ أَنْ تُفَارِقَهُ sözü ile açıklamıştır. Daha sonra Ebû Kılâbe ve Hz. Ömer’den bir örnek ile açıklamıştır. Bunun üzerine konuyu daha fazla uzatmamak için “Bu tür örnekler çoktur.” وَالْحَدِيثُ فِي نَحْوِ هَذَا كَثِيرٌ diyerek açıklamayı sonlandırmıştır.⁴⁷⁸

2.9.9. Meselin Açıklamasını Tekrar Etmemesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde uzun açıklamalar yaptığı bazı meselleri başka bir bâb altında zikrettiği zaman aynı açıklamaları tekrar etmemiş ve “Başka yerde biz açıklamasını yaptık.” هَذَا الْمَوْضِعِ gibi ifadelerle işaret etmekle yetinmiştir.

قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: مِنْ أَمْثَالِهِمُ الْمُتَنَشِّرَةِ فِي النَّاسِ قَوْلُهُمْ: أَفْرَخَ رَوْعُكَ.

يَقُولُ: لِيَذْهَبَ رَوْعُكَ وَفَرَعُكَ، فَإِنَّ الْأَمْرَ لَيْسَ عَلَى مَا تُحَاذِرُ. وَهَذَا الْمَثَلُ لِمُعَاوِيَةَ، كَتَبَ بِهِ إِلَى زِيَادٍ وَذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ عَلَى الْبَصْرَةِ، وَكَانَ الْمُغِيرَةَ بْنُ شُعْبَةَ عَلَى الْكُوفَةِ فَتَوَقَّى بِهَا، فَخَافَ زِيَادُ أَنْ يُؤَلَّى مُعَاوِيَةَ مَكَانَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرٍ، وَكَانَ زِيَادٌ لَذَلِكَ كَارِهَا فَكَتَبَ إِلَى مُعَاوِيَةَ يُخْبِرُهُ بِوَفَاةِ الْمُغِيرَةِ، وَيُشِيرُ عَلَيْهِ بِوَلَايَةِ الضَّحَّاكِ بْنِ قَيْسٍ مَكَانَهُ، فَفَظِنَ لَهُ مُعَاوِيَةُ، وَعَلِمَ مَا أَرَادَ فَكَتَبَ إِلَيْهِ: "قَدْ فَهِمْتُ كِتَابَكَ فَأَفْرَخَ رَوْعُكَ أَبَا الْمُغِيرَةِ، لَسْنَا نَسْتَعْمِلُ أَبْنَ عَامِرٍ عَلَى الْكُوفَةِ، وَقَدْ صَمَّمْنَاهَا إِلَيْكَ مَعَ الْبَصْرَةِ" فَلَمَّا وَرَدَ عَلَى زِيَادٍ كِتَابُهُ قَالَ: اللَّيْبُ يَفْرَغُ بَعْضُهُ بَعْضًا. فَذَهَبَتْ كَلِمَاتُهُمَا مَثَلَيْنِ وَكَانَ زِيَادٌ يُكْنَى أَبَا الْمُغِيرَةِ.

Ebû ‘Ubeyd; “Bir ağacın dalları gibiyiz.” اللَّيْبُ يَفْرَغُ بَعْضُهُ بَعْضًا anlamındaki meseli ilk zikrettiği zaman aslını şu şekilde açıklamıştır. “Muğîre b. Şû‘be Kûfe’de vali iken vefat etmiştir. Bunun üzerine Âmir b. Abdullah’ın Kûfe’ye vali atanacağını hisseden Ziyad,

⁴⁷⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 130, M. no: 354.

Muaviye'ye Zâhîhâk b. Kays'ın valiliğe daha uygun olacağını ima eden bir mektup yazmıştır. Ziyad'ın Âmir b. Abdullah'ı istemediğini anlayan Muaviye: “Korkmana gerek yok” النَّبْعُ يَفْرَغُ رَوْغَكَ anlamına gelen meseli kullanmış ve Kûfe'yi de Basra'ya bağladığını bildirmiştir. Kendisine bu haber ulaşınca Ziyad: “Bir ağacın dalları gibiyiz.” النَّبْعُ يَفْرَغُ بَعْضُهُ meselini söylemiştir. Bunun üzerine bu iki sözde mesele dönüşmüştür.⁴⁷⁹

Aynı meseli ikinci kez zikrettiği zaman ise açıklamayı tekrar etmemiştir.

وَكَذَلِكَ قَوْلُهُمُ: النَّبْعُ يَفْرَغُ بَعْضُهُ بَعْضًا.

وَهَذَا الْمَثَلُ لَزِيَادَ، قَالَ فِي نَفْسِهِ وَفِي مُعَاوِيَةَ. وَقَدْ ذَكَرْنَا حَدِيثَهُمَا فِي غَيْرِ هَذَا الْمَوْضِعِ.

Sadece bu meseli Ziyad'ın kendisi ve Muaviye için kullandığını ve açıklamasını daha önce yaptığını söylemekle yetinmiştir.⁴⁸⁰

2.9.10. Avam Atasözü ile Karşılaştırması

Ebû 'Ubeyd, esrinde 73 adet avam meseli zikretmiştir. Bunlardan 6 tanesinde meseli açıklamak ve karşılaştırmak amacıyla bu avam mesellerini zikretmiştir.

Örneğin Ebû 'Ubeyd, “Çok tatlı olma yutulursun, çok acı olma tükürülürsün.” لَا تَكُنْ حُلْوًا فَتَسْتَرْطَ وَلَا مُرًّا فَتَنْعَقَى anlamındaki meseli Ebû Zeyd'den rivayet etmiştir. Mesel metninde geçen “فَتَنْعَقَى” lafzının avam tarafından “فَتُلَافِطُ” şeklinde kullanıldığını ifade ederek karşılaştırma imkanı sunmuştur.⁴⁸¹

Bu mesellerin listesi aşağıda sunulmuştur.

Adet	Sayfa	Mesel no
1	97	229
2	188	539
3	196	569

⁴⁷⁹ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 97, M. no: 227.

⁴⁸⁰ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 324, M. no: 1069; Diğer örnekler için Bkz: Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 237, 282, 297.

⁴⁸¹ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 219, M. no: 667.

4	219	667
5	232	725
6	286	929

2.9.11. Meselin Farklı Kullanımı ile Karşılaştırması

Ebû ‘Ubeyd, mesellerin açıklamasında farklı formları ile istişhad ederek karşılaştırma imkanı sunmuştur.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd: “Demir demirle dövülür.” الْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ anlamına gelen meselde “يُفْلَحُ” kelimesinin yarılmak anlamına geldiğini açıklamıştır. Daha sonra meselin anlam olarak aynı fakat farklı bir kelime ile kullanılan “الْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُقْلُ” formu ile karşılaştırmıştır. Daha sonra bu kullanıma şu beytu’s-sâir ile istişhad etmiştir.⁴⁸²

1 قَوْمُنَا بَعْضُهُمْ يُقْتِلُ بَعْضًا لَا يَقْلُ الْحَدِيدُ إِلَّا الْحَدِيدُ

1 Demirin demirle dövüldüğü gibi insanlarlarımız birbirini öldürüyor.

“Yüzlerine teşekkür ettiğimiz insanlara kalplerimiz lanet ediyor.” إِنَّا لَنَكْشِرُ فِي وَجْهِهِ meselinin de farklı bir formu zikredilmiştir. Ebû ‘Ubeyd, mesel metnindeki “Buğz ediyor” لَنَقْلِيهِمْ kelimesinin yerine “Lanetliyor” لَنَلْعَنُهُمْ şeklinde kullanılan farklı bir formunun olduğunu söylemiştir.⁴⁸³ Bir diğer örnek ise, bilmişlik yapan kişi hakkında kullanılan “Ey doktor kendini tedavi et.” يَا طَبِيبُ طَبِّ لِنَفْسِكَ meselidir. Ebû ‘Ubeyd, bu meselin “Kendini tedavi et” طَبِّ لِنَفْسِكَ şeklinde daha kısa bir formunun olduğunu zikretmesidir.⁴⁸⁴

⁴⁸² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 96, M. no: 226.

⁴⁸³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 258, M. no: 451.

⁴⁸⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 207, M. no: 618; Diğer örnekler için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 97, 99, 104, 122, 136.

2.9.12. Meselin Kıssasını Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, zikrettiği mesellerin bir çoğunun kıssasını da zikretmiştir. Bu kıssaları özellikle Mufaḍḍal b. Muhammed’den rivayet etmiştir.

Örneğin; “Evlatlarının kendisini sevindirdiği kişiye nefsi kötülük yapmıştır.” مَنْ ضَرَّارَ بَنِ عَمْرِو الضَّبِّيِّ، وَكَانَ وَلَدُهُ قَدْ بَلَغُوا ثَلَاثَةَ عَشَرَ رَجُلًا، كُلُّهُمْ قَدْ عَزَّوْا وَرَأَسُوا، فَرَأَاهُمْ يَوْمًا مَعًا، وَأَوْلَادَهُمْ، فَعَلِمَ أَنَّهُمْ لَمْ يَبْلُغُوا هَذِهِ الْأَسْنَانَ إِلَّا مَعَ كَبِيرِ سِنِّهِ، فَقَالَ: مَنْ سَرَّهُ بَنُوهُ سَاءَتْهُ نَفْسُهُ، فَأَرْسَلَهَا مَثَلًا

“Bu meseli Dırâr b. ‘Amr eḍ-Ḍabbî, 13 çocuğunun büyüüp komutan olduklarını gördüğü zaman artık yaşlandığını hatırlayınca ‘evlatlarının kendisini sevindirdiği kişiye nefsi kötülük etmiştir.” demiştir ve daha sonra bu ifade mesele dönüşmüştür.⁴⁸⁵

2.9.13. Lafzı ve Anlamına Bakarak Kıssasını Tahmin Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, “İyi sağıcını süstün.” خَيْرَ حَالِبِيكَ تَنْطَحِينَ anlamındaki meseli Aşma‘î’den rivayet etmiştir. Daha sonra bu meselin aslı ile ilgili şu tahminde bulunmuştur:

وَأَظُنُّ أَصْلَهُ أَنَّ شَاءَ وَبَقَرَةً كَانَ لَهَا حَالِبَانِ، وَكَانَ أَحَدُهُمَا أَرْفُقُ بِهَا مِنَ الْآخَرِ، فَكَانَتْ تَنْطَحُ الرَّافِقَ بِهَا، وَتَدْعُ الْآخَرَ. يُضْرَبُ لِلرَّجُلِ يُكَافِي الْمُحْسِنَ بِالْإِسَاءَةِ، وَالْمُسِيءَ بِالْإِحْسَانِ.

“Zennediyorum ki bu mesel, inek ve koyunu sağan iki kişiden daha nazik olanı süsüp daha katı olanı burakmalarından ortaya çıkmıştır. Bu mesel iyiliğe karşı kötülük, kötülüğe karşı iyilik yapan kişi için kullanılır.” ifadesi ile meselin kıssası hakkında tahminde bulunmuştur.⁴⁸⁶

2.9.14. Meselleri Kullanan Önemli Şahsiyetleri Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserin mukaddimesinde Peygamber Efendimizin ve selefi salihinin bu meselleri kullanmış olmalarını eseri yazma sebebi olarak ifade etmiştir. Bu nedenle

⁴⁸⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 146, M. no: 413.

⁴⁸⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 295, M. no: 961.

mesellerin açıklamalarında meseli kullanan önemli şahsiyetleri zikretmeye önem vermiştir. Bazende bu meselleri nerede ve hangi olay üzerine kullandıklarını açıklamıştır.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd’in eserinde zikrettiği “arkadaşını kendisine tercih etmek anlamında kullanılan” ‘Amr b. ‘Adî’nin sözü olan şu beytu’s-sâir meseli zikretmiştir.⁴⁸⁷

1 هَذَا جَنَائِي وَخِيَارُهُ فِيهِ إِذْ كُلُّ جَانٍ يَدُهُ إِلَى فِيهِ

1 Senin için topladığım en güzel meyvem bu, herkesin topladığı kendine idi.

Daha sonra Hz Ali’nin Irak’tan kendisine vergiler gelince onlardan kendisine ayırmadığını ifade etmek için bu meseli kullandığını ifade etmiştir.

2.9.15. Zikri Geçen Şahıs, Dağ, Hayvan Gibi İsimler Hakkında Kısa Bilgiler Vermesi

Ebû ‘Ubeyd, mesel metni ve açıklamalarda zikri geçen şahıs, dağ, hayvan gibi bazı isimler hakkında kısa açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin Ebû ‘Ubeyd meselin açıklamasında meseli kendisinden rivayet ettiği İbn Cüreyc hakkında “İnsanların en fasihi olduğunu” اَفْصَحَ النَّاسِ وَكَانَ ابْنُ جُرَجٍ مِنْ اَفْصَحَ النَّاسِ ifade etmiştir.⁴⁸⁸

Ebû ‘Ubeyd, kötü ahlakının bulaşmasından sakınılan kişi için kullanılan “Boğa ineğe aştı.” اَفْرَارَ نَزْوَالِ الْفَرَارِ اسْتَجْهَلَ الْفَرَارَا anlamındaki mesel metninde geçen “Furâr” الْفَرَارَ kelimesini vahşi ineğin yavrusu olarak tanımlarken “el-‘Ayrû” الْعَيْرُ kelimesini ise vahşi eşek diye tanımlamıştır.⁴⁸⁹

Ebû ‘Ubeyd, “Hazan dağına gören Necid’i bulur.” اُنْجَدَ مَنْ رَأَى حَضَنًا anlamındaki meselde geçen “Hazan” حَضَنًا kelimesinin Necid’de bir dağ olduğunu ve bu dağı gören kişinin Necid’e yaklaştığını anladığını ve sormaya gerek duymadığını ifade etmiştir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 174, M. no: 495; Diğer örnekler için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 172, 206,

⁴⁸⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 105, M. no: 253.

⁴⁸⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 224, M. no: 690; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 225, M. no: 693.

⁴⁹⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 210, M. no: 631.

2.9.16. Meselin Kullanıldığı Bölgeyi Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde sadece bir yerde meselin hangi bölgede kullanıldığını ifade etmiştir. Bunun örneği ise “Bir eşek gitmişse yerine bir tane daha var.” *إِنْ ذَهَبَ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي* anlamına gelen meseldir. Ebû ‘Ubeyd, bu meselin açıklamasında “Bu mesel Şam ehli tarafından kullanılır. Onlardan başkası bu meseli kullanmaz.” *وَهَذَا مَثَلٌ لِأَهْلِ الشَّامِ لَيْسَ يَكَادُ* ifadesi ile meselin kullanıldığı bölgeyi zikretmiştir.⁴⁹¹

2.9.17. Meseli Kullanan Kabileyi Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde sadece bir yerde meselin ait olduğu kabileyi zikretmiştir. Kisrâ’nın Benî Temim’den intikam aldığı savaş olan “Muşakkar günü” *يَوْمَ الْمُشَقَّرِ* Kisrâ esir alıp tek tek öldürmeye başlayınca Benî Temim’den bir kişi “Esirlikten sonra ancak ölüm var.” *لَيْسَ بَعْدَ الْإِسَارِ إِلَّا الْقَتْلُ* demiştir. Daha sonra bu söz mesele dönüşmüştür. Ebû ‘Ubeyd, bu meselin açıklamasında “Bu mesel Benî Temim’den olan kimselere aittir.” *وَهَذَا الْمَثَلُ* ifadesi ile meseli kullanan kabileyi açıklamıştır.⁴⁹²

2.9.18. Meseli Açıklayan Bir Eserine İşaret Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bazı Meselleri konuları geldikçe farklı başlıklar altında tekrar zikretmiştir. Fakat ikinci kez zikrettiği mesellerin açıklamalarını ilk zikrettiği yere işaret etmekle yetinmiştir. Aynı şekilde Ebû ‘Ubeyd, on dokuz yerde mesellerin açıklamasını *Ğaribu’l-Hadis*’te açıkladı” *فَقَدْ فَسَّرْنَا هَذَا فِي غَرِيبِ الْحَدِيثِ* gibi ifadelerle açıklamasını yaptığı diğer eseri olan *Ğaribu’l-Hadis*’e işaret etmiştir.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd: “İkisi birbirinin ateşini görmesin” *لَا تَرَأَى نَارَاهُمَا* anlamına gelen mesele dönüşmüş Hadisi şerifi zikrettikten sonra meselin açıklamasını *Ğaribu’l-Hadis*’te yaptığına işaret etmiştir.⁴⁹³ *Ğaribu’l-Hadis*’te çok uzun bir açıklama yapmıştır. Özet olarak ise bu konuda iki görüş olduğunu ifade etmiştir. Birincisi, müslüman ile kafirin evleri birbirlerinin ateşlerini göremeyeceği kadar uzak olması gerektiğidir. Diğer

⁴⁹¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 325, M. no: 1070.

⁴⁹² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 271, M. no: 877.

⁴⁹³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 279, M. no: 900.

ise müslümanlar Allah (c.c.) için, kafirler ise Şeytan için savaştıklarından dolayı amaçlarının farklı olduğu görüşüdür.⁴⁹⁴

Ğaribu 'l-Hadiş' te açıkladığı mesellerin listesini vermek mümkündür.

Adet	Sayfa	Mesel No	Adet	Sayfa	Mesel No
1	69	136	11	270	872
2	78	168	12	276	889
3	103	245	13	279	900
4	110	273	14	279	901
5	118	302	15	287	935
6	128	347	16	300	982
7	144	406	17	320	1053
8	149	424	18	353	1186
9	216	652	19	357	1200
10	241	761			

2.9.19. İhtilaflara Değınmesi

Ebû 'Ubeyd eserinde mesel metnindeki ihtilaftan kıssa içindeki en küçük ayrıntılara kadar birçok ihtilafa değınmiştir. Örneğın Cemel günü Hz AıŖe'nın Hz Ali'ye söylediğı söz olan “Kazandın, güzel davran” مَلَكْتَ فَأَسْجَحْ anlamındaki meselin açıklamasında Hz. AıŖe'nın yanında kırk mı yoksa yetmiş mi kadın olduğına dair ihtilafa değınmıştır.⁴⁹⁵

Bir diğerk örnek ise Ebû 'Ubeyd'in Ebû 'Amr ve Esmâi'den rivayet ettiğı “Aslandan daha cesur” إِنَّهُ لَأَشْجَعُ مِنْ لَيْثٍ عَفْرَيْنِ anlamına gelen meselde geçmiştir. Mesel metninde geçen عَفْرَيْنِ kelimesinin anlamında ihtilaf edilmiştir. Ebû 'Amr'ın kelimeye

⁴⁹⁴ Ebû 'Ubeyd, *Ğaribu 'l-Hadiş*, 2003, I/255.

⁴⁹⁵ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu 'l-Emsâl*, s. 154, M. no: 439.

هُودَابَةٌ” “Bukalemun gibi bir mahlûk” Esmâî’nin ise “فَقَالَ أَبُو عَمْرٍو: هُوَ الْأَسَدُ” “aslan” dediğini belirtmiştir.⁴⁹⁶

2.10. Mesellerin Şerhi Esnasında Değınilen Dilsel Konular

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesellerin şerhi esnasında aşağıda açıklanacağı üzere birçok dilsel konuya değınmıştır.

2.10.1. Kelimenin Tanımını Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde meselde geçen bazı kelimelerin tanımlarını zikretmiştir. Örneğın; “Zulm” الظُّلْم kelimesini “Bir şeyi yerli yerine koymamaktır.” وَضَعَ الشَّيْءَ فِي غَيْرِ وَضْعِهِ şeklinde Aşma‘î’den rivayetle tanımlamıştır. Ebû ‘Ubeyd, eserinde genel olarak eserinde tekrar yapmaktan kaçınmasına rağmen bu tanımları farklı yerlerde 3 kez tekrar etmiştir.⁴⁹⁷

2.10.2. Kelimenin Nasıl Oluştüğünü Açıklaması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde değışime uğramış bazı kelimelerin asıl formunun nasıl olduğunu örneklerle açıklamıştır.

Örneğın Ebû ‘Ubeyd; Kardeş gibi olan iki kişı hakkında kullanılan, “İkisi Cezîme’nin iki yardımcısı gibidir.” هُمَا كَنْدَمَانِي جَذِيمَةٌ meselini zikretmiştir. Mesel’in açıklamasında geçen “Benî Kâyn kabilesindendir.” بَنِي الْقَيْنِ مِنْ بَلَقَيْنِ ifadesinin aslında الْقَيْنِ daki “nun” ن ve “yâ” ي harflerinin hazfedilerek oluştuğünü ifade etmiştir. “Bel‘anber” بَلْعَنْبَر ve “Belhuceym” بَلْهُجِيم kelimelerinin de aynı şekilde dönüştüğünü söylemiştir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 371, M. no: 1266. Mesel metnindeki, kıssa, anlam ve hareketlerdeki ihtilaflar için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 97, 144, 226, 227.

⁴⁹⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 259, M. no: 831; Diğerleri için örnekler Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 145, 260.

⁴⁹⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 173, M. no: 492.

2.10.3. Harekesini Açıklaması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesel metninde ve açıklamalarda geçen bazı kelimelerin harekelerini zikretmiştir.

Örneğin: “İlmin sonuna ulaştı.” *قَدْ بَلَغَ فَلَانٌ فِي الْعِلْمِ أَطْوَرِيَه* anlamına gelen meselde geçen “أَطْوَرِيَه” kelimesindeki râ “ر” harfinin Ebû Zeyd’in kesra ile okuduğunu diğer alimlerin ise fetha ile okuduğunu zikretmiştir.⁴⁹⁹

2.10.4. Kelimenin Müfredine Değini

Ebû ‘Ubeyd, eserinde meselde geçen bazı kelimelerin müfret siğasına değinmiştir. Örneğin “Arkadaşı hakkında uyarılan kişi için kullanılan” “Çocuklardan sakın ki kusmuğu sana bulaşmasın.” *اِتَّقِ الصِّبْيَانَ لَا تُصِيبَكَ بِأَعْقَائِهَا* anlamındaki meselde geçen “الأَعْقَاءُ” kelimesinin müfredinin “عَفِي” olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁰

2.10.5. Kelimenin Çoğuluna Değini

Ebû ‘Ubeyd, eserinde birçok yerde bazı kelimelerin cemisini de zikretmiştir. Örneğin; “Efendisinin mahfeli ile övünen köle gibi.” *كَالْفَاخِرَةِ بِحُجِّ رَبِّتِهَا* anlamına gelen meselin metninde geçen “Mahfel” *الحُجِّ* kelimesinin cemisinin *حُجُوج* ve *أَحْدَاج* olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰¹

2.10.6. Kelimenin İsmi Tasğir Oluşuna Değini

Ebû ‘Ubeyd, eserinde meselde geçen bazı kelimelerin ismi tasğir olduğuna değinmiştir.

⁴⁹⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 206, M. no: 614.

⁵⁰⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 224, M. no: 689.

⁵⁰¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 285, M. no: 927; Diğer örnekler için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 84,94, 292, 292.

Örneğin; “Mu‘aydî’yi duyma görmenden hayırlıdır.” أَنْ تَسْمَعَ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ anlamına gelen meselin açıklamasında Mu‘aydî الْمُعَيْدِي isminin “Me‘ad” مَعَد a mensup bir adamın ismi tasğir sığası ile söylenmesinden oluştuğunu ifade etmiştir.⁵⁰²

2.10.7. Ezdat Olduğunu İfade Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde meselde geçen bazı kelimelerin ezdat olduğuna değinmiştir.

Örneğin, zamanından önce gerçekleşen durumlar için kullanılan “Cariye çocukken hamile kaldı.” جَلَّ الْهَاجِنُ عَنْ الْوَلَدِ anlamındaki meselin metninde geçen “Küçük” جَلَّ anlamındaki kelimenin hem küçük hem büyük anlamında kullanılan ezdat bir kelime olduğunu ifade etmiştir. Küçük anlamı için İmrui’l-Kays’ın babasının öldürülmesinden sonra söylediği şu şiiri ile istişhad etmiştir. Fakat “büyük” anlamı bilindiği için şiir ve şahide gerek olmadığını söylemiştir.⁵⁰³ (Mütedârik):

1 أَلَا كُلُّ شَيْءٍ سِوَاهُ جَلَّلٍ

1 Agâh olun, onun dışındaki herşey basittir.

2.10.8. Terhim Yapıldığını İfade Etmesi

Terhim; sonunda bitişik tâ “ة” bulunan münadâ isimlerin son harfinin kolay telaffuz etmek için hafzedilmesine denir.⁵⁰⁴

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bir yerde terhim yapıldığına dikkat çekmiştir. O da Aşma‘î’den rivayet ettiği “Ona sırrımı açıkladım” أَفْضَيْتُ إِلَيْهِ بِسُفُورِي anlamındaki meselin açıklamasında istişhad ettiği ‘Accâc’ın şu şiirinde geçmiştir: (Recez):

1 جَارِي لَا تَسْتَنْكِرِي عَذِيرِي سِيرِي وَإِشْفَاقِي عَلَى بَعِيرِي

2 وَكَثْرَةُ الْحَدِيثِ عَنْ سُفُورِي وَحَذَرِي مَا لَيْسَ بِالْمَحْذُورِ

⁵⁰² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 97, M. no: 229; Diğer örnek için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 266.

⁵⁰³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 297, M. no: 969.

⁵⁰⁴ Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 11. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 346.

1 *Ey kadın! Mazeretimi çok görme, sefere çıkmamı ve deveme acımamı.*

2 *Sırlarımı açıklamamı ve mahzuru olmayan şeyleri saklamamı da.*

Şiirde geçen “جَارِي” kelimesinin aslı münâdâ olan “يَا جَارِيَّة” kelimesindeki bitişik tâ “ة”nın terhim yapılıp hazfedilmesi ile olmuştur.⁵⁰⁵

2.10.9. Dilsel Kavramları İfade Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bazı dilsel kavramlara da değinmiştir.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, araştırmadan yaptığı şeyi bozmak zorunda kalan kişi için kullanılan “Yıkanlar yapanlardır.” أَجْنَاؤُهَا أَتْنَاؤُهَا anlamındaki meseli zikretmiştir. Daha sonra mesel metninde geçen “أَجْنَاء” ve “أَبْنَاء” kelimelerinin müfredinin “جَانٍ” ve “بَانٍ” olduğunu zikretmiştir. Sonra da “أَفْعَال” vezni üzere çoğul olmayı “aziz çoğulluk” anlamına gelen “cem’un azîzun” هَذَا جَمْعٌ عَزِيزٌ فِي الْكَلَامِ terimi olduğuna işaret etmiştir. Bu ifadede nahiv ilmine ait yazılan eserlerde ender rastlanan bir kavramın da bilgisine ulaşılmıştır. Ebû ‘Ubeyd, daha sonra bu siğada gelen “شَاهِدٌ وَأَشْهَادٌ، صَاحِبٌ وَأَصْحَابٌ” gibi bazı örnek kelimeleri zikretmiştir.⁵⁰⁶

2.10.10. Kelimenin Siğasının Anlamına Değinişi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde geçen bazı kelimelerin müfret ve cemisini zikrettiği gibi kelimenin siğasının ifade ettiği anlama da değinmiştir.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, “Varlıklı olmasına rağmen cimrilik yapan kişi hakkında kullanılan “sen malını tutan bir cimrisin.” إِنَّكَ لَنَكِدُ الْحَظِيرَةَ meselini zikretmiştir. Daha sonra mesel metninde geçen “Tutmak” حَظِيرَةَ kelimesinin “Tutulan” مَحْظُورَةٌ anlamına geldiğini yani ismi mefûl siğasının anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Daha sonra bu anlamda kullanılan “Sevgi” حَبِيبَةٌ, “Sevilmiş” مَحْبُوبَةٌ ve “Bağlantı” رِبِيطَةٌ, “Bağlanmış” مَرْبُوطَةٌ kelimelerini örnek vermiştir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 60, M. no: 98.

⁵⁰⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 302, M. no: 988.

⁵⁰⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 308, M. no: 1008; Diğer örnek için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 224, M. no: 690.

2.11. İstişhad

İstişhad, görüşünü delillendirmek anlamına gelmektedir. Ebû ‘Ubeyd, bu konuya özel bir önem vermiş ve eserinde ayet, hadis, şiir ve mesellerle istişhad ettiği gibi sahabe, tabiin, alimlerin sözleri ile de istişhadda bulunmuştur. Bunun yanında Ömer b. Abdulaziz, Haccac b. Yusuf gibi devlet başkanlarının meşhur olmuş hikmetli sözler ile de istişhad etmiştir.

2.11.1. İstişhad Yöntemi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde istişhad ederken genellikle meselin anlamı için istişhadda bulunmuştur. Bunun yanında meselin lafzı için istişhad ettiği gibi bazen de şahid için şahid kullanmıştır. Bütün bunlar aşağıda anlatılmıştır.

2.11.1.1. Şahidin Takdimi

Ebû ‘Ubeyd, bütün şahid türlerinde “Şâir söyledi, bazı ehli ilim söyledi, bazı ulemâ söyledi.” gibi genel ifadelerle ya da senetleri varsa “Yunus b. ‘Ubeyd’den rivayet edilmiştir.” şeklinde şahidi takdim etmiştir.

Şahidlerin takdiminde dikkat çeken en büyük ayrıntı ise Ebû ‘Ubeyd’in bazı şahid şiirleri mesel gibi takdim etmiş olmasıdır.

Örneğin; “Senden razı olmayacağın şekilde özür dilenecek.” لَكَ الْعُتْبَى بِأَنْ لَا رَضِيَتْ gibi genel ifadelerle ya da senetleri varsa “Yunus b. ‘Ubeyd’den rivayet edilmiştir.” şeklinde şahidi takdim etmiştir.⁵⁰⁸ (Tavîl):

1 وَلَيْسَ عِتَابُ النَّاسِ لِلْمَرْءِ نَافِعًا إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَرْءِ لُبٌّ يُعَاتِبُهُ

1 *Kişi de eğer azarlanmayı kötü gören bir öz yoksa insanları azarlamamanın kişiye bir faydası yoktur.*

⁵⁰⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 183, M. no: 524.

2.11.1.2. Şahidin İsnadı

Ebû ‘Ubeyd, ilk hilafet yıllarına ait mesel ve olayları genellikle kendisi rivayet etmiştir. Ebû ‘Ubeyd, hadis ile istişhad ettiği zaman senedini; “Peygamberin bir sözünde” veya “merfu bir hadiste” gibi genel ifadelerle takdim etmiş ve senedini zikretmemiştir.

Ebû ‘Ubeyd, Cahiliyye dönemi mesellerinin kıssalarını genellikle Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî’den rivayet etmiştir. Ayrıca şiir ile istişhad ettiği zaman ise 220 şiirin 136 tanesinin şairini zikretmiştir. Bu oran şiirlerde % 38 oranına karşılık gelmektedir.

2.11.1.3. İsnaddaki İhtilaflara Değinişmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesel senetlerindeki ihtilaflara değindiği gibi şahidlerin senetlerindeki ihtilaflara da değinmiştir. Örneğin “Fakirliğin en kötüsü boyun eğmek, zenginliğin en hayırlısı kanaattir.” وَخَيْرُ الْغِنَى الْقَنُوعُ، وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوعُ anlamındaki mesel zikretmiştir. Daha sonra istişhad ettiği şu şiirin Hz Osman’a mı yoksa başkasına mı ait olduğu konusundaki ihtilafı dile getirmiştir.⁵⁰⁹ (Tavîl):

1 فَتَى كَانَ يُدْنِيهِ الْغِنَى مِنْ صَدِيقِهِ إِذَا مَا هُوَ اسْتَعْنَى وَيَبْعُدُهُ الْفَقْرُ

1 Zengin olunca paylaşmak için arkadaşlarına yaklaşan genç, fakir olunca onlara yük olmamak için uzaklaşıyor

Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbu’l-Emşâl* üzerine yazdığı şerhi *Faşlu’l-Makâl*’de şerhettiği bu meselin açıklamasında Ebû ‘Ubeyd’in nasıl olurda normal insanların bile bildiği meşhur Ubeyrid el-Yerbû‘î’nin bu beytini bilemez diye kendisini eleştirmiştir.⁵¹⁰

2.11.1.4. Şahiddeki Rivayet Farklılığına Değinişmesi

Ebû ‘Ubeyd, mesel metninde olduğu gibi şahidlerde de farklı rivayetlere değinmiştir.

⁵⁰⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 198, M. no: 572.

⁵¹⁰ Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Faşlu’l-Makâl fî Şerhi Kitâbu’l-Emşâl*, Thk: İhsan Abbas ve Abdulmecid Abidin, Beyrut, 1971, s. 291.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd; “Cömertliğin seni ulaştırdığı yer sana yeter.” يَكْفِيكَ مَا بَلَغَكَ anlamındaki meselde el-Huṭaye’nin şu şiiri ile istiṣhad etmiştir. (Basît):

1 دَعِ الْمَكَارِمَ لَا تَرْحَلْ لِابْغِيَّتِهَا وَأَقْعُدْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي

1 Artık cömerlik yapıp durma otur yerine, senin de yiyeceğe, giyeceğe ihtiyacın var.

Daha sonra bu şiirin “ömrüme yemin ederim ki seninde yiyeceğe, giyeceğe ihtiyacın var.” فَأَنْتَ لَعُمْرِي طَاعِمٌ كَاسِي şeklinde bir rivayetin olduğunu zikretmiştir.⁵¹¹

2.11.1.5. Şahidin Varlığına İşaret Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bazı şahidlere işaret etmiş fakat zikretmemiştir.

Örneğin; “Süt siniri dindirir.” إِنَّ الرِّثْيَةَ تَقْنَأُ الغَضَبَ anlamındaki meselin açıklamasında Hz Aişe’den şu kıssa ile istiṣhad etmiştir; Hz Aişe birgün kadınlarla otururken yanlarına gelen bir dilenciye bir üzüm tanesi verince yanındaki kadınlar bunu küçümsedikleri için gülmüşlerdir. Hz Aişe ise zilzal suresinde geçen “Kim zerre miktarı iyilik yaparsa onu görür.” ayetine işaret ederek bir üzüm tanesinde birçok zerre olduğunu söylemiştir. Ebû ‘Ubeyd, daha sonra bu türden bir kıssanın Abdurrahman b. Avf’dan da rivayet edildiğine işaret etmiş fakat kıssayı zikretmemiştir.⁵¹²

2.11.1.6. Şahidin Rivayetini Kullanan Kişiden Yapması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bazı şahidleri asıl sahiplerinden değil onu kullanan önemli şahsiyetlerden rivayet etmiştir.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd; insanın bazı şeylere şansı ile ulaşması anlamına gelen “Şansınla çaban ile değil.” شَأْنُكَ لَا كُنْكَ anlamındaki bu mesel zikretmiştir. Daha sonra Hz Ömer’in minberde kullandığı şu şiir ile istiṣhad etmiştir.⁵¹³ (Mütedârik):

⁵¹¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 168, M. no: 480.

⁵¹² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 166, M. no: 478.

⁵¹³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 193, M. no: 557.

1	هَوْنٌ عَلَيْكَ فَإِنَّ الْأُمُورَ	بَكَفِّ الْإِلَهِ مَقَادِيرُهَا
2	فَلَيْسَ بِأَتَيْكَ مَنُوبُهَا	وَلَا قَاصِرٌ عَنْكَ مَأْمُورُهَا

- 1 Kendini yorma; zira herşeyin ölçüsü Allah'ın elindedir.
- 2 Senin nasibin engellenemediği gibi, nasibin olmayanı elde edemezsin.

Ebû 'Ubeyd, bu şiiri sahibi A'ver eş-Şennî'den değil Hz Ömer'den rivayet etmiştir.⁵¹⁴ Hz Ömer bu şiir ile Cahiliye dönemindeki sıkıntılı hali ile İslam'dan sonra halifelğe kadar yükselmesini anlatmak istemiştir.

2.11.1.7. Kapalı İfadelerle Rivayet Etmesi

Ebû 'Ubeyd, eserinde bazı şahidlerin senedini “Bazı ulemâdan rivayet ettik” وَقَدْ رَوَيْنَا عَنْ بَعْضِ الْعُلَمَاءِ gibi kapalı ifadelerle zikretmiştir.

Örneğin; “Yumuşak huyluluk cahilliğin yarısı değildir.” لَا يَنْتَصِفُ حَلِيمٌ مِنْ جَاهِلٍ anlamındaki mesel için şu hikmetli söz ile istişhad etmiştir.

وَقَدْ رَوَيْنَا عَنْ بَعْضِ الْعُلَمَاءِ أَنَّهُ قَالَ: مَا أَضْيِفُ شَيْءٍ إِلَى شَيْءٍ أَحْسَنُ مِنْ جُلْمٍ إِلَى عِلْمٍ.

Bazı ulemâdan rivayet ettik: “Yumuşak huyluluk ile ilmin birleşmesinden daha güzel bir birliktelik yoktur.”⁵¹⁵ Görüldüğü gibi Ebû 'Ubeyd, şahidin senedini kapalı bir ifade ile zikretmiştir.

2.11.1.8. İsnad Edilmeyen Şahid

Ebû 'Ubeyd, bilginin sahibine isnat edilmesini ilmin şükrü olarak gördüğü için bildiği bütün senetleri zikretmiş bilmediği veya hatırlamadığı senetleri ise bazı ifadelerle belirtmiştir. Buna rağmen Ebû 'Ubeyd'in eserinde senedini zikretmediği şahid azımsanmayacak kadar çoktur.

⁵¹⁴ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, Thk: M. Muhyiddîn Abdulhamîd, 5. Baskı, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1981.I/33.

⁵¹⁵ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emşâl*, s. 150, M. no: 427.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd; “Anlamazdan geldim.” لَيْسْتُ عَلَيْهِ أَذْنِي anlamındaki meseli zikretmiştir. Daha sonra “Şairin şu sözü” قَوْلُ الشَّاعِر şeklinde takdim ettiği fakat senedini zikretmediği şu şiir ile istişhad etmiştir.⁵¹⁶ (Recez):

1 أَعْرِضْ عَنِ الْعَوْرَاءِ إِنَّ أَسْمِعَتْهَا وَأَقْعُدْ كَأَنَّكَ غَافِلٌ لَمْ تَسْمَعْ

1 *Kötü söz iştirsен yüz çevir. Hiç anlamayan bir gâfil gibi otur.*

2.11.1.9. Meselin Lafzı İçin Şahid

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesel metninde geçen bazı lafızlar için şahid zikretmiştir.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, zayıfın güçlü hale gelmesi anlamında kullanılan “Avlanan kuşlar bizim toprağımızda kartal olurlar.” إِنَّ الْبَغَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ anlamındaki meseli zikretmiştir. Daha sonra meselde geçen الْبَغَاثَ kelimesinin “Avlanan küçük kuşlar” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Sonra da şu şahid şiir ile istişhad etmiştir.⁵¹⁷ (Tavîl):

1 كَأَنَّ بَنِي مَرْوَانَ إِذْ يَقْتُلُونَهُ بَغَاثٌ مِنَ الطَّيْرِ اجْتَمَعْنَ عَلَى صَقْرٍ

1 *Mervanoğullarından biri öldürüldüğü zaman kuşların şahine çullandıkları gibi çullanırlar.*

2.11.1.10. Meselin Anlamı İçin Şahid

Ebû ‘Ubeyd, eserinde zikrettiği mesellerin bir çoğunu kendi açıklarken bir çoğunu ise istişhad ederek açıklamıştır. Bunlardan birisi borcunu ödemeyi geciktiren kişi için kullanılan; “Yemek yutmaktır, ödemek ise oyalamak” الْأَكْلُ سَلْجَانٌ وَالْقَضَاءُ لَيَانٌ anlamına gelen meseldir. Ebû ‘Ubeyd, bu meselin açıklamasında Peygamber Efendimizin “Zenginin borcunu geciktirmesi zulümdür.” مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ Hadisi şerifi ile istişhad etmiştir. Diğer bir şahid ise İbn Mesud’un “Eğer geciktirmek bir adam olsaydı kötü bir adam

⁵¹⁶ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 152, M. no: 433.

⁵¹⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 93, M. no: 212.

olurdu.” ⁵¹⁸ (Muktedap):

1 إِنَّ الْغَادِرَ الْمَعَكُ

1 *Muhakkak ki hain geciktirendir.*

2.11.1.11. Meselde Geçen Şahıs İçin Şahid Kullanması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bazı şahıslar hakkında şahid kullanmıştır. Örneğin; “O bir dahidir.” إِنَّهُ لِعَصْنٌ anlamına gelen meselin açıklamasında istişhad ettiği Kuṭâmî’nin şu şiirinde Zeyd ve Dağfel isimli kişiler geçmiştir. (Tavîl):

1 أَحَادِيثُ مِنْ غَادٍ وَجُرْهُمُ ضَلَّةٌ يَنْوُرُهَا الْعِصْنَانِ زَيْدٌ وَدَغْفَلٌ

1 *‘Âd ve Curhum’ün haberleri karanlıktır. İki dahi; Zeyd ve Dağfel ise onların sırlarını bilir.*

Şiirde geçenlerin ensab ilmini ve gizli haberleri bilen iki Arab âlimi Zeyd b. el-Keyyes en-Nemerî ve Dağfel ez-Zühî olduğunu açıklamıştır. Daha sonra el-Kumeyt’in şu şiiri ile istişhad ederek şiirde bu iki âlimin kastedildiğini ifade etmiştir. ⁵¹⁹ (Vâfir):

1 فَمَا إِبْنُ الْكَئِيسِ النَّمْرِيُّ فِيكُمْ وَلَا أَنْتُمْ هُنَاكَ بِدَغْفَلَيْنَا

1 *İçinizde ne İbnu ‘l-Keyyes en-Nemerî var. Ne de siz orada Dağfel’ ilimizsiniz.*

2.11.1.12. Şahidi Kullanan Önemli Kişileri Zikretmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde meselleri kullanan önemli şahsiyetleri zikrettiği gibi aynı şekilde şahidleri kullanan önemli şahsiyetleri de zikretmiştir.

⁵¹⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 265, M. no: 850.

⁵¹⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 101, M. no: 241.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd; söylediği kırıcı söze karşılık verilen kişi için kullanılan “Bu söz ilk sözün karşılığıdır.” *هَذِهِ بَيْتُكَ وَالْبَادِي أَظْلَمُ* anlamındaki bu meselin şahidi olarak kötülüğün karşılıklı olduğu anlamına gelen şu şiiri zikretmiştir.⁵²⁰ (Kâmil):

- 1 وَكُنْتُ إِذَا قَوْمٌ غَرَوْنِي غَرَوْتُهُمْ فَهَلْ أَنَا فِي ذَا يَالِ هَمْدَانَ ظَالِمٌ
2 مَتَى تَجْمَعُ الْقُلُوبُ الذِّكْيَ وَصَارِمًا وَأَنْفًا حَمِيًّا تَجْتَنِّبُكَ الْمَظَالِمَ

1 Benimle savaşan bir kavimle savaşırsam, Zalim mi olurum ey! Hemedân ehli.

2 Ne zaman ki zeki bir kalp ve kılıç şerefle birleşirse zulümden kurtulursun.

Daha sonra Ebû ‘Ubeyd, Haccac b. Yusuf’un mimberde bu şiir ile örnek verdiğini zikretmiştir.⁵²¹

2.11.1.13. Şahidin Lafzını ve Anlamını Açıklaması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesellerin lafzını ve anlamını açıkladığı gibi bazen de şahidlerin lafzını ve anlamını açıklamıştır.

Şahidin anlamını açıklamasına örnek:

Ebû ‘Ubeyd, “Kardeşimin etini kendim yerim gene de onu düşmanlarına bırakmam.” *إِنِّي أَكُلُ لَحْمَ أَخِي وَلَا أَدْعُهُ لِأَكِلٍ* anlamındaki mesele şahid olarak Hz Osman’ın muhasara altında iken Hz Ali’ye yazdığı şu şiir ile istişhad etmiştir.⁵²² (Tavîl):

- 1 فَإِنْ كُنْتُ مَأْكُولًا فَكُنْ خَيْرَ أَكِلٍ وَإِلَّا فَأَذْرِكُنِي وَلَمَّا أَمَرَ

1 Eğer yeneceksem senin yemen hayırlıdır. Ya da parçalanmadan önce yetiş.

Daha sonra bu şahid şiirin anlamını şu ifadelerle açıklamıştır;

يَقُولُ: إِنَّ أَخِي وَإِبْنُ عَمِّي، وَإِنْ كَانَ عَاتِبًا عَلَيَّ فَهُوَ أَرْأَفُ بِي وَأَرْقُ عَلَيَّ مِنَ الْأَبَاعِدِ.

Kardeşim, amca oğlum, bana kızsada diğerklerinden daha yumuşaktır.

⁵²⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 269, M. no: 868.

⁵²¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 269, M. no: 868.

⁵²² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 142, M. no: 394.

Şahidin lafzını açıklamasına örnek:

Ebû ‘Ubeyd, “Anlamazdan geldim.” اَلَيْسْتُ عَلَيْهِ اَذْنِي meselnin anlamına şu şahid şiir ile istişhad etmiştir;⁵²³ (Recez):

1 اَعْرَضَ عَنِ الْعَوْرَاءِ اِنْ اُسْمِعْتَهَا وَاقْعُدْ كَأَنَّكَ غَافِلٌ لَمْ تَسْمَعْ

1 *Kötü söz iştirsен yüz çevir. Hiç anlamayan bir gâfil gibi otur.*

Daha sonra şiirde geçen “العَوْرَاءِ” kelimesi ile “kötü sözü” kasteddiğini açıklamıştır.

2.11.1.14. Bir Meselde Aynı Türden Birden Fazla Şahid

Ebû ‘Ubeyd, bir meselde aynı türden birden fazla şahid kullanması oldukça çoktur.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd; “Kötülük küçük bir şeyden başlar.” اَلشَّرُّ يَبْدُوهُ صِغَارُهُ anlamındaki meseli rivayet ettikten sonra Miskîn ed-Dârimî’nin sabredip katlanmak ve büyümesine sebep olmamak anlamındaki şu şiiri ile istişhad etmiştir;⁵²⁴ (Meczûu’l-Kâmil):

1 وَلَقَدْ رَأَيْتُ الشَّرَّ بَيِّنًا ... مِّنْ (بَيْنِ) الْحَيِّ يَبْدُوهُ صِغَارُهُ

1 *Kötülüğü mahallede gördüm, küçücük bir şeyden başlıyordu.*

Ebû ‘Ubeyd, daha sonra ‘Adî b. Zeyd’in şu şiiri ile istişhad etmiştir.

2 شَطَّ وَصَلُ الَّذِي تُرِيدُ مِنِّي وَصَغِيرُ الْأُمُورِ يَجْنِي الْكَبِيرَا

2 *Senin benden istediğin bağ uzak kaldı. İşlerin küçüğü büyüğüne gebedir.*

Daha sonra da sahabeden şu söz ile istişhad etmiştir;

3 مَكَارِمُ أَخْلَاقِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ، وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ، وَتَغْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ

3 *Seninle ilişkiyi kesene gitmek, senden mahrum edene vermek, sana zulmedeni affetmek dünya ve ahiretin en güzel ahlakıdır.*

⁵²³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 152, M. no: 433.

⁵²⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 152, M. no: 435, 436.

Ebû ‘Ubeyd, daha sonra söyleyeni belli olmayan şu hikmetli söz ile istişhad etmiştir;

4 مَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ بِهَا عِزًّا

4 Kim bir zulmü affederse Allah (c.c.) da onun izzetini artırır.

Ebû ‘Ubeyd, son olarak ismini zikretmediği bir şairin şu sözü ile istişhad etmiştir; (Vâfir):

5 فَإِنَّ النَّارَ بِالْعُودَيْنِ تُذْكَى وَإِنَّ الْحَرْبَ يَبْدُوهَا الْكَلَامُ

5 Muhakkak ki ateş iki çöp ile tutuşur. Bir savaşın başlangıcı da bir sözdür.

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, bir meselde üç şiir ve iki hikmetli söz ile istişhad etmiştir.

2.11.1.15. Bir Meselde Farklı Türden Şahidler

Ebû ‘Ubeyd, eserinde bir meseli açıklarken çoğu kez farklı şahidlerden istifade etmiştir.

Örneğin; “İyilik yapmak kötülükleri angeller.” اصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ تَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ anlamındaki meselin açıklamasında şu üç Hadisi şerif ile istişhad etmiştir.⁵²⁵

1 وَأَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ

1 Dünyada iyilik sahipleri aynı zamanda ahiretteki iyilik sahipleridir.

2 السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنْ اللَّهِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ، قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ، بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ

2 Cömert kişi Allah’a, insanlara ve cennete yakın olup cehenneme uzaktır.

3 إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْجُودَ، وَمَعَالِيَ الْأُمُورِ، وَيَبْغِضُ سَفْسَافَهَا

3 Muhakkak ki Allah (c.c.) cömertliği ve asil davranışları sever, aşağılık işleri ise sevmez.”

⁵²⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 165, M. no: 475.

Ebû ‘Ubeyd, aynı meselde Zuheyr b. Ebî Sulmâ’nın cömerliği öven şu şiiri ile de istişhad etmiştir. (Basît):

هُوَ الْجَوَادُ الَّذِي يُعْطِيكَ نَائِلَهُ 4 غَفُورًا وَيُظْلِمُ أَحْيَانًا فَيُظْلِمُ

4 *O kazancını sana verecek kadar cömerttir. Bazen insanlardan zarar görür de buna katlanır.*

Daha sonra İbn Abbas’ın şu iki sözü ile de istişhad etmiştir;

5 إِنَّ إِبْنَ أَبِي الْعَاصِي مَثَى الْقَدِيمَةِ وَإِنَّ إِبْنَ الزُّبَيْرِ لَوَى ذَنْبُهُ.

5 *İbn Ebi’l-‘Âs asil işlerde yükseldi.⁵²⁶ İbn Zübeyr ise geri kaldı.*

6 سِهْدُ إِبْنِ هِنْدٍ، كَانَ النَّاسُ يَرُدُّونَ مِنْهُ عَلَى أَرْجَاءِ وَادٍ رَحْبٍ.

6 *Sana helal olsun ey İbn Hind, sen her gelenin suyunu rahatça içtiği cömert ve geniş bir vadi gibisin.⁵²⁷*

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, bir meselin açıklamasında üç Hadisi şerif, bir şiir ve iki sahabe sözü ile istişhad ederek bir meselde farklı türden şahidler kullanmıştır.

2.11.1.16. Şahidlerin Uzunluk Kısalık Yönünden İncelenmesi

Ebû ‘Ubeyd’in eserinde zikrettiği en uzun şahide sahip mesellerden birisi “Cömertliğin seni ulaştırdığı yer sana yeter.”⁵²⁸ بِكَفِّهِ مَا بَلَغَكَ الْمَحَلَّ anlamındaki meseldir.

Ebû ‘Ubeyd, ilk olarak meselin anlamına şu beytu’s-sâir ile istişhad etmiştir. (Serî):

1 مَنْ شَاءَ أَنْ يُكْتَرَّ أَوْ يُقَالَ بِكَفِّهِ مَا بَلَغَهُ الْمَحَلَّ

1 *Kim ikramı azaltmak veya fazlalatmak ister, cömertliğin seni ulaştırdığı yer sana yeter.*

Daha sonra Ebû ‘Ubeyd, el-Huṭaye’nin şu şiiri ile istişhad etmiştir. ((Basît):

⁵²⁶ Burada kastedilen kişi Abdumelik b. Mervan’dır.

⁵²⁷ Burada kastedilen kişi Hz Muaviye’dır.

⁵²⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 168, M. no: 480.

2 دَعِ الْمَكَارِمَ لَا تَرْحَلْ لِغِيَّتِهَا وَأَقْعُدْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي

2 Artık cömerlik yapıp durma otur yerine, senin de yiyeceğe, giyeceğe ihtiyacın var.

Anlamı aynı olan şu şiir ile de istişhad etmiştir. (Kâmil):

3 إِيَّيْ وَجَدْتُ مِنَ الْمَكَارِمِ حَسْبُكُمْ أَنْ تَلْبَسُوا حُرَّ الثِّيَابِ وَتَشَبَّعُوا

4 فَإِذَا تُذَوِّكِرَتِ الْمَكَارِمُ مَرَّةً فِي مَجْلِسٍ أَنْتُمْ بِهِ فَتَقَنَّنُوا

3 Cömertlikten benim anladığım doymanız ve özgür elbisesi giymenizdir.

4 Bir kez bulunduğun yerde cömertliğin hatırlansa bununla yetinin.

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, bir meselde üç şiir ile istişhad etmiştir.

2.11.1.17. Bazı Şahidleri Zikretmek İstememesi

Ebû ‘Ubeyd, aynı zamanda bir hadisçi olduğu için adeletine zarar verecek söz ve davranışlardan sakınmıştır.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, meselin açıklamasında Zî’r-Rumme’nin şahid bir beyti olduğunu zikretmiş ve beyitte bir kavmi ayıpladığı için beyti zikretmeyi uygun bulmadığını belirtmiştir. Zî’r-Rumme şiirde İmrui’l-Ğays’ın çok cimri olduğundan bahsetmiştir. Abdulmecid Kaşanmış, eserin tahkikinde beyti şu şekilde zikretmiştir.⁵²⁹ (Tavîl):

1 تَحْطُّ إِلَى الْفَقْرِ إِمْرَأُ الْقَيْسِ إِنَّهُ سَوَاءٌ عَلَى الضَّيْفِ إِمْرُؤُ الْقَيْسِ وَ الْفَقْرُ

1 İmrui’l-Ğays fakirliği teşvik ediyor. Misafire karşı fakirlik ve İmrui’l-Ğays eşittir.

2.11.1.18. Şahid İçin Şahid Kullanması

Ebû ‘Ubeyd, eserinde meselin lafzı ve anlamı için şahid kullandığı gibi şahid için de şahid kullandığı olmuştur.

⁵²⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 307, M. no: 1002.

Örneğin, bolluk ve kuraklık için kullanılan “Onların kargaları uçmaya gerek duymaz.” *لَا يَطِيرُ غُرَابُهُ* anlamındaki meselin açıklamasında en-Nâbiğatu’z-Zubyânî’nin şu şiiri ile istişhad etmiştir. (Tavîl):

1 وَلِرَهْطِ حَرَّابٍ وَقَدْ سُوْرَةٌ فِي الْمَجْدِ لَيْسَ غُرَابُهَا بِمُطَارٍ

1 *Harrâb ve Kıdd bolluktan dolayı kargaların yer değiştirmeye ihtiyaç duymadıkları bir şerefe sahiptirler.*

Ebû ‘Ubeyd, mesel metninde geçen “سُوْرَةٌ” kelimesinin fazilet ve itibar anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Bu görüşünü ise en-Nâbiğatu’z-Zubyânî’nin başka bir diğer şiiri ile istişhad etmiştir.⁵³⁰ (Tavîl):

1 أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَعْطَاكَ سُوْرَةً تَرَى كُلَّ مَلِكٍ دُونَهَا يَنْتَدِبُ

1 *Görmüyor musun Allah (c.c.) sana diğer kırılların da üzerinde bir şeref vermiştir.*

Görüldüğü mesel metninde geçen “سُوْرَةٌ” kelimesinin şeref anlamında kullanılmıştır.

2.11.2. İstişhad Türleri

Ebû ‘Ubeyd, aşağıda açıklanacağı üzere eserinde birçok istişhad türü kullanmıştır.

2.11.2.1. Ayet İle İstişhad Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde 9 adet ayet zikretmiştir. Fakat bunların hiç birisi mesel olarak zikredilmemiştir. 3 adet ayet mesele şahid olarak kullanılan Hz Ayşe ve Hasan-ı Basrî’nin sözlerinin içinde geçmiştir.⁵³¹ 2 adet ayet ise meselin anlamına şahid olarak istişhad edilmiştir. Yine 4 adet ayet meselde geçen bir kelimenin anlamına şahid olarak zikredilmiştir.⁵³²

⁵³⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 186, M. no: 532.

⁵³¹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 166, M. no: 478, Ayet: Zilzal/7; Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 150, M. no: 427, Ayet: Tevbe/114; Hud/75.

⁵³² Ayrıntılar için Bkz: Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emşâl*, s. 59, 69, 72, 124, 167, 189.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd; “Aslına döndü” حَافِرَةٍ عادَ فُلَانٌ فِي حَافِرَتِهِ meselindeki “حَافِرَةٍ” kelimesinin anlamına Naziat suresinde geçen şu ayet ile istişhad etmiştir;⁵³³

لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ

İlk yaratılışına döndü.

Sonuç olarak eserdeki dokuz ayetten hiçbirisi mesel olarak zikredilmemiştir.

2.11.2.2. Hadis İle İstişhad Etmesi

Ebû ‘Ubeyd eserinde 2 kez tekrar edilen 5 Hadisi şerif ile birlikte toplamda 101 adet Hadisi şerif zikretmiştir.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd; “Muhakkak ki o basiretlidir.” إِنَّهُ لَالْمَعِيٌّ anlamındaki meselin açıklamasında Peygamber Efendimizin şu Hadisi şerifi ile istişhad etmiştir;⁵³⁴

وَيُرَوَّى فِي حَدِيثٍ مَرْفُوعٍ إِنَّهُ قَالَ: لَمْ تَكُنْ أُمَّةً إِلَّا كَانَ فِيهَا مُحَدَّثٌ، فَإِنْ يَكُنْ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ مُحَدَّثٌ فَهُوَ عُمَرُ، قِيلَ: وَمَا الْمُحَدَّثُ؟ قَالَ: الَّذِي يَرَى الرَّأْيَ، وَيَطْنُ الظَّنَّ فَيَكُونُ كَمَا رَأَى وَكَمَا ظَنَّ.

Peygamber Efendimiz; “Her ümmetin bir muhaddesi “مُحَدَّثٌ” vardır. Bu ümmetin muhaddesi de Ömer’dir.” demiştir. ‘Muhaddes nedir’ diye sorulunca ‘Görüşü ve tahmini olduğu gibi gerçekleşendir.” demiştir.

Hız Ömer de şu sözünde bu durumu tasdik etmiştir;

وَجَاءَنَا عَنْ عُمَرَ إِنَّهُ قَالَ: مَا خَافَ عُمَرُ أَمْرًا قَطُّ أَنْ يَقَعَ إِلَّا وَقَعَ.

“Neyin gerçekleşmesinden korkmuşsam o kesinlikle gerçekleşmiştir.” demiştir.

Sonuç olarak Ebû ‘Ubeyd, eserin başında zikrettiği ilk 17 mesel hadis ile birlikte toplamda 46 adet mesele dönüşmüş Hadisi şerif zikretmiştir. 55 adet hadis ise meselin anlamı veya meselde geçen bir kelimenin şahidi olarak zikredilmiştir.

⁵³³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 283, M. no: 914, Ayet: Naziat/10.

⁵³⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 104, M. no: 249.

2.11.2.3. Şiirlerden Yapılan İstişadlar

Ebû ‘Ubeyd eserinde toplamda 220 şiir zikretmiştir. Bunlardan 18 tanesi mesel olarak zikredilmiştir. Diğerleri ise şahid olarak kullanılmıştır.

Bunlardan 81 tanesinin senedi zikredilmemiştir. Ebû ‘Ubeyd, 3 adet şiirde ise belhüceymden bir adam, bazı Mu’ammerîn ve bazı Arap ifadelerini kullanmıştır. İsimleri ile zikrettiği toplam 71 şairden 136 adet şiir rivayet etmiştir. Bu şailer ve kendilerinden yapılan istişhad adetleri aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

No	Şair Adı	İstişhad
1	Abîd b. el-Ebras el-Esedî (76/555)	1
2	Ahnes el-Cuhenî (?)	1
3	Alî b. Ebî Tâlib (40/661)	1
4	‘Adî b. Zeyd el-‘İbâdî (Miladi 600 civarı)	3
5	‘Amr b. Adî b. Naşr b. Rebî’a el-Laḥmî (?)	3
6	‘Amr b. el-Esved eṭ-Ṭahâvî (?)	1
7	‘Amr b. Kulsûm b. Mâlik (Miladi 584 veya 600)	1
8	‘Amr b. ‘Umâme (?)	1
9	Bişr b. Ebî Ḥâzim ed-Dârimî (?)	4
10	Cerîr b. el-Ḥatafî (?)	2
11	Dureyd b. eṣ-Şimme (8/629)	1
12	Ebû Ḥırâş el-Huzelî (15/636)	1
13	Ebû Şureyh Evs b. Ḥacer b. Atṭâb eṭ-Temîmî (m. 620)	3
14	Ebû Kays b. el-Eslet (1/623)	1
15	Ebû'l-Esved ed-Dueli (69/688)	1
16	Ebû Miḥcen Abdullah b. Habîb b. ‘Amr eṣ-Şekafî (30/650)	1
17	Ebû Zueyb (28/648-49)	2
18	Ebû Zubeyd eṭ-Ṭâî (62/681-82)	1
19	el-Ağleb el-‘İclî (21/642)	1
20	el-Aḥṭal Ğıyâs b. Ğavs (92/710)	1

21	el-A‘şa (8/629)	6
22	el-Eşca‘î (181/797)	1
23	el-Find er-Rimmânî (?)	1
24	el-Hırmâzî (?)	1
25	el-Huṭay‘e (59/678)	4
26	el-Kattânî (?)	1
27	el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî (126/744)	5
28	el-Kuṭâmî (155/772 [?])	5
29	Enes b. Mudrik (?)	1
30	en-Nâbiğa el-Ca‘dî (65/ 685 [?])	1
31	en-Nâbiğatu'z-Zubyânî (604 [?])	11
32	en-Nu‘mân b. el-Munzir (Miladi 602)	1
33	er-Râ‘î (90/708)	1
34	eḍ-Dirâr es-Sa‘dî (?)	1
35	Ferezdağ (ö:110/728)	3
36	Hâlid b. Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Emevî (85/704 [?])	1
37	Hamza b. el-Alîl el-Belevî (?)	1
38	Hariṣe b. Surâka el-Kindî (?)	1
39	Hazîme (?)	1
40	Hufâf b. Nedbe es-Sulemî (20/640)	2
41	İbn Herme (?)	1
42	İbn Muḳbil (25/645)	2
43	İbnu Hemâm es-Selûlî (?)	1
44	‘İmrân b. Hıṭṭân (84/703)	1
45	İmruu'l-Ḳays b. Hucri'l-Kindî (Miladi 565)	5
46	Ka‘b b. Sa‘d el-Hanevî (?)	1
47	Ḳays b. el-Hatîm el-Enṣârî	1
48	Kuṣeyyir (105/723)	1
49	Lebîd b. Rebi‘a (40 veya 41/660 veya 661)	5

50	Luceym b. Şa‘b (?)	1
51	Miskîn ed-Dârimî (89/708)	2
52	Muhammed b. Mis‘ar (?)	1
53	Mutemmim b. Nuveyre el-Yerbû‘î (30/650)	1
54	Mutevekkil el-Kinânî el-Leysî (89/708)	1
55	Nehşel b. Harrî ed-Dârimî (?)	2
56	Nemr b. Tевleб el-‘Uklî (?)	2
57	Osmân b. Affân (35/656) Veya Başkası (Şüpheli)	1
58	Ru‘betu'bnu'l-‘Accâc (145/762)	4
59	Sa‘d (?)	1
60	Suheyb b. Veşîl er-Riyâhî (60/680'den önce)	1
61	Ṭarafe (‘Amr) b. el-‘Abd (Miladi 564 [?])	1
62	‘Ubeyd b. el-Ebrâş (?)	2
63	‘Ubeydullah b. Kays b. Şüreyh er-Rukayyât (75/694)	1
64	Ummu ‘Amr (24/645)	1
65	‘Urve b. el-Verd (30/694)	1
66	Velîd b. ‘Uḳbe (61/680-81)	1
67	Zeydu’l-Hayl eṭ-Ṭâî (?)	1
68	Zu’r-Rumme (117/735)	4
69	Zübeyr (?)	2
70	(Ebû Büceyr) Züheyр b. Ebî Sulmâ (Rebî‘a) (Miladi 609 [?])	6
71	Zümeyl b. Ebzed el-Fezârî (?)	1
Toplam		136

Aşağıdaki tabloda ise rivayet sayıları ile şairler karşılaştırılmıştır.

Şair Adedi	47	9	4	4	4	2	1
Rivayet Adedi	1	2	3	4	5	6	11

Tabloda görüldüğü gibi 47 adet şairden bir kez rivayet edilmiştir. Kendisinden en çok rivayet yapılan şair 11 adet şiir ile en-Nâbiġatu’z-Zubyânî’dir. Diğer şairlerden yapılan rivayetler on’un altında olmuştur.

Ebû ‘Ubeyd, eserinde sadece bir yerde istişhad ettiği şu şiirin Hz Osman’a mı yoksa başkasına mı ait olduğu konusunda şüphe etmiştir.⁵³⁵(Tavîl):

1 فَنَّى كَانَ يُدْنِيهِ الْغَنَى مِنْ صَدِيقِهِ إِذَا مَا هُوَ اسْتَعْنَى وَيَبْعِدُهُ الْفَقْرُ

1 *Zengin olunca paylaşmak için arkadaşlarına yaklaşan genç, fakir olunca onlara yük olmamak için uzaklaşıyor*

Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbu’l-Emsâl* üzerine yazdığı şerhi *Faşlu’l-Makâl* de şerhettiği bu meselin açıklamasında Ebû ‘Ubeyd’in nasıl olurda normal insanların bile bildiği meşhur Ubeyrid el-Yerbû‘î’nin bu beytini bilemez diye kendisini eleştirmiştir.⁵³⁶

Eserde senetsiz 2 adet şiir 2 kez, el-Hutaye’nin 1 adet şiiri 2 kez, ‘Amr b. ‘Adî el-Laḥmî’nin bir şiiri ise 3 kez tekrar etmiştir. Eserde toplamda 5 şiir tekrar etmiştir. Tekrar edilen şiirler çıkartıldığı zaman eserde toplamda 215 adet şiirin kullanıldığı tesbit edilmiştir. 112 adet şiir şahid olarak kullanılmıştır. Zikredilen şiirlerin 18 tanesi ise şahid olarak değil mesel olarak zikredilmiştir.

Görüldüğü gibi Ebû ‘Ubeyd, eserinde senetleri zikredilmemiş birçok rivayette bulunmuştur. Bu oran sadece şiirlerde % 38 oranındadır.

2.11.2.4. Mesel ile İstişhad Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesellerin farklı formları ile istişhad ettiği gibi kendi zamanında kullanılan 6 adet avam meseli ile de istişhad etmiştir.

Örneğin Ebû ‘Ubeyd, bir eylemle iki ihtiyacı birden karşılamak anlamında kullanılan “Bir delikte iki dikiş.” سَيْرَيْنِ فِي خُرْزَةٍ meselini zikretmiştir. Daha sonra açıklamasında “Bir dikişte iki dikiş.” خُرْزَيْنِ فِي خُرْزَةٍ formunda bir kullanımı olduğunu ifade etmiştir.⁵³⁷

⁵³⁵ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 198, M. no: 572.

⁵³⁶ Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Faşlu’l-Makâl fî Şerhi Kitâbu’l-Emsâl*, Thk: İhsan Abbas ve Abdulmecid Abidin, Beyrut, 1971, s. 291.

⁵³⁷ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu’l-Emsâl*, s. 257, M. no: 827.

Avam meseli örneği ise “Çok tatlı olma yutulursun, çok acı olma tükürülürsün.”
 اللَّجَارُ بِ لَيْسَتْ لَهَا نِهَائِيَّةٌ، وَلَا تَكُنْ حُلُوا فَتَسْتَرْطُ وَلَا مُرًا فَتُنْعَقِي
 “فَتُنْعَقِي” lafzının avam tarafından “فَتُلْفُطُ” şeklinde kullanıldığını ifade ederek karşılaştırma
 imkanı sunmuştur.⁵³⁸

2.11.2.5. Sahabe Sözü İle İstişhad Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, mesellerin şerhi esnasında sahabe sözleri ile istişhad etmiştir.
 Örneğin; “Tecrübenin sonu yoktur, kişi sürekli tecrübe edinebilir.”
 اللَّجَارُ بِ لَيْسَتْ لَهَا نِهَائِيَّةٌ، وَلَا تَكُنْ حُلُوا فَتَسْتَرْطُ وَلَا مُرًا فَتُنْعَقِي
 anlamındaki meseli açıklarken Hz Ömer’in şu sözlü ile istişhad
 etmiştir;⁵³⁹

وَرَوَيْنَا عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ إِنَّهُ قَالَ: يَحْتَلِمُ الْغُلَامُ لِأَرْبَعِ عَشْرَةَ، وَيَنْتَهِي طَوْلُهُ لِأَحَدَى وَعَشْرِينَ وَعَقْلُهُ لِسَبْعِ
 وَعَشْرِينَ إِلَّا التَّجَارِبَ. فَجَعَلَ عُمَرُ التَّجَارِبَ لَا غَايَةَ لَهَا.

Hız Ömer: “Genç erkek çocuk 14 yaşında ihtilam olur. 21 yaşında boy uzaması
 durur. Akı 27 yaşına kadar gelişir. Ancak tecrübenin sonu yoktur.” demiştir.

2.11.2.6. Tâbiin Sözü İle İstişhad Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, mesellerin şerhi esnasında tabiin sözleri ile istişhad etmiştir.

Örneğin; “Yumuşak huyluluk cahilliğin yarısı değildir.”
 لَا يَنْتَصِفُ حَلِيمٌ مِنْ جَاهِلٍ
 anlamındaki meselin açıklamasında Hasan-ı Basrî’nin şu sözü ile istişhad etmiştir.⁵⁴⁰

وَيُرَوَّى عَنْ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ أَنَّهُ قَالَ: مَا نَعَتَ اللَّهُ أَحَدًا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَعْنًا أَقَلَّ مِمَّا نَعَتْنَاهُمْ بِهِ مِنَ الْجَلَمِ، فَإِنَّهُ قَالَ:
 (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ) و (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ).

Hasan-ı Basrî: “Allah, Hz İbrahim’in yumuşak huyluluğunu övdüğü gibi hiçbir
 peygamberi övmemiştir. Çünkü Allah’u Ta‘âla; “Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak

⁵³⁸ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu l-Emşâl*, s. 219, M. no: 667.

⁵³⁹ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu l-Emşâl*, s. 106, M. no: 257.

⁵⁴⁰ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu l-Emşâl*, s. 150, M. no: 427.

huyly bir kişiydi” ve “Doğrusu İbrahim, yumuşak huyly ve gönülden (Allah’a) yönelen biriydi” ayetleri ile 2 kez onu övmüştür.⁵⁴¹

2.11.2.7. Alimlerin Sözü İle İstişhad Etmesi

Ebû ‘Ubeyd, meselleri açıklarken alimlerin sözleri ile de istişhad etmiştir.

Örneğın, ayıpladığın bir şeyın başına geleceğı anlamında kullanılan “Bela, söze bağlanmıştır.” الْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْقَوْلِ anlamındaki meselin açıklamasında İbrahim en-Neħa’î ve ‘Amr b. Şuraħbil’in şu sözleri ile istişhad etmiştir,⁵⁴²

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ النَّخَعِيُّ: "إِنِّي لَأَرَى الشَّيْءَ مِمَّا يُعَابُ فَمَا يَمْنَعُنِي مِنْ عَيْبِهِ إِلَّا الْمَخَافَةُ أَنُ أُبْتَلَى بِهِ.

İbrahim en-Naħâ’î; “Ayıp bir şey gördüğüm zaman onu kınamaktan beni engelleyen şey, ona mübtela olma korkumdur.”

وَقَالَ عَمْرُو بْنُ شَرْحِبِيلٍ: لَوْ عَيَّرْتُ رَجُلًا بِرِضَاعِ الْغَنَمِ لَخَشِيتُ أَنُ أَرْضَعَهَا.

‘Amr b. Şuraħbil: “Eğer bir kişiyi koyun emdi diye ayıplarsam o koyunu emmekten korkarım.”

2.11.2.8. Hikmetli Sözler İle İstişhad Etmesi

Ebû ‘Ubeyd eserinde söyleyeni belli olmayan hikmetli sözler ile de istişhad ederek meselleri açıklamıştır.

Örneğın hikmetli bir söz olan; “Tahmininden istifade etmeyen, kesin görüşünden istifade edemez.” لَمْ يَنْتَفِعْ بِظَنِّهِ لَمْ يَنْتَفِعْ بِبَيِّنِهِ anlamındaki meselin açıklamasında bazı Arab bilgeleri (hikmetli kişi)’ne “Akıl” sorulunca verdikleri şu cevap ile açıklamıştır;

وَسُئِلَ بَعْضُ حُكَمَاءِ الْعَرَبِ: مَا الْعَقْلُ؟ فَقَالَ: الْإِصَابَةُ بِالظُّنُونِ، وَمَعْرِفَةُ مَا لَمْ يَكُنْ بِمَا قَدْ كَانَ.

Akıl: Tahminlerinde isabet etmek, gerçekteşmiş olaylardan ders çıkarıp gerçekteşmemiş olanları bilmektir.⁵⁴³

⁵⁴¹ Tevbe/114; Hud/75.

⁵⁴² Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 75, M. no: 153.

⁵⁴³ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emsâl*, s. 104, M. no: 250.

Diğer bir örnek ise; "Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terketmesi kişinin islamının güzelliğindendir." “ مَنْ حُسِّنَ إِسْلَامُ الْمَرْءِ تَرَكَهُ مَا لَا يَغْنِيهِ ” anlamındaki mesel Hadisi şerif’in açıklamasında Lokman Hekim’in şu sözü ile istişhad etmiştir;⁵⁴⁴

وَيُرَوَّى عَنْ لُقْمَانَ الْحَكِيمِ أَنَّهُ سُئِلَ: أَيُّ عَمَلِكَ أَوْثَقُ فِي نَفْسِكَ؟ فَقَالَ: تَرْكِي مَا لَا يَغْنِيَنِي.

Lokman Hekim, kendisine sorulan “Nefsine en güvendiğin amel hangisidir.” Sorusuna “Beni ilgilendirmeyeni tarketmemdir.” demiştir.

Sonuç olarak Ebû ‘Ubeyd, eserinde 6 adet ayet, 55 Hadisi şerif ve 102 adet şiir ile istişhad etmiştir. Ebû ‘Ubeyd, eserinde mesellerin farklı formları ile istişhad ettiği gibi kendi zamanında kullanılan 6 adet avam meseli ile de istişhad etmiştir. Aynı zamanda Ebû ‘Ubeyd, eserinde sahabe sözleri, tabiin sözleri, âlimlerin sözleri ile de istişhad etmiştir. Aynı şekilde söyleyeni belli olmayan hikmetli sözler ile de istişhad etmiştir. Ebû ‘Ubeyd, eserinde bilginin kaynağını zikretmeye özen göstermesine rağmen kaynağı zikredilmeyen rivayet sayısı azımsanmayacak kadar vardır. Bu oran sadece şiirlerde % 38 oranındadır.

⁵⁴⁴ Ebû ‘Ubeyd, *Kitâbu ‘l-Emşâl*, s. 212, M. no: 637.

SONUÇ

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, küçük yaşlardan itibaren hayatını ilim ile meşgul olarak geçirmiştir. Bu nedenle çok fazla hocası ve öğrencisi olduğu gözlemlenmiştir. Hatta hocalarının sayısı ile ilgili özel çalışmaların yapıldığı tesbit edilmiştir. Farklı alanlarda vermiş olduğu değerli eserler de bu uzun çalışmanın ürünleri olmuştur.

Ebû ‘Ubeyd’in Merv, Samarra, Rakka, Bağdat, Basra, Kûfe, Mısır, Irak, Mekke ve Medine gibi birçok yere rihleler yaptığı tesbit edilmiştir. Bu gün ülkemiz sınırları içinde olan Tarsus’ta 18 yıl kadılık yaptığı anlaşılmıştır. Fakat rihlelerinin tarihlerine net bir şekilde ulaşılamamıştır. Rivayet ettiği hocalarının vefat tarihlerine ulaşmak suretiyle bu tarihler hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

Ebû ‘Ubeyd, geçimini çocuk eğitmenliği yaparak sağlamıştır. Bunun yanında bir dönem kadılık da yapmıştır. Yöneticilere sunduğu eserleri karşılığında değerli hediyeler aldığı da olmuştur.

Ebû ‘Ubeyd’in ailesi hakkında çok sınırlı bilginin olduğu görülmüştür. Nesebi, doğum tarihi ve vefat tarihi hakkında birçok ihtilafın olduğu anlaşılmıştır.

Araştırma sonucunda öncelikle günümüze kadar mesel için efradını câmî ağyârını mânî yani sınırları kesin bir şekilde çizilmiş bir mesel tanımı yapma çalışmalarının devam ettiği gözlemlenmiştir. Tanım net bir şekilde belli olmadığı için mesel ve hikmet gibi farklı ifadelerin birbirleri ile karıştırıldığı anlaşılmıştır. Ebû ‘Ubeyd, eserinde günümüzde yapılan kapsamlı mesel tanımı içine girmeyen 1 adet mübennâ birçok dua ifadesi ve hikmetli söz zikretmiştir.

Ebû ‘Ubeyd, eserinde mucez ve kıyasi meselleri zikretmiştir. Fakat onun hurafi mesellere eserinde yer vermediği anlaşılmıştır. Kıyasi mesellerden Hadisi şerif örneği varken Kur’ân mesellerine eserinde yer vermediği için âyet örneği yoktur.

Ebû ‘Ubeyd’in eserinin en belirgin özelliği meselleri konularına göre taksim etmiş olmasıdır. Bu konuda Ebû ‘Ubeyd’in gayet başarılı olduğu görülmüştür. Bazı meselleri

konusuna uygun düşen farklı başlıklar altında tekrar etmiştir. Ebû 'Ubeyd, mesellerin farklı anlamları varsa konu başlığı ile ilgili olan anlamını açıklamıştır.

Mesellerin takdiminde ise meşhur mesel, kadim mesel gibi ifadeler kullanmıştır. Bazen de mesellerin din, dünya ve ahiret işlerinde kullanıldığını ifade etmiştir. Ebû 'Ubeyd'in eserinde 73 adet avam meseli zikrettiği tesbit edilmiştir. Bunlardan 6 tanesini mesellerin açıklamasında şahid olarak zikretmiştir. Eserde sadece iki yerde meselin avam şeklinin olduğuna işaret etmiş fakat meseli zikretmemiştir.

Ebû 'Ubeyd, eserinde sadece 1 adet kaynak eser zikretmiştir. Çok az da olsa meseli kullanan kabileyi ve meselin kullanıldığı bölgeyi zikretmiştir. Mesellerin genellikle kadınlar ve çocuklar tarafından kullanıldığına da birkaç yerde işaret etmiştir. Ebû 'Ubeyd, eserinde meselleri kullanan önemli şahsiyetleri ve kullandıkları olayları zikretmeye özen göstermiştir.

Ebû 'Ubeyd, eserde rivayetlerin senetlerini zikrederken çok farklı yöntemler kullanmıştır. Bazen kapalı ifadelerle senetleri zikretmiştir. Bazen belhuceym'den birisi gibi genel ifadelerle zikretmiştir. Bazen de rivayeti söyleyen kişiden değil şahidi kullanan önemli kişilerden yaptığı tesbit edilmiştir.

Ebû 'Ubeyd, eserinde bilginin kaynağını zikretmeye özen göstermesine rağmen eserinde kaynağı zikredilmeyen rivayet sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Örneğin, zikrettiği 220 adet şiirin 136 tanesinin şairinin ismini zikretmiştir. Bu da % 38 civarında senedi zikredilmemiş şiir olduğunu göstermektedir. Bu oran bilginin kaynağına önem veren Ebû 'Ubeyd için oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Ebû 'Ubeyd, eserinde tekrar ettiği mesellerin açıklamalarını tekrar etmemiştir. İkinci kez zikrettiği meselin açıklamasının daha önce geçtiğini ifade etmekle yetinmiştir. Ebû 'Ubeyd, on dokuz yerde mesellerin açıklamasını eserinde zikretmemiş diğer bir eseri olan *Ğaribu'l-Hadis* 'e işaret ederek açıklamasının orada olduğunu ifade etmiştir.

Ebû 'Ubeyd, eserinde 6 adet ayet, 55 adet Hadisi şerif ve 202 adet şiir ile istişhad etmiştir. Ebû 'Ubeyd, eserinde mesellerin farklı formları ile istişhad ettiği gibi kendi

zamanında kullanılan 6 adet avam meseli ile de istiṣhad etmiştir. Aynı zamanda Ebû ‘Ubeyd, eserinde sahabe sözleri, tabiin sözleri, âlimlerin sözleri ile de istiṣhad etmiştir. Aynı şekilde söyleyeni belli olmayan hikmetli sözler ile de istiṣhadda bulunmuştur. Ebû ‘Ubeyd, aynı zamanda bir hadisçi olduğu için eserinde adaletine zarar verecek şahidleri zikretmediği tesbit edilmiştir. Bu tür şahidlere işaret etmekle yetinmiştir.

Ebû ‘Ubeyd, ömrünün sonlarına doğru Mekke’de tamamladığı sanılan bu eserinde tekrarlar ile birlikte 1386 mesele yer vermiştir. Eserde 44 mesel 2 kez 1 mesel ise 3 kez tekrar edilmiştir. Bu meselleri 19 bölüm ve 270 bâb halinde konularına göre taksim etmiştir. Fakat mesellerin açıklamasında zikrettiği meseller de bulunmaktadır. Bu mesellere muhakkik tarafından numara verilmediği için sayıları net olarak tesbit edilememiştir.

Ebû ‘Ubeyd, eserinde en fazla rivayeti Aşma‘î’den yapmıştır. Hatta bir mesel hariç babın tamamını Aşma‘î’den rivayet ettiği olmuştur. Aşma‘î’nin üçte biri kadar rivayeti ise Ebû ‘Ubeyde ve Sa‘îd b. Evs el-Ensârî’den yapmıştır. Diğerlerinden ise yüz’ün altında rivayette bulunmuştur. Altı kişiden ise sadece birer rivayette bulunmuştur.

Bazı kaynaklarda Ebû ‘Ubeyd’in Kitâbu’l-Emşâl’de en-Naḍr b. Şumeyl ve İbnû’l-‘Arabî’den istifade ettiği zikredilmiştir. Fakat yapılan araştırmalar sonucunda bu kişilerden yapılmış bir rivayete rastlanmamıştır. Anlaşıyorki Ebû ‘Ubeyd bu kişilerden hiç bir rivayette bulunmamıştır.

Arapça sözlüklerin gelişim süreci incelendiği zaman, ilk sözlüklerin bir konuda ele alındığı görülür. Daha sonra bu küçük hacimli ve belli bir konuda ele alınan eserlerin çoğalmasıyla bunlardan faydalanılarak büyük hacimli sözlük çalışmaları yapılabilmiştir. Aynı şekilde bu çalışma da ileride yapılması muhtemel büyük hacimli Türkçe ve Arapça atasözlerinin karşılaştırılmasına yönelik çalışmalara kaynaklık edecektir. Bu şekilde kültürel mirasın nesilden nesile aktarılmasına vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahatlı, Erdinç, “*Yahyâ b. Ma‘în*”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII/256-257.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2, 7. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1993.
- Algül, Hüseyin, “*Benî Ezd*”, *DİA*, İstanbul, 1995, XII/46-47.
- Altıkulaç, Tayyar, “*Ömer ed-Dûrî*”, *DİA*, İstanbul, 1994, X/5-6.
 _____ “*Kisâî, Ali b. Hamza*” *DİA*, 2002, 26/69-70.
 _____ “*Ebü ‘Amr b. el-‘Alâ*”, *DİA*, 1994, 10/94-97.
- el-‘Askalânî, İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Thk: Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu‘avvaz, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubu'l-‘İlmiyye, Beyrut, 2004.
 _____ *Tehzîbu't-Tehzîb*, Nşr: İbrahim ez-Zeybek, Adil Murşid, Bny, Muessesetu'r-Risâle, Yyy, 1995.
 _____ *el-Mecma‘u'l-Muessis li'l-Mu‘cemi'l-Mufehris*, Thk: Yusuf Abdurrahman Mar‘aşlî, (852-1449), 1. Baskı, Dâru'l-Ma‘ârif, Beyrut, 1992.
- Ayas, Tahir, *Ebü ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm ve Hadisçiliği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yyt, Bursa, 2017.
- Aydın, Abdullah, “*İbn. Râhûye*”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX/241.
- el-‘Azamî, M. Mustafa, “*Muhammed b. ismail Buhârî*”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI/ 368-372.
- el-Bağdâdî, el-Ḥaṭîb, *er-Rihletu fî Ṭalabi'l-Ḥadîs*, Thk: Nureddin ‘İtr, 1. Baskı, Yy, Yyy, Yty.
- el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediiyetu'l-‘Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Muşannifîn*, Bny, Yy, İstanbul, 1955.
- el-Bağdâdî, Şâbit, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-Selâm*. Thk: Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf. Bny, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001/1422.
- el-Beyhakî, Ahmed b. Hasan, *Menâkıbu's-Şâfi‘î*, Thk: es-Seyyid Ahmed Sağar, Bny, Mektebetu Dâri't-Turâs, Kâhire 1391/1971.
- Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebî'l-‘Arabî*, Trc: Abdulhalim Neccar, 4. Baskı, Daru'l- Ma‘ârif, Kâhire, 1959.

- Çörtü, Mustafa Meral, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, 11. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çubukçu, Asri, “*Eksem b. Sayfi*”, *DİA*, 1994, 10/550-551.
- ed-Dâmin, Hâtim Sâlih, *el-Mustedrek ‘alâ Şuyûhi Ebî ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm*, el-‘Arab, Sy. 5-6, 1995.
- ed-Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Ṭabaḳātu’l-Mufessirîn*, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983.
- Dayf, Şevki, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî*, ‘Asru’l-Cahilî, 16. Baskı, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire, 2004.
- Demirayak, Kenan, Çöğenli, M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Genişletilmiş 3. Baskı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 2000.
- ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, *el-Me‘ârif*, Thk: Dr. Servet ‘Uḳḳâşe, 4. Baskı, Dâru’l-Me‘ârif, Yyy, Yty.
- ed-Dûrî, Abdulaziz, *el-‘Asru’l-Abbâsîyyi’l-Evvel*, 2. Baskı, Merkezu’d-Dirâsâtî’l-‘Arabîyye, Beyrut, 2006.
- Durmuş, İsmail, “*Mesel*”, *DİA*, İstanbul, 2004, XXIX/293-297.
- Ebû ‘Amr, Yusuf b. Abdullah, *el-İnbâh ‘Alâ Kabâ’ili’r-Ruvât*, Nşr: İbrahim el-Ebyârî, 1. Baskı, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1985.
- Ebû’l-Kâsım, Abdurrahmân b. İsmâîl el Makdisî, *el-Murşidu’l-Vecîz ilâ ‘Ulûmin Tete‘alleḳu bi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, Thk: Tayyar Altıkulaç, Bny, Dâru’ş-Şadr, Beyrut, 1975.
- Ebû’ṭ-Ṭayyib el-Luğavî (351/962), Abdulvahid b. Ali, *Merâtibu’n-Nahvîyyîn*, Thk: Muhammed Ebû’l-Faḍl İbrahim, el-Mektebetu’l-‘Aşriyye, Bny, Yy; Beyrut, 2009.
- Ebû ‘Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm (224/838), *Fedâilu’l-Ḳur’ân ve Âdâbuhû I-II*, Thk: Ahmed b. Abdilvâhid el-Hayyâtî, Bny, Vizâratu’l-Evḳâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Mağrib, 1995.
- _____ *en-Nâsiḥ ve’l-Mensûḥ fi’l-Ḳur’âni’l-‘Azîz*, Thk: Muhammed b. Sâlih el-Mudeyfir, Mektebetu’r-Ruşd, Riyâd 1990.

- _____ *Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: Abdulmecid Kaţâmîş, 1. Baskı, Dâru'l-Me'mûn lî't-Turâş, Dimeşk-Beyrut, 1980.
- _____ *Ğarîbu'l-Hadîs*, 1. Baskı, Maţba'atu Dâirati'l-Ma'ârifî'l-'Osmâniye, Haydarabad, 1964.
- _____ *Ğarîbu'l-Hadîs*, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2003.
- _____ *el-Ecnâs min Kelâmi'l-'Arab ve Mâ İştebehe fi'l-Lafz ve İhtelefe fi'l-Ma'nâ*, Tsh: İmtiyâz 'Ali 'Arşî er-Ramfûrî, Bny, Dâru'r-Râid el-'Arabî, Beyrut, 1983.
- _____ *eţ-Tuhûr*, Thk: Hasan Mahmud Selman, 1. Baskı, Mektebetu's-Şahâbe, Cidde, 1994.
- _____ *Kitabu'n-Neseb*, Thk: Meryem Muhammed Hayru'd-Der', 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989.
- _____ *Kitâbu'l-Emvâl*. Thk: Muhammed Amâre. Dâru's-Şurûk, Bny, Beyrut-Kâhire, 1989.
- _____ *el-Huţab ve'l-Mevâ'iz*, Thk: Ramazan Abduttevvab, Bny, Mektebetu's-Şekâfeti'd-Dînîyye, Kahire, 1986.
- _____ *Kitâbu's-Silâh*, Thk: Hâtim Sâlih eđ-Dâmin, 2. Baskı, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985.
- Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harac*, Bny, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut, 1979.
- Erdem, Ekrem, *Bizimki Türkçe Sevdası*, 6. Baskı, TDED Yayınları, İstanbul, 2012.
- el-Aşma'î, Abdulmelik b. Kurayb, *Kitâbu'l-Emsâl*, Bny, Vizâratu's-Şakâfe, Dimeşk, 2010.
- Fayda, Mustafa, "*Ebû'l Abbâs el-Belâzurî*", *DİA*, İstanbul, 1992, V/392-393.
- _____ "*Zübeyr b. Bekkâr*", *DİA*, 2013, 44/524-526.
- el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn Murratteben 'alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, Thk: Abdulhamid Hendâvî, Bny, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrut, 2003.
- el-Hamevî, Yâkût, Şihâbuddîn Ebû Abdullah (626/1228), *Mu'cemu'l-Udebâ*, Nşr: Ahmed Ferîd Rifâ'î ve d., Bny, Dâru'l-Me'mûn, Beyrut, 1938.
- el-Haşimî, Zeyd b. Rifâ'a, *Kitâbu'l-Emsâl*, Thk: Ali İbrahim el-Kurdî, 1. Baskı, Dâru Sâ'deddîn, Dimaşk, 2003.

- ‘Iyaz, Kadı, *eş-Şifâ*, Thk: ‘Ali Muhammed el-Bitcâvî, Bny, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1984.
- _____ *İlmâ‘ ilâ Ma‘rifeti Usûli’r-Rivâye ve Takyîdi’s-Semâ‘*, Thk: Side Ahmed Sakar, 1. Baskı, Dâru’t-Turâş, Kahire, 1970.
- İbn ‘Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-‘İkdu’l-Ferîd*, Thk: Abdulmecid et-Terhînî, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983.
- İbn ‘Asâkir, Ebû’l-Kâsım Ali b. el-Hasan, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Nşr: Ömer b. Ğarâme, 1. Baskı, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1997.
- İbn Ebî Ya‘lâ, *Tabağâtu’l-Hanâbile*, Nşr: Muhammed Hâmid el-Fakkı, Bny, Matba‘atu’s-Sunnetu’l-Muhammediyyetu, Kahire, 1952.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, Hzyn: Süleyman Uludağ, 5. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.
- İbn Hallikân, Ebû’l-‘Abbâs Şemsu’d-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyâtu’l-Â‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, Thk: Dr. İhsân ‘Abbâs, Bny, Dâru’s-Şâdır, Beyrut, 1978.
- İbn Keşîr, Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve’Nihâye*, 8. Baskı, Mektebetu’l-Ma‘ârif, Beyrut, 1990.
- _____ *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Thk: Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî, 1. Baskı, Dâru Hicr, Cîze, 1998.
- İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed, *eş-Tabağâtu’l-Kubrâ*, Thk: Ali Muhammed Ömer, 1. Baskı, Mektebetu’l-Hanci, Kahire, 2001.
- İbnu’l-Cevzî, Cemaleddin Ebu’l-Ferec, *Şifatu’s-Şafve*, Thk: Hâlit Mustafa Tartûsî, Bny, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Yyy, 2012.
- İbnu’l-Cezerî, *Ğāyetu’n-Nihāye fî Tabağāti’l-Kurrâ*, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2006.
- İbnu’l-Eşîr, Abdu’l-Vâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fî’t-Târîh*, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1987.

- İbnu'l-‘İmâd, ‘Abdulḥayy b. Ahmed b. Muhammed Ebû'l-Felâḥ (1089/1679), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Aḥbârî Men Zeheb*, Thk: Abdulkadir ‘Arnavut ve Mahmut ‘Arnavût, 1. Baskı, Dâru İbnu'l-Keşîr, Beyrut, 1988.
- İbn Ma‘în, *Ma‘rifetu'r-Ricâl* Nşr: Muhammed Muti‘ Hafız, Thk: Muhammed Kamil Kassar, Bny, Matba‘atu Mecma‘i'l-Luġati'l-‘Arabî, Dımaşk, 1985.
- İbn Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub İshak el-Ma‘ruf bi'l-Verrâk, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, Thk: İbn Alî b. Zeyne'l-‘Abidîn el-Ḥâîrî el-Mâzenderânî Bny, Yy, Tahran, 1971.
- İbrahim Mustafa, Hamid Abdulkadir vd; *el-Mu‘cemu'l-Vasît*, Thk: Mecme‘u'l-Luġati'l-‘Arabî, 2. Baskı, Dâru'd-Da‘ve, Kahire, 1972.
- İpek, Muhammed Selim, *Türk Atasözleri ve Deyimleri İle Eş Anlamlı Arap Meselleri*, EKEV Akademi Dergisi Yıl: 18 Sayı: 60 (Yaz 2014).
- el-İşbilî, Ebû Bekir İbn Ḥayr, *el-Fihrist*, Hşy. Muhammed Fuâd Manşûr, 1. Baskı, Dârûl-Kutubi’-‘İlmiyye, Beyrut. 1998.
- İzgi, Cevat, “*Heysem b. Adî*”, *DİA*, 1998, 17/290-291.
- Kafes, Mahmut, *Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm ve Ona Nisbet Edilen el-Luġât elletî Nezele biha'l-Kur‘ânu'l-Kerîm Adlı Eser*, Selçuk Üniversitesi Edebîyat Fakültesi Dergisi, 2015, 33, s. 123-150.
- Kaṭâmiş, Abdulmecîd, *el-Emsâl el-‘Arabî*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Dımeşk, 1988.
- el-Kalkaşandî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali, *Subḥu'l-‘Aşâ fî Sınâ‘ati'l-İnşâ*, Bny, el-Matba‘atu'l-Emîriyye, Kahire, 1914.
- Karaaslan, Nasuhi Ünal, “*İbnû's-Sikkât*”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI/210-211.
- Kaya, Mahmut, “*Beytülhikme*”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI/88-90.
- el-Ḳayrevânî, İbn Reşîk, *el-‘Umde fî Meḥâsini’-Şi‘r ve Âdâbih ve Nakdih*, Thk: M. Muhyiddîn Abdulhamîd, 5. Baskı, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1981.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu‘cemu'l-Muellifîn*, Nşr: Mektebetu'l-Muşennâ, Bny, Dâru İḥyâi't-Turâşî'l-‘Arabî, Beyrut, Yty.
- _____ *A‘lamu'n-Nisâ fî ‘Âlemeyi'l-‘Arab ve'l-İslâm*, Bny, Muessesetu'r-Risâle, Dımeşk, 1959.

- el-Kıftî, ‘Ali b. Yusuf, *İnbâhu'r-Ruvât ‘alâ Enbâhi'r-Ruvât*, Nşr: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, 1. Baskı, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, Muessetu'l-Kutubu's-Şakâfiyye, Beyrut, 1986.
- Kızılkaya, Yakup, *Arap Dilinde Kamin Meseller*, Ydt, AÜSBE, 2014.
- _____ *Arap Dilinde Meselin Darbı*, Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 42, Erzurum, 2014.
- Korkmaz, Zeynep, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1. Cilt, TDK Yayınları, 629/1, Ankara, 2005.
- el-Mizzî, Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf (742/1341), *Tehzibu'l-Kemal fî Esmâi'r-Rical*, Thk: Beşşar ‘Avvad Ma‘rûf, 1.Baskı, Muessetu'r-Risâle, Yyy, 1992.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğâti*, Bny, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, Yty.
- Önkâl, Ahmet, “*Huzâa*”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII/431-433.
- Özdirek, Recep; Çavuşoğlu, Ali Hakan, “*Süfyân es-Sevri*”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII/23-28
- Öz, Fatih, *Arap Emsâli'nin Oluşumunda Âyet ve Hadislerin Etkisi (el-Meydânî'nin el-Mecma'ul-Emsâli Örneği)*, Yyt, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015.
- Pullu, İdris, *Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâğat Yönünden Özellikleri*, Yyt, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- Sarmış, İbrahim, “*Müerric es-Sedûsî*”, *DİA*, 2006, 31/478.
- Sellheim, Rudolf, *el-Emsâlu'l-'Arabîyyeti'l-Ḳadîme ma'a İ'tinâin Ḥâssin bi Kitâbi'l-Emsâl li Ebî 'Ubeyd*, Nşr: Ramazan Abduttevâb, Bny, Yyy, Lübnan, 1971.
- Sezgin, Fuat, *Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî*, Thk: Mâzen ‘Amâvî, Trc; Mustafa ‘Arafe, Bny, Câmîatu'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad, 1988.
- Sönmez, M. Ali, “*Ali el-Medîni*”, *DİA*, İstanbul, 1989, II/411.

- es-Suyûtî, Celaleddin ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-Muzhir fî ‘Ulûmi'l-Luġa ve Envâ ‘ihâ*, Thk: Muhammed Ahmed Câdelmevlâ, Ali Muhammed Bîcâvî, Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrahim, Bny, Dâru't-Turâs, Kahire, 2008.
- _____ es-Suyûtî, Hâfız Celaleddin Abdurrahman, Thk: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrahim, *Buġyetu 'l-Vu'ât, fî Ṭabaḳâti 'l-Luġaviyyîn ve 'n-Nuhât*, 1. Baskı, Matba'atu 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh, Yyy, 1964.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târiḥu't-Ṭaberi Tarîḥu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Thk: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrahim, 2. Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, 1966.
- Taġrıberdî, Cemaluddin Ebî'l-Mehâsin Yusuf, *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mıṣr ve'l-Ḳâhira*, Bny, Yy, Beyrut, 1992.
- Uysal, Halil, *Arapça-Türkçe-İngilizce Deyimler Sözlüğü*, Bny, Uysal Kitabevi, Konya, 1997.
- Ünalın, Şükrü, *Dil ve Kültür*, 4. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010
- Yazıcı, Hüseyin, “İbn Kuteybe”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX/ 145-149.
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Bny, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992.
- ez-Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk: Şeyh Şu'ayb el-Arnâvût ve Muhammed Nâ'im el-'Araksûsî, 11. Baskı, Muessesetu'r- Risâle, Beyrut, 1996.
- _____ *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Nşr: Hasan Abdulmennân, Bny, Beytu'l-Efkari'l-Devliyye, Beyrut, 2004.
- _____ *Ṭabaḳâtu'l-Ḳurrâ*, Thk: Ahmed Han, 1. Baskı, Yy, Yyy, 1997.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, Bny, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.
- ez-Zubeydî, Ebû Muhammed b. el-Hasen, *Ṭabaḳâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luġaviyyîn*, Thk: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm, 2. Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1973.
- Zülfikâr Tüccâr, “Ebû ‘Ubeyd el-Ḳâsım b. Sellâm” *DİA*, İstanbul, 1994, X/244-246.